

BOHEC

1955

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK VII

1955

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVO-
BODILNE VOJNE SLOVENIJE — REVIIJA »BOREC« — UREJA
UREDNIŠKI ODBOR: JANEZ VIPOTNIK, TONE FAJFAR,
MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, STANE ŠKRABAR-BRAŠKAR,
JOŽE BERTONCELJ-MARIJAN IN BOJAN AJDIČ. ODGOVORNI
UREDNIK: BOJAN AJDIČ — KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA:
TISKARNA LJUDSKE PRAVICE V LJUBLJANI

KAZALO

Stran	Stran	Stran
UVODNIKI	Dr. Pavel Lunaček-Igor . . .	134
Prvi odbori ljudske oblasti in	Branko Ivanuš . . .	240
komune (Gustav Guze) . . .	Rožankova mama so umrli	280
Velik napredek (Jože Bertoni-	(Olga Kastelic-Marjetka) . .	280
celj-Marijan) . . .		
50		
Za tekoče in aktualne naloge		
gre! . . .		
89		
Veličastna zmaga . . .		
129		
Narod, ki se bije za življenje		
— ne umre! (Ciril Kosmač) .		
233		
Pomemben moralno-političen		
činitelj v nadaljnji izgradnji		
socializma . . .		
297		
Komuna — pot k ostvaritvi		
partizanskih idealov (Vladi-		
mir Krivic) . . .		
345		
Ob letošnjem 29. novembru		
(Tomo Brejc) . . .		
393		
Nove gospodarske mere in na-		
ša dolžnost (Zoran Polič) .		
441		
DOKUMENTI		
Fotografije prikazujejo . . .		
16		
Avala — simbol padlih (Milo-		
rad Jankovič) . . .		
28		
V vojni prepovedana sredstva		
(Radimir Djurovič) . . .		
61		
Napoved vojne skozi stoletja .		
113		
Pregled osvobodilne borbe v		
Sloveniji (Francek Saje) . .		
136		
Ljubljana — nosilka zastave		
osvobodilne borbe . . .		
142		
Da ne bomo pozabili! . . .		
151		
Kako je bila osvobojena Ljub-		
ljana (Franc Kos-Franc Škrl)		
154		
Radi bi bili — »nedolžne«		
ovčice (Francek Saje) . . .		
159		
Začetki NOB v Sloveniji (dr.		
Metod Mikuž) . . .		
234, 328,		
361		
Dragoceni podatki (Ivan Go-		
mizelj) . . .		
249		
Bilo je . . .! Toda: kdaj in kje?		
253		
Sv. Urh — gnezdo podivjanih		
krvnikov (Stefanija Ravni-		
kar) . . .		
298		
Na smrt so bili obsojeni (Ervin		
Petrin) . . .		
306		
Po skritih poteh in stezah (Jože		
Zukovec-Vladimir) . . .		
308,		
347		
Šest dni je gorel bencin (Bo-		
jan Ajdič) . . .		
320		
Zanimiva najdba (Anton Bre-		
lih) . . .		
337		
Čoln s Soče je v Muzeju NO		
(Lojze Vršnik) . . .		
340		
Povratka ni! (inž. Janko Tišler)		
358		
Iz junaških dni . . .		
375		
V SPOMIN		
V spomin na padlega borca .		
82		
Tone Okrogar-Nestl . . .		
91		
Njegova pot je bila pot ju-		
naštva (Mitja Ribičič) . . .		
91		
Dušan Ukmar (Mirko Čenčič)		
92		
Neugasli plamen revolucio-		
narja . . .		
132		
ČRTICE — NOVELE — REPOR-		
TAŽE — SPOMINI — POTOPISI		
Spopad pri Žaliku (Rado Pu-		
šenjak) . . .		
5		
Psa (Alojz Ravbar) . . .		
9		
Kjer smo umirali (Bojan Kar-		
delj) . . .		
12		
Na mostu (Slavko Belak) . .		
17		
Pred viharjem (Polde Štukelj)		
19		
Preden me bodo ubili (Ferdo		
Fischer-Mojka) . . .		
24		
Od Gabrške gore do Trsta		
(Tone Lotrič) . . .		
32,		
63		
Ko zažive spomini (Branislav		
S. Popov) . . .		
52		
»Kričač« oddajnik OF (Milan		
Osredkar) . . .		
57		
V Šmarje po tobak (Jože Ro-		
mih) . . .		
60		
Uš za uš (Jože Zupančič) .		
62		
Otroci revolucije (Mitja Voš-		
njak) . . .		
93		
Se pomnite, tovarišice . . .?		
(dr. Božena Grosman) 97, 156,		
197		
Po kurirskih poteh (Vera Raz-		
bornik-Vidka) . . .		
101		
Ni se uklonila (Franc Kono-		
belj-Slovenko) . . .		
102		
Trda preizkušnja (Marija Hri-		
bernik) . . .		
105		
Razbita slika (Vera Petkovič)		
106		
Dih smrti (Vika Hiti-Kumar)		
110		
Mati junakinja (Tonka Penko)		
112		
Junakinja Vojka Šmuc (Franc		
Lapajna) . . .		
114		
V ledeni noči . . . (Ivan Točko)		
131		
Drobca iz spominov . . . (Rastko		
Bradaškja) . . .		
133		
Mati in sin (Josip Ribičič) .		
135		
V zadnjih borbah (Ciril Drole-		
čiro) . . .		
139		
Zadnji pohod (Jože Štok-Ko-		
rotan) . . .		
141		
Prva narodna vlada Slovenije		
v Ajdovščini in Ljubljani		
(Zoran Polič) . . .		
147		
Ljubljana pred osvoboditvijo		
1. 1945 (Pavel Drobčina-Da-		
vorin Ravljen) . . .		
150		
S prostovoljci v aprilu 1941		
(Slavko Kobe) . . .		
161		
Eksplozija na velesejmu (Boris		
Kuhar) . . .		
163		
»O, čujte nas, mi smo pro-		
dani!« (Peter Bratkovič) . .		
168		
Postave so, toda . . . (K. G.)		
177		
Zgodba o prstanu (Janez Mil-		
nar) . . .		
207		
Tovarna mrličev (Bojan Ajdič)		
210		
Med njimi (Milan Krajnc-Brane)		
217		
Velika naloga (France Sitar-		
Peter) . . .		
221		
Preden so padli prvi strelji		
(France Podstudenšek-Rok) .		
240		
Neuničljiva postojanka (Jože		
Šiška-Luka) . . .		
245		
Reka (Alojz Ravbar) . . .		
250		
Med svojimi (Planinka) . . .		
256		
Odlomki iz taborišča Ravens-		
brück (Anica Kos) . . .		
257, 317		
V »Franji« med zadnjo nem-		
ško ofenzivo (Franc Kono-		
belj-Slovenko) . . .		
262		
Dvomljivo poročilo (Polde		
Štukelj) . . .		
266		
Iskra, ki ni ugasnila (Manko		
Golar) . . .		
269		
Pred Kostanjevico (Lojze Co-		
larič) . . .		
270		
Bruno (Pepi Zalec) . . .		
270		
Jutranji pozdrav (Drago Suhli)		
271		
Obračun s sovražnikom (Stane		
Simončič) . . .		
272		
Slovenska šola v Temenici		
(Helena Perat-Stepančič) . .		
273		
Neprijetno srečanje (Franc		
Dobovšek-Zdenko) . . .		
274		
Osvoboditev Ribnice na Po-		
horju (Jože Romih) . . .		
274		
Zive bakle pri Peterneleu		
(Just Perat) . . .		
275		
Na progi (Franc Bohanec) . .		
275		
Boj za Belo krajino (Jože		
Ožbolt) . . .		
276		
Sirota Tončka (Jože Štok-Ko-		
rotan) . . .		
277		
Sestanek v sovražnikovem		
brlogu (Stane Červič-Bojan)		
280		
Z Levstikovci po orožje v Bo-		
sno (Jože Kožar) . . .		
283		
Razgovor z Johnom Denvirom		
(Bogdan Pogačnik) . . .		
313		
Prva noč (Vlado Malevski) .		
324		
Srečanje v celici 114 (Vinko		
Stribar) . . .		
327		
Težko se je premagal (Štefa-		
nija Ravnikar) . . .		
332		
Frenk se je poslovil (Bojan		
Ajdič) . . .		
365		
Iz upora na Ježici (Stane		
Koman) . . .		
368		
Iz podzemlja nemških tovarn		
(Maks Cater) . . .		
370		
Obisk v partizanskih krajih		
(Miloš Rutar-Ružo) . . .		
381		
V zgodovinskem Jajcu pred		
dvanajstimi leti . . .		
398		
Na grobovih . . . (France Šu-		
steršič) . . .		
405		
Na gozdni jasi tihi grob . . .		
(Lidija Petrič) . . .		
410		
Park osvoboditeljev (Drago		
Kralj) . . .		
411		
Odločitev (Milan Brezovar) .		
412		
Ostal je zvest spominu (Ma-		
tevž Hace) . . .		
414		
Dekle iz Banije (Sergije Ša-		
runac) . . .		
419		
Morski velikani v borbi z le-		
talstvom . . .		
422		
Prvi partizan z Ježice pripo-		
veduje . . .		
424		
Ranko se ni bal smrti (Ivan		
Flaker-Luka) . . .		
461		
Postojanka (Mile Pavlin) . .		
466		

KULTURNI OBZORNİK

Inštitut za proučevanje zadnje vojne (Jože Klančnik) . . .	7
Za partizanskimi zakladi (Slavko Rupel) . . .	29
Knjiga, ki smo nanjo čakali . . .	31
Pismo uredništvu (Mile Pavlin) . . .	40
Mučilnica v Begunjah - muzej . . .	42
Iz partizanskega umetniškega albuma Božidarja Jakca . . .	67
»Borec« pretežno literarna revija? (Mile Pavlin) . . .	68
Nove knjige 70, 116, 259, 331, 374, 418, 463 . . .	72
V nepravem času izšla knjiga Človek z zlomljenimi prsti (Carl Sandburg) . . .	73
Na mrtvi straži . . .	74
Nikola Jonkov-Vapcarov (Nada Carevska) . . .	75
Za kaj pravzaprav gre . . . ? (Milan Bevc) . . .	81
To morate čitati! . . .	116
»Veliki zločinci« (Franc Škerl) . . .	117
Tehnična novost v Muzeju NO (Milan Bevc) . . .	122
Urejevanje bodočega muzeja na Gorenjskem . . .	123
Ob uri osvoboditve (Josip Ribičič) . . .	144
Filmska epopeja o naših internirancih (Vitko Musek) . . .	166
Republiški muzej NO — močno vzgojno sredstvo (M. M.) . . .	201
Dvoje mnenj o filmu »Trenutki odločitve« (France Vreg, Franci Štrle) . . .	203
»Zavestno tveganje« (Franc Škerl) . . .	219
»Most v svobodo« . . .	243
Od preprostosti — do popolnosti . . .	254
Njegova junaška pot . . .	364
Plodno posvetovanje . . .	383
Tiskali smo »Glas Dolenjske« (Vilko Kolar) . . .	416
Razveseljiv pojav v naši partizanski literaturi (France Vrečar) . . .	421
Josip Vidmar — šestdesetletnik . . .	421
Za pravo delo in vlogo muzejev NO (Edo Turnker) . . .	427
Naši aktualni razgovori . . .	468
Nekaj besed o partizanski literaturi (Karel Grabeljšek-Gaber) . . .	471
Izdelana je prva krajevna kronika . . .	483

PESMI

Balada (Miha Klinar) . . .	11
Razglašena koračnica (Miha Klinar) . . .	43
Gad nad prepadom (Miha Klinar) . . .	50
Rjavi pajek (Miha Klinar) . . .	54
Antene (Nikola Jonkov-Vapcarov) . . .	75
Balada (Črtomir Sinkovec) . . .	101
Ljubzensko pismo z bojišča (Tone Seliškar) . . .	108
Žalostinka (Miha Klinar) . . .	135
Finale (Miha Klinar) . . .	149
Pomladna 1941 (Miha Klinar) . . .	205
Pregnanci (Miha Klinar) . . .	206
Pesem hrepenenja (Miha Klinar) . . .	260
Patrolja (Novak Pavlovič) . . .	261
Mlin (France Kosmač) . . .	331
Obisk na Vojščici (Črtomir Sinkovec) . . .	340

Sinu (Anica Kos) . . .	360
Partizan (Matej Bor) . . .	372
Tifus (Franci Černe) . . .	407
Prezir (Miha Klinar) . . .	420
Jesen (Črtomir Sinkovec) . . .	446
Vihar (Črtomir Sinkovec) . . .	465

RAZGLED PO SVETU

Bivši borci za izpolnitev načel OZN (Marjan Vivoda) . . .	3
V znamenju črno-belo-rdeče zastave . . .	22
Če pojdeš naprej, boš mrtev... (Drago Kralj) . . .	36
Vznemirljenost v naši javnosti zaradi prekinjenih bonnskih razgovorov . . .	48
Nova pot (Boštjan Žagar) . . .	51
Neprostovoljni prostovoljci . . .	55
Združenje bivših borcev Norveške . . .	76
Organizacija bivših borcev na Holandskem . . .	77
Opozorilo na nevarnost poskusov z atomskim orožjem . . .	177
Dr. André Viaud med nami (Bogdan Pogačnik) . . .	195
Stalno letovišče za otroke . . .	224
Naši razgled po svetu (Janko Jerj, Miro Sušter) 238, 304, 354, 408, 456 . . .	456
Krivec iz afere »Montesi« — med NOB fašistični general v Slovenskem Primorju (Ivo Juvančič) . . .	282
25 otrok letuje v Angliji . . .	287
Poziv k razsodnosti . . .	299
Organizacije — članice FMAC 312, 366, 407, 460 . . .	356
Dogodki v Goi (Miran Ogrin) . . .	372
Zakaj niso uspeli? (Drago Kralj) . . .	379
Bivši ujetniki so se sestali . . .	401
Komu bo koristil proces v Vidmu? . . .	402
Kolonialni sistem se korak za korakom umika (Miran Ogrin) . . .	402
Se en poziv k razsodnosti . . .	452
Torinski časopis »Incontro« oboja proces proti partizanom BBO . . .	453
»Sod smodnika« na Srednjem vzhodu (D. S.) . . .	458

PO DOMOVINI —

IZ ORGANIZACIJ ZB

Kako žive in delajo bivši borci — naj ugotove komisije za prošnje in pritožbe . . .	37
Malodušje na Ravnah? (Nande Žužek) . . .	38
Slovesnost v Škofji Loki . . .	39
Vzoren letni obračun ZB v Črnučah . . .	40
Prelomnica v skrbi za otroke padlih borcev (Nande Žužek) . . .	41
Desetletnico osvoboditve bo Ljubljana slovesno proslavila . . .	78
Zanimivo je vedeti . . . 79, 124, 174 . . .	174
Vajenski mladini primerne domove! . . .	83
Vse večje področje zgodovinske komisije . . .	84
Dolžni smo jim izkazati zadnjo čast . . .	120
Tudi številke mnogo povedo . . .	121
Zgleden primer . . .	121
Tudi danes je potrebna odločna beseda bivših borcev . . .	170
Tradicije NOB — obrabljena fraza? . . .	171
Zapisek po kratkem razgovoru . . .	172

Borci — to ni pravilen odnos (Bojan Ajdič) . . .	173
Sleherno popuščanje se maščuje . . .	176
III. kongres ZB NOV Jugoslavije: Dogodek mednarodnega pomena . . .	185
Praznovanje desetletnice osvoboditve . . .	223
Novice v kratkem 225, 288, 338, 380, 432, 482 . . .	482
Po avtocesti v »zgodovino« (Nande Žužek) . . .	285
Sprejemanje novih članov — še vedno nujna naloga . . .	286
Zastava Zveze borcev . . .	287
Zdrav duh v zdravem telesu . . .	336
V Sloveniji bo letos upokojenih 400 vojaških oseb (Nande Žužek) . . .	376
Edinstvena zamisel (Peter Roman) . . .	377
Zbor borcev XII. brigade . . .	377
Holandski invalidi v Ljubljani . . .	378
Uspešna dejavnost v Štorah (Rudolf Uršič) . . .	379
58.400.000 za letošnje štipendije . . .	385
Zeja za znanjem (Nande Žužek) . . .	386
Občinski prazniki — zgolj spominske manifestacije? (Nande Žužek) . . .	430
V spomin na 39 mladincev (Milan Brezovar) . . .	431
Skrb za člane — ena najvažnejših nalog naših organizacij (Janko Rudolf) . . .	445
Kartoteka zgodovinskih objektov . . .	480

RAZNO

Se ne veste? 21, 69, 115, 165, 216, 265, 323, 367, 426, 477 . . .	477
Partizanska dobra volja 44, 85, 126, 181, 227, 290, 341, 434, 484 . . .	484
Slovenski narodni heroji . . .	155
Dopolnilo . . . 169, 215, 414 . . .	232
Natečaj . . .	232
Opisujemo dejstva! (Stefanija Ravnikar-Podbevšek) . . .	335
Nekaj o zgodovini naših enot (Franta Komel) . . .	353
Važno obvestilo . . .	363
Poizvedba . . .	363
Ne pozabimo naših partizanskih pesmi (Stane Škrabar) . . .	378
Ali res tako hitro pozabljamo? (Miloš Rutar) . . .	384
Uspehi naše velike graditve . . .	394
Harmonikarji . . .	424
Knjižnice, prosvetna društva . . .	431
Vojaki na smučeh . . .	442
Poizvedba . . .	447
Tradicije NOB — moralna priprava na obrambo države (generalpodpolkovnik Radi-voje Jovanović) . . .	448
Združenje rezervnih oficirjev ob prehodu v novo leto . . .	450
Ali smo res zaman sanjali o velikem, svetlem Domu? (Gr) . . .	473
Kdo je bil bolj upravičen . . . ? . . .	474
Udarec po naših pridobitvah . . .	476

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Spet težke kovine v letalstvu? . . .	47
Bodočnost velikih vodnih letal . . .	47
Svet se zanima za ceste iz gumija . . .	47
Milimetrski radar za london-sko letališče . . .	47
»Leteča« postelja . . .	87

Stran	
Helikopterji	87
Reševalne naprave za podmorničarje	88
AOP 9 kljubuje dežju in blatu Z reaktivnim letalom nad severni pol	88
Novi puškomitraljez	128
Torpedni čolni domače proizvodnje	128
Mlin na veter	128
Letalo brez kril	128
Vsevidno oko	128
Konec zamrzovanja letalskega stekla?	183
Za varen pristanek	183
Odlet navpik	183
Graditev strateških poti na Kitajskem	184
Ribolov — predmet vojaške vzgoje?	184
Propeler brez bodočnosti?	229
»Seafiri« so odšli v pokoj	229
Hitrejši od zvoka	230
Novi sovražnik podmornic	230
Pokusni let transportnega velikan	230
Indija napoveduje izvoz šolskih letal	230
Za borbo na morju in kopnem Avtomatsko krmilo	231
Široki tir na Kitajskem	231
Bailejev most je dobil tekme	232
RB — edinstveno orožje naše armade	293
Mar rja ne bo več načenjale ladij?	293
Lov za podmorsko nafto	294
»Canberre« v novi vlogi	294
Atom — nada sveta	387
Še ena letalonosilka-velikan	390
Metulji — »poskusni« zajčki	436
Čoln iz plastičnih snovi	436
Čez desetletje dvakrat hitreje?	436
Ameriški snajperskop	437
Sladka voda iz slane?	437
Avtomatski pilot — nadomestek človeka	437
Reaktivni lovci	486
Obisk v Harwellu	486
Reševanje podmornških posadk	486
Podmornica bodočnosti	486
Radar napoveduje nevihte	486
Največji dobavitelj urana	487

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Za izvenarmadno vzgojo ljudstva	82
---	----

Stran	
Njihovo geslo: varovanje človeških življenj in ljudske imovine (Nande Zužek)	294
Center v pravem pomenu besede	343
Obisk v osiškem centru (Nande Zužek)	344
Več pomoči društvom »Partizane!«	391
Spominski turnir SD »Vida Pregarc« (Edo Repič)	392
Zbranstvo, preudarnost in samostojnost — odlike, pridobljene s strelskim športom	438
Več sodelovanja v strokovnih svetih civilne zaštite	487

PORTRETI IN KARIKATURE

Adenauer dr. Konrad 355, Ančik 271, Apih Milan 271, Aurio! Vincent 188, 196, Avbelj Viktor-Rudi 148, Avšič Jaka 67; Ba dr. 51, Bašelj Rudi 321, Bebler dr. Aleš-Primož 67, 141, 271, 469, Belak Ernest 246, Bevc Milan 287, Bevk France 71, Brejc Tomo-Pavle 241, Borštnar Jože 138, Broz Josip-Tito 51, 52, 129, 238, 239, 365, 399, 441, 456, Bratovž Franc-Aco 425, Bulganin Nikolaj 304, 355; Campaigne Curtis 189, Cargill Colin 243; Campa 478; Demšar Dragica 64, Denvir John-Frenk 243, 245, 313, 314, 315, 316, 365, Denvir Joan 465, Dermastia dr. Marijan 241, Dežman Angelca 369, Dimež 478, Dobovšek Milica 369, Družina Andreana-Olga 352, Dulles John 456; Eden Anthony 305, Eisenhower Dwight 304, Eypper Ernest 327; Faure Edgar 305, Fels Jože 66, Furlan Rudi 53; Glinšek Miro 369, Globočnik Boris-Damjan 33, Grabeljšek Karel-Gabrer 421, Grosman dr. Božena 97, Guttman dr. Ludwig 3; Hladnik dr. Polde 64, Hočevnar dr. Franc 307; Isene Ola 166, Ivanuš Branko 240; Jonkov Nikola-Vapcarov 76; Kardelj Edvard 149, Katič Janko 166, Kerševan Alojzija 309, Kidrič Boris-Peter 132, 133, 138, 141, 147, 149, Kidrič Zdenka 133, Klanjšek Jože-Vasja 245, 447, Klemenc Ma-	
--	--

Stran	
rijan 412, Kolman Alojz-Marok 241, Kolenc Otmar 369, Koman Janko 369, Korošec Maks 359, Kosmač Leon 412, Kranjec Miško 469, Kreč Ludvik 369, Kukovec Ludvik-Papež 311, 347, Kveder Dušan-Tomaž 148; Leban Lojze 289, Lotrič Janko-Falenko 33, Lotrič Tone 66, Lunaček dr. Pavel-Igor 134, Luskovec Franc-Cveto 64; Maček Ivan-Matija 365, Marinko Miha 314, 441, Maslo Karlo-Drago 140, Mihelič France 67, Mohar Vladimir-Cene 347; Nehru 52, 239, 357, Neubauer dr. Robert 3, Nu dr. 238, 239, 287; Okrogar Tone-Nesti 91; Petrič Anton-Idn 352, Pogačnik Bogdan 196, Poglajen Franc-Kranjc 138, Poljanec Janko 64, Polič Zoran 138, 141, Potnik Srečko 246, Potočnik Roman 241, Povh 347; Ranković Aleksander 185, 239, Ribičič Mitja-Ciril 311, Roškar Vinko 271, Rozman Franc-Stane 478, Rudolf Janko 245; Seliškar Tone 473, Sivec Franc 33, 64, Slovenc Jože 369; Sentjurs Lidija 148; Tavčar Ivan-Rok 138, Tilen 478, Triglavski Mirko 64, Turk Dušan-Dule 246; Učakar Marijan 352, Ukmar Dušan 92; Velebit Ranko 461, Vidmar Josip 133, 421, Vipotnik Janez 138, Volčič Tone 64, Von Brentano 457; Živanović Milivoje 168, Zukovec Jože-Vladimir 309, 347, 352.	

SODELUJOČI ILUSTRATORJI

Milan Bizovičar, Bogdan Borčič, Jože Ciuha, Nada Erklavec, Karlo Hrovatin, Božidar Jakac, Vladimir Lakovič, Janez Lunar, Nikolaj Pirnat, Srečko Potnik, Ivan Puki, Ivan Seljak-Copič, France Slana, Ive Šubic.

V letošnjih številkah objavljene fotografije so večinoma iz arhiva fototeke Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.

Naslovne strani za vse letošnje številke sta izdelala akad. slikarja Ive Šubic in Milan Bizovičar.

BOREC

1955

1

NARODNA BANKA FLRJ

**Centrala za LR Slovenijo
v Ljubljani, Cankarjeva 18**

Hišna telefonska centrala 23-921 do 23-929

DIREKCIJA:

Telefoni: Generalni direktor 20-030, Pomočnik direktorja 21-868, Pomočnik direktorja 20-008, Sekretar 21-303, Oddelek za analize in ekonomsko proučevanje 23-157, Organizacijska direkcija 21-078, Služba za koordinacijo dela s kreditnimi podjetji 21-078, Direkcija za kratk. kredite 21-165, Direkcija za kredit. zadr. in kmetijstva 20-979, Direkcija dolgoročnih kreditov in fondov 21-490, Direkcija plačilnega prometa z inozemstvom 21-054, Direkcija DE 23-203, Direkcija za izvrševanje proračunov (preko hišne centrale) 23-921 do 23-929, Direkcija računovodstva 20-151, Devizno obračunsko mesto 23-057, Devizna direkcija 23-053, Direkcija tresora 21-750, Devizna likvidatura 23-373, Ekonomsko-tehnična služba 20-698

PODRUŽNICE:

Telefoni: Ljubljana 600:
20-506, 20-698, 21-078, 601:
21-667, 21-688, 21-758, 602:
21-310, 21-270, 603: 21-269,
604: 23-427, 21-786, 605: 653/15,
654/15 (posreduje pošta Po-
lje), 606: 20-016, 20-616, 22-136,
22-383, 22-362: 610: 23-155,
21-074, - Ajdovščina 25, Bled
290, Brežice 1, Celje-mesto
313, Celje-okolica 213, Črno-
melj 13, Dolnja Lendava 26,
Domžale 30, Dravograd 11,
Gor. Radgona 28, Grosup-
lje 35, Hrastnik 25, Idrija 57,
Iirska Bistrica 11, Jeseni-
ce 292, Kamnik 11, Kočevje
42, Koper 86, Kranj-mesto
146, 252, Kranj-okolica 392,
Kriško 19, Laško 30, Lenart
v Slov. goricah 9, Litija 22,
Ljutomer 4, Maribor-mesto
22-85, Maribor-okolica 24-92,
23-76, Maribor 6401: 20-03,
28-93, Maribor 6402: 31-33,
26-98, Maribor 6403: 30-64,
Medvode 17, Metlika 15, Mo-
zirje 11, Murska Sobotna 19,
Nova Gorica 82, Novo me-
sto 21, Ormož 28, Piran 29,
Poljčane 18, Postojna 98,
Prevalje 9, Ptuj 24-23, Ra-
dovljica 225, 285, Rakek 16,
Ribnica 22, Ruše 24, Sev-
nica 4, Sežana 11, Slovenj
Gradec 13, Slov. Bistrica 32,
Slov. Konjice 36, Sempeter
pri Gorici 21, Sentvid nad
Ljubljano 27-38, Skofja Lo-
ka 35, Šmarje pri Jelšah 28,
Šoštanj 24, Tolmin 16, Tr-
bovlje 46, Trebnje 18, Tržič
88, Vrhnika 13, Zagorje 29,
Zalec 2

Naslovna slika: Borba na Bičkovi skali v Dražgošah

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subić in Milan Bizovičar

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun NB Ljubljana 601-T-164; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klisišje, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Številka 1 — Letnik VII — Januar 1955

Prvi odbori ljudske oblasti in komune

V NAŠI domovini gotovo ni naselja, kjer ljudje v poslednjem času ne bi razpravljali o novi obliki socialistične oblasti, to je o komunah. Čeprav je v bistvu formiranje komun nova oblika naše oblasti, je vendar ideja o komunah zelo hitro prodrla. Na sestankih Socialistične zveze, na zborih volivcev, povsod poudarjajo, da je posebno v bolj razvitih področjih formiranje komun ne le koristno, pač pa tudi potrebno. Ljudje se z veliko zavzetostjo oklepajo te nove, snujoče se oblastvene oblike. Proti njej so le najbolj okoreli sovražniki naše družbene ureditve, ker vedo, da bo komuna — ta razširjena oblika družbenega upravljanja, dokončno izpodrezala korenine birokratizmu, ki marsikdaj zavestno ali podzavestno pomaga sovražnikom socializma.

V bistvu je ideja o komunah zrasla že s prvimi jasnejšimi obrisi o novem družbenem redu, ki bo zamenjal kapitalistični družbeni red. Že Marx je orisal podobo komune v socialistični družbi. Toda mi smo prvi, ki smo začeli idejo komun uresničevati kot trajno obliko oblasti socialistične družbe. V toliko je ideja o komunah nova. Vendar pa bi bilo napačno misliti, da bi bilo mogoče komune ustanoviti že n. pr. leta 1945, takoj po zmagovito končanem oboroženem delu naše ljudske revolucije. Vsa rast naše ljudske oblasti od prvih narodnoosvobodilnih odborov do danes je neprestano ustvarjala pogoje, da smo lahko zdaj prešli k oblikovanju komun, k oblikovanju takih enot ljudskih oblasti, ki bodo osvobojene temeljnih značilnosti oblasti prehodnega obdobja in v katerih bo družbeno upravljanje temeljna gonilna sila.

Že prvo leto naše ljudske revolucije so po osvobojenih mestih in vaseh zrasli narodnoosvobodilni odbori ne le kot organi ljudske borbe proti okupatorju, temveč tudi kot organi oblasti na osvobojenem ozemlju. Kako važni so bili ti narodnoosvobodilni odbori, nam govori izjava vrhovnega štaba in Prezidija AVNOJ od februarja 1945. leta. To izjavo sta podpisala tovariš Tito in tovariš Ribar in je v njej med drugim rečeno, da bo o oblikah državne ureditve odločilo ljudstvo samo po osvoboditvi, porok za to pa so narodnoosvobodilna vojska kot glavna sila narodnoosvobodilne vstaje in *narodnoosvobodilni odbori kot oblika oblasti*, v kateri se na demokratičen način zrcali volja osnovnih ljudskih množic. V tej izjavi je jasno poudarjena vloga narodnoosvobodilnih odborov in razumljivo je, da se je naša Partija in vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja že med oboroženo borbo neprestano trudilo razširjati in razvijati narodnoosvobodilne odbore. Prav tako pa se je sovražnik neprestano prizadeval na razne načine ovirati delo teh prvih organov ljudske oblasti. Zato ni bilo tudi nič čudnega, če je oktobra 1941 tudi Draža Mihailović zahteval pod pogoji za sodelovanje likvidacijo narodnoosvobodilnih odborov in vzpostavitev starih občinskih uprav in okrajnih načelstev.

Kljub neprestanim sovražnim ofenzivam so se narodnoosvobodilni odbori v letu 1942/1943 organizacijsko nenehoma krepili. Drugo zasedanje AVNOJ je dalo pečat oblikovanju tega novega sistema ljudske oblasti. V njem so bili sprejeti sklepi ustavno-upravnega značaja, s katerimi je bil postavljen temelj novi državni skupnosti jugo-

slovanskega ljudstva, določil je pravne temelje, na katerih lahko danes po procesu postopnega razvijanja oblasti lahko začnemo graditi komune. Neposredno po AVNOJ in sprejetju prve zvezne ustave leta 1946 se naš družbeno politični in državni razvoj ni mogel gibati po širokih poteh graditve komunalnega sistema. Najprej smo morali ustvariti družbeno-ekonomske, politične, pravne in druge pogoje za komunalno obliko socialistične oblasti. V prvi fazi našega političnega in ustavnega razvoja smo si morali zagotoviti materialno podlago s tem, da smo socializirali sredstva za proizvodnjo. Z uvedbo delavskega upravljanja smo napravili drugo stopnjo v tem svojem razvoju do komun. To drugo obdobje je pomenilo začetek decentralizacije in začetek podružabljanja starih državnih funkcij na podlagi vzpostavljanja in razvijanja dveh družbenih mehanizmov: družbenega upravljanja in komunalnega sistema. Vse te razvojne stopnje so se seveda tudi odražale na organih naše oblasti, t. j. Narodnoosvobodilnih odborih, Krajevnih ljudskih odborih ter Občinskih odborih.

Že razvoj delavskega upravljanja je razvil mnogo pobud, ki so seveda pospešile naš razvoj. Družbeno upravljanje na najrazličnejših področjih, kot v zdravstvu, prosveti, socialnem skrbstvu itd., je bilo nadaljnji korak ustvarjanja pogojev za uved-

bo komunalnega sistema oblasti. Ta sistem je predvidel že ustavni zakon, ki navaja, da je samoupravljanje delovnega ljudstva v občini, mestu in okraju razen družbene lastnine in samoupravljanja proizvajalcev osnova družbene in politične ureditve.

V kratkem bodo zaživele pri nas enote ljudske oblasti, kjer bo gospodarska enotnost najširše povezana s principi družbenega upravljanja. Tako kot delavsko upravljanje in že dosedaj uvedeno samoupravljanje na raznih družbenih področjih, bo gotovo tudi družbeno upravljanje v teh novih enotah socialistične oblasti rodilo mnogo pobud in pospešilo naš razvoj. Vzporedno s tem pa bo nujno tudi povezano gospodarsko uveljavljanje posameznih področij, saj bo tempo razvoja komune in zviševanje standarda predvsem odvisno od gospodarskega razvoja, proizvodnosti in gospodarske samoiniciativnosti. Razvoj ljudske oblasti od prvih narodnoosvobodilnih odborov do danes bo dobil s komunami svoj najvišji izraz. Tako kot so komune v kratkem času med ljudmi politično družbeno prodrle, tako bodo gotovo že v nekaj mesecih pokazale svojo utemeljenost. Ker pa gre v bistvu za novo obliko, je jasno, da pri tem ne bo manjkalo težav, toda principi, na katerih so zasnovane, zagotavljajo, da bodo šle preko zaprek po zmagoviti poti v korist naše socialistične družbe, to je vseh naših delovnih ljudi.

G. G.

Bivši borci za izpolnitev načel OZN

SVETOVNA zveza bivših borcev, ki stopa v peto leto, je ena najštevilnejših nevladnih organizacij na svetu in združuje v svojih vrstah 120 organizacij bivših borcev, invalidov in vojnih žrtev iz vsega sveta. Zastopniki nad 20 milijonov bivših borcev se sestanejo vsako leto, da zavzamejo svoje stališče do najvažnejših mednarodnih problemov in da določijo svoje bodoče naloge. V preteklih letih je Generalna skupščina te organizacije zasedala v Parizu, Beogradu, Londonu in Haagu, lani od 20. novembra do 2. decembra pa na Dunaju.

Svetovna zveza bivših borcev ima pri Ekonomsko-socialnem svetu v OZN položaj organizacije B, kar ji omogoča, da na poseben način izraža pred tem svetom želje, predloge in zahteve bivših borcev v vseh tistih vprašanjih, o katerih lahko in mora razpravljati ta svet. S svojo dejavnostjo pa Svetovna zveza bivših borcev pomaga uresničevati cilje OZN. Zato ni neobičajno, da na vsaki Generalni skupščini Svetovne zveze bivših borcev govore predvsem o najaktualnejših političnih vprašanjih.

Zadnje zasedanje Generalne skupščine je bilo v znamenju borbe za utrditev miru v svetu in za okrepitev mednarodnega sodelovanja. Zato je resolucija, ki obravnava to vprašanje, najvažnejši akt tega zasedanja. Na predlog podpredsednika Svetovne zveze bivših borcev, generalnega podpolkovnika Miloja Milojevića, je Izvršni odbor sprejel predlog jugoslovskega besedila resolucije, ga predložil skupščini, ki ga je soglasno sprejela. V tej resoluciji je ugotovitev, da so že dosedanja napori za ohranitev miru v svetu imeli dokaj uspehov, predvsem pri sklenitvi premirja na Koreji in v Indokini, pri sporazumu za Trst in za Posarje. Razumljivo je, da bo tudi vnaprej Svetovna zveza bivših borcev dajala pomoč vsem podobnim naporom, in da bo budna proti vsakemu

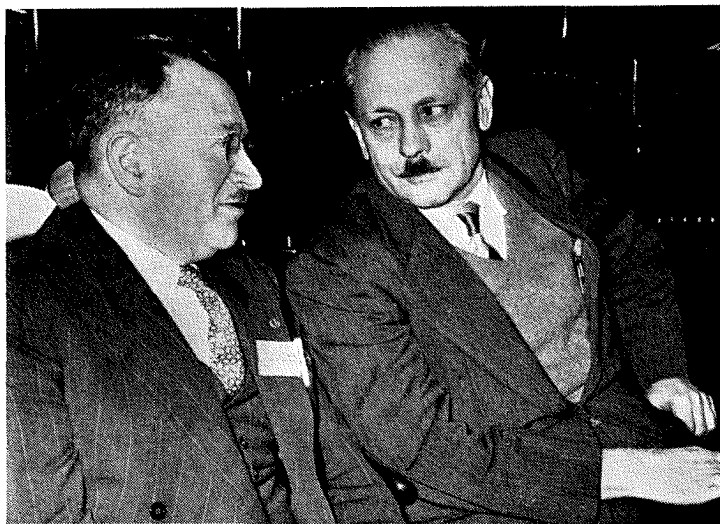
poskusu agresije in ekspanzije. S popuščanjem vojne napetosti v svetu se bodo vsekakor izboljšale možnosti za mirno sodelovanje med narodi na osnovi medsebojnega spoštovanja načel neodvisnosti, enakosti in nevmešavanja v notranje zadeve posameznih držav. Zato je Svetovna zveza bivših borcev pozvala svoje organizacije, da s tem namenom vplivajo na svoje vlade.

S sprejemom te resolucije so nujno morali odpasti vsi drugi predlogi, nasprotni tej resoluciji. Predvsem je bila zavrnjena resolucija, ki je vztrajala na razdelitvi sveta na interesna področja, kot so na primer bile resolucije o »komunistični Kitajski«, ali o zahtevi, da opravijo »svobodne volitve« v državah Srednje in Vzhodne Evrope, itd. Sicer pa: razpoloženje večine delegatov na zasedanjih Generalne skupščine je bilo zadnja leta tako, da so zavrnili vse poskuse posameznikov, ki so hoteli, da bi se Svetovna zveza bivših borcev odločila za političko določene skupine dr-

žav. Zastopniki bivših borcev vsega sveta zato danes mnogo bolj samostojno kot prej znajo presojati in iskati sredstva, ki pomagajo k učvrstitvi miru v svetu in ki pomagajo k zblizanju narodov.

Volja in želja za mirom v svetu ne bi bili zadostni, če bi se nadaljevala sedanja tekma v oboroževanju. Zato je zadnja Generalna skupščina zahtevala, da se takoj uvede stalno nadzorstvo nad vojaškimi efektivami, predvsem pa kontrola atomske sile z namenom, da se prepove atomsko orožje in vsako drugo orožje za množično ubijanje prebivalcev. Razorožitev naj bo postopna in istočasna. Da bi človeštvo lahko imelo korist od atomske sile, je Generalna skupščina priporočila, naj odgovorni ljudje v svetu vplivajo, da bi se atomska energija uporabljala samo v mirnodobne namene.

Vse dosedanje Generalne skupščine Svetovne zveze bivših borcev so razpravljale o pomoči nerazvitim deželam in o pravici vseh narodov, posebno odvisnih in nesvobodnih, da čimprej dobe svojo samostojnost. Na zadnji skup-

Pred zasedanjem Generalne skupščine so se sestali tudi strokovnjaki za rehabilitacijo invalidov. Na sliki: dr. Ludwig Guttman iz Britanije in dr. Robert Neubauer iz Jugoslavije (na desni strani)

Z lanskega zasedanja Generalne skupščine Svetovne zveze bivših borcev na Dunaju — pogled v dvorano

Ceylonu, kjer je svetnik protituberkuloznega inštituta. Ti strokovnjaki, ki se sestajajo vsako leto, ko zaseda Generalna skupščina, dajejo Svetovni zvezi nasvete in predloge za uspešno rehabilitacijo invalidov. Letos bo zveza s svojimi sredstvi pomagala pri otvoritvi raznih središč za rehabilitacijo invalidov, predvsem v deželah Srednjega vzhoda.

Jugoslovanska delegacija ZB in Zveze vojaških vojnih invalidov na čelu z Velimirom Stojničem in generalnim podpolkovnikom Milojem Milojevičem, je tudi na tej Generalni skupščini aktivno sodelovala v raznih komisijah in na plenarnih sestankih. Z dobro obrazloženimi predlogi je pripomogla k pravilnejši rešitvi mnogih vprašanj in, da so umaknili tiste resolucije, ki niso bile v skladu s splošnimi načeli Svetovne zveze. Razen generalnega tajnika je bilo izvoljeno staro vodstvo, med drugimi tudi tovariš Milojevič kot prvi podpredsednik Svetovne zveze. Peta generalna skupščina je pokazala, da Svetovna zveza bivših borcev lahko mnogo prispeva v borbi za mir, prijateljstvo in medsebojno sodelovanje med narodi.

Marjan Vivoda

Spopad pri Žaliku

MURSKO polje, 3. februarja 1945. Sneg, mraz, Kozaki. Izdajalski vojaki generala Vlasova gospodarijo med Muropoljci. Švabske kolone se množe, čedalje težje je delati med ljudmi. Muropoljci se boje nemškega strahovladja, še bolj se boje kosaške krutosti.

Kdo so ti Kozaki? Vojaki sovjetskega generala Vlasova, ki je prebežal k Nemcem. Vojaki, oblečeni v nemške uniforme, ki so jim njihovi gospodarji podelili roparske pravice, s temi pa pravico mučiti, zlostavljati Slovence...

Noč za nočjo, v snegu in mrazu, med sovražnimi zasedami, budé aktivisti narodno zavest Muropoljcev. Spopadi med njimi, Nemci in Kozaki so

čedalje pogostejši. Padajo sovragi, padajo tudi naši. Prenekatero zvesto partizansko srce jenja utripati.

V najtežjih dneh smo se radi zatekali k muropoljskim, k prekmurskim družinam. Veliko družin se v Prekiji ni pomišljalo prenočiti ali celo predaniti borca, aktivista. Pomnim okrog 800 družin, ki smo jih obiskali zlasti v nočnih urah. A je ni bilo med njimi, ki bi nam odrekla gostoljubje!

Tako tudi Žalikovi. Pri njih smo se zglosili Bernot-Aljaž (brat Vide Tomšičeve), tedanji sekretar OK KPS Ljutomer, Stane Simonič, Joško Berden-Rasko, Ciril Jureš-Maks, tovarišica Vida (rodbinskega imena se ne spominjam) iz Li-

tije in jaz kot vodja te skupine. Namenili smo se pripraviti miting v Dobravi pri Križevcih. Ker pa so bili tovariši zelo utrujeni, so me pregovorili, da smo se ustavili v najbližji vasi, v Logarevcih. Zdi se mi, da je bilo nekaj pred polnočjo, ko smo se oglasili pri Vrbnjakovih, kjer so nas lepo postregli. Kmalu zatem smo se podali k Žalikovim, ki sem jih osebno dobro poznal.

Živelimo v časih, ko je izmed mojih ožjih sodelavcev padlo dve tretjini kurirjev in malone polovica aktivistov. Biti v naši družbi, je pomnilo čedalje večjo nevarnost.

Žalikovi so nas prijazno sprejeli. Opozorili so nas le, da je hiša pri Nemcih na slabem glasu in da je potemtakem za nas in zanje nevarno, če čez dan ostanemo pri njih. Takšna opozorila so bila tedaj zelo pogosta in ni moč reči, da ne bi bila koristna. Toda prav zato, ker so bila že običaj, se nismo zanje dosti menili in smo Žalikove potolažili, češ naj se ne boje in da tudi mi nimamo strahu.

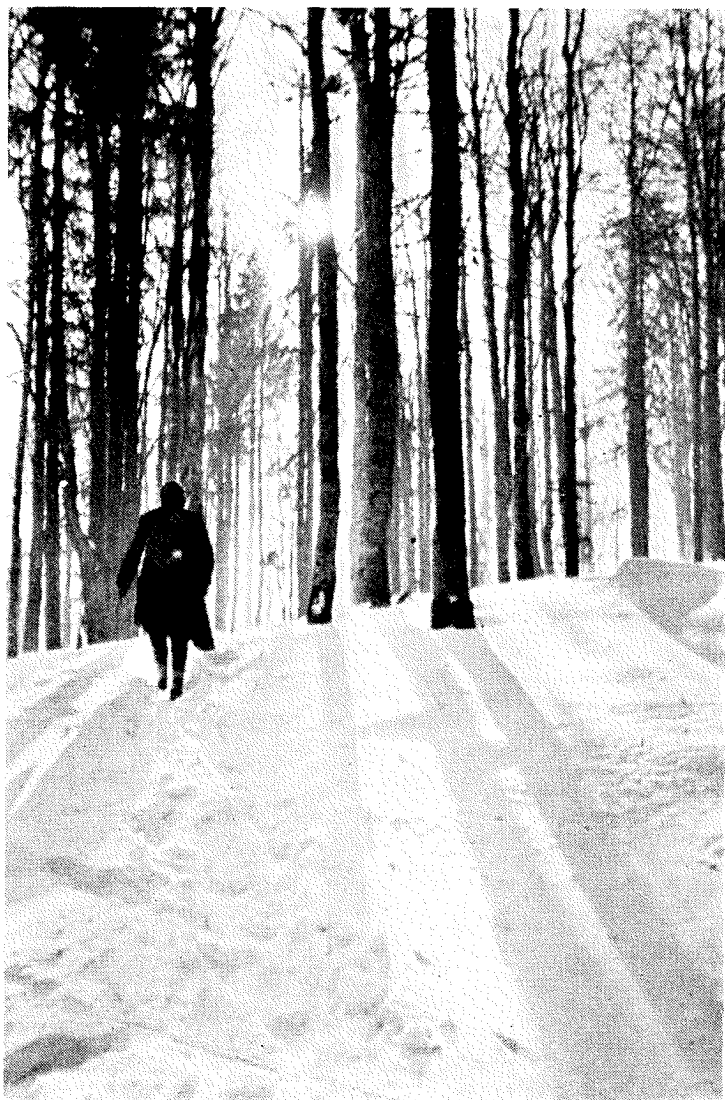
Ponudili so nam posteljo, kar je bilo tistihmal v Prlekiji precejšnja redkost. Običajno smo predanili v hlevih ali na njih (na štalah).

Močno utrujeni in prezebli smo zaspali. S tovarišem Bernotom sva spala v eni postelji. Zjutraj, okoli pete ure, nas zbudi Žalikova: »Brž pokonci, tovariši, Kozaki jezdiijo mimo hiše!«

Rasko, ki je spal v sosednji sobi, se je zbudil prvi. Nato je zbudil še mene, rekoč: »Bodij miren, najbrž bodo šli mimo!«

Tovariši so se mahoma opraviili. Vtem so pred hišo obstali trije konji. Takoj sem poslal tovariša Rasko na strazo na dvoriščno stran. Gospodinja je pričakovala hude trenutke in je bila čedalje bolj razburjena, kajti bila je v strahu za svoji vnučki. Hrabilili smo jo.

Kazalo je, da se borbi ne bomo mogli zmakniti. Ukazal sem, da se je treba nanjo pripraviti. Pri oknih smo oprezovali, kod se bo prikazal sovražnik. Kozaki so medtem obkolili nizko, leseno Žalikovo hišico. Pripravili smo orožje

Obveščevalka na Menini planini, v zimi 1944/45

na strel. Vtem je zunaj zaprasketalo in toča krogel je udarila ob stene in okna. Berden, aktivist poln življenja, se je pred hišo zgrudil. Imel je še toliko moči, da se je v visokem snegu zavlekel do potoka za hišo, kjer je omahnil. Mati Žalikova se je trudila obvarovati svoji vnučki. Popeljala ju je na dvorišče. Odondod so jo spodili v hišo Kozaki, ki so se jeli približevati.

Komandant je kričal: »Gospodare, danjesi sijalice!«

Gospodinja je moledovala, naj se umaknemo na podstrešje. Šli smo in se pripravili na udar, ako bi nas izsledili. Podstrešje je bilo zelo majhno in nizko, brez potrebnih zaklonov.

Gospodar je vzel svetilko in se še dokaj mirno odpravil ven. Tam ga je kozaški komandant vprašal po partizanih.

Oče Žalik je junaško odgovoril: »Pri meni ih nega.«

»Lažeš!« je surovo zavpil komandant.

Kozaki so vdrli v hišo; pred njimi je šel Žalik. Komandant je kričal na Žalikovo mater. Razločno smo slišali, kako je mati mirno odgovorila:

»Nega ih.«

Z orožjem v rokah smo čakali na boj. Medtem je namreč kosaški komandant našel v sobi plašč, ki ga je tamkaj v naglici pozabil Berden.

»Eto ti partizanski šinjel. Kje so partizani?«

Oba Žalikova sta molčala. Slutila sta smrt, vendar beseda ni šla skozi njuna usta.

Nato so odkrilj še torbico, ki jo je v sobi pustila Vida.

Naperili smo puške na stopnišče. Krvavi ples se je obetal začeti. Rajši smrt, kot predajo! Tako smo tedaj mislili vsi. Tovariš Jureš se je prvi odločil za strel. Kozaki so se vzpeli previdno po stopnicah, ki so vodile v podstrešje. Prikazal se je gospodar s svetilko. Rinili so ga pred seboj, ker so hoteli biti varni. Razdalja med nami in njimi se je čedalje bolj zmanjševala. Streljati nismo mogli, ker Žalika, našega gostitelja, tega srčnega Prekmurca, nismo hoteli ubiti.

Za Žalikom prihajajo Kozaki, njim na čelu komandant.

»Partizani, predajte se!«

Jureševa puška počí, za njo se oglašajo še naše. Nekaj kozakov popada. Žaliku se ni skrivil las na glavi. Toda kakor hitro se je umaknil s stopnišča.

so ga ustrelili na podstrešje pritiskajoči kvislingi.

Nastala je tišina. Tedaj se mukoma oglasi Vida. Bila je ranjena v prsa. Prosila nas je, naj ne dovolimo, da bi padla v kosaške roke. Tudi Simoniča so zadelj v levo roko. Močno je krvavel. Vido smo hrabrilj in ji obljubili, da je ne bomo pustili same.

Kosaški komandant je tudi obležal. Hudo ranjen je z milim in ponižnim glasom, tresoč se od strahu, prosil:

»Par-ti-za-ni, pu-sti-te mi ži-vot!«

Odvzeli smo mu orožje, sicer pa smo ga pustili v miru.

Tedaj sem tovariše, med katerimi sta bila dva hudo ranjena, pozval, naj vzkliknejo Sloveniji, Jugoslaviji in maršalu Titu. Naša srca so močno utripala, vendar strahu nismo čutili. Resda sem tedaj pomislil na ženo in sina. Toda hkrati sem pomislil na stotine in tisoče sinov, žena in hčera, ki so za nas in za domovino, da bi bila svobodna, prelili svojo kri. Ali smo bili mi od tega izvzeti?

Iz peterih grl so zaorili vzkliki. Zasvitalo se je prelepo zimsko jutro, po čemer smo presodili, da sta od nesrečnega trenutka, ko so nas Kozaki presenetili, morali miniti že kakj dve uri.

Glave pokonci, še ni po nas! Marsikaj hujšega smo že prebili, silovite ofenzive, zahrbt-

ne zasede, mnoga presenečenja, pa prebomo še to! Prevevala nas je ena sama želja: ne smemo priti živj sovražniku v roke. Zmagati ali pasti, to je bila parola!

Tedajci zarohne mitraljezi. Od hišnega ostrešja brizgajo treske. Toča krogel se vsuje na podstreho.

Nastopil je čas za juriš. Odpeli smo bombe in jih zmetali v vežo. Prvi se je vrvel v vežo mladinec Jureš, za njim ostali. Bodril sem ranjenca. V veži je ležalo več mrtvih Kozakov, med njimi oče Žalik. Med trupli se je rdečil potoček krvi. Že je Jureš planil iz hiše. S cestne strani sta se naglo približevala dva Kozaka. Simonič s težavo dvigne puško, jaz mu pomagam naperiti. Strelj zadenejo v živo.

Hoteli smo prodreti iz hiše na dvorišče, ko je odondod udarila bomba. Drobci so ranilj Simoniča, ki je bil že štirikrat ranjen. Odločili smo se prebiti na drugo stran. Vlegli smo se in plazili po trebuhu med visokim snegom. Kakih 40 Kozakov je krog in krog sklenilo obroč.

Na podstenju je obležala Žalikova mati. Ležala je tam zgruznjena vase, ko da bi še po smrti premišljevala nad usodo svojih vnučk. Uboga starica, torej tudi njej niso prizanesli! Po vsej priliki jo je smrt zalotila na begu iz hiše. Prava sreča je bila, da sta se vnučki rešili.

Pravi od blizu streljajo Kozaki po nas, mi streljamo nanje. Streliva zmanjkuje, zato je treba varčevati. Ranje-

Pohorje 1944. leta — juriš

ni Simonič in Vida se opotekata v snegu, vendar zlagoma napredujeta. Beseda, ki je veljala, je bila: naprej, ne čakati, samo naprej! Dum-dumke so prasketale krog nas, njihovi drobci so pršili liki dež in zginjali v snegu. Mučila nas je skrb za ranjenca. Spodbujali smo ju, naj vztrajata. Kar se Bernot nenadoma ustavi. Zagleda pred seboj Kozake na konjih. Nemudoma strelja, toda v ognju, ki bruhaja s strani, pade tudi sam smrtno zadet.

Moj dobri tovariš in prijatelj, ki sva z njim preživela na Dolenjskem vse dobro in hudo, me s tožnim glasom prosi: »Rado, ustrelj me!«

Strašna je ta prošnja, še strašnejša njena izvršitev! Človeka, ki mi je prirastel k srcu, ki mi je bil kakor brat, naj ustrelim?

Aljaž sam mi je prikrajšal muke, odložil je izvršitev v brezdanjost. Izdihnil je v trenutku. Njegovo brzostrelko je vzel ranjeni Simonič, ki ga je med tem dvakrat zadelo. Po vsem telesu so ga skelele rane, vendar se je z nadčloveško vztrajnostjo držal na nogah. Vida pa je zaostajala. Za streljaj smo se oddaljili od hiše, obroč je bil toliko kot prebit. Vendar streljanje ni pojenjalo. Počakal sem Simoniča in zabrisal za njim krvave sledove. Vida se je zgubila. Zatekla se je na Magdičev skedenj, kjer so jo našli Kozaki. Odpeljali so jo v Ljutomer, jo strahotno mučili in naposled ustrelili ob Muri s številnimi drugimi borci in pripadniki OF.

Ko smo se začeli umikati, so Žalnikovo hišo objeli ognjeni zublji. Jureša, ki je prvi navali, so Kozaki hudo ranjenega zajeli. Po nečloveškem mučenju so ga takoj naslednji dan obesili na glavnem trgu v Ljutomeru, v grozo in opomin vsem Prlekem, ki so se drznili upirati okupatorski drhali. Visel je tam, na trgu, ves dan. Toda odpor se je kljub takšnim in podobnim svarilom čedalje močneje širil. Prleki so se dokončno prebudili.

Simonič in jaz sva ušla zaledovalcem tako, da sva skočila v potok, bredla mukoma po vodi in ledu ter tako za-

brisala za seboj vse sledi. Ranjeni Simonič je omahoval, toda zdržal je. Pretolkla sva se do Grab, kjer so naju pri Slekovčevih pogostili z žganjem. Tam sva se tudi preoblekla v suho domačo obleko. Vendar nisva mogla tvegati, da bi pri Slekovcu dlje ostala. Krenila sva po snegu naprej in vsa onemogla legla vanj pri Kosijevih. Spominjam se, da sem Simoniču kazal svoje naboje, češ še štiri imam, dva izmed njih pa sta za naju.

Bilo je sončno dopoldne in čez Prlekijo se je razlivala bliščeča luč.

Potem sva se zakopala v slamo na Kosijevem skednju.

Ko zdaj ocenjujem svoje doživljanje izza vojne, vem, da je bila borba v Logarevcih med najtežjimi, kar sem jih bil, kajti bila je borba z okupatorjem in kvistlingom, ki se je tedaj v svobodoljubni Evropi obupno tolkel že za svoj obstoj in nič več za nadvladaje v svetu.

Rado Pušenjak

Inštitut za proučevanje zadnje vojne

Vojna prinaša samo zlo. O vojnah vedno mnogo razpravljajo. Skušajo dognati njene vzroke, namene in cilje. Največ se piše in govori o vojnih grozotah. Dostaj se podatke o vojnah uporabljati za pisanje opisne zgodovine. Sele v zadnjih letih postajajo inštituti za vojno dokumentacijo važni družbeni faktorji, ki stoje kot buden stražar miru v vrstah naprednega človeštva.

OB ENEM izmed najlepših kanalov Heerengrachtu v Amsterdamu, ki mu nešteti pravijo »severne Benetke«, se skriva v nepregledni vrsti visokih starinskih zgradb »Rijksinstituut voor oorlogsdokumentatie«, Institut za vojne dokumente iz druge svetovne vojne. Inštitut ima svoj začetek v komisijah za iskanje obtežljivih dokumentov v procesih proti vojnim zločincem Tretjega Rajha, ki so bili sojeni v Amsterdamu. Ob nürnberškem procesu pa so se te komisije na pobudo znanstvenikov in s podporo vlade razvile in inštitucijo, ki se je začela aktivno baviti z vojno dokumentacijo in odkrila v tem delu velik vzgojni in družbeni moment.

Inštitut za vojno dokumentacijo se je osnoval po vzgledu privatnega inštituta v Londonu »Wiener Library«, ki deluje na omenjenem področju že izza predvojnih let. Razlika med obema inštitutoma je v tem, da se inštitut prof. Wienerja omejuje samo na raziskovanje nacistične ideologije, medtem ko Inštitut v Amsterdamu podrobno proučuje nacistične zločine. Pomembnost inštituta Wiener Library je v tem, da je edini na svetu, ki spremlja povojno delovanje neofašistov. Inštitut izdaja bil-

ten informativne in znanstvene vsebine.

V letu 1950, ko je Inštitut za vojno dokumentacijo v Amsterdamu zbral pretežno večino gradiva (originalne, prepise in mikrofilme), se je njegov aparat povečal na 35 znanstvenikov, doktorjev zgodovine, sociologije, psihologije, profesorjev in študentov-kandidatov omenjenih študijev, ki delujejo na tem inštitutu in pripravljajo gradivo za objavo. Program za leto 1955/56 je zelo obširen in obeta kvalitetne prikaze o nečloveških nacističnih dejanjih.

Eden izmed ustanoviteljev tega inštituta, sedanji direktor dr. De Jong, je v samem začetku podal smernice in namen Inštituta z naslednjimi besedami: »Vrednost dela, ki ga opravljamo na tem Inštitutu, raste s časom in bo dosegla družbeno važen moment takrat, ko bo prepričala ljudi, da v svojih sredinah ne bodo več dovolili vzpona zločincev in privedla človeštvo do spoznanja, da je pasivnost posameznika enaka krivda kot sam zločin. Naše delo je huda resnica, ki bi jo morala sprejeti mladina namesto dosedanjega prikazovanja zgodovine kot krvavih pravljic preteklosti.«

Koliko pomena je v teh besedah in v delu, ki je sledilo

in povezalo Inštitut z aktivnim družbenim življenjem, zaznamo, če se poglobimo v problematiko politične dileme v Zahodni Nemčiji, ki je trajala vseskozi do nedavnih uspehov, ko uvidimo, da celo del naprednih Nemcev ne priznava krivde in odgovornosti za vojne zločine in izvaja danes v gospodarstvu s pomočjo ameriških finančnikov pravi hitlerjanski »Blitzkreuzzug« po svetu. Delovanje Inštituta pa je važno še zaradi tega, ker je ostro naperjeno proti rasni diskriminaciji, ki je doživela svoj najhujši in najbolj krvavi krst v koncentracijskih taboriščih Tretjega Rajha, kjer je na najpodlejši način pomrlo okoli 8 milijonov ljudi. S svojimi poljudno pisanimi znanstvenimi publikacijami dajejo vsemu naprednemu človeštvu v roke orožje ob morebitnih podobnih poizkusih.

Inštitut je razdeljen na Inštitut in Muzej pod skupnim naslovom. Vojaški muzej je prostor, kamor prihaja vse urejeno gradivo iz druge svetovne vojne, ki je v rokah znanstvenikov dobil svoje mesto, pomen in obrazložitev. Inštitut je družbeno aktivna inštitucija, muzej pa statična oblika obdelanega gradiva in zbirališče dokumentov.

Inštitut ima dva oddelka: evropsko področje in področje Daljnega vzhoda, to je japonsko imperialistično sfero. Oba oddelka izpopolnjuje knjižnica, ki ima eno najpopolnejših zbirk vseh povojnih del o vojnih dogodkih. Razen tega obstojata še dve manjši knjižnici: prva, ki obsega vso na-

cionalsocialistično literaturo iz Rajha, in druga, ki hrani vso fašistično literaturo ostalih dežel. Poleg velikega, več kot 180 metrov dolgega arhiva, pa so še razni pododdelki: oddelki za judovska vprašanja; oddelki za proučevanje ideologije koncentracijskih taborišč in oddelki, kjer zbirajo podatke o važnejših nemških osebnostih (o generaliteti, oficirskem korpusu, diplomatski in vohunski službi itd.). Zadnji oddelki z dokumentiranimi dokazi preprečuje ponovno delovanje še živečih osebnosti v javnem političnem življenju.

Amsterdamski inštitut hrani prepise vsega gradiva z nürnberškega procesa. Ker brez podrobne proučitve tega gradiva, ki se z 10.000 stranmi nanaša na Jugoslavijo, ne bo mogoče prikazati zgodovine NOB pri nas, bi bilo nujno potrebno, da stopimo v stik z navedenim Inštitutom in skušamo dobiti mikrofيلم. Precejšen del tega arhiva se nanaša na NOB v Srbiji in na Hrvaškem. Vsebuje pa tudi važne in doslej nam neznane Himmlerjeve odločbe o raznarodovanju Slovencev, o vzpostavitvi vojaških eksekucijskih sodišč v Sloveniji in daje nov pogled na organizacijo in delovanje »pete kolone« pri nas.

Inštitut za vojno dokumentacijo druge svetovne vojne v Amsterdamu ni nekaj osamljenega v zahodni Evropi. Ima prav tesne stike z vojno zgodovinskimi inštitucijami v ostalih evropskih državah, ki so tudi plod povojnih let. To so predvsem »Centre de Documentation Juive Contemporaine« v Parizu, »Institut für die Zeitgeschichte« v Münchenu, »Royal Institut« v Londonu ter že omenjeni »Wiener Library«. To sodelovanje je rodilo odlične sadove in doprineslo k širini dela.

Zanimivo je, kako sprejema današnja nemška javnost delo omenjenih inštitutov. Z dokaj preprostim odklonom: »Wir haben es nicht gewusst« (»Ni smo vedeli«), odklanja vsak poseg v svojo včerajšnjo preteklost. Ob tem se nehoti spomniti besed znanega nemškega propagandnega ministra Goebbelsa v dneh, ko je že osvobojeno koncentracijsko ta-

»Grozote vojne« imenujejo spomenik v Arnheimu (Nizozemska), postavljen v spomin na borbe v pretekli vojni, v katerih je bilo središče tega mesta ob invaziji zaveznikov in kasneje popolnoma uničeno (fotografiral Drago Kralj)

borišče Buchenwald prikazalo svetu eno najstrahotnejših dejanj nacistov: »Povsod, kjer smo bili, je vladalo zadovoljstvo, sreča in red!« ... Lidice, Maidanek, Oradour, Varšava, Auschwitz ... pa je refren naštetih imen groze, ki so v rokah nemških strokovnjakov postala prava morišča človečnosti. In ni ga bilo zločina, za katerega ne bi bili genialni teoretiki nacionalsocializma našli etično veličino bodočnosti! Ni ga naroda in države v Evropi, ki ne bi okusila sadu nemškega rasnega miša, in celo sam nemški narod je moral plačati krvavi tribut »idealnemu barbarstvu« svojih sinov. Ni ga naroda, ki bi imel pravico po vseh teh grozodejstvih odklanjati delo in hotenje takšnih inštitutov, ki imajo globoko občečloveško in smotno vzgojno delo v prispevku k miru in mirnemu sožitju narodov.

Jože Klančnik

ZE TRETJI dan je trajala ofenziva, ki so jo začeli Nemci in beli proti partizanskim enotam na tistem področju.

Tačas sta se vlekla po samotni poti dva partizana: Nace in Vid. Prvi je bil kurir, ki se je vračal iz štaba divizije k svojemu odredu. Drugi je bil pred nekaj tedni v borbi ranjen in se je vse do tistega dne zdravil v neki partizanski bolnišnici. Tisto jutro pa so domobranci odkrili bolnišnico in pobili vse ranjence razen njega, ki jim je, sam ni vedel kako, ušel. Nato je začel iskati svojo brigado. Pri tem pa je naletel na Naceta, ki je bil doma nedaleč od njegovega rojstnega kraja in sta se že prej poznala. Ko je Nace videl, da je še na pol bolan, je sklenil iti z njim, dokler ga ne spravi na varno. Zdaj ga je držal pod pazduho in skoraj vlekel naprej. Da bi laže hodil, mu je sezul škornje in mu jih pomagal nositi, medtem ko je Vid stopal kraj njega v debelih volnenih nogavicah. Morala sta pogostoma počivati, zakaj Vid je bolj in bolj pešal, in Nace se je bal, da bo popolnoma obnemogel.

Ko sta dospela do roba hoste, od koder je bilo videti neko vas, sta se vsedla v travo in počivala. Nace je povedal, da pozna v tej vasi nekoga, ki bo skrbel zanj, za Vida, dokler si ne opomore.

»Daj, potruji se, da prideva do vasi, potem...« Nace je obmolknil in napeto prisluhnul. Slišal je hojo skupine ljudi, ki je prihajala od vasi. Ozrl se je v tisto smer in zagledal kolono Nemcev, ki je prihajala po stezi, ob kateri sta počivala.

»Švabi... vstani... beživa!« je v mrzlični naglici izšeptal Nace.

Vid je ves prepaden skušal vstati, a je brez moči omahnil na tla. Nace se je zgrozil, ko je spoznal, da je Vid popolnoma onemogel. V naglici se je ozrl okrog sebe in s pogledom iskal, kam bi se skril. V bližini ni bilo grmovja, kakih sto metrov na

levi pa se je dvigalo visoko skalovje. Tja se bosta skrila! In že je pograbil na pol onesveščenega Vida, ga odnesel k skalovju, položil na tla in se ogledoval, kam bi se zaklonila. Končno ga je položil za veliko skalo, se ves izmozgan kleče naslonil nanjo in s pogledom iskal Nemce. Sli so spodaj po stezi, vzdolž kolone pa je tekalo pet policijskih psov. Nace se je z grozo zastrmel v te zveri. Ta hip se je njegov strah pred Nemci umaknil strahu pred psi. Če ju zavohajo, sta izgubljena! Tisti hip se je spomnil, da je ob vznožju skalovja pozabil Vidove škornje. Če jih psi izsledijo...

»Nace, ne pusti, da me ujamemo,« je skoraj podzavestno šepnil Vid.

»Ne boj se... Saj ni nič!« je šepetal Nace.

Medtem so Nemci hodili po stezi, ki se je vila po hosti. Bolj kot njih je Nace opazoval pse, ki so tekali ob koloni ter vohljali po tleh in po zraku. Nenadoma se je močan volčjak oddaljil od ostalih psov in od kolone ter vohlja po tleh hitel proti skalovju. Ko je izvohal škornje, se je ustavil in jih začel ovohavati. Nace je od groze zamižal. Nato je nagloma umaknil glavo za rob skale, za katero je klečal, ter z nedopovedljivo napeto-

stjo čakal, kdaj bo pes zalajal in izdal njega in Vida, ki na pol v nezavesti blede o vodi in ne ve, kaj se dogaja v njegovi bližini.

Pes ni zalajal, pač pa je začel lesti po skalovju proti njima. Nace se je zopet zgrozil. Ni vedel, kaj naj stori. Če pusti, da pride pes do njiju, ju bo napadel in izdal; če strelja nanj, se bo izdal sam. V tem mrzličnem razmišljanju se mu je porodila neka misel in misel je rodila veliko upanje v rešitev. Pravzaprav upanje ni bilo veliko, a je bilo poslednje; in ker je bilo poslednje, je bilo veliko.

Sekundo, dve nato se je pes priplazil do njega in se kakor iznenaden ostrmel vanj. Nace je izkoristil ta trenutek in v bliskovitem zagonu zgrabil žival za vrat ter jo pričel krčevito stiskati. Toda pes, ki je bil izurjen v silobranu in napadanju, se je mahoma znašel in se skušal s silovitim otrsanjem glave osvoboditi Nacetovih prstov. Toda zaman! Tedaj se je vnel velik boj na življenje in smrt med človekom in živaljo. Nace je spoznal, da je žival močnejša od njega. Bal se je, da bi se mu izmuznila iz prijema in mu ušla. To bi pomenilo konec! Bal se je tudi, da bi pes utegnil zalajati ali zacviliti, s čimer bi opozoril nase ostale pse in Nemce, ki so še vedno hodili tam spodaj in niso niti slutili, kaj se dogaja v njihovi bližini, zgoraj med skalami.

pan kleče naslonil na skalo in onemoglo zamižal. Obraz mu je bil ves razmesarjen, desno oko otečeno in zalito s krvjo, prsi razprskane, roke prav tako. Zdelo se mu je, da se bo zdaj zdaj onesvestil. Toda to bi pomenilo konec zanj in za Vida, ki kakor mrtev leži kraj njega in nima niti pojma, kaj se je pravkar odigralo. Nace je bil prepričan, da bodo Nemci opazili odsotnost tega psa in ga bodo začeli iskati. Da ga bodo s pomočjo ostalih psov z lahkoto izsledili, ni dvomil. Ozrl se je okoli in ko je ugotovil, da o Nemcih ni več sledu, je zbral preostale sile, odvlekel onesvečenega Vida s skalovja, si ga z nepopisnim naporom naložil na pleča in cpotekaje se krenil proti vasi.

*

Dva meseca pozneje se je Nace vračal iz bolnišnice k svojemu odredu. Toda preden se vrne tja, pojde obiskat svojo mater, ki ji je pisal, da jo pride kmalu obiskat, ni ji pa pisal, kaj se je zgodilo z njim. Kdo ve, če ga bo prepoznala, je pomislil. Obraz se mu je spremenil v nekakšno brezoblično gmoto, polno brazgotin, ki so mu zmaličile obraz. Tudi desnega očesa nima več; morali so mu ga odstraniti.

In spet se je spomnil tistega psa in vsega, kar je bilo z njim v zvezi. Spomnil se je, kako se je na pol živ privlekel z Vidom na plečih do prve hiše, nato pa se je onesvestil. Ko se je osvestil, se je znašel v partizanski bolnišnici. In zdaj se vrača od tam. A kakšen! Vse to bi si bil prihranil, če bi takrat ne srečal Vida. Zaradi njega je danes takšen. Toda če bi vedel, se ne bi bil žrtvoval zanj, ki je nato pljunil na svojo čast, na borbo svojega naroda in šel med švabobrnce. Zvedel je, da je Vid kmalu potlej odšel k domobrancem namesto k svoji enoti. Izdal jim je vse in ostal v njihovih vrstah. Lopov!

Okrrog poldne je prilezel na vrh hriba. Pogled mu je obstal na edini bajti, ki je bila krita s slamo. To je bil njegov dom. Tu je živela njegova ovdovala mati in se ubadala z nekaj njivicami in edino kravo. Četrte ure nato je dospel

Medtem je Nace napenjal vse sile, da bi zadavil psa, ki se je divje otepal. Z vso silo se je opiral na zadnje noge, srdito otesal glavo, hropel skozi stisnjeno grlo, zavijal oči, brezmočno kazal velike zobe in zdaj pa zdaj hlasičil v prazno. Iz zevajočega gobca sta se mu cedili slina in pena, v goltancu mu je grgralo in sigalo, z muko je lovil sapo in se besno branil s prednjimi tacami. Njegovi veliki kremplji so se zadirali v Nacetove roke, da so bile kmalu vse krvave. S kremplji mu je raztrgal rokave suknjiča, ga prasn timer čelu, mu razparal suknjič na prsih in mu zasadil kremplje globoko v meso, da je pridušeno zaječal od bolečine. Napenjal je vse sile, da bi ugonobil to zver, a je bila neverjetno odporna in bojevita. Nenadoma ga je z vso silo šapnila po nosu in mu ga dobesedno razcefrala. Nace je pri-tajeno zastokal in toliko da se mu ni pes izvil iz rok, a mu je bolj podzavestno kot zavestno še krepkeje zapičil nohte v vrat. Toda pes je silovito stresel glavo, se dvignil na zadnje noge, s kremplji prednjih nog pa mu je skoraj odtrgal desno lice in mu ranil desno oko. Nace je hotel za-

tuliti od strašne bolečine in izpustiti psa, a ga je še dalje tiščal k tlom in mu zadiral krvaveče prste v goltanec. Nakrat se je pes osuknil in zgrabil z zobmi Nacetovo levo lice ter mu ga malodane raztrgal. Nace se je ugriznil v ustnico, da bi zadušil v sebi krik nepopisne bolečine. Iz nove rane mu je curkoma tekla kri in z njo poslednje moči. Za bežen trenutek se mu je zameglilo pred očmi in začutil je, da ga prevzema slabost. Ta hip je spoznal, da se ta dvoboj na življenje in smrt zaključuje z zmago živali. V tem strahotnem spoznanju je zbral poslednje sile in začel divje daviti žival, ki se je besno premetavala in se skušala rešiti iz smrtonosnega prijema. Nacetu je slednjič uspelo poklekniiti psu na zadnje noge. Nato se je z vsem telesom vrgel na psa in ga davil. Žival se je v smrtnem strahu srdito otepala Naceta, toda njegovi razprskani prsti so se neizprosno zadirali v njen sapnik in ji lomili odpor. Pes je naposled začel omaguječe hropeti, sigati in obračati oči, dokler ni obležal zadavljen.

Vse je trajalo le nekaj minut. Nace se je na smrt izčr-

do doma. Obstal je na pragu temačne izbe in zagledal mater. Sedela je pri mizi.

»Dober dan, mati!« jo je pozdravil, ne da bi se pre-maknil s praga.

Mati, ki je bila vajena partizanskih obiskov, ga je počasi pogledala in vprašala:

»Kaj bi rad, tovariš?«

Naceta je zabolelo: mati ga ni prepoznala.

»Kakšen si, revež? Kaj ti je tako strašno poškodovalo obraz?« ga je vprašala mati, ne da bi umaknila pogled od njegovega obraza.

»Pes, mati, policijski pes.«

Sele ko je začela znani glas, je mati osupnila in zabolščala vanj kakor v prikazen. Iznenada je kriknila: »Nace!«

Preden pa sta utegnila izreči kako drugo besedo, je mati zagledala skozi okno skupino domobrancev.

»Ježeš, beli tečejo sem!« je vzkliknila vsa zgrožena.

Nace je v naglici pogledal skozi okno in res videl bele, ki so v strelcih tekli proti bajti. Če bi imel svojo brzostrelko in bombo, bi vžgal po njih, toda partizani, ki so ga prenesli v bolnišnico, so potrebovali orožje in so mu odvzeli oboje.

»Skrij se v bunker!« je vzkliknila mati, ga prijala za roko in potegnila v vežo. Tu je dvignila eno izmed skril, s katerimi je bila tlakovana veža, in pred Nacetom je zazevala majhna luknja, kamor so kurirji skrivali pošto, ko so imeli karavlo v tej bajti. Nace je hitro zlezal v to luknjo in se je moral ves skriti, da je mogla mati spet položiti skrilo na pravo mesto. Komaj je to storila, je pridrvela skupina belih v bajto.

»Kje je partizan, ki je vstopil sem notri?« se je zadril vodja s samokresom v roki.

Mati je rekla, da ni nihče prišel v bajto, ko pa ni mogla več tajiti, je priznala, da je bil neki partizan, da pa je odšel skozi zadnja vrata.

»In ti si mu pomagala zbežati, prekleta baba!« je rohnел podoficir.

Naslednji hip je Nace začul dva strela. Takoj nato je nekaj votlo udarilo na tla zraven skrilje, pod katero je tičal.

Nato je slišal mešanico nerazločnih glasov, ki so čez čas povsem utihnili. Nace je še nekaj časa čepel v bunkerju. Nakrat pa mu je začelo kapljati na desnico. Otikal je kapljajočo tekočino, ki je pronicala skozi špranje med skrilami. Kri! Zgrozil se je in še isti hip s hrbtom dvignil skrilo, se vzravnaval in ostrmel: zraven njega je ležala mati v mlaki krvi, ki je pritekala iz prestreljenih prsi. Nedopovedljivo obupan si je zagrebel obraz v dlani, da bi se razjokal. Toda tisti hip se je privabil val dima iz izbe in v strehi je začul prasketanje ognja. Planil je pokonci, se ozrl po bajti in spoznal, da je že vsa v plamenih, ki so jih zanetili beli. Pogledal je skozi vrata. O belih ni bilo več ne duha ne sluha. Tudi hlev so bili zažgali in odpeljali s seboj edino njihovo kravo, Sivo.

Medtem so začeli prihajati sosedge, ki so slišali streljanje in videli bajto v plamenih. Nihče ni spoznal Naceta, ki je klečal zraven matere pod staro tepko. Ko jim je povedal, kdo je in kaj se je zgodilo, so se čudili, nato pa začeli preklinjati bele in z grozo in brezupnostjo strmeti zdaj v Nacetovo mater, zdaj v plamene, ki so uničevali bajto. Končno je Nace prosil ljudi,

naj pokopljejo mater, jih pozdravil, s solzo v očesu stisnil mlačno materino desnico in z opotekajočim korakom krenil mimo goreče bajte proti dolini.

Ko je dospel do ceste, ki je peljala v sosedno vas, kjer so imeli beli postojanko, je zagledal nekaj sto metrov na levi skupino belih, ki se je vračala v postojanko. Nedaleč od njega na desni pa je zagledal dva bela, ki sta gonila Sivo. Nace se je potuhnil v obcestno grmovje in čakal, ne da bi vedel, kaj naj naredi. Če bi imel brzostrelko! Tisti hip mu je pogled obstal na velikem kamnu, ki je molel iz zemlje kraj njega. Pograbil ga je in čakal, da se mu približata. Končno sta se mu približala. Tega, ki je vlekel kravo, ni poznal. Tistega, ki jo je priganjal, pa... Da, bil je on — Vid! Nace je od nepopisnega gneva stisnil kamen v pesti, da so ga zaboleli konci prstov. Ko sta prišla do grma, kjer je tičal, je bliskoma planil k prvemu domobrancu in ga s tako silo lopnil po glavi, da se je pri priči zgrudil mrtev. Naslednji hip se je obrnil k Vidu, ki je od iznenadenja obstal kot vkopan in zabolščal vanj.

»Me poznaš?« je grenko in jedko hkrati siknil Nace.

Vid je še dalje nemo strmel vanjo. Strmel in molčal...

MIHA KLINAR:

Balada

(Milanu Prežljju v spomin)

— V dolini čaka mati me;
bi smel na pot podati se?

Nasmehnil se je komandir:
— Le pojdi! Vrni se zvečer.

Vesel, vesel je odhitel,
da mamo bi čimprej objel.

A nad dolino izza skal
zasikal smrtni je rafal.

Zdaj v snegu ustrelen leži,
na snegu rdeče rože — kri.

»Naceta ne poznaš več, Naceta, prekleti pes!« je rekel Nace in se z grozečo počasnostjo bližal. Nakrat je dvignil roko, da bi ga udaril s kamnom po glavi, toda Vid je odskočil in ker ni mogel sneti puške, je hotel poklicati na pomoč. Tisti hip je Nace izpustil kamen, se zagnal v Vida in ga zgrabil za grlo. Vid ga je začel besno brcati in se otepati krčevitega prijema. Pri tem je z vso silo zapičil svoje ostre nohte v Nacetov obraz.

Nace je zasikal od bolečine, nato pa še krepkeje stisnil Vida za vrat in ga treščil na tla. Vid se je divje branil, praskal, zavijal oči, sopel, otresal glavo in zadiral nohte v Nacetov obraz in v roke. Končno mu je Nace pokleknil na prsi in ga začel z vso silo daviti. Vid je še nekaj časa besno brcal in praskal, naposled pa je onemoglo zahropel in obležal negibno, zadavljen.

*Alojz Ravbar,
ilustriral Ive Šubic*

Kjer smo umirali ...

NOČ, mrzla januarska zimska noč 1944. Skozi rešetkasta okna zaprtih živinskih vagonov, ki drdrazjo preko zasnežene Gorenjske, Koroške in Bavarske, lije nekaj žarkov lunine svetlobe... München je za nami. Nihče ne ve, kam nas peljejo. Esesovci, ki spremljajo transport, govore o Lyonu, nekem Silberbergu, francoskih rudnikih itd. Sami ugibamo in radi se oprijemamo vsakega kraja, ki ga kodo omeni, le da bi zadušili v naši notranjosti skrbno, in boleče zamolčano, pa vendar v glavah vseh strahotno kljuvajočo misel — v Dachau. Toliko je že vsak od nas slišal o tamkajšnjem koncentracijskem taborišču, v katerem so nemški nacisti že leta 1933 pričeli uničevati svoje lastne ljudi in njihče si ni upal ziniti tega imena, da ne bi komurkoli od nas vzel upanja: morda le ne gremo v Dachau.

Škripajoče zacvilijo zaustavljajoča se kolesa na zamrznenjih tirih. Vsi hkrati planemo k špranji vagonov, da bi se še enkrat prepričali. Toda velike črne črte nam umore zadnje upanje. Kljub zatemnjenim žarnicam se nam vendarle pošastno zareži v obraz velik napis na železniški postaji — Dachau.

Lajnanje policijskih psov in še bolj oglušujoče vpitje esesovcev je bilo prvi pozdrav: »Los, los! Schnell aufgehst! V vrste po štiri in štiri! Kdor bo skušal bežati, bo takoj ustreljen! Če pobegne eden, bodo ustreljeni vsi v njegovi skupini! Naprej in držite korak, svinje bandsitske!« Tak je bil pozdrav, ko smo prišli, tako

je potekla dobre pol ure dolga poledenela pot iz kolodvora do taborišča, le da so se nas spodobili še 6—8 let stari smrkvci, ki so ob cesti stoje pljuvali na nas in metali kamenje in kose ledu za nami...

*

Ledenomrznel veter je zavijal okoli ušes in vrtinčil droban sneg na velikem prostoru, kjer so se vsako jutro in večer zbirali jetniki na apel. Velika železna vrata glavnega vhoda so bila na stežaj odprta, nad njimi pa se je v mesečini svetil velik napis: »Arbeit macht frei.«

Nagnali so nas v kopalnico. Ko smo se slekli, so spustili malodane vrelo vodo, nato pa mrzlo; končno povelje: »Vso civilno obleko in obutev je treba oddati v posebni shrambi! Marš ven in počakajte, da pridete na vrsto. Lepo drug za drugim! Kdor se bo drenal, dobi batine!«

Postavili so nas popolnoma gole pred kopalnico, na sneg in veter. Z obleko in perilom v rokah, smo bosi trepetali skoraj eno uro, da smo mogli oddati lastno obleko in dobiti zanj umazane, strgane in ušive ostanke uniform vseh mogočih armad, s katerimi so imeli nemški zavojevalci opravka. Ostriženi, kot maškare našemljeni, brez perila in nogavic, smo se v lesenih coklah napolnili v barake. V sobe z lesenimi ležišči v tri nadstropja so nas naphali po 300 do 400 ljudi. Sicer pa... saj nismo bili več ljudje, bili smo številke. Nihče več ni vprašal za ime; bil si le še pripornik, na primer: pripornik številka 61.047.

Dachau, ki je oddaljen le 18 km od Münchena, je majhno bavarsko mesto z okoli 22.000 prebivalci. Njegova zgodovina sega vse tja v 6. stoletje, ko so se v dachauskem gradiču pričeli vrstiti drug za drugim številni knezi in grofje. Znani nemški slikarji — Leibel, Spitzweg, Taschner in drugi so v njem živeli in ustvarjali... V tej slikoviti pokrajini, ki pa je sicer znana po svoji nezdruvi in hitro se spreminjajoči klimi, so leta 1917, kake pol ure iz Dachaua, zgradili Nemci mestno tovarno streliva in smodnika. Marca 1933 pa je nastalo tu prvo koncentracijsko taborišče Tretjega Reicha, čigar ime in strahotni sloves je šel po vsem svetu. Prvi priporniki tega taborišča v letu 1933 so bili Nemci. Katoličani in Židje, socialisti in komunisti, delavci, obrtniki, zdravniki, profesorji, duhovniki, politiki in državniki... Toda vsi borci proti novemu sistemu nasilja in strahovlade, ki je prišel v Nemčiji s Hitlerjem na oblast.

Prenovili so staro smodnišnico, zgradili nove, zidane in lesene stavbe za zapornike in njihove stražarje. Naglo je rastle edinstveno, z vodnimi jarki in električno bodečo žico obdano koncentracijsko taborišče Dachau. Stražarski stolpi na vsakih 50 m so se dvigali okoli taborišča, visoko nad dachausko ravnino...

Skozi velika, obokana vrata pa so leto za letom prihajali z vseh delov sveta novi tisočji modernih sužnjev... Prvo leto 4800, 1934. leta 2000, naslednja tri leta pa nekaj nad 2000. Ko pa je prišel nazicizem razširjati svoje peruti, je tudi število novo prihajajočih pripornikov rastle, 12.300 jih je vstopilo leta 1938 skozi dachauska

»Nikoli več Dachau!«

Marjan Keršič: Interniranec

vrata, leta 1944 pa že kar 78.665. In v zadnjih štirih mesecih tisočkrat prokletega Tretjega Rajha je prišlo v taborišče Dachau novih 31.000 sužnjev. V dvanajstih letih je koncentracijsko taborišče Dachau registriralo 250.300 pripornikov, ki so s prestopom lagerskih vrat prenehali biti ljudje... In koliko tisoč jih je pred glavnimi vrati zavilo na levo, ob jarku in bodeči žici proti krematoriju, naravnost v plinsko celico? Nihče jih ni videl in štel, nihče ni vedel, kdaj in odkod so prišli in koliko jih je bilo. Le naslednje jutro se je iz krematorijskega dimnika močnejše kadilo kot ponavadi in v shrambi za civilno obleko so imeli tamkaj zaposleni priporniki polne roke dela, da so sortirali še po plinu smrdeče ter tu in tam v smrtnem krču raztrgane, moške, ženske in otroške obleke, perilo in obutev... Lepo očiščene in zakrpane, so v papirnatih vrečah naslednje dni vozili na dachauski kolodvor. Dobil jih je nemški Rdeči križ, da jih je mogel potem razdeliti raznim nemškimi beguncem in bombardirancem... In ti so potem prelivali solze hvalečnosti, ker so jim njihovi rojaki — tako jim je bilo vsaj rečeno — odstopili del svoje garderobe. Res, neverjetno prijateljstvo in solidarnost, toda na račun tistih, katerih pepel je bil razsut po dachauskih vrtovih, da bi bolje uspevale cvetlice, katerih vnete ljubiteljce so bile žene esesovskih oficirjev... V prav v ta namen izdelanih pločevinastih zabojčkih so pepel in moko iz sežganih ter zmletih kosti razvažali tem milostljivam na dom.

Če pa je imela katera od teh gospa god ali rojstni dan, potem ji je njen ljubeznjivi možiček pripravil posebno darilo: ročno torbico, rokavice, ali čevlje, narejene iz ustrojene človeške kože, poleg tega pa seveda tudi cvetlico, vsajeno v lonček, ki je bil dve tretjini napolnjen s pepelom in kostno moko, na vrhu pa je bilo posuto nekaj centimetrov prsti...

*

Danes je Dachau popolnoma drugačen kot pred nekaj leti. Nekdanje taborišče je spremenilo svoje lice. Kjer je bila prej kuhinja, kopalnica, shramba za civilne obleke in posebni zapori pod zemljo, je zdaj tovarna usnja. V barakah, kjer so delali poizkuse na živih ljudeh, drdrajo zdaj šivalni stroji tovarne moške konfekcije. Večina barak, v katerih so nekdanj umirali priporniki, so pozidali in uredili stanovanja za begunce iz Vzhodne Nemčije...

Le krematorij je še tak kot je bil. Toda čeprav je od vseh dachauskih strahot ostal le še krematorij in prostor okoli njega, je vendar na teh nekaj sto metrov površine vezanih toliko dogodkov in strahotnih spominov, da tudi tadozaj vsakomur, da se zamisli v nekdanje čase v taborišču.

*

Čisto v kotu ob zidu so nekdanj gestapovski krvniki množično streljali svoje žrtve. Deset metrov dolg, ozek betoniran jarek je še vedno, kot takrat, pokrit z lesenimi rebrastimi pokrovi. Prav isti

so še, kot so bili v času dachauskih strahot... Nanje so morali poklekni jetniki, da je lahko esesovski morilec bolje in brez truda nameril svojo pištolo. Po ozkem betonskem koritu je odtekala kri umorjenih v kanal... Skromen, zato pa nič manj pretresljiv napis, vsekan v kamenu to ploščo: »Pistolen-Hinrichtungstadt« prikljče v spomin prenekegro tragedijo, ki se je tu dogajala...

*

Konec avgusta in začetka septembra 1944 so gestapovci razglasili po vseh tovarnah in deloviščih, kjer so bili zaposleni jetniki, naj se takoj javijo vsi višji ruski oficirji, ker bodo odpeljani v posebno vojaško taborišče. Čez nekaj dni so res zbrali na ta način 92 majorjev, podpolkovnikov in polkovnikov ruske armade. Odpeljali so jih... Toda ne v drugo taborišče, temveč v podzemne zapore ob koncu dachauskega logorja, v betonske bunkerje za kopalnico.

»Kaj bo z njimi, zakaj so jih zaprli?« so bile besede, ki so šle od ust do ust, od jetnika do jetnika. Vse taborišče, vseh 36.000 pripornikov, pripadnikov 31 različnih narodnostnih manjšin, je skrbela usoda teh 92 nesrečnikov. Toda ne dolgo... Neke mesečne septemberske noči je vse taborišče zbudilo lajanje policijskih psov... Krvniki so gnali svoje žrtve na strelišče. Počasi se je pomikal ob vodnem jarku onstran žične ograje žalosten spreved pretepenih in

Pred krematorijem v Dachauu...

izstradanih Rusov proti krematorijskemu obzidju... Vrata v zidu, ki so vodila na dvorišče krematorija, so se zaprla za njimi. Potem... strel za strelom, posamezni strelji iz pištole... Vsak od njih je pomenil smrt. Vse taborišče je bilo budno, vsak pripornik je na svojem ležišču pridrževal dih in štel... 10, 11, 12, ... 32, ... 40. Od časa do časa je nastal krajši odmor. Raportführer Böttscher, ki je lastnoročno streljal žrtve v tilnik, je hladil cev svoje pištole, ki je bila že preveč pregreta... In nato zopet novi strelji: 70, 71, ... 85, ... 90, 91, 92.

Za tem je prenehalo... Na taborišče je legla moreča tišina, ki jo je pretrgal šele pijani Böttscher, ki se je v jutranjem svitu vozil s kolesom med taboriščnimi barakami in z bikovko divje udrihal po pripornikih, ki so mu prišli pod roke. Iz dimnika v krematoriju pa se je pričel valiti gost dim — znamenje, da so nenasična žrela krematorijskih peči dobila nov, obilen zalogaj...

*

S peskom posuta stezica vodi dalje skozi park po nekdanjem dvorišču krematorija. Mimo groba, v katerem je pokopanih okoli 20.000 neznanih žrtev, dveh jam za človeški pepel, od katerih ima vsaka okoli 100 m³ prostornine, do drugega množičnega groba, ki je bil najden šele 1950. leta... Kjer je še razkopana zemlja, je vse do pred kratkim rastle smreka, na katero so obešali na smrt obso-

jene jetnike. Lani v jeseni se je posušila in se sama od sebe podrla. Tako vsaj pravijo tisti, ki oskrbujejo krematorij. Slišati pa je še drugo možnost tako nenadnega konca neme priče dachauskih strahot...

Pred krematorijem stoji betonski podstavek in ob njem napis — Galgenstandt. Tu so bile pred leti vislice, toda ne take, običajne. Te so bile moderne, mehanizirane... Hkrati so lahko obesili 3—4 ljudi na njih. Na dveh pokončnih železnih drogovih je bil pritrjen eden povprek. Nanj so navezali zanke po potrebi... eno, dve, tri, štiri in če je bila sila, tudi več. Železna plošča, na katero je stopil obsojenec, da so mu lahko nataknili zanko okoli vratu, se je s pritiskom na gumb in s pomočjo električnih naprav pogreznila v zemljo...

*

Ob reki Amper, ki teče skozi Dachau, je stala tovarna vijakov »Präzifix«. Okoli 350 pripornikov je delalo v njej. Tam so tudi spali. Tovarna se je stalno širila. V njej so namreč izdelovali razne dele za Messerschmittova letala in skrivnostni V1. Zgraditi je bilo treba novo transformatorsko postajo, da bi lahko priključili na električno omrežje nove stroje. Posebna skupina štirih jetnikov — dva Rusa, Poljak in Nemec — so pričeli zidati sredi decembra 1944 novo transformatorsko hišico. Mudilo se je in Nemec Weiss, ki je nosil zelen trikotnik (oznako kri-

minalca), je kot vodja skupine priganjal oba Rusa in Poljaka. Pripornik je priganjal pripornika.

»Kaj rjoveš kot zverina? Za tako Nemčijo, kot je današnja, je škoda migniti s prstom, kaj šele, da bi se naprezali!« so mu zabrusili nazaj ostali trije politični priporniki.

Drugi dan so jih pod stražo odveli v taboriščne zapore. Mislili smo, da bodo pač deležni običajne kazni v taborišču — pretepanja s palicami...

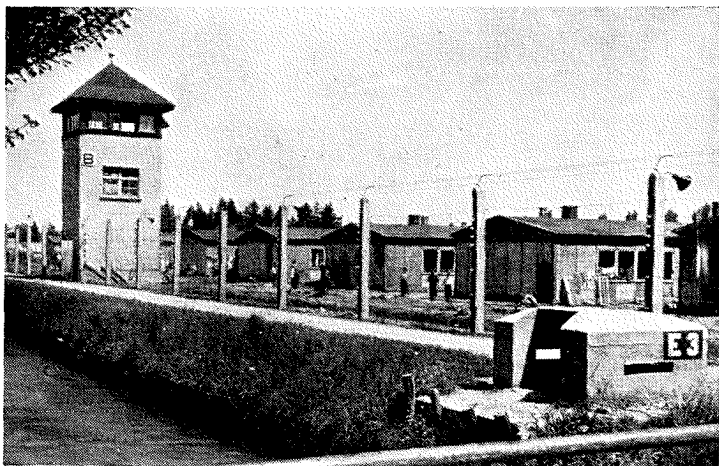
25. decembra je šla vsa komanda, vseh 350 pripornikov tovarne »Präzifix«, kot vsako nedeljo, v veliko kopalnico glavnega taborišča na kopanje. Po končani kopeli, ko smo korakali skozi glavna vrata taborišča nazaj, nas je prestregel Raportführer Böttscher in nam ukazal novo smer. Ne proti tovarni, temveč ob vodnem jarku na dvorišče krematorija...

Obrazi vseh so pobledeli. Kaj bo zdaj? Streljanje ali plinska celica? Zakaj?! Na tiste tri tovariše smo že pozabili... Vodja taborišča, esesovski general Rupert, nas je že čakal. »Po deset in deset v vrsto! Postavite se ob zidu, desetina za desetino in — držite gobce!«

Torej — streljanje!

Šele čez nekaj minut sem opazil v drugem kotu, nam nasproti, pripravljene vislice... Tri zanke, na debelo posute z ivjem, so se lesketale v jutranjem soncu 25. decembra 1944. leta.

Se vedno nismo vedeli komu so namenjene. Toda ne vem zakaj, prva misel, ki mi je šnila v glavo, ni bila — umrli bomo, temveč, kako zoprno bo dati to zmrzlo zanko okoli vratu. Mraz me je stresel, ko sem pomislil na to. Tedaj so se odprla vrata v zidu zadaj za vislicami. Iz prostorov, kjer so esesovci dresirali svoje policijske pse, so privlekli samo v spodnje perilo oblečene in bose, z rokami, zvezanimi na hrbtu, naše tri sotrpine — oba mlada Rusa in že priletnega Poljaka. Na obrazih, rokah in nogah so imeli potpludbe. Vsi trije hkrati so stopili na podstavek. Rusa sta si sama nataknila zanke, Poljaku jo je obesil okoli vratu kapo v krematoriju, pripornik — kriminallec Emil... Onemeli smo, toda oči vseh 350 pripornikov so prebadale zelenca Weissa, ki je po naključju stal v prvi vrsti, prav pred obsojenci. Gledal je v tla. Verjetno sam ni mislil, da bo

Delni pogled na taborišče Dachau

imela njegova ovadba takšne strahotne posledice...

Vodja taborišča, general Rupert, se je postavil z debelo gorjačo za obsojenci in izdal ukaz: »Spusti podstavek!«

Toda preden se je to zgodilo, sta mlada Rusa kriknila nam v vzpodbudo in okoli stoječim esesovcem navkljub: »Naj živi komunizem!« Debelo poleno, s katerim ju je podivjani Rupert udrihal po glavah, jima je zaprlo usta...

Postarani Poljak je brezdušno gledal predse. In ko da se ne zaveda, da sploh govori, so mu privrele besede: »Weiss, warum? Zakaj Weiss? Ich habe doch zwei Kin... — imam vendar dva otro...«

Plošča, na kateri so stali, se je hipoma pogreznila. Zmanjkalo je tal pod nogami... Z ivjem posuta zanjka je zadržala v grlu še neizgovorjene besede.

Oči so jim osteklenele, obrazi so postajali vse bolj modrikasti. Emil je vsakega od njih še krepko potegnil za noge, da bi se mrzla zanjka bolje zadržala. Še dve, tri minute in... njihovega trpljenja je bilo konec. Sneli so jih in odnesli trupla v krematorijsko peč...

Brez besed, omotičeni smo se vračali nazaj v »Präzifix«. Naslednji dan so esesovci premestili Weissa v neko drugo taborišče.

*

Koliko deset in desetisoče mučenikov so požrle krematorijske peči koncentracijskega taborišča v Dachau! Nihče ne ve števila teh nesrečnikov, ki so tu končali svojo žalostno pot gladovanja, umiranja zaradi tifusa, poizkusov na malarječnem in flegmonskega oddelku taboriščne bolnice itd. Njih število se da le oceniti. Od 250.000 priprornikov, kolikor jih je vstopilo v dvanajstih letih skozi lagerska vrata, jih je dočakalo osvoboditev le 33.000. Taboriščna mrtvaška lista vsebuje sicer le okoli 70.000 imen, odnosno števil. Toda kam so izginili ostali? In kje so še tisti tisoči, ki so končali svoje življenje pred vrati taborišča — v plinski celici, na streliščih in vešalih dachauskega krematorija? Teh ni nihče nikamor vpisoval, ti niso dobili niti števil... Noč in dan je delovala ta naprava, ki je pomenila poslednjo etapo taboriščnega življenja. Ko je postal stari krematorij premajhen, so zgradili novega,

Pretepanje ujetnikov z bikovko...

dvakrat večjega. Toda konec 1944 že tudi ta ni mogel požreti stotine žrtev, ki so jih vsak dan dovažali vanj. Morali so jih pokopavati v skupne grobove. Celotno niso mogli sproti skopati toliko, kolikor je bilo mrličev. Ob osvoboditvi, 29. aprila 1945, je ležalo v krematoriju in na dvorišču okoli njega nad 3000 izstradanih, že razpadajočih trupel...

Krematorijske prostore čuvali danes kot spomenik. Venci vseh 31 narodnosti, katerih člani so preživljali hude dni v koncentracijskem taborišču Dachau, vise desno in levo od krematorijskih peči. Stene so popisane s podpisi obiskovalcev, največ nekdanjih

priprornikov. Španski, francoski, angleški, poljski, židovski in italijanski napisi so pomešani z arabskimi, ruskimi, nemškimi, češkimi, grškimi, norveškimi in jugoslovanskimi... Venci in šopki posameznikov, svojcev v Dachau umrlih očetov, bratov, mož in sinov kraste to žalostno in pretresljivo pričo nacistične kulture. Na vratih polodprte krematorijske peči visi zlat venec s slovensko trobojnico. Napis na njem: »Očetu — žena in otroci!« — odkriva tragedijo, ki se je pred leti odigrala v prenekaletni slovenski družini... Na tleh, pred pečjo, ležita pozlačena venca zagorskih rudarjev in delavcev ljubljanske

Tobačne tovarne. Spominjata na žrtve teh dveh kolektivov, ki so za večno ostali v Dachauu.

Pred krematorijem stoji na visokem podstavku iz bron vlit dachauski pripornik. Sestradan, upadlih lic in z očmi, potisnjenimi globoko pod čelo, strmi preko taborišča, kraja največjih grozot, kar so jih premogli izrodki človeštva v vsej dolgi zgodovini človeškega rodu. Strmi preko ogromne plantaže, ki je bila nekdaj last krvoločnega policista Himmlerja in na kateri so stotine pripornikov pustile svoja življenja pod udarci lopat in motik. V njegovih mrzlih očeh kot da bereš začudenje, kako je mogla ostati ta velikanska plantaža, to prizorišče neštetihi tragedij, še nadalje last Himmlerjeve hčerke?...

V podstavku tega okamenalega Dachauca pa so vklesane besede, ki naj veljajo vsem, ki so morda že pozabili, ali pa, ki bi želeli pozabiti, kar se je dogajalo med zadnjo vojno: »Den Toten zur Ehr, den Lebenden zur Mahnung« (»Mrtvim v čast, živim v opozorilo«).

*

Dachau ni edino, niti eno najgrozotnejših taborišč, ki so si jih omislile fašistične zveri med zadnjo vojno! Ne, na stotine je bilo takih: Mathausen, Auschwitz, Rawensbrück, Ljubelj, Jasenovac, Banjica, Augsburg itd. Nikjer ni bilo nič slabše kot v Dachauu in nikjer tudi nič bolje... Toda Dachau je postal v svoji dvanajstletni zgodovini simbol trpljenja človeštva v XX. stoletju in kot takega je treba očuvati poznejšim rodovom v spomin in opozorilo! In kdo bi bil bolj poklican kot Organizacija Združenih narodov, da bdi nad tem spomenikom, spomenikom, ki je last vsega človeštva? Težko je verjeti, da bi mogli, oziroma hoteli sami Nemci storiti človeštvu to uslugo, ko se pa že zdaj, ko so še ameriški stražarji pred vrati krematorija, nenadoma posuši sicer popolnoma zdravo drevo — nema, pa vendar zgovorna priča zločinov, ki so jih delali nemški fašistični divjaki nad vsemi narodi sveta! Organizacija Združenih narodov bi bila dolžna to storiti ne zaradi samih Nemcev, temveč zaradi tega, da bi prav Dachau z vsemi svojimi grozotami opozarjal človeštvo, kam ga lahko pripelje nova vojna...

Bojan Kardelj

Fotografije prikazujejo ...

Zgoraj: del Gubčeve brigade na ulicah v Ljubljani, kamor je po ogorčenih borbah z domobranci na sektorju Molnik, Orlje in Golovec vkorakala 9. maja 1945. leta. Desno: partizanska kolona na Pokljuki, v zimi 1944/45. Spodaj: enota XIV. divizije na Štajerskem, pozimi 1944/45.

MOGOČE je kaj nameraval, mogoče tudi ne. Doli, na obeh bregovih kanala je bilo dovolj ljudi, ki so izza vrat in oken opazovali, kaj se bo zgodilo. On je pritekel po ulici in se hitro spustil po stopnicah, ki so ob strani mostu vodile na obalo. Spodaj, pod mostom, je bila ozka pot, ki je ni nihče uporabljal, razen če mu je bila sila. Posebno ob semanjih dneh so tja prihajale ciganke in Vlahinje, ki niso niti počepnile, ampak so svoje opravile kar stoje, z roko pridržujoč svojih petdeset nabranih spodnjih kril.

On je šel tam mimo ni ni čutil smrada. Gledal je navzgor v železno konstrukcijo mostu, ki se je dala po potrebi dvigniti. Dvignili so jo seveda samo največjima vlačilcema, »Dunavu« in »Vojvodini«, kadar sta spodaj vlekla vrsto globoko tonečih šlepov. Dva moža na vlačilcu sta takrat pritekla in z vrvjo potegnili navzdol veliki dimnik; tako je bilo videti, kakor da je ladja snela klobuk v pozdrav ljudem, ki so zgoraj sloneli na ograji in pasli zijala, dokler ladja ni bila mimo. Potem so sredino mostu spet spustili in ljudje so šli vsak svojo pot. Malokateremu se je zdelo vredno pogledati v kanal, kjer se je pretakala umazana voda, pokrita z mavričnimi madeži nafte in olja.

Zdaj gori ni bilo ljudi in tudi obala je bila videti prazna; samo kakih dve sto metrov niže se je leno zibala privezana lesena barka. Stara skladišča z odpadajočim ometom in zaprtimi železnimi oknicami so se mrko ogledovala v umazani vodi. V notranjosti enega je prasketal požar; zrak je bil nasičen z vonjem po sveže praženi kavi. Ropot zadnjih motoriziranih oddelkov bežeče nemške vojske je bilo komaj še slišati; očitno so že zapustili središče mesta.

Po mostu je še tekala zaostala skupina vojakov v zelenih uniformah. Od nekod so privalili dva soda bencina in jih na sredini mosta privezali za ograjo. Potem so stekli stran in se spet vrnili in razmotavali električne kable, počepali ob sodih, mrzlično nekaj petljali in spet tekli stran. Sporazumevali so se med seboj s hripavimi, enozložnimi kriki, ki na videz niso imeli nobenega pomena, ampak so samo vzvalovili

težko ozračje in potem kot kužna megla legli na most in na umazano vodo.

Oni, spodaj pod mostom, je obstal samo za trenutek, kakor da nekaj razmišlja, in je šel naprej, a je še vedno gledal navzgor, odkoder je slišal topotanje vojaških čevljev po mostnicah. Pri tem se je spotaknil ob kamen, ki je — kdo ve za kaj — za cel pečenj gledal iz ponesnažene črne, steptane zemlje. Dva, tri korake se je opotekel in se nazadnje ujel. Potem je šel na ono stran, kjer so bile tudi stopnice, ki so vodile nazaj na ulico. Tukaj pa so ga prijeli vojaki v zelenih uniformah...

Na mostu se je že nehal izvijati, pa vendar sta ga dva vojaka še vedno držala pod rokama, ki sta mu vdano viseli ob telesu. Tako so šli vsi trije proti sredini in za njimi je šel še eden z brzostrelko okrog vratu. Potem so se postavili k ograji in oni je lahko gledal v vodo in vzdolž kanala proti samotni baraki. Na sebi je imel svetlosive hlače in pleten pulover iz grobe domače vlnine, ki je bila od daleč videti bela. Pulover je bil v resnici umazanorumen barve, z visokim ovratnikom, in se je tesno oprijemal slokega, skoro deškega telesa. Lase je imel temne, nekoliko predolge in razmršene od rvanja z vojaki.

V obraz ga ni nihče nikoli več videl, ker sta ga onadva vojaka držala in se ni mogel okrniti. Mogoče je jokal, ker so se mu ramena včasih sunkovito dvignila in padla, in niti ni čutil želje, gledati nazaj. Pred njim pa je bila samo železna ograja mostu in spodaj kanal, ki je v velikem loku zavijal na desno s pustima bregovoma, kjer ni videl žive duše.

Požar v skladišču na levi je zdaj nenedoma bruhnil in odpihnil del strehe in železne oknice z majhnih lin, skozi katere so potem lizali zamolklo rdeči jeziki plamenov. Tam se je dvignil v navpičnem stebru in se razpršil v prosojen oblak, ki je do konca skril že tako medlo sonce poznojesenskega popoldneva. V tem polmraku so odsevi požara pošastno trepetali na železnem ogrodju mostu in na obrazih obeh vojakov, ki sta stopila pol koraka vsakebi. Oni v sredini je bil zdaj prost in se še vedno ni premaknil. Na rdečem ozadju je bila njegova postava

videti za glavo višja in samotna, kakor da kilometre daleč okoli ni žive duše.

To je trajalo samo trenutek, toliko, kolikor so zaostali vojaki potrebovali, da so se za hišami v ulici na desnem bregu spravili v vrsto. Ko je potihnilo njihovo nerazumljivo kričanje, je nastala čudna tišina, ki se je zdela popolna, kljub prasketanju ognja, ki je zajel že sosednje poslopje in kljub streljanju pušk in strojnic v ulicah v neposredni bližini mosta. Zmagovalci bitke za mesto so bili blizu in prve izgubljene krogle so že cvrkutale med bližnjimi hišami.

Potem se je pritlikav častnik v zeleni uniformi, ki je stal pred vrsto v ulici, obrnil k onim na mostu in kriknil:

»Also, sie, loss, loss!«

In kakor, da se gredo čudne igre, sta onadva ob strani stopila še korak nazaj, tretji, tisti, ki je stal zadaj, pa je dvignil brzostrelko k obrazu. Strelov skoro ni bilo slišati, le spored kratkih plamenov iz ustja cevi je bil viden, ker se je s svojo zelenkasto barvo razlikoval od svetlobe požara. Mladenič v belem pulovru je desetinko sekunde stal pri ograji, kakor da se ni nič zgodilo. Šele zatem se je za spoznanje opotekel naprej, kakor da hoče pogledati v vodo. Vo-

jaka sta priskočila in ga kot prej prijela pod pazduho. V tistem trenutku mu je glava klonila na prsi, vse telo je omahnilo naprej in obviselo z mrtvo povešenima rokama na ograji. Vojaka sta ga prijela za noge in ga počasi zrinila preko. Mlahavo truplo je z rokami naprej viselo nad vodo, iz ust se mu je preko obraza razlila kri in z pramenov razmršenih las kapljala v vodo. Potem se je truplo odtrgalo od ograje in poletelo navzdol in nekoliko vzburilo površino vode, ki e trenutek za tem spet leno tekla svojo pot. Nekaj metrov nižje se je truplo za trenutek spet pokazalo kot svetel madež pod mastno, temno površino in potem povsem izginilo.

Takrat je bil most že popolnoma pust, le odsevi požara so se igrali na črnih nosilnicah in metali grozljive sence na stene hiš na obali, odkoder so izza priprtih vrat in kletnih oken oprezovali ljudje, kaj se bo zgodilo. Eksplozija, ki je sledila, je bila preslabotna, da bi škodovala železni konstrukciji. Odtrgala je le nekaj podnic in vnela bencin iz sodov, ki je zagorel z visokim, svetlim plamenom in se oprijel z gumijem ovitih kablov, ki so bili speljani preko mostu. Iz najbližjih hiš so pritekli ljudje z vesli, lopatami in vsem, kar jim je prišlo v roke, in jih potrgali. Ognjeni potoki iz razbitih sodov so hitro pronicali med podnicami in ugašali v kanalu. Razbitine sodov so zrinili k ograji in napravili prostor motornim vozilom in vojakom-peščem, ki so nagnili na most.

Obalne ulice so se v nekaj minutah napolnile. Ljudje so se gnetli na pločnikih pred hišami, na katerih so že izobešali rdeče zastave, in vzklikali osvoboditeljem. Most se je tresel pod težo vozil in topotačih korakov množice vojakov in meščanov, ki so se prerivali sem in tja. Malokomu se je zdelo vredno, da bi pogledal dol, kjer se je leno pretakala umazana voda kanala. Le tu in tam je kdo zavil po stopnicah, ki so vodile pod most, se čez nekaj trenutkov vrnil in se znova izgubil v množici. V izogibalšču med dvema nosilcema je slonel na ograji zgubljen dečko, ki je edini z velikimi, prestrašenimi očmi strmel v vodo, kjer so ugašali odsevi požara. Obraz se mu je skremžil v čudni grozi pred nerazrešeno skrivnostjo in posinjeli ustnici sta mu trepetali.

Pred viharjem

VDOLINO se je polagoma spuščal večer. Iz hiš ob cesti, in tistih pomaknejnih v reber, se je kadilo. Gospodinje so pripravljale večerjo. Močnik, žgance in mleko ali krompir v prežganju. Želele so, da bi večerjo postavile na mizo še pred nočjo, tako, da bi ne bilo potrebno prižigati svetiljk. Nad vasjo je viselo mučno razpoloženje. Strah pred nočjo, Nemci in negotovostjo je zrl iz oči vsem: materam, starčkom in dekletom. Še otroci niso bili razposajeni kakor navadno.

Kopanj se je že polagoma ovijal v meglico, nad vasjo pa se je razprostirala tanka, še vedno prozorna plast dima in se pričela mešati z meglo ob Kopanju, ko so Vasja, Tone in Pavle krenili iz Račne proti Čušperku. Vasja je dopoldne obiskal brigado v Mlačevem, pregledal delo štaba in razpoloženje borcev, kasno popoldne pa se je ustavil v Račni pri terenih. Tone in Pavle sta ga spremljala na poti. Sedaj so se vračali: Vasja v štab korpusa, Tone in Pavle pa v četo. Bili so utrujeni od neprespane noči, ki so jo prebili na poti. Tako jih je popoldanska hoja hitro izmučila, zlasti Pavla, ki si po internaciji še vedno ni utrdil mišic.

Toneta in Pavla je komandir Mirko veselo sprejel: »Ravno prav sta prišla! Pravkar sem si belil glavo, koga naj postavim na stražo. Na dveh stražarskih mestih sta samo po dva stražarja. Tako ne more ostati preko noči! Sedaj boste pa trije na vsakem mestu ter se boste preko noči menjali na straži in tako nekoliko odpočili.«

Pavle je na straži našel Žižija. Bil je vesel tega. Z Žižijem sta bila stara prijatelja. Spoznala sta se v internaciji na Rabu, kjer sta skupno ilegalno delala v Obveščevalnem vodu, ilegalni vojni organizaciji, ki je opazovala delo Italijanov in njihovih konfidentov. Skupno sta razorožila prve Italijane na Rabu in se vrnila v Slovenijo. Poleg tega je bil Žiži prijeten in zgovoren fant.

Do tovarišev je bil skrajno obziren. Zato je bil v četi priljubljen in Pavle je bil vesel, če sta bila odrejena skupaj na stražo ali v patroljo.

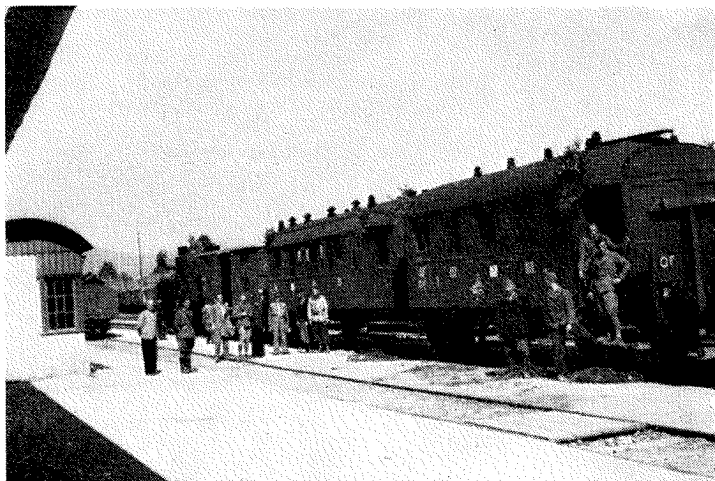
Tudi to pot sta najprej izmenjala novice. Pavle ni vedel povedati pravzaprav ničesar posebnega. V Grosupljem, Mlačevem in okolici ni bilo nič novega. Nemci tja še niso prodrli. Žiži pa je vedel podrobnosti o prihodu Nemcev v Zdensko vas. Prispeli so popoldne iz Ribnice in se utaborili v vasi. Za kak bataljon jih je! Verjetno predstavljajo predhodnico kake močnejše kolone. Utrujeni so, ker so spotoma imeli borbe in pred jutrom najbrž ne bodo krenili dalje.

Proti jutru je iz čete odšla proti Zdenski vasi opazovalnica, da s primerneга mesta ob cesti opazuje in javi prihod Nemcev. Opazovalnica, sestavljena iz treh partizanov, si je za opazovanje izbrala grič, dober kilometer daleč od čete, od koder je imela dober pregled po cesti proti Zdenski vasi. Od tu je lahko hitro obvestila o prihodu Nemcev. Četa pa je bila kakih tristo metrov pod cesto, v osamljeni kmetiji, ki jo je pred pogle-

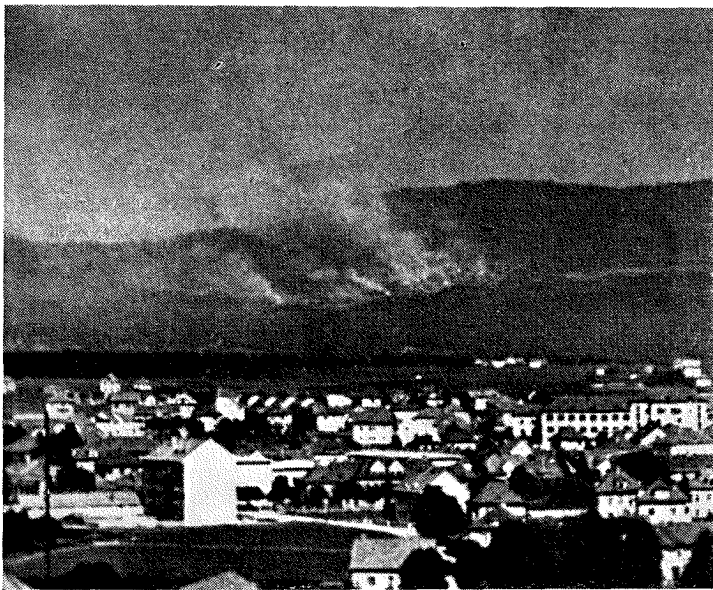
dom s ceste delno zakrival ozek bukov gozdiček.

Zdaniło se je že. Kuhar se je pravkar pripravljaj, da bo razdelil zajtrk. Četa je prejela nalog, naj bo takoj po zajtrku pripravljena na odhod. Dotlej se bosta najbrž vrnila tudi patrolji, ki sta se neke zakasnila. Tedaj je tišino pretrgalo divje regljanje strojníc. Okrog ušes so gosto zasikale krogle. Partizani se prvi trenutek niso mogli znajti in oceniti od kod prihaja tako močan ogenj. Vtem je od ceste preko gozdiča pritekel kurir z opazovalnice in zasoplo, pretrgano izkričal: »Nemci! Na cesti so! Z oklopnimi avtomobili!«

Položaj je v trenutku postal jasen. Nemci so iz Zdenske vasi poslali po cesti proti Račni izvidniško patroljo z oklopnimi avtomobili. Opazovalnica ob cesti je motorizirano izvidnico opazila in poslala kurirja v četo z obvestilom, dva partizana pa sta še ostala na griču, da bi opazovala še ostale premike na cesti. Čeprav je kurir pohitel kar je mogel, so ga Nemci dohiteli in opazili, ko je izginjal v gozd proti osamljeni kmetiji. Postali so pozorni nanjo in verjetno so v njeni bližini zagledali še kakega partizana.

Kočevje, 10. septembra 1943 — prvi partizanski vlak je v osvobojenem Kočevju pripravljen za odhod proti Smarju-Sap

Doslej neobjavljena fotografija, ki jo je posnel Joško Š. iz ljubljanskega nebotičnika 19. septembra 1941. leta, prikazuje v ozadju plamen oziroma dim v vasi Račica nad Ljubljano, ki so jo tega dne zažgali Nemci

Tako so pričeli streljati iz oklopnih vozil.

Četa se je umaknila proti gozdu. Nihče od tovarišev ni bil ranjen. Streljanje je prenehalo. Komandir je poslal proti kmetiji javko, ki naj bi pripeljala patrulji in opazovalnico za četo. Nato so krenili proti Ilovi gori.

Ozračje je bilo spet tiho, mirno. V teku dopoldneva se je megla razvlekla in skozi redke vrhove dreves je prijetno sijalo jesensko sonce. Listje pod nogami je pričelo šumeti. Žiži in Pavle sta stopala drug za drugim, tiho in brez besed. Misli so se jima odtrgale od vsakdanjosti in odhitele kdo ve kam. Mehanično sta s kolono stopala dalje.

Ko so prišli na polja v rebri pod Ilovo goro, se je nad njimi pojavilo izvidniško letalo. Priletelo je iznenada, nizko nad gozdom. Počasi krožeče je opazovalo rob gozda, polje in vasico pod njim. Četa se je stisnila pod najbližja drevesa. Borci so bili dobre volje in na račun pilota in letala so letele vesele opazke.

Četa nanj ni odprla ognja, da ne bi s tem odkrila svoje prisotnosti in sploh prisotnosti enot na Ilovi gori.

Okrog poldne so se ustavili pri manjši skupini hiš. Komandir je hitro razpostavil stražo. Prijeten popoldanski mir so le nekajkrat pretrgali kratki rafali in eksplozije ročnih bomb, najprej v zahodni smeri, potem dalje proti severu.

»Še vedno samo tipljejo!« je menil Pavle, ki je stal na straži ob kozolcu. Pri tem je mislil na Nemce.

»Kaže, da so prodrli že dlje od Račne,« mu je odvrnil Žiži s kupa slame. »Tako bi vsaj sodil po zadnjih rafalih.«

Pogovor je prekinil tovariš iz čete, ki je prinesel kosilo. Hlastno so segli po njem. Pavle je jedel stoje izza kozolca in pri tem skrbno gledal proti gozdu. Tovariš je medtem pripovedoval novice; pravkar se je namreč vrnil s ene izmed patrulj. Patrulji in opazovalnica so se vrnile. Nemci so zasedli Račno in prodrli proti Grosuplju. Cesto Vel. Lašče—Grosuplje stalno nadzirajo.

Ko se je naredila trdna noč, je četa krenila proti Korinju. Po listju je padla rosa in skoraj neslišno so stopali skozi gozd. Pavle je šel v predhodnici. Napeto je opazoval predse, čeprav v gosti temi ni videl niti ped daleč. Z ušesi je lovil vsak šum ob poti. Noge je dvigal visoko, da bi s čevlji ne zadeval ob korenine ali kamenje. Navadil se je že na tako hojo in zdelo se mu je, da pri njej čas hitreje mineva. Tudi utrujenosti ni čutil tako neposredno. Pozno ponoči so se ustavili pri samotni kmetiji severno od Korinja. Komandir je takoj razposlal patrulje proti Korinju, Zagradcu in Krški vasi. Ivan in Pavle sta odšla proti Vidmu in Krški vasi. Previdno sta stopala po poti navzdol. Nekoliko nad vasjo sta krenila s poti in se po travniku ob živi meji približevala eni od hiš. Pri tem sta se od časa do časa ustavila, napeto prisluškovala, potem pa spet napravila nekaj korakov. Še vedno je bila noč, ko sta prispela do prve hiše. Ivan je poznal kmeta; bil je starejših let. Z dogovorjenim znakom je potrkal na okno, medtem ko je Pavle stopil za vogal in opazoval proti vasi.

Čez nekaj minut, ki so se zdele Pavlu zelo dolge, ga je Ivan poklical in previdno sta se vrnila proti gozdu. V vasi so bili Nemci; prišli so prejšnji večer in se nastanili po hišah. Koliko jih je, kmet ni vedel, trdil pa je, da jih je mnogo. S seboj imajo večje število motornih vozil in tudi nekaj topov. Okrog vasi krožijo njihove patrulje.

Više v gozdu sta se ustavila. Ko se je zdanilo, je v vasi oživelo kakor v panju. Kako uro kasneje sta na cesti iz vasi proti Lučam opazila skupino oklopnih avtomobilov in tankov. Štela sta jih, Kmalu za njimi je iz vasi krenila manjša kolona pešcev z nekaj natovorjenimi konji, po daljšem času pa še druga, daljša.

Nemci so pričeli obkoljevati Ilovo goro...

Napeto sta opazovala koloni in cenila njuni dolžini. Kmalu za tem je v gozdu nad izvirom Krke prišlo do kratke,

ostre borbe. Izvidnica je naletela na partizansko zasedo.

Ivan in Pavle sta krenila proti četi. Pot je vodila navkreber in ni jima šla izpod nog kot sta želela.

Žiži in Tone sta medtem odšla proti Korinju. Danilo se je že, ko sta prišla pred vas. Ustavila sta se na robu gozda, prisluškovala in opazovala. V vasi je bilo tiho; ničesar nista opazila. Previdno sta se pričela bližati vasi. Še vedno

nista opazila ničesar sumljivega. Ko sta prišla od prvih hiš, je izza njih skočila na njiju skupina Nemcev in ju pobila na tla...

Prav tedaj, ko sta se Ivan in Pavle vrnila v četo, je komandir odredil novo patruljo, da bi podrobneje poizvedela o dogodku. Prijavil se je tudi Pavle. Medtem je prišel eden od stražarjev in javil, da po poti od Ambrusa prihaja večja kolona Nemcev. Četa je

v teku zasedla višino nad samotno kmetijo. Pustila je Nemce čisto blizu, potem pa nanje odprla močan ogenj. V koloni je nastala zmeda, nekaj jih je omahnilo, ostali so se v neredu razbežali proti gozdu. Položaj čete za daljšo borbo ni bil ugoden. Krenila je proti Kočevju.

Korinj je ostal za njimi. O Žižiju ni Pavle izvedel nikoli ničesar več.

Polde Štukelj

DA NAJTEŽJI BOMBNIK nosi s seboj toliko goriva, da bi mogel z njim prevoziti avtomobil šestkrat okoli zemlje.

KDAJ JE PRVIČ SPLAVALA LADJA, PAROBROD? Leta 1807 je po reki Hudson v Združenih državah Amerike splavala prva ladja na paro. To ladjo, imenovano »Clermont« je izdelal ameriški inženir Robert Fulton, prvi parni stroj za pogon ladje pa je izdelal Anglež Deme Watt.

KDO, KJE IN KDAJ SO UPORABLJALI PRVE MASKE PROTI PLINOM? Uporaba vojnih strupov v vojnah je mnogo starejša kakor uporaba smodnika. Že pred štiri tisoč leti so poznali strupene pline stari Egipčani. Pred napadom sovražnika so zažgali velike ognje in vanje metali nekakšen prah, ki se je razvijal v zadušljivi plin. Na splošno so narodi z vzhoda še pred našo dobo izdelovali zadušljive in strupene pline iz različnih vrst trave in raz-

ŠE NE VESTE?

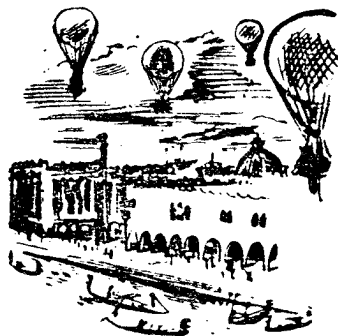
nih plodov. Ko so Španci in Portugalci zavzemali obalo Indije, so naleteli na strupene pline. Domačini so namreč, da bi se ubranili vsiljivih napadalcev, zažigali travo in poprove liste, kar vse je napravilo oster in dušljiv plin. Zaradi tega so si Španci in Portugalci navezali pred nos in usta nekakšne obveze, namočene v mleku, s čemer so nevtralizirali oster poprov dim. To so bile prazapravi tudi prve maske proti plinom.

KDAJ SO IZUMILI TELEFON? Telefon je izumil Bel Graham, ameriški elektroinženir. Svoj aparat je prvič prikazal leta 1876 na razstavi v Bostonu.

ODKOD IZVIRA BESEDA ADMIRAL? Admiralski, to je najvišji čin v mornarici, poznajo že od davna. Beseda admiral izvira iz arabske besede amir-el-bahr, in pomeni vladar morja. Počasi pa je beseda bahr odpadla. Pravijo, da so besedo admiral uporabljali že francoski, španski in italijanski mornarji v XI. veku. V Britaniji pa so to besedo prvič uporabili leta 1297, ko je bil za prvega admirala imenovan Viljem Leibern. Dandanes je v vojni mornarici vseh držav osvojeno ime admiral, torej admiralski čin.

KAKO SO DOBILA NEKATERA MORJA IMENA? Zanimivo je, kako so nekatera morja dobila imena, ki jih imajo danes. Na pr.: Črno morje. Le-to se ne imenuje zato, ker je črno, temveč zaradi viharjev, temnih oblakov in brodomov, ki so bili zelo češči v tem morju. Belo morje na severu Evrope ima tako ime po ledenih

»stenah« (ki so bele) in okolice, ki se beli zaradi snega. In ime za Rdeče morje? Ime kar ustreza, ker je v tem morju mnogo rdečih alg, ki dajejo ponekod resnično videz rdeče barve. Rumeno morje pa nosi to ime zaradi rumenega peska, katerega v to morje naplavlajo reke, kot na primer Rumena reka.

KDAJ JE BILO PRVO BOMBARDIRANJE IZ ZRAKA? Benetke so bile prvo mesto na svetu, ki je bilo pred dobrimi sto leti bombardirano iz zraka. To je tudi prvi primer, da so bombardirali iz zraka. Kako je bilo? Avstrijci so obkolili Benetke s kopnega. Vendar njihovo topništvo ni uspelo s svojimi zadetki uspešno porušiti mesta. Zato so napadalci, Avstrijci, sestavili posebno eskadrilo, ki je šla 100 balonov, napravljenih iz lepenke. Nanje so privezali bombe, težke 15 kilogramov. Uspeh tega bombardiranja je bil nepričakovan! Ne samo, da so bombe napravile svoje, temveč so s tem bombardiranjem uničili tudi moralo vojske in prebivalcev Benetk.

V znamenju črno-belo-rdeče zastave ...

»Ancien Combattants du Monde«, glasilo Svetovne zveze bivših borcev, ki izhaja mesečno v Parizu, je objavilo članek z naslovom: »Bivši Hitlerjev maršal je govoril 'Jeklenim čeladam'.« Ker je sestavek zanimiv in poučen, saj razkriva usodne posledice popuščanja nasproti vojnim zločincem Kesselringove kova, ga povzema tudi naša revija. Na kratko naj omenimo, da je bil maršal Kesselring, bivši poveljnik Hitlerjeve vojske na italijanski fronti, leta 1947 obsojen na smrt kot vojni zločinec, proti koncu 1952 pa kljub protestom napredne svetovne in nemške javnosti spuščen na svobodo. Se, ko je bil zaprt v angleških vojaških zaporih v Werlu, so ga somišljeniki, zbrani v organizaciji Stahlhelm (»Jeklene čelade«) izvolili za svojega predsednika. Brž ko so ga zavez-niki oprostili, je začel politično delovati, kar vsekakor opravičjuje pomisleke in odpor vse svetovne demokratične javnosti proti njegovi pomilostitvi.

V IŠEK nesramnosti tega bivšega Hitlerjevega vojščaka prav gotovo pomeni shod »Jeklenih čelad« 28. in 29. avgusta lani v Recklinghausenu v Porurju, ki se ga je udeležilo 800 delegatov, oblečenih v črne hlače, zelene srajce in obutih v škornje, kar vse presenetljivo spominja na nekdanje uniforme esesovcev. Nosili so tudi vojaška znamenja iz minule vojne in jeklene čelade, zaradi česar je zborovanje v Recklinghausenu dobilo obeležje pravcate parade bivšega nemškega Wehrmachta. Dvorana je bila bogato okrašena z zastavami, med katerimi so prevladovala črno-belo-rdeče barve preminulega rajha, ena sama pa je nosila črno-rdeče-zlato barvo, znamenje Federalne republike.

Priče, ki so se udeležile shoda v Recklinghausenu, pripovedujejo, da so »Jeklene čelade« svojega predsednika, ko se je pojavil na slavnostni tribuni, pozdravile z mogočnim »Heil«, nakar je zločinec Kesselring začel govoriti z znamenitimi besedami, da je bil zmerom »prepričan Evropejec«. Pesek v oči demokratični javnosti v Zahodni Nemčiji pomeni tudi zatrdilo, da »Jeklene čelade« spoštujejo ustavo Federalne republike in da ta organizacija, sestavljena iz samih nacistov, ni niti militaristična niti nasprotna demokraciji, vzpostavljena v Zahodni Nemčiji. (Uniforme, znake in čelade so si zborovalci v Recklinghausenu nadeli bržkone z namenom, da manifestirajo svoje miroljubne želje in se poklonijo »v Za-

hodni Nemčiji upostavljeni demokraciji«!)

Z viharinimi vzkliki so delegati spremljali Kesselringove besede, da so nemški vojaki v minuli vojni dokazali, kaj zmorejo, da je njihove vrline »občudoval sleherni svetovni vojaški mehanizem«, nakar je v isti sapi predlagal, »da je treba potegniti črto čez preteklost«, kajti on sam da nima nikakršnih pomislov proti zavezniškom (sevé, ker so ga pomilostili, če ne zaradi drugega). »Prevzemam polno odgovornost,« je nadaljeval bivši maršal, »za varnostne mere, ki jih je bila nemška vojska prisiljena podvzemanj pod mojo komando v Italiji.« Strahovalec italijanskih množic, človek, ki je zagrešil smrt tisočev italijanskih družin v internaciji, s streljanjem in pregnanstvom, nato hinavsko razglablja o svojih dolžnostih in se vprašuje, kaj je mogel in kaj je moral storiti. »Bojim se,« je dejal, »ne da nisem bil dovolj human, ampak, da mi bo zgodovina nekoč očitala: Kesselring, ali nisi morda na račun prevelike človečnosti (nasproti italijanskim civilistom, op. ur.) zanemaril vse taktične možnosti, ki jih je imela nemška armada?«

Zal, vemo, kakšne so bile taktične možnosti nacistov: ubijanje, streljanje, množično uničevanje evropskih svobodoljubnih množic v zloglasnih taboriščih. Zato nas toliko bolj zaprepasti njegova nadaljnja, nadvse cinična izjava. Dodal je namreč, da mu zategadelj (vzlic temu, da ni zadostno izkoristil »vseh taktičnih mož-

nosti«!) po krivem očitajo, da je pokončal družine z ženami in otroki vred. »Ve, dame,« se je nato z nasmeškom obrnil na prisotne ženske zborovalke, »mi seveda brez pridržka verjamete, kajne?« In ker maršalova zunanost ni tako strašna, prej uglajena, in tudi zborovalke sodijo v vrsto tistih, ki maršalove »prijaznosti« niso izkusile na lastni koži, so se seveda odkrito zgražale nad takimi »neosnovanimi očitki«.

Na tiskovni konferenci, ki jo je pred zborovanjem priredila uboga žrtev »neosnovanih očitkov«, je Kesselring zahteval osvoboditev dveh nemških generalov, obtoženih vojnih zločinov in je tedaj dovolj prepričljivo izrazil mnenje številnih oficirjev, ki odklanjajo sleherni sodelovanje z novo nemško armado, dokler ne bodo vsi njihovi kolegi spušteni na prostost. Dejal je namreč, da je bilo vse, kar so za časa vojne počeli nemški vojaki v soglasju s tedaj veljavnimi zakoni, skratka, priznal je ponovno svoje zločine in našel zanje celo zakonsko osnovo. Mar ni vse to ciničen posmeh proti načelom Združenih narodov, ki so genocidne zločine brez pridržka obsodili? Ali ni ta Kesselringova izjava nesramno blatenje svobodoljubnih narodov in zasmehovanje strahotno mučenih in umrlih rodoljubov iz Evrope?

Prav tako se je vprašal tudi dr. Walter Menzel, predsednik

Ive Šubic: Kolona

parlamentarne komisije za zaščito ustave, ko je notranjemu ministru zahodnonemške vlade predlagal z javno anketo ugotoviti mnenje javnosti o zborovanju v Recklinghausenu. Njegovo vprašanje je bilo tudi, če to zborovanje ne pomeni kršitev zakonov republike oziroma če ni le-to imelo politično obeležje?

Dr. Menzel med drugim ugotavlja, da je Kesselring s svojimi izjavami poskušal potrditi veljavnost hitlerjanskih zakonov in jim celo priboriti veljavnost za sedanje čase. To svojo trditev je osvetlil tako, da je med drugim opozoril oblasti tudi na Lotharja Steuerja, podpredsednika deželne vlade za Porenje in Westfalijo, nekdanjega predstavnika nacistične stranke v Reichstagu. Ta bivši nacistični funkcionar, ki torej zavzema vodilno mesto v nemški deželni vladi, se je shoda »Jeklenih čelad« v Recklinghausenu ne samo udeležil, ampak je na njem celo pohvalno govoril o vojni Hitlerjevi politiki, o kateri je dejal, da je nadaljevala bitko celo »pet minut po polnoči«. To dejstvo, je dejal, ni brez pomena sedaj, ko bo Nemčija spet lahko prevzela važno politično vlogo (bojda v sklopu evropske armade), za kar jamčijo ne samo fizične, temveč tudi moralne prednosti nemškega vojaka.

Tretji govornik, Borchmeyer, se je lotil ukinitve prvih dveh

kitic v nemški narodni himni, kitic, ki povzdigujejo nemški militarizem »Deutschland über alles«. Po vojni so namreč v Nemčiji obdržali iz svoje stare himne le tretjo kitico, ki poje o enotnosti, pravici in svobodi za nemško domovino. Borchmeyer pa je v »imenu vseh Nemcev« zagotovil, da vsi pravi patrioti zanosno pojejo himno po prvih dveh strofah, medtem ko tretjo, ki jo je edino priznala Federalna republika, »po večini zametujejo«.

Anketa o shodu v Recklinghausenu teče, vendar je že zdaj moč ugotoviti, da se večina javnega mnenja obrača v prid dr. Menzla, v prid demokracija. Ohrabren od pisem, ki zahtevajo odločno prepoved takšnih in podobnih zborovanj (pobuda je sevé morala priti šele iz javnosti!), je dr. Menzel izjavil, da se bo anketa med nemškimi ljudmi nadaljevala z vso tankovestnostjo. »Ugotoviti je namreč treba,« nadaljuje poslanec, »do kakšne mere se je razbohotil v Nemčiji vpliv nekdanjih vojaških in političnih prvakov tretjega rajha na sedanje politične prilike.« Nato še dodaja: »Zakon o obrambi ustave prepoveduje nošnje uniform, ki izražajo neke določene politične težnje. Če bomo dovolili, da se ta zakon krši, bomo dopustili, da se bo Nemčija kmalu znašla v podobnem položaju kot je bila leta 1933, ko so demokra-

tično državo pregazili njeni sovražniki.«

Komentar h gornjim vrsticam je vsekakor brez potrebe. Morda bi kazalo še omeniti, kar glasilo bivših svetovnih bojnikov posebej podčrtava, da sta namreč obe največji nemški bojnovniški organizaciji, Združenje vojnih invalidov in Državna zveza vojnih invalidov izjavili, da nimata in načeta imeti nič skupnega z organizacijo »Jeklenih čelad«, s pripombo, da so njeni pristaši maloštevilni, ampak tiste vrste, ki znajo dvigniti velik hrup, kadar hočejo opozoriti nase.

Preteklost je bila preveč kruta in prepoučna, da bi svetovni demokraciji dovolila prezreti shode, kakršen je bil v Recklinghausenu v Porurju. Četudi navedeni nemški organizaciji zatrujeta, da so »Jeklene čelade« maloštevilne, nacistični duh, duh militarizma med Nemci še ni tako pozabljen, da bi kazalo zakrivati si oči pred tem, kar počno Kesselring in njemu podobni vojni zločinci. Tudi dvig Nemčije med obema vojnama, kljub omejitvam za obnovo nemške armade po versailleskem miru, je dovolj poučno dejstvo, da bi ga kazalo obrežati svetovnega miru spregledati. Takšna budnost pa je konec koncev tudi stvar samih Nemcev, ki si gotovo ne žele, da bi se časi iz leta 1933 ponovili.

Preden me bodo ubili ...

NA TA tretji petek v januarju 1945 se je Albo še pred temo z večjo težavo kakor drugekrat dokopal po zelo visokem snegu do vrat svojega bunkerja v meji Zaletenovega in Šterjakovega gozda. Po večdnevni odsotnosti se je vračal k ženi in otrokom. Četudi je bil utrujen, ga je obšla velika radost, ko je nagnil glavo k leseni steni in nekaj trenutkov s pridržanim dihom prisluškoval, kaj počno njegovi. V špranji med dvema deskama, ki je bila tako ozka, da bi skozi njo komaj kaj določenega videl, je le opazil, da je ugasnila luč. Torej se slutili, da je nekdo zunaj! S koncem nohta je potrkal na tesno zastrto šipo v vratih.

Nekdo je znotraj odprl vrata. S težkim nahrbtnikom v rokah in sklonjen je Albo stopil čez stopnici v topel prostor. Po stopu in stenah se je poigraval slaboten odsev ognja v železni pečici. Komaj so zaprli vrata, je bleščeča svetloba karbidovke znova napolnila notranjost varnega zavetišča. Nasmejan jim je odzdravljaval ter hkrati odlagal tovor in opas z orožjem. Otroci so se kobalili s pogradov in obstopili očeta, ki jih je po vrsti poljubljaj, gladil po mehkih laseh in miril, da niso bili preglasni. S tal je dvignil Anico, ki ji je bilo poldrugo leto, in z njo v naročju pozdravil ženo, ki ni mogla prikriti sreče ob njegovi vrnitvi. Za glavo manjša, ga je zaverovano gledala, kako se je visok in kosčen sklanjal zdaj k temu, zdaj k onemu od otrok in jim kar ni utegnil odgovarjati na vsa vprašanja.

»S katerimi partizani si se srečal? Ali si videl tistega Matevža iz tehnike? Kaj neki je tvezil?« je zanimalo najstarejšega. Lojze bi moral pri svojih letih peto zimo prenašati šolsko torbo iz hodničnega vrta po domačem grabnu.

»Dva dni sem bil na Sedovškem z vsemi, ki hodijo tod okoli,« je na resno vprašanje preudarno odgovoril oče. Potem pa dodal: »Z Matevžom sva se srečala pri Očenašu.

Zdaj govori le o mitingu ob koncu vojne, ki mora biti tako velik, da bodo za vse pripravili rezancev na slamoreznici!«

»Ta jih pa klati!« je navdušeno pripomnil Lojze.

»Ali si bil pri 'stricu' Ivanu na žagi?« je hotel vedeti drugorojenec Drago.

»Bil sem tudi pri njem. Vse vas lepo pozdravlja!«

»Kaj si prinesel, oče? Imaš samo Jelovčev kruh in suhe hruške?« se je oglašal očetov ljubljenelec, osemletni Milan. Ni mu mogel brž odgovoriti, ker je Anica, ki jo je še vedno pestoval, segla z ročico k njegovim ustom, ko se je glasno nasmejal Milanovemu vprašanju. Vtaknila je prstek med vrsti belih zob, ki so se zaradi očetovega temnopoltega obraza še bolj bleščali.

»Kdaj boš ostal za zmeraj pri nas? Kdaj ne boš šel več nikamor?« se je užaljeno šobil petletni Vlado, ki se doslej ni zanimal za pogovor. Zaspan se je držal očetovih hlač.

»Vedeli smo, da boš nocoj prišel. Prav je, da si spet med nami!« ga je ogovorila še žena.

Lojze mu je ponujal grobo zbito pručico blizu pečice. Žena je vzela Anico v svoje naročje. Šele zdaj je lahko odložil površnik in titovko ter si počesal gladke in temne lase, svetlikajoče se od znoja.

Sedel je in se hotel sezuti. Osmero deških rok je, pre-

rijava se, seglo po mokrih ovijačih in jih zdaj spretno zdaj nerodno odvijalo. Tudi v tem neznatnem opravilu mu je godila prisrčna otroška pomoč. Vsi štirje sinovi mu niso mogli hkrati streči, pa je vse minilo brez prepira. Vlado se je pridružil Anici, ki je morala spet na tla. Pričela sta preprosto igro: z drvimi sta gradila stolp. Milan je zlezal očetu v naročje. Ko je Lojze poiskal suhe in tople nogavice, Drago pa prinesel stare cikle, sta se oba umaknila na pograd.

»Si kaj lačen, Albo?« ga je iznenada vprašala žena, ki je pospravljala možev nahrbtnik.

»Gredoč sem se oglasil pri Šterjaku, pa so mi skuhalii kozjega mleka.«

Ozrl se je na oba fanta v kotu, ki sta si nekaj šepetaje dopovedovala.

»Kaj pa imata vidva?«

»Mama, Lojze bi rad kruha!« se je muzal Drago in se plaho odmikal. Bal se je, da ga bo Lojze nabutal, ker ga je izdal.

Mati mu je odrezala velik kos, čeprav so malo pred očetovim prihodom povečerjali. Nato je sedla nasproti Albu. Vlado in Anica sta jo zvedavo pogledala, kot da bi jo molče vpraševala, če smeta v njeno naročje, a sta igro vendarle nadaljevala.

Med možem in ženo se je razpletel polglasen pogovor, v katerem je bila večina vprašanj njena, pripovedovanje pa njegovo. Sij svetilke je razlival naokrog bleščečo svetlobo. V tej so se njihove sence ostreje odražale na stenah. Tudi v obrazih so jim trepetale na upadlih licih. Otrokom so padale na čelo s kodrov in skuštranih las. Kadar so se obračali k staršem, jim jo je sredi bradice v jamico risala spodnja ustnica, ki jo je vsak od njih povetil, če je tu in tam polodprtih ust poslušal očeta.

Drago je z Lojzetom še vedno poležaval na pogradu. Roke je spodvil pod glavo. Obraz je okrenil k luči in skozi močno priprte oči opazoval igro mnogih ostro začrtanih, ozkih zlatih pramenov svetlobe, ki se naglo krajšali

in daljšali, izginjali in zopet nastajali, kakor sta mu pač migetali veki. Dolgo se je že zabaval s tem, povsem ravnodušen za dogajanje okoli sebe, ko ga je nepričakovano dregnil Lojze. Otepal je še vedno kos rženega kruha. S polnimi usti je momljal vanj:

»Veš čigav je kruh, ki ga jem?«

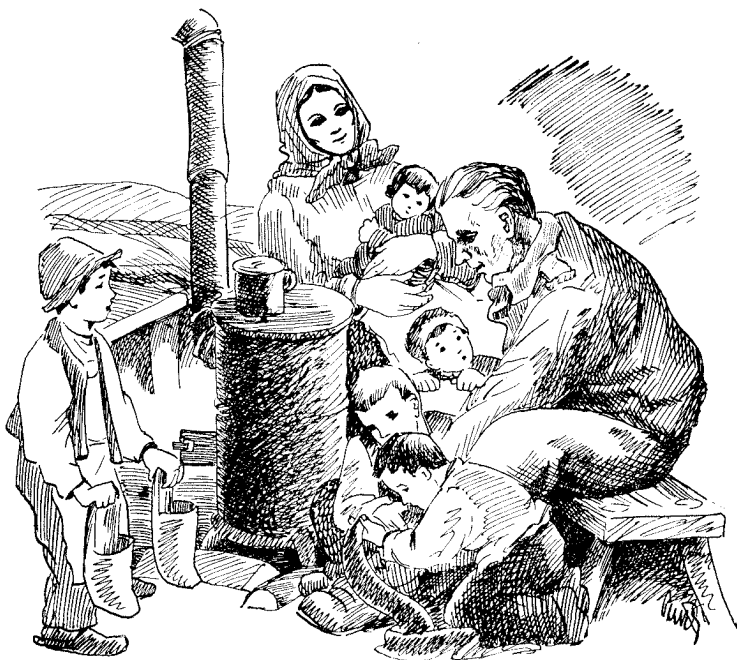
»Kako pa naj vem?!« je počasi in odsotno odgovoril Drago, ki mu ni bilo ljubo, da ga je starejši brat motil.

»Danes jemo Pristavnikov kruh. Njihov je bolj bel in svež, ker meljejo zdaj jaro rž in več jih je pri hiši. Veš, Jelovci pa nosijo v mlin ozimno rž in peko kruha delajo tudi veliko, čeprav sta pri njih samo dva odrasla!« je modro ugotavljal Lojze.

Milan, pobič bledičnega obraza, zelo slabo razvit, zato pa nič manj živahen kot ostali, je imel velike temne oči, prav takšne kot so bile očeto-ve. Glavico, že dalj časa neostriženo, z lasmi, razmršenimi na čelo, je naslanjal na Albovo ramo. Zopet in zopet je z drobnimi rokami, ki so gole gledale iz prekratkih rokavov, že mnogokrat poštega suknjica, trdno oklepal očeta okrog vratu. Stiskal se je k njegovemu obrazu in se z ustnicami dolgo naslanjal zdaj na to, zdaj na drugo lice.

Oče je vzel iz naprsnega žepa papirček, iz drugega pa nekaj mrvic tobaka. K temu je nadrobil še domačega in si zvil cigareto. In sin ga je s pogledom zvesto spremljal pri znanem opravilu. Albo je cigareto prižgal in puhnil gost dim mimo sinove glave. Ta ga je lovil s široko odprtimi usti in se na očetovih kolenih postavljal kot odrasel kadilec. Ko se je tega naveličal, je ves nemiren in srborit pritaženo šuštel skozi zobe, kot da bi hotel živžigati. Begal je z očmi z očetovih las na senca in s teh na brčice in na obruto brado. Še vedno se je oklepal njegovega vratu, se nagibal od njega in ga pritegoval k sebi.

Žena je opazovala sina in moža. Nežen smehljaj, ki se je porajal v materinem ugodju, ji je šinil preko obraza, ne da

bi se ga zavedala. Budila se ji je lepa misel:

»Ali nista kot smreki-dvojčki, ki tudi rasteta iz istih korenin?«

Albo je opazil njen nasmeh. Vzbudil se mu je neprijeten občutek, ker je videla njegovo ljubezen predvsem do sina, ki ga je na videz bolj vzljubil kot ostale. Hotel se je rešiti iz zadrege, pa je zabredel v še večjo. Milana je krepko prijel za nadlahti, ga podržal predse in vzkliznil:

»Milanček, Milanček, da mi je preživeti, ne boš belega kruha stradal!«

Njen pogled je tipal po vsem njegovem obrazu, da bi našla še potezo, ki je ni odkrila v letih, ko sta živela drug drugemu in svojim otrokom.

Kaj bi le mogla nocoj najti na njem?

Morda skrb, morečo, kot bi se v njej skrivala gotova slutnja, ali strah pred dnevi, ki bi jih po izgubi, usodni za šestero človeških življenj, morali preživljati brez njega, ljubečega varuha?

Vselej se je čutila povsem varno, kadarkoli je bil z njo, kaj hitro pa so se skalili tudi redki trenutki sreče, ko

se je lahko sprostila tegobnih vezi, katere so se v njegovi odsotnosti neusmiljeno zarezale vanjo ob vprašanju: Ali hodi srečno? Kdaj se bo vrnil? Vedela je, da bo tudi tokrat skoro odšel, pa se ni mogla vzdržati boječih prošnih besed: »Varuj se, Albo, varuj! Zaradi nas se varuj!«

Nemirno se je zganil ter umaknil zdaj kljubovalen in trmast pogled. Potem je vstal, stopil k pečici, da bi naložil, a ni mogel prikriti nevolje, ko je razdraženo odpiral vrata. Njih dvojno zateglo cviljenje, vročina, ki mu je puhnila v roko, ko jih je odprl in preveliko poleno, ki ga ni mogel hitro spraviti na žerjavico, ga je ujezilo še bolj. Vzravnaval se je in ujedljivo ponovil njene besede: »Varuj se! Varuj! Zaradi nas se varuj!«

Gledala in poslušala ga je in ga ni razumela; in takšen ji je bil tuj in vendar tako blizu.

Trenutek za tem je zaječala in čutila je pri srcu telesno bolečino, ko je bič njegovih naslednjih besed neusmiljeno otepal po njem:

»Če moram pasti, ne bom zase! Preden pa me bodo ubili,

jim bom odštel ves drobiž, ki jim ga dolgujem še iz prvega srečanja in jim ga nočem ostati dolžan!»

*

Na Levovnikovem je v soboto po večerji ostala družina še pri mizi. Niso imeli kaj drugega početi, pa so se skušali v kartah. Kmalu po poldeveti uri je gospodinja čula, da za hišo nekdo hodi in odpira vrata. Vstala je in za njo še hči Milika ter sin Mirko in vsi trije so šli gledat, kdo je.

Bil je Albo.

Nekaj minut so polglasno govorili na vratih. Pojasnjevali so mu vse, kar je vpraševal in mu obljubili, da bodo storili vse, česar jih je prosil, le pazi naj se, ker je čedalje bolj nevarno hoditi k njim in Razbornikovim.

»Brez tople jedi ali vsaj pijače ga pa tudi ne bomo pustili od hiše?« je tiho podvomila gospodinja.

Pravkar mu je hotela reči, naj vstopi za nekaj časa, ko jo je prehitel in domač, kakor je že bil, jo je prosil: »Mati, če imate kaj toplega popiti, bi se res ne branil!«

Stopili so s praga v kuhinjo, kjer je v temi sedel na klop. Gospodinja mu je pripravila črne kave in kruha. Mleka že drugi mesec ni bilo pri hiši in nikjer v hribih, ker so Švabi

pobrali vso živino. Ko je popil, se je odpravljaj. Prej pa je še vprašal:

»Kdo je v hiši?«

»Družina je pri mizi, ko je ravno sobotni večer in Očka leži pri nas.«

»Z njim moram še nocoj govoriti!« je dejal Albo in pomenljivo tlesnil s hrbtom ene roke ob drugo dlan.

Ko so vsi štirje prišli v usedno hišo, se tisti pri mizi niso dali mnogo motiti; toliko, da so prijazno odzdravili.

V preprosti usedni hiši, kakršne so vse v pohorskih hribih, so s prečnega trama pod stropom viseli skrbno očuvani, oblaženi vložki za konjske komate, po stenah pa številne žage. Razen treh postelj in krušne dože ter mize, ki je bila nocojšnji večer tesno zasadena, sicer v hiši ni bilo ničesar. Za večer ali dva so od krušne peči v sredino sobe pripravili zasilno ležišče, na katerem je počival starejši možak »panoflik« (piskrovezec v okolici Vuzenice) Očka.

Albo je sedel ob njegovo zglavje na klop pri peči ter se šepetaje pogovarjal z njim. Od časa do časa je ta ali oni pogledal k mizi, kar je bilo Očku lažje storiti, medtem ko se je moral Albo obračati.

Dolgo nista skrivnostno stikala glav, ko je mati zopet čula rahel šum v veži. Mislila

je, da so mačke, pa jih je hotela pregnati. Vstala je in brezbrizno šla po sobi mimo Očkovega ležišča do vrat. Vtem, ko je prišla za kljuko, je tudi zunaj nekdo pritisnil nanjo in naglo odprl vrata.

Med podboji je stal, kot da je zrasel iz tal, verman in za njim gruča drugih. Vsi so bili v belih haljah, Prestrašila se je za trenutek in noge so ji otrdele. Potem se je zavedla in ko je mimo njih stopila v vežo in nato odšla v kuhinjo, kjer je obsedela v temi, je slutila vso nastajajočo grozo večera in noči.

Prvi verman, Radič, vodja enote, je planil izmed vrat z M-pijem, naprjenim v Albo in pijan vpil:

»Hände hoch!«

Albo se je z bliskovito kretanja oprijel z obema rokama za pas, kjer je imel pištolo in tri ročne bombe. Štirje ali pet vermanov iz gruč, ki je vdiral v sobo, je planilo po njem, vendar mu je uspelo eno od ročnih bomb odpeti in odvit kapico, ki pokriva zažigač. V ruvanju so napadalci sopli in se priduševali, ker jim je na podu drselo. Snega, ki se je v trdih kepah nabral na obuho, pred vdorom v hišo, niso smeli očistiti, da niso delali trušča. Preprečili pa so le partizanu, da bombe ni mogel več sprožiti. Padla mu je na tla in se skotalila proti majhni železni peči, ki je stala ob krušni. Skočili so še drugi nadenj in ga trdno zgrabili. Uspelo jim je razorožiti ga. Med besnim suvanjem in neusmiljenimi udarci so ga pijani vermani pehali in zrinili na klop ob oknu, kjer se je omamljen sesedel.

Odmaknili so pogled s svoje žrtve in se okrenili proti vratom, kjer se je dvignil velik hrup. V hišo je privihral močen dedec in sredi nje dvignil puško, ki jo je držal za cev. Grozeče jo je vihtel nad seboj. Tak je pridivjal v Albovo bližino in skozi zobe sikal besede, polne neprikritega srda in sovraštva: »Ubijmo to prekleto svinjo, ki nas je tolikokrat napadala!«

Zakleli so se, da ga morajo ujeti živega. Skušali so se ubraniti pred podivjanim pajdašem, a je bilo že prepozno.

Puškino kopito je z nezadržano silo zdrselo preko levega uhlja, ga zatrgalo in topo udarilo v ramo. Pri tem je sunilo v notranji okenski okvir za njegovim hrbtom. Zahreščal je in se zlomil. Steklo razbitih šip je padalo na klop in na tla in tenko žvenketalo.

Albo je klecnil z glavo proti kolenom, nato pa jo je kljubovalno dvignil, kot da bi hotel videti suroveža. Omahnil je z obrazom v dlani in ni bilo dolgo, da so kaplje krvi polzele preko prstov in leve roke za rokav.

Milika in Mirko sta bolščala predse. Z ostalo družino vred ju je hromil strah, ki jima ni dal ne misliti ne jokati. Vtem, ko se je ogabni divjak, opit za korajžo, zadenski umikal proti izhodu, sta se otroka le sprostila in zbrala — oba sta nenadoma vstala od mize in stopila proti izbi, ki veže usedno hišo s kuhinjo.

Čudnega premolka ni prekinil njun prisiljeni korak in tudi ne verman Šrot, ki je vzvran in gospodovalno vstopil. Šel je preko prostora, se ustavil sredi koraka in licemersko, kot izdajalci znajo, spregovoril:

»Ti si, Albo?!«

Ta pa omamljen ni niti čutil, kako so se mu prsti lepili v topli krvi na lice. Z okrvavljenim obrazom v dlaneh, je Šrota v rdeči megli omame in slabosti zdaj videl zdaj ne. Čul pa je predobro njegove besede:

»Ti si, Albo?!«

Lovile so se nekaj trenutkov, potem pa se ujemale s točno odmerjenim tiktakanjem stare stenske ure in mu obenem ubijale in budile zavest. Hipoma je videl samega sebe, uklenjenega v verige, kako ga z naslado gonijo mimo vseh kmetij po Spodnji Brdini naravnost na Posek. V temi je splahnela grozna podoba. Ko se je spet zavedel, je videl Milana ob slovesu in čul njegov neutolažljivi jok, ker zjutraj ni smel z njim. Sinovo lice, od solz obrito, in njegove očitojče oči so zamenjale bistrice starčevske v obrazu koščene mlinarja »strica« Ivana. Sijale so v zaupanju in škodoželjnosti, kot da ga nemo bodrijo, naj vrne preganjalcem milo

za drago. V najtežjih trenutkih se življenje neverjetno podaljša!

»Kje imaš tisto nasekano bombo?« je iznenada zavpil nekdo iz gruč, ki je ves čas molče obstopala Alba. S svojim razburljivim vprašanjem je pretrgal mučno tišino. Albo je dvignil iznakaženi obraz, se s srepim pogledom zazrl v tla pri mali pečki in s prstom utrujeno pokazal tja, kjer je za dlan od nje ležala bomba brez zaščitne kapice.

»Poberi jo!« mu je ukazal Radič.

Ni hitro ubogal. Potem ko se je le dvignil in z opotekajočimi koraki stopal proti bombi. Počasi se je slonil k njej. Ko se je pripogibal, se je zdrznil ob Radičevem vzkliku:

»Manschaft, aufpassen!«

Prijel jo je z desnico. Hladno železo ga je poživilo bolj kot curek mrzle vode. Sledil je nagel zgib pokonci in skok v izbo! Iz za krušne peči je treščil bombo od sebe, vendar je toliko oslabil, da se mu je prav tedaj zameglilo pred očmi in jo je vrgel le pred prag. Ob eksploziji je iztrgala kos poda, odbila noge pri postelji, drobci pa so se razpršili na vse strani. Ploha železnih zrn in koscev je obsula zmedene vermane, ki so nagneten

ob mizi nehote očuvali domače.

Albo, sam že drugič ranjen, se je pognal v kuhinjo z namenom, da bi dosegel vrata na zadnjo stran hiše. Spremljali so ga divji kriki:

»Schiessen sie ihn!«

»Licht auf!«

Četudi zbegani, so se vermani tako naglo zavedli, da sta ga dva že presenetila v kuhinji. Eden je držal v rokah petrolejko brez cilindra, ki jo je pograbil v hiši na mizi, drugi pa je segel z levico po Albu; v desnici je držal nemško ročno bombo z lesenim držajem. Preden ga je utegnil z njo udariti po glavi, mu jo je ta s poslednjimi močmi iztrgal iz rok. Nekaj bežnih trenutkov se je otepal napadalcev, nato pa hipoma potegnil vrstico iz lesenega ročaja. Z dvignjeno desnico, skrčeno v komolcu, je držal granato tik svojega ušesa.

Ni več čul šumenja v sproženem orožju!

Tistim, ki so prvi pogledali v kuhinjo, je zastajal dih: Albo je ležal brez glave, vratu in desne roke na tleh ob razbitem štedilniku. Vermana, ki sta ga napadla, sta se smrtno ranjena valjala po kuhinjskem podu v svoji in Albovi krvi.

In še ob tem strahotnem prizoru se je našel zločinec: verman je Albu z nog, ki so še drgetale in se pregibale, sezul čevlje.

*

Šest splašenih, pa zato tembolj ljubečih se src, je v revnem partizanskem bunkerju v sili hitreje utripalo in si želelo, da bi se oče skoraj vrnil.

Vsa nedelja jim je minila v mrzličnem nemiru na ležiščih. Šele v ponedeljek okoli devete dopoldne je prišel k njim Šterjak, ki je vedel za pot v bunker.

»No, kje je Albo?« je nestrpno vprašala njegova žena.

»Saj je mrtev!« Šterjak je izgovoril strašno novico, kakor to povedo preprosti ljudje, ki na zunaj nikdar ne pokažejo boli, ki jo nosijo v sebi.

Z napol blaznim izrazom v obrazu je žena izdabila:

»Povejte, ali so ga dobili živega?«

»Mrtev je!« je ponovil kmet.

»Ali je zares mrtev? Saj zanj ni rešitve!« je dvomila.

»Mrtev je!« je kot odmev svojih prvih besed ponavljal glasnik Albove smrti.

Ni sklenila rok, kakor jih je včasih sklepala k molitvi, do laktov jih je sklenila in je zahvalila njegovo in svojo srečo, da je bil zares mrtev, kajti le ona ga je enkrat samkrat po treh mesecih gestopovskega zapora videla do iznakaženosti mučenega. Otroci, ki so komaj doumleli žalostne trenutke, so milo zajokali.

Strnjeni v živo gručo, ki jo je stresal krčevit jok, so preživeli ves dan. V poznem večeru so odšli v sneg in noč.

Ferdo Fischer — Mojka

NA AVALI blizu Beograda, na mestu, kjer stoji zdaj spomenik Neznanega junaka, je zgradil turški sultan Mohamed II., »osvajalec Carigrada«, leta 1854 majhno utrdbo, ki so jo uporabljali za opazovanje Beograda, ker so ga nameravali Turki iztrgati Madžarom. Tja do leta 1934 se je od te utrdbe ohranil obrambni stolp s tremi stolpiči, takrat pa so ga porušili, da bi na njegovem mestu zgradili veličasten spomenik Neznanemu junaku. Zalostna in zanimiva je zgodovina tega spomenika.

Jeseni leta 1915 je kombinirani odred polkovnika Dušana Tufegdžića junaško branil Beograd proti avstrijskim in nemškim četam. Velika večina tega srbskega odreda je padla v bojih, ki so divjali po ulicah Beograda noč in dan, vsem ko so ostali, ki so se med bojem umikali korak za korakom, sklenili utrditi se na vrhu Avale in od ondod nadaljevati odpor. Ko so se boji poglobili, so našli kmetje vrh Avale vojaški grob z belim križem, na katerem je bilo v nemškem jeziku napisano »Ein unbekannter serbischer Soldat« (neznani srbski vojak). Tu je sovražnik v občudovanju junaškega odpora srbskih čet pazljivo pokopal neznanega srbskega vojaka, ki je padel na vrhu Avale.

Po osvoboditvi, leta 1918, so prebivalci vračarskega okraja prvi sklenili postaviti na grobu tega neznanega junaka majhen kamniten spomenik. Postavili so ga, strelivo, denar, čevlje in pas neznanega junaka pa so izročili Vojnemu muzeju. Protokol o najdbi neznanega junaka so spravili v stekleno posodo, napolnjeno z oljem in jo položili k okostnjaku. Ker nihče ni vedel za ime in rojstni kraj neznanega junaka, so razglasili njegov grob za »grob Neznanega junaka«. In tisoči mater, očetov, sester in bratov, ki so izgubili svojce v vojni, so prihajali iz vseh krajev države, da bi na grobu Neznanega junaka po-

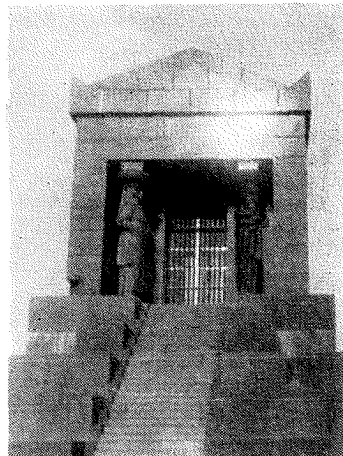
častili spomin svojih mrtvih junakov, katerih grobovi niso znani.

Ko so začeli leta 1934 zbirati prispevke za zgraditev novega veličastnega spomenika Neznanemu junaku, so si delovni ljudje iz vse Jugoslavije nesebično pritrgovali od ust in pošiljali svoje prispevke. Iz oblikovanje spomenika so zapuili jugoslovanskemu kiparju Ivanu Meštroviću, enemu največjih kiparjev sveta. Spomenik je bil izdelan in odkrit leta 1938.

Ko te privede pot na Avala, prideš po širokih stopnicah na glavni vrh, kjer stoji spomenik. Podstavek je narejen iz petih vrst ogromnih štirioglatih kamnitih blokov, položenihih stopničasto drug na drugega. Vsaka stopnica je visoka po 1 m, vsaka peta pa po 2 m. Na vrhu podstavka je mavzolej, visok 8.25 m. Ves spomenik je visok 14,25 m. Osem karitid (mater) borcev za svobodo svojega naroda, v jugoslovanskih narodnih nošah, drži masivno streho. V mavzoleju pokriva težka nagrobna plošča kosti Neznanega junaka.

Neznani junak je zdaj simbol ne le padlih v prejšnjih vojnah za osvoboditev, marveč tudi tisočev in tisočev padlih v narodnoosvobodilni vojni od leta 1941 do 1945.

M. J.

Za partizanskimi zakladi

Lani je bila osnovana posebna terenska ekipa muzejskega oddelka Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Obrnili smo se na narodnega heroja Stanka Semiča-Dakija, ki vodi to ekipo, da nam pove o njenem delu in njenih namenih.

V NAMENU, da zberemo čim več gradiva, ki je v posredni pa tudi v neposredni zvezi z našim osvobodilnim bojem, je bila lani ustanovljena pri muzejskem oddelku Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani posebna terenska ekipa. Le-ta je imela sprva tri, potem pa dva člana, vendar je v kratkem času obstoja opravila ogromno delo. Namen te terenske ekipe je razviden že sam po sebi: zbrati na terenu čim več gradiva iz osvobodilnega boja, gradiva živih in padlih borcev, gradiva, ki prikazuje našo borbo, akcije, politično delo na terenu, slike brigad, borcev, arhive, orožje, skratka, vse kar je povezano z osvobodilnim bojem. Znano je, da je na terenu ostalo še mnogo tega gradiva. Marsikaj je sicer že v muzejih, marsikaj je tudi uničenega, toda še mnogo je raztresenega, zakopanega, še precej spravljenega po oddaljenih hribovskih vasicah, kjer so ga partizani shranili v času hajk, pa se niso tja več vrnili. Mnogo dragocenega gradiva pa hranijo borci in aktivisti tudi doma, ker je to zanje dragocen in bogat spomin na velike dni. In — poiskati vse to gradivo, ga rešiti propada, zaščititi ga in evidentirati, napraviti ga dostopnega za proučevanje našega osvobodilnega boja, zlasti pa ga rešiti propada, to je naloga te terenske ekipe.

Seveda je tako delo izredno težavno in zamudno. Člani ekipe morajo na podlagi raznih obvestil, pripovedovanj, na podlagi spominov in raznih nepreverjenih poročil sami obiskati vse predele naše domovine, posebno znane partizanske kraje, obiskati nekdanje borce (včasih tudi po več-

Orožje, kapa in vojaška bluza z odlikovanjima, last komandanta GŠS, narodnega heroja Franca Rozmana-Staneta

krat!), skupaj z njimi obujati spomine, jim nato budit zanimanje za partizanske zaklade in jim dati tudi nekaj časa za razmišljanje. Potem pa — je uspeh, ali pa ga ni. Že tak način vztrajnega iskanja lahko poraja sadove. Da je to res, dokazujejo dosedANJI uspehi! Ogromno delo, ki so ga člani ekipe doslej opravili, ni bilo zaman. Brez števila najrazličnejših predmetov, od orožja, partizanske opreme do arhivov, slik in drugega spominskega gradiva obsega zbirka nabranih predmetov, ki bodo prej ali slej polnili naše muzeje in pomagali osvetljevati in dopolnjevati pojme o naši revoluciji. Še več pa je gradiva, ki je sicer ostalo v rokah

dosedanjih hraniteljev, ki pa ga je ekipa registrirala in popisala, da bo lahko v primeru potrebe vedno na razpolago.

Kaj vse so člani ekipe že nabrali na terenu! Pred kratkim, na primer, so odkrili arhiv kolesarske čete, ki jo je vodil narodni heroj Kotar. Ekipa je našla arhiv blizu Borovnice pri neki stari ženi, ki ni vedela kaj hrani. Zbiralce je opozorila, češ da hrani nekaj iz partizanskih dni. Kako veliko je bilo presenečenje, ko so odkrili ta dragoceni arhiv in našli na podlagi tega tudi dvojce ogrodič koles, seveda povsem drugje, v Suhi krajini. Na terenu so zasledili tudi dve fotografiji, ki prikazujejo to partizansko enoto iz

Od leve proti desni: samokres narodnega heroja Ivana Kosovela, ki ga je zaplenil julija 1942 v Črničah na Primorskem; suknjič narodnega heroja Toneta Tomšiča, ki ga je nosil 1942. leta pred ustrelitvijo; samokres narodnega heroja Ilije Badovinca; navesek žepne ure, ki jo je nosil narodni heroj Miloš Zidanšek; telečnjak, ki ga je Tomšičeva brigada zaplenila v bojih pri Grosupljem spomladi 1943 in brzostrelka MP 40 narodnega heroja Jožeta Klanjška-Vasje, ki jo je zaplenil v ofenzivi na Štajerskem, 1944. leta v Graški grapi

1942. leta pri počitku in popravljanju koles.

Dragoceno je tudi odkritje dela arhiva Glavnega štaba, ki je bil spravljen na Rogu, v neposredni bližini Baze 20. Arhiv so našli s pomočjo otrok padlih borcev, ki so lani, v počastitev 22. julija, hodili po poteh partizanskih brigad. Ti mladinci so šli v strelcih preko tistih predelov Roga, kjer je

bilo pričakovati kake najdbe. In uspeh tega svojevrstnega iskanja ni izostal! Tako je prišel na dan dragoceni arhiv, ki vsebuje tudi nekaj zaplenjenih italijanskih arhivov iz 1942. l., arhiv obveščevalne službe in originalne zapisnike s kočevskega procesa.

V Beli krajini so našli tudi ostanke minometa, ki ga je razneslo in so drobcu smrtno

ranili komandanta Franca Rozmana. V Anhovem so našli čoln, s katerim se je narodni heroj Jože Srebrnič vozil preko Soče. Na Peci pa so pri nekem kmetu odkrili vesla, s katerimi so veslali preko Drave prvi koroški partizani, pa so kasneje vsi padli. Kurirji so prinesli vesla nazaj in jih shranili pri kmetu, ki jih je čuval do danes. Zanimiva je tudi najdba francoskega mitraljeza, ki so ga partizani Zahodno-dolenjskega odreda bili prisiljeni odložiti in ga skriti zaradi pomanjkanja streliva. To orožje so zdaj našli obvezniki predvojaške vzgoje blizu Dvora pri Žužemberku.

Zanimivost pa je tudi slika Toneta Kralja, izdelana v olju. Predstavlja prizor iz goriških Brd, kamor so 22. maja 1944 vdrli Nemci skupaj z italijanskimi fašisti in se spopadli s partizani III. bataljona XVII. brigade ter borci bataljona Manzini. Slika kaže Nemca, ki meče otroka v ogenj, fašista pa, kako ubija mater, ki prosi za milost, vendar se mu izza hrbta že bliža partizan. To je dragocen umetniški dokument, ki je nastal sredi borb. Sliko so našli v neki briški hiši in so jo tamkajšnji prebivalci radi odstopili, rekoč, da jim je vedno hudo, kadar gledajo ta kruti prizor.

Ekipa seveda zbira tudi ostanke okupatorjevega orožja ter razne druge spomine v zvezi z njim. Tako je po naključju prišel na dan mitraljez, ki so ga Italijani odvrgli v bojih v Loški dolini in to takrat, ko so bežali pred tretjim bataljonom Tomšičeve brigade. Na Nanosu pa je bila najdena težka italijanska brenda, ki so jo Italijani prav tako odvrgli v bojih s partizani.

Trenutno išče ekipa nekaj prav dragocenih reči. Tako na pr. sled za topom IX. korpusa. En top VII. korpusa je prav tako skrit v Suhi krajini. Tudi topa, ki so ga borci XIV. divizije na pohodu na Štajersko bili prisiljeni skriti nekje v pohorskih gozdovih, še niso našli.

Posebno težavno je odkrivati tehnike in zbirati njihove

tiske. Marsikje so še ostanki tehnik, ki na žalost propadajo. Treba bi jih bilo zavarovati ali pa vsaj fotografirati in izdelati makete, da ne bodo zapadle pozabi. Zanimivo je, da so člani terenske ekipe pri Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani odkrili pri nekem članu nekdanje partizanske tehnike v Poljanski dolini po en izvod vseh izdaj, ki so jih v tej tehniki natisnili. Kaj pomeni takšna najdba, ve samo tisti, ki je imel v času borbe opraviti s partizanskim tiskom, ali ki razume, kako težko je dandanes zbrati že posamezne tiske ene tiskarne, kaj šele popolno zbirko!

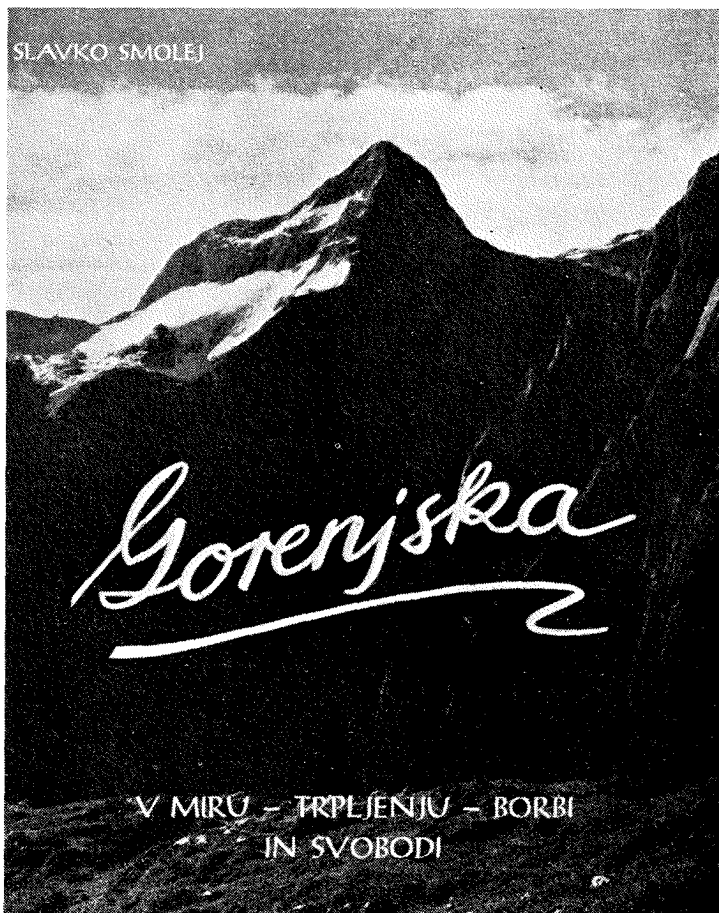
Dosedanje delo terenske ekipe, ki je na splošno naletelo na zelo dober odmev med nekdanjimi borci in aktivisti, pomeni šele prvo obdobje v zbiranju gradiva. Ko bo ekipa zaključila zbiranje gradiva in njega evidentiranje, bo prešlo delo v drugo fazo. Tedaj ne bo šlo več samo za zbiranje gradiva, evidentiranje, ohranjevanje in shranjevanje v skladiščih Muzeja narodne osvoboditve ali v okrajnih muzejih. V drugi fazi bodo člani terenske ekipe začeli zbirati drugačno gradivo. Začeli bodo obiskovati nekdanje borce ter aktiviste in zapisovati njihove spomine. Spomini namreč čedalje hitreje blede, nekdanji borci že pozabljajo nadrobnosti. Nekateri so celo pomrli, nekateri se preselili, s tem pa se izgublja dragoceno gradivo, gradivo neprecenljive vrednosti za spoznavanje in proučevanje našega osvobodilnega boja. Pravčasno zajeti osebne spomine borcev, preprečiti pozabo in jih za vedno ohraniti našim zanamcem, to je predvsem naloga, ki čaka terenske ekipe Muzeja narodne osvoboditve. Ko bo to delo opravljeno, računajo pa, da bo predvidoma v treh, štirih letih, bo šele mogoče s podporo ohranjenih arhivov in z doslej zbranim gradivom začeti sistematično proučevati našo narodnoosvobodilno borbo, to najpomembnejše obdobje naše zgodovine.

S. R.

Knjiga, ki smo nanjo čakali

GORENJSKA v miru, trpljenju, borbi in svobodi, tak je naslov in tudi koncept nove knjige, ki jo je pripravil jeseniški rojak, mojster umetniške fotografije Slavko Smolej. Treba je samo videti, prelistati in prebrati, kar je v tej knjigi in z njo dal slovenski javnosti Slavko Smolej, pa se je moč brez pretirane hvale prepričati, da smo končno dobili knjigo, ki je dolgo pričakovano, edinstveno delo. Edinstveno po tem, ker je v obliki albuma zajeto vse tisto, kar bolj ali manj učinkovito opisuje na desetine knjig, kar so na dolgih straneh zapisali mnogi Slovenci, udeleženci narodnoosvobodilne vojne. Mnogi Slovenci, pravim,

kajti pričujoča knjiga, album, posvečen Gorenjski v razdobju vojne in miru, nedvomno ni namenjena samo Gorenjski in njenim ljudem, ampak vsem Slovencem. Takšno vlogo in takšne pravice ji daje s Cankarjevo besedo, Prešernovimi, Borovimi verzi in končno z avtorjevim spremnim tekstom opremljena fotografija. Takšne pravice daje Smolejevemu slikovnemu poemu tudi prelepa fotografija, ki prikazuje ne le čudovite gorenjske pejsaže, torej Gorenjsko v miru, še ne pozabljeno trpljenje gorenjskih ljudi med vojno in njihov upor ter borbo proti okupatorju, ampak tudi železarske Jesenice v svobodi, z delavcem ob

plavžu, s človekom-graditeljem gigantov in novega družbenega reda. Smolej je torej v svoji knjigi zajel več obdobj Gorenjske. Zajel jih je in povezal kot pravi pesnik, po fotografijah, ki je večidel njegovo delo, enakovreden mojstrom besede, ki so povedali, kar niso mogle povedati slike.

Izpod očaka Triglava, simbola slovenske borbenosti in svobode, nas mojster Smolej s slikami popelje v čudovito gorenjsko krajino, v pomlad v Karavankah, gorenjsko vas pozimi, na Bled, v Vrbo, Bohinj, Rovte in še mnogokam. Vmes uzremo žandarje z nasajenimi bajoneti. Torej žalostne simbole tedanje domovine, ki ji je bog, kakor pravi Cankar v svojem »Kurentu«, in kakor stoji na začetku Smolejeve knjige, namenil veselim ljudem,« ki bo pesem njih jezika in njih pesem vriskanje». To je potemtakem tudi tista domovina, po kateri delavca ne vprašajo, ampak vprašajo le: »Koliko je še vredno tvoje delo, koliko je še v tvojih žilah krvi?« In kadar ni več krvi, tedaj ukažejo: »Pojdi! Pojdi in išči si domovino, poišči si jo kraj ceste, v jarku...!«

Nemci! Nemci vdoro na Gorenjsko. Znamke naše prelepe Gorenjske z žigi: »Deutsch für immer«. In to geslo kot leitmotiv spremlja podpise pri fotografijah z oznanili o streljanju talcev, s streljanjem nedolžnih, z uničevanjem tisočev na rodni zemlji, v Dachau, Mauthausenu, s preganjanjem Gorenjcev z domačij. A nato: ni videti maščevalca vsega tega gorja in vendar je povsod pričujoč. Slutimo ga v miniranem tlačnem cevovodu, zažganem cestnem mostu na Praprotnem, v Dražgošah, dokler nas slika ne popelje v domovanje maščevalcev, upornikov, v svobodno gorenjske gozdove, k partizanskim enotam, v njihova taborišča in med ljudi, med zaslužnjene Gorenjce, ki so pomagali borbem-maščevalcem in upornikom. Vasi goré, ljudje padajo. Poraja se nova ljudska oblast in ljudje jo volijo kljub strahu, kljub večni nevarnosti in

grožnjam. Pride tudi čas, ko okupatorska zver začne bežati. To lepo ponazori slika zastave, s peterokrako zvezdo, visečo z okna, ki so bežeči Nemci onemoglo streljali vanjo, ko je Berlin že kapituliral. Goreča hiša v Kranjski gori, pomladno cvetje, zmagovite partizanske čete, poraženi nemški ujetniki, razbito kolo nemškega avtomobila, ki je omagal ob cesti, razmetane čelade, razkroj, razkroj. Razrušeni mostovi, hiše, iz smrti vračajoči se interniranci, krste, grobovi. Spomeniki, žalost, spomini. In tedaj spet tisoči veselih obrazov, slavečih zmago. Invalidi,

v plesu razgreti pari, množice na prazniku Gorenjcev in nato vse odrešujoče delo, ki zamenja rušenje. Torej: ustvarjanje namesto smrti. In z geslom, ki zaključuje Cankarjevo napoved, »o domovini, ki jo vsi slutimo«, z geslom, ki ga je pred stoletjem napovedal Marks in uresničila naša socialistična domovina, z besedami in z ponazorjenim dejanjem »Tovarne delavcem«, Smolej končuje svojo slikovno pripoved. »Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi«, je izšla v 3500 izvodih v začetku tega leta. Založil jo je Okrajni odbor ZB Radovljica.

Tone Lotrič:

Od Gabrške gore do Trsta

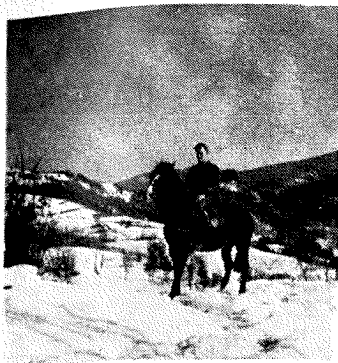
Zaradi velikega porasta partizanskih sil so bili leta 1944 iz bivšega Gorenjskega odreda ustanovljeni trije: Kokrški, Škofješki in Jeseniško-bohinjski odred. Operativni sektor Škofješkega odreda je bilo področje od Meduod preko Škofje Loke, Poljanske in Selške doline, jugovzhodnega roba Jelovice do Radovljice. V dolini je to področje obkrožala Sava. Ves ta sektor je bil posejan s sovražnimi postojankami in pod stalno kontrolo večjih in manjših nemških enot. Naloga odreda je bila, vztrajati na tem odseku in z neprestanim stikom s sovražnikom vezati čimveč njegovih sil. To nalogo je Škofješki odred častno izpolnjeval vse do osvoboditve.

ODRED je bil ustanovljen septembra 1944 na Gabrški gori nad Škofjo Loko iz bivše transportne čete in dveh sabotažnih čet Gorenjskega odreda. Sprva razmeroma skromna enota je v enem mesecu narasla v močno partizansko silo. Imela je močno štabno četo in dva bataljona, skupaj okrog 350 mož. Najbolj so zgostili vrste Odreda ubežniki iz nemške vojske, med katerimi je vsakdo prinesel s seboj tudi orožje. Komandni kader so sestavljali sami starejši partizanski borci, ki so bili porok za pravilno politično in vojaško orientacijo enote. Oborožitev je bila odlična, saj je imela vsaka desetina po en puškomitraljez in več avtomatskih pušk. Vrh tega so imeli bataljoni tudi težke mitraljeze in protitankovske puške.

Prvi komisar odreda je bil Tone Volčič-Sašo iz Škofje Loke, ki je zadržal ta položaj do osvoboditve. Komandanti

so se sprva večkrat menjali, dokler oktobra 1944 ni prevzel vojaškega vodstva komandant Vrhunec Oto-Blaž iz Selc nad Škofjo Loko, ki je prišel na ta položaj kot bivši načelnik štaba Gradnikove brigade. Ime Blaž je bilo dobro znano v sovražnih vrstah, zato je tudi Odred z njegovim poveljstvom pridobil na ceni. Po Blaževi smrti, aprila 1945, je poveljstvo Odreda prevzel dotedanji namestnik komandanta, Franc Sivec iz Šentjerneja na Dolenjskem. Bil je to star borec, zabaven in pogumen človek.

Novembra 1944 so bile enote Odreda začasno dodeljene komandi XXXI. divizije, kar se je pozneje večkrat dogajalo. Novembra je bila tudi velika akcija za osvoboditev Železnikov, ki so bili močna nemška postojanka, gospodujoča vsej Poljanski dolini. V tej akciji, ki je trajala tri dni, je Odred imel nalogo blokirati postojanke Nemcev in belih v Go-

*Franc Sivec v Javorjih,
februarja 1944*

renji vasi. Naloga je bila težka, saj je bilo tam nad 600 belogardistov in Nemcev, ki so z okrepitevami skušali udariti pri Železnikih borečim se partizanom za hrbet. Borci Odreda so spretno odbijali in razbijali vse sovražne izpade, medtem ko so posebne skupine diverzantov podirale nemške stražarje prav pred vrati njihovih bunkerjev.

Akcija v Železnikih je uspela in Odred je bil za nekaj tednov spet samostojen. Potem, ko so se enote odpočile v Javorjah, so krenile prek tedaj že svobodnih Železnikov čez Kališe in Sv. Mohor mimo St. Jošta v okolico Kranja. Nič hudega slutečemu sovražniku so nenadejani partizani Odreda izpred nosa odpeljali nad 100 mobilizirancev in večje število živine iz Stražišča in Bitenj. Seveda so akcijo pripravili in jo pomagali izvesti tamkajšnji terenci.

Pot od Kranja preko Čepul, Mohorja, Kališ in Železnikov je bila po 24. novembru prosta in s tem problem preskrbe IX. korpusa v veliki meri rešen. Po tej poti so odslej vozili s konji živilla. Tod so varno romale v brigade vrste gorenjskih mobilizirancev. Glavni stražar te poti je bil Odred, ki je s svojimi enotami izvedel vse večje akcije. Najdrznejša, hkrati pa najbližja nemška postojanka ob tej poti je bila v Selcih. Tik ob tej vozni poti med Mohorjem in Kališami je bila cerkev sv. Jederti. Iz zvonika te cerkve nas je večkrat

presenetil sovražnik. Zaradi tega je ugasnilo marsikatero mlado življenje. Končno smo tudi s tem obračunali. Minerski vod je z nekaj kilogrami plastika zvonik porušil in »junaki selške postojanke« so bili ob svoje gnezdo. Blizu Železnikov so odredovci izvedli tudi več uspešnih mitingov, na primer v »Talerjevem salonu«, kajti oba kulturna domova sta bila porušena. Tudi igralska skupina IX. korpusa je tam priredila nekaj nastopov in vžigala iskro odporne misli med domačini.

Decembra je Blaž povedel svoje enote čez Poljansko dolino na sektor Črni vrh-Lučne. Ker je bilo vse to področje popolnoma belogardistično in torej sila nevarno, bi bil uspeh Odreda že v tem, da se tam obdrži vsaj en dan. Vzdržali smo dva dni in eno noč v neprestanih spopadih z belčki, ki so imeli več mrtvih in ranjenih. Sami nismo imeli izgub. Vtem je sovražnik pripravil večjo akcijo proti Odredu, ki smo se ji pa v naslednji noči srečno izognili. Pripeljali smo s seboj celo nekaj prašičev in težkih volov za prehrano IX. korpusa.

Zaradi megle izjalovljen napad

Brž po tej akciji je bil Odred vključen pod poveljstvo XXXI. divizije za velike akci-

*Franc Sivec, komandant Škofjeloškega odreda in Franc Luškovec-Cveto, oficir OZNE na
Martinj vrhu, aprila 1945*

Sv. Ana nad Trzičem, julija leta 1944: Boris Globočnik-Damjan, načelnik štaba Škofjeloškega odreda in Janko Lotrič-Falenko, oficir za zvezo

je v Poljanski dolini. Skupaj z Gradnikovci smo blokirali postojanki Lučne in Črni vrh. »Spet med belčke!« je vršalo med borci, ki so izvedeli za nalogo. Vsa bojazen pred težkim terenom pa je zbledela spričo odlične preskrbe, ki nas je tam po navadi čakala. Naš sektor je bil Pasja ravan-Črni vrh. Poljansko Soro smo neopaženo prešli pri Logu, nedaleč vstran od nemške postojanke. Na njenem desnem bregu se nismo mogli prikriti domačinom, ki so naš prihod precej javili belogardistom. Na srečo je bila gosta megla, v okrilju katere smo se na streljaj približali postojanki. Tu smo naleteli na telefonsko linijo, ki je vezala Črni vrh s postojanko Lučne. Hitro smo se priklopili in javili v Lučne, da pri Črnem vrhu ni ničesar sumljivega. Med tem je levo krilo zasedalo položaje vzdolž Pasje ravni. Nenadoma so odjeknili strelji. Kurir je prihitel z novico, da je na skrajnem levem krilu belogardistična patrola, ki tudi zavzema položaje. Blaž je nemudoma pohitel k svoji enoti, ves divji od jeze, ker bi se nam utegnila akcija že pred začetkom izjaloviti. Močna četa mu je sledila. V naslednjih minutah je že grmel njegov glas, pomešan

Škofjeloški odred v Cerknem, januarja 1945

s sto drugimi: »Hura, na juriš!«

Padlo je le nekaj strelav, nato pa je bilo vse tiho. Vojaki, ki smo nanje naleteli, niso bili belogardisti, marveč Gradnikovci, ki so spoznali krike svojega bivšega načelnika in so napadalce naglo pomirili. Vendar je bila s tem zaigrana konspiracija. Sovražnik nas je bržkone jasno in razločno slišal. Res je bilo tako. Še ni potekla ena ura, ko so mitraljezi že tekmovali med seboj, kdo bo hitreje stresal rafale. Vmes so se oglašali minometi, glavno defenzivno orožje belogardističnih postojank. Blaž se je vrnil s položajem v štab, ki je bil oddaljen za dober streljaj, s preluknjano bluzo in kapo, vendar brez vsake rane. Zamenjal ga je pomočnik komisarja Milan Janežič iz Moravč, ki je takoj odšel tja s svojim kurirjem. Streljanje je potihnilo. Nato se je oglasil le še kratek rafal — in zopet nič. Čez kako uro se je vrnil kurir sam, ki je povedal, da sta z Milanom prodrli daleč izven položajev, kjer sta padla v belo zasedo. Milan je padel smrtno zadet. Ob teh besedah smo vsi obnemeli. Blaž je stisnil zobe in siknil: »Fantje, za mano!« Sledil je juriš. To pot ne zaman. Osem belčkov iz sovražne zasede je obležalo. Njihovega orožja se žal nismo

mogli polastiti, ker se je v hipu vmešal sovražnik. Tudi Milanovo orožje je ostalo tam, kjer je padel. Noč je potekala mirno, toda Milana ni bilo več med nami. Idealni fant, vneti propovednik osvobodilne misli, vzornik v besedah in dejanjih, je obležal med sovragi. Bridko smo občutili njegovo izgubo. Toda sovražnik je mogel slaviti le Pirovo zmago, kajti zmagošlavje je bilo bolj grenko zaradi izgube osmerih pajdašev.

Krvavi ples v Gorenji vasi

Medtem so enote Vojkove brigade napadale Gorenjo vas. Prešernovci so blokirali cesto pri Škofji Loki, da bi sovražnikovo preprečili vdor s tanki v dolino. Držali so se en dan in eno noč, zjutraj pa so Nemci le prodrli z nekaj tanki in avtomobili, polnimi vojaštva. Četa prvega bataljona Odreda, ki je bila v zasedi na majhni vzpetini na cesti med Poljanami in Gorenjo vasjo, je tanke kmalu opazila. Bili so to lažji blindirani avtomobili, ki so morali za vsako ceno proreti v Gorenjo vas, ker so bile tamošnje postojanke v nevarnosti. Vojkovci so se tisto jutro že borili v Gorenji vasi za posamezne hiše. Nemci so se počasi bližali. Naša četa, ki so jo sestavljali sami dezer-

terji z nemških front, je nestrpno čakala napada od blizu. Prva avtoblinda je bila še komaj 50 m od zasede, ko je zalajala Zdravkova protitankovska. Osemnajstmilimetrski izstrelki so v hipu prereševali lahko blindirano vozilo, ki se je takoj ustavilo. Drugo orožje se do tedaj še ni oglasilo. Nemci zadaj so se takoj znašli.

»Umkreisen links!« je rezko odjeknilo povelje in skupina kakih 40 zelencev se je začela spretno pomikati v breg, na levo od ceste. Prepričani, da gre le za majhno patrolo, ki jo bodo zlahka ujeli, so se v tišini bližali našim položajem. Fantje so trdo stiskali mitraljeze in puške ter z žarečimi očmi sledili sovražnika. Komandir Pegam ni dal povelja za strel; hotel je imeti zanesljive tarče. Še 20 m, še 15, tedaj pa je brez povelja, kakor raztrgana salva, zaropotalo, zapokalo in zaregljalo. Stok in kletve Nemcev so se vsevprek pomešale s partizanskim »hura«. Napadalci so se panično razbežali. Obležalo je 18 Nemcev, nekaj je bilo ranjenih. Naša četa se je hitro umaknila, ker ni bilo izgledov za uspeh pri drugem, močnejšem valu Nemcev, ki so jih medtem pripeljali s kamioni. Ta spopad je bil obenem svarilo Vojkovcem v Gorenji vasi, ki so bili že tik pred zmago. Razbili so že nekaj bunkerjev, ko so se pojavili v vasi tanki. Brigade so se morale umakniti. Umaknila se je brez vednosti Odreda tudi Gradnikova brigada, ki nas o umiku ni mogla obvestiti. Po tako uspehi akciji Pegamove čete je bila morala Odreda silno visoka in šele sovražni pritisk od vseh strani in občutek, da smo sami na vsem sektorju, je Blažu vzbudil skrb za borce. S spretnim manevriranjem in z manjšimi praskami nam je uspelo brez izgub prekorajčiti cesto in Poljansko Soro, nakar smo se ob koncu decembra leta 1944 ustavili v Smolevi pri Železnikih.

Sledilo je nekaj dni počitka, ki smo jih porabili za miting v Smolevi. Tudi za vino smo poskrbeli. Stražar iz štabne čete, tovariš Cvek, je bil medtem 14 dni na poti. Odšel je s konji in vozom po vino v

Vipavo. Pot je bila dolga in naporna ter nevarna, vendar jo je prettkani Francelj dobro opravil. Preko Cola, Trnovske planote, Trebuše, Cerknega in nazadnje čez Blegaš je prito-voril 500 l vipavca. To je bilo med borci veselja! Vsakdo je dobil liter vina, s preostan-kom pa smo postregli gostom na mitingu.

Na Gorenjsko po hrano

7. januarja je ves Odred krenil spet po znani poti na kranjsko stran. Bila je to ve-lika prehrabena akcija, ki je tekla po vaseh od Žabnice do Stražišča. Hkrati smo opravljali tudi vakejše naloge. Ta-ko naj bi se, n. pr., v žabniško šolo naselila bela garda, kar bi znatno otežkočilo naše na-mere. Zlo smo morali prepre-čiti vnaprej. Zato je oddelek minerjev z eno četo krenil v Žabnico. Neopazeno so prišli do hiš, kjer so izvedeli, da v šoli stanuje učitelj gestapovec z družino, ki je tudi oborožen. Prostovoljci so šli naprej, skup-no z minerji, ki so neslišno in hitro zaminirali šolsko po-slopje na več mestih. Nato so previdno zbudili učitelja. Ta je, nič hudega sluteč, takoj odprl. Bil je neprijetno prese-nečen, ko se je skoraj zaletel v cev partizanskih pušk. Ta-koj se je vdal. Izročil je tudi orožje, dve lovski puški, kara-binko in pištolo ter nekaj stre-liva. Patrola ga je odvedla na varno. Treba je bilo hiteti. Ne-kaj fantov je preselilo učite-ljevo družino iz šole v bližnjo hišo, minerji pa so postavili mine na še bolj primerna me-sta v notranjost zgradbe. Mine s časovnimi prožilci naj bi se razletele četr-t ure po odhodu minerjev. Neslišno so zapustili vas ter odpeljali s seboj več voz hrane in nekaj živine. Ko-lona je dospela v gozd, ko so pretrgale tišino votle eksplo-zije in šola se je v notranjosti sesedla. Zunanje stene so do-bile močne razpoke. Nemci v postojanki so se takoj znašli. Rdeče rakete so naglo osvetli-le okolico in mitraljezi so zapeli svojo prodorno pesem, vmes pa so udarjale težke mine. Toda le v prazno. Odredovci so ta čas že hiteli proti Čep-uljam, kjer je bilo zbirališče.

Streljanje se je oglasilo tudi z drugih strani. Skupina, ki jo je vodil Blaž sam, je v Stra-žišču požgala 6 kamionov. Fantje so dva stražarja pobili s puškinimi kopiti, avtomobile pa zažgali s plastikom. Seve-da se jim je bolj mudilo iz vasi kot nam, ker jih je ogenj obsvetil in zbudil. Vnelo se je divje streljanje, naši so vžigali nazaj in s tem prepre-čili zasledovanje. Tudi proti-letalsko topništvo iz Stražišča je stopilo v akcijo. Toda iz-strelki so žvižgali visoko nad nami. Skupine v Bitnjah so svoje delo opravile v največji tišini, ki jo je motilo sem in tja le mukanje živine. Z veli-kim plenom in brez najmanj-ših izgub smo kmalu po pol-noči merili pot od Čepulj pre-ko Mohorja proti Železnikom. Tam so hrano in živino pre-vzeli člani gorenjskega vojne-ga področja, ki so poskrbeli za nadaljnji prevoz v enote IX. korpusa. Ker so Nemci hitro spoznali, kakšne važnosti za ves IX. korpus je vozna zveza s Kranjem, so jo ho-teli onemogočiti tako, da bi postavili pri cerkvi sv. Križa belogardistično postojanko. Ta točka je odlična za tistega, ki bi bil tam utrjen, saj parti-zani ne bi mogli prignati niti ene krave in pripeljati niti enega voza hrane s kranjske strani.

Enote IX. korpusa so si dale opravka na Primorskem in

beli so že utrjevali hrib s cerkvico na vrhu. Postali so tako objestni, da partizan na spodnjem koncu Železnikov ni bil več varen, do Česnjice pa sploh ni bilo moč priti. Nem-ške in bele patrolle so se čisto pritihotapile na višine vrh spodnjih Železnikov in z mi-traljezi iznenada udarile po nas. Večkrat se je vnela borba pri belem dnevu. Enkrat smo tako izgubili kar pet fantov. Enote Odreda so večkrat ob-streljevale sovraga s težkimi mitraljezi, toda le z neznatnim uspehom. Morale so posredo-vati brigade. Bilo je v začetku februarja, ko je Odred spet prišel pod poveljstvo XXXI. divizije. Spet smo odšli v za-ščito, to pot proti Škofji Loki na poljansko stran. Tri dni in dve noči smo se praskali s so-vražnikom, toda položajev nismo zapustili. Šele, ko je padlo takšno povelje, smo se vrnili v Železnike. Za nami so na hribu, kjer je bila komaj nastala nova postojanka, bile le še okajane ruševine.

Sovražnik se je dva dni ži-lavo upiral, že drugo noč pa je moral pod silnim pritiskom naših brigad popustiti. Neka-terim je uspelo pobegniti v postojanko Selca, drugi so ob-ležali pod ruševinami. Pot do bogatih vasi okoli Kranja je bila spet prosta in partizani so se mogli svobodno gibati v Železnikih.

(Nadaljevanje sledi)

Zaseda Škofjeloškega odreda v Rovtah, februarja 1945

Če pojdeš naprej, boš mrtev ...

PRAVZAPRAV si je dokaj težko predstavljati oboroženi odpor majhne Danske proti nemškemu nacističnemu in vojaškemu stroju, nemški okupacijski oblasti, gestapu in vsemu nasilju, znaneemu iz druge svetovne vojne. In vendar ...

V začetku aprila 1940 je »Velika« Nemčija »velikodušno« »zaščitila« svojega Danskega sosedu pred napadi drugih. Tako se je z nemške strani imenovala okupacija Danske, ki Nemcem ni delala kakih posebnih preglavic. Pustili so jim kralja pri miru, ki je bogato založena s hrano. Prvo leto je minilo še kar mirno; razen naraščajočega nezadovoljstva ljudi se ni nič kaj pomembnega zgodilo.

Leta 1941 je vlada v Kopenhagenu proglasila ilegalnost komunistične stranke in podpisala pakt proti kominterni. Danski poslanik v ZDA pa je upravičeno smatral vlado v Kopenhagenu za ilegalno in je ukrepal po svoje. Na dan prve obletnice okupacije Danske je sklenil pogodbo z ZDA o uporabi Grönlanda za vojna leta-

lišča. Njegovemu vzoru so kmalu sledili tudi številni drugi danski diplomati v tujini. Medtem ko so se v Kopenhagenu pričele demonstracije proti vladi, pa se je v Londonu organiziral »Danski svet«, kateremu sta pristopila še dva ministra, ki sta leta 1942 pobegnila iz Danske. Ta »vlada« v Londonu prične pozivati k sabotažji in borbi proti Nemcem v Danski. Že od leta 1940 se v britanskih vrstah bori proti fašizmu nad 5000 danskih prostovoljcev — mornarjev. Jeseni 1941 pa so pričeli izhajati prvi ilegalni listi in eksplodirale so prve bombe na glavnih cestah na Danskem; vedno več je bilo uničenih nemških vozil, prerezanih zvez itd. Prihajali so padalci iz Anglije, kar je aktivnost gibanja odpora še povečalo, saj jeseni leta 1942 ni bilo mirne ure, ko se ne bi na Danskem kje zgodila sabotaža. Nemci so uvideli, da imajo opraviti s silo, ki je sicer majhna, a trdoživa, odločna in sposobna. Poslali so močnejše ljudi, ki so uvedli vlado terorja. Toda uspeh je bil prav nasproten! Ljudje so se dobesedno razburili, stavkali so delavci v Nemcem najbolj potrebnih podjetjih, demonstra-

cije so bile vedno bolj pogoste in leta 1943 je bilo vse to prepovedano in določena je bila smrtna kazen za tiste, ki jih bodo ujeli pri izvrševanju sabotaž. Vlada in parlament sta takrat prenehala delovati, kralj je bil le ujetnik in vsa oblast je bila v rokah nemškega poveljnika. Nemci so najprej hoteli vzpostaviti nacistično vlado, a tega niso mogli, ker je nacistična stranka dobila leta 1943 na volitvah le 2 % glasov. V tem času so se formirale tudi prve oborožene skupine, ki so dobivale orožje iz Švedske. To so bile majhne četice, ki so bile zelo gibčne in so mogle na skrajno neprikladnem terenu delovati le zato, ker so imele absolutno kritje v prebivalstvu. Te skupine so bile pod direktnim poveljstvom ameriškega generala Eisenhowerja. Poleti leta 1944 so generalna stavka in sabotaže popolnoma onesposobili ves promet.

Cetrtega maja 1945 so Nemci kapitulirali in gibanje odpora je prevzelo oblast in naslednji dan je bila že formirana vladna koalicija.

Morda se nam zdi, da je bila vsa ta borba malenkostna in nepomembna. Že, toda vsaka dežela ima svoje možnosti in specifične pogoje. Moralna sila upornikov za pravico in proti nasilju je bila povsod enako močna, le moč in cilji so bili tam večji, tam manjši — toda eno je važno: povsod so se uprli in to je pomagalo streti Hitlerja.

V Koldingu na Danskem sem prav slučajno obiskal gestapovsko celico, ki so jo bivši bojovníki uredili kot majhen muzej oz. spomenik vsem, ki so tam trpeli ali pa se kjerkoli na Danskem borili proti okupatorju. V celici je tudi razstavljeno mučilno orodje nemških »kulturonošev«, najbolj zanimivi pa so napisi na stenah, ki jih je mnogo. Nekdo je napisal Nietzschejeve besede, ki so vzpodbujale: »Visoko moramo dvigniti svoje najbolj skrajno upanje.« In končno poleg Kanta in drugih še besede neznanega avtorja: »Če pojdemo naprej, bomo padli, če pojdemo nazaj, bomo padli. Torej ne premišljajmo: pojdi-mo naprej!« Drago Kralj

Siaro, ki ga vidimo na sliki, stoji v Kopenhagenu in predstavlja spomenik danskim mornarjem, ki so padli v II. vojni v borbi proti okupatorjem

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kako žive in delajo bivši borci —
naj ugotove komisije za prošnje in pritožbe

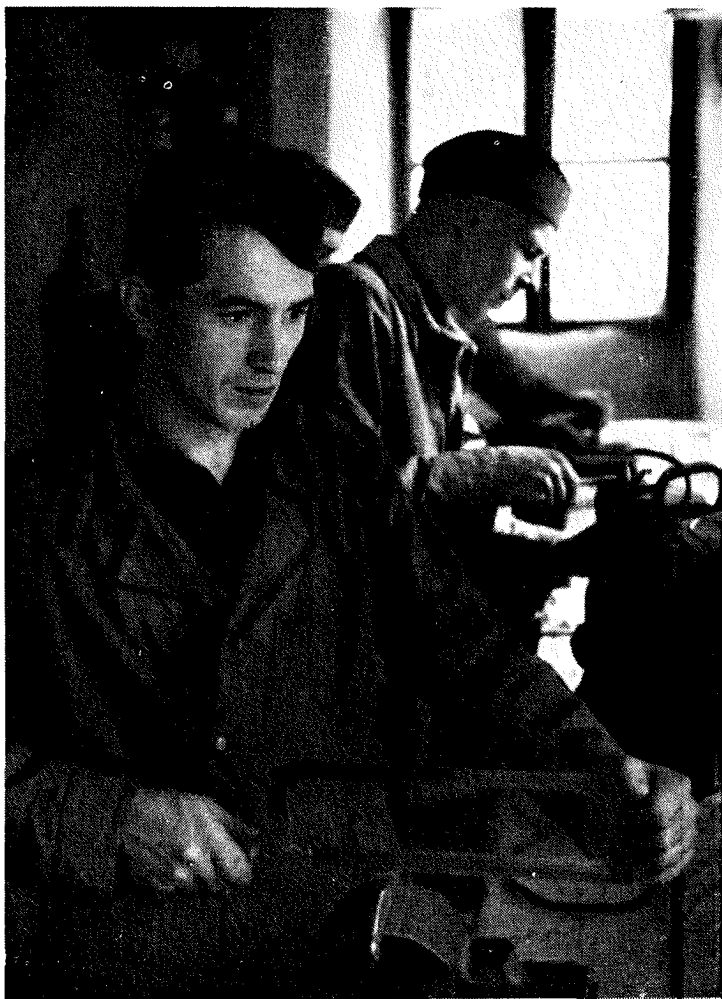
KONEC decembra je GO ZB zapovrstjo priredil dvoje posvetovanj, ki jih po pravici lahko štejejo med najplodnejše v preteklem letu. Prvo je bilo namenjeno skrbi za otroke padlih borcev, drugo pa borcem samim. Sedeli so se namreč člani komisij za prošnje in pritožbe, ki so dovolj natanko razčlenili gmotno stanje članstva, njihovo zaposlitev in druge pojave v okviru organizacijskega življenja. Največ besedi se je tikalo razmestitve bivših borcev po podjetjih, pri čemer so posamezni člani naglašali potrebo po prekvalifikaciji oziroma nadaljnjem šolanju. Dejstvo je namreč, da so mnogi bivši borci, čeprav čisto moralno-politično preraščajo svoje okolje, nepravilno razmeščeni zavoljo nizke strokovnosti ali pomanjkljive izobrazbe. Tem namerava GO ZB omogočiti šolanje, podobno kot so to napravili v okraju Ljubljana-okolica, kjer se je po želji za srednjo ekonomsko, gozdarsko in kmetijsko šolo prijavilo nič manj kot 40 kandidatov iz vrst članstva ZB.

V zvezi s potrebo po nadaljnem izobraževanju je Ivan Bertonec-Johan, član radovljiške okrajne komisije, opozoril na škodljiv odnos nekaterih starih borcev do kadr, ki je zrastel po osvoboditvi. Sektaštvo je na pr. v Gorjah pri Bledu šlo tako daleč, da je nekaj tamkajšnjih spomeničarjev odklonilo sodelovanje v Socialistični zvezi. Opraviti imamo, sevé, z vse-skozi nepravilnim vzgojnim ravnanjem do mlajših ljudi, ki je konec koncev odsev politične nerazgledanosti, zaostajanja za razvojem ali pa nekakšne nerazumljive težnje po izoliranju od množic.

Zastopnik kranjske komisije, tovariš Vanja, je opozoril na pojav zagrenjenosti med nekaterimi bivšimi borci, za katero je več vzrokov. Med te

lahko prištejemo že omenjeno politično nerazgledanost, prenizko strokovnost ali pa resnične krivice, ki so se tem tovarišem dogodile in ki jih je treba nedvomno popraviti. V zvezi s socialnimi problemi in njih urejanjem je, kakor tudi član ljubljanske komisije, naglasil, da se je le-teh treba lotevati na širši družbeni

osnovi in jih politično presojati. Svoje trditve je podkrepil s primerom, ko so, menda v Kranju, iz važne socialne ustanove vrgli na cesto borca, ki je resda imel napake (kdo pa je brez njih?), v njej pa so ostali politično dvomljivi ali pa naši stvarnosti celo sovražni ljudje. S tem v zvezi je bila zanimiva tudi navedba zastopnika posredovalnice za delo v Ljubljani, tovariša Cilenška, ki je omenil, da so v nekem trgovskem podjetju odpustili neko partizansko vdo-

V orožarni Glavnega štaba v Otovcu pri Črnomlju

vo, ki je morala pred tem prestatati še zapostavljanje in to samo zategadelj, ker je odklonila dati denarni prispevek za direktorjev god, s tem pa se zamerila njemu in njegovim somišljenikom. Marsikje se bivših borcev otepajo zato, ker se boje njihove kritičnosti.

Vsi so poudarjali, da se mora za zaposlovanje bivših borcev zavzemati organizacija ZB kot celota, da se ne bo dogajalo to, kar so pred kratkim doživeli na ljubljanski posredovalnici za delo. Tja, kjer mnoge partizanske vdove in njihovi otroci hodijo dneve in dneve vpraševati za službe, je prišel na več let obsojeni, pa pred kratkim pomiloščeni bivši belogardistični oficir. Da se je prišel samo prijaviti, ker tako terjajo predpisi, je dejal, zastran službe zanj pa se ni treba truditi, ker jo že ima in to prav dobro. Ponekod so se celo Delavski sveti in upravni odbori zarotili proti sprejemanju bivših borcev s tem, da dajejo prednost sorodstvenim zvezam in znancom.

Zaključki s seje komisij za prošnje in pritožbe so najboljše napotek za delo teh komisij do naslednjega posveta, ki bo predvidoma sredi februarja. Navajamo jih v kratkem: tre-

ba je preveriti, kako so zaposleni bivši borci, če so primerno zaposleni in kakšni so vzroki za to; za kakšno šolanje se nameravajo odločiti, po želji seveda; GO ZB bo takšnim tovarišem ob pomoči okrajnih odborov, ki potrebujejo strokovne moči, omogočil sredstva za šolanje in vzdrževanje njihovih družin; okrepiti je treba tudi zaščito, se pravi, ljudem, članom ZB tolažiti, kakšne pravice (do invalidnine, pokojnine itd.) jim gredo in v kakšnih vsotah.

Potem, ko so mnogi člani komisij naglašali, da bo treba spremeniti nekatere socialne zakone v prid bivših borcev, njihovih otrok in žena, je tovariš Janko Rudolf, ki je seji predsedoval, povedal, da so v pripravi osnutki zakonov, ki prinašajo nekatere olajšave za vdove, oz. matere (starostna meja za uveljavljanje pravice do pokojnine bo predvidoma znižana od 45 na 40 let, pri otrokih pa bo cenzus 14 in ne 7 let) ter za bivše borce, ki so službena leta po dvojnem štetju dôbe in vojski ali internacionali že dosegli, starostne dobe pa še ne. Le-ti bodo bojda lahko šli v pokoj (kar bo olajšalo pogoje zlasti za v borbi izčrpane tovariše), kakor hitro bodo izpolnili pogoje glede službenih let.

movine, na Prežihovo, na koroške Ravne.

V vlaku sede sem premišljeval, kako bom to in to obdelal, pri tem pa sem se oslanjal na primer, na pripovedovanje o otroku padlega borca, ki se je v šoli polastil denarja iz zbirke za zvezke. Mnogi so vedeli povedati, da je problem tega otroka širši, ker prehaja v vzgojni problem, v katerem imajo svoj delež tudi napačne metode oziroma naši stvarnosti sovražni nazori enega izmed vzgojiteljev.

Izkazalo se je, da te govorice niso bile v celoti resnične. Fant je sicer res izmaknil tisti denar, odkrito in skesano priznal, da ga je vzel in tudi povedal kaj. Hotel si je kupiti nož. Zakaj ni prosil za denar svojega varuha? Ker je bil tisti nož predrag, oziroma, ker se ga ni upal prositi za denar. Torej zaprtost značaja? Morda tudi zakrknjenost? Zakrknjen fant ni, ker se zna s človekom sproščeno pogovoriti, če mu ta zna priti blizu. Zaprt pa je, kakor so zaprti vsi ljudje, ki so rastle v revščini, v gorskih vaseh, med katerimi je uro in več hoda. Drugih vzrokov ni bilo? Na primer šibko socialno stanje? Ne! Fant prejema invalidnino po starših in štipendijo in živi pri varuhu, ki vzorno skrbi zanj. Pravi vzrok: pubertetna neuravnovešenost, želja po nedosegljivem predmetu, utešena s krajo.

Vzgojitelji so prav ravnali. Fanta so poučili, da krasti ni lepo, še zlasti svojim sošolcem. Kaj je napravil, so povedali vsem dijakom. Potlej pa so na to čisto pozabili, profesorji in dijaki, Rikotu, kakor je fantu ime, so celo ponudili, da mu utrejo pot na mariborsko gimnazijo, če bi se spričlo dogodka na ravenški gimnaziji slabo počutil. Vendar je odklonil. Kljub temu hoče vztrajati v domačih krajih. Zaveda se, da ni storil prav in hoče pregreho popraviti tam, kjer jo je storil. Tako je prav, Riko! Tako delajo klenci ljudje, iz katerih nekoč še bo kaj. Verujem, da bo Riko prav dober gozdar.

Poglejmo odbor ZB! Ta je vsekdar termometer delavnosti ali spanja neke organizacije. Na Ravnah sta praktično de-

Malodušje na Ravnah ...?

ZAPISNIKI so na splošno dobra in koristna stvar. Iz njih namreč pogosto zveš, kar moraš sicer poizvedovati pri več osebah ali ustanovah. To pa, sevé, vzame veliko časa in terja veliko truda. Vzameš zapisnik, ga prelistaš in — glej, zvedel si, na kar so te tu in tam opozorili. Treba je le še tisti dogodek preveriti, ga zapisati in objaviti. Novinarju, na primer, zapisnik prihrani mnogo časa, ko stika za dogodki in novicami; bil naj bi nekakšen kritičen kašipot, ki ga usmerja v življenje samo. Toda biti mora res dober, vestno in natančno sestavljen zapisnik, ne pa zapisnik, s kakršnim so mi postregli na Okrajnem odboru

ZB v Slovenjem Gradcu. Če seveda ni pri roki nikogar, ki bi znal ali utegnil obnoviti, kar se je govorilo na zadnjem sestanku, moraš pač videti tisti zapisnik. Ta pa je bil še v »surovem stanju«; nesreča je bila tudi v tem, da zapisnikar svojega »izdelka« ni mogel uporabiti, ker je bil zelo pamanjkljiv in, bojim se, tudi precej nečitljiv. S splošnimi pojasnili, da so na sestanku sklenili prekiniti s temi in temi napakami, pa se danes, ko živimo v dobi dejanj, noče nihče več zadovoljiti. Zato sem jo mahnil, oborožen zgolj z naslovi udeležencev omenjenega sestanka še bolj na sever, v enega najoddaljenejših koticov naše ožje do-

lavna le dva člana tega odbora, morda trije. Če izvzamemo tovariša Kotnika, ki se je izgovoril z delom na Kotljah (v resnici pa je popustil zgolj zaradi splošne nedelavnosti), preostaneta le dva, Cilka Kosmačeva in stari borec Jug. Ta dva pravzaprav držita organizacijo pokonci. Predlanskim, ko je bil še stari odbor, ki ga je članstvo vsevprek kritiziralo, se, na primer, nihče ni zmenil za kolonije otrok padlih borcev. Prevladovalo je mišljenje, da je treba računati na odpor pri kmečkih starših ali varuhih, ki da otrok kolonijam ne zaupajo, nadalje na njihovo zaostalost, versko fanatičnost itd. Takšno mišljenje pa se je izkazalo neosnovano, ko je Cilka Kosmačeva sama obiskala vse družine z otroki padlih borcev in razen v enem primeru, ko je šlo za sila siromašno kmetijo (in torej »potrebo po delovnih rokah«), nalezela povsod (na Zelenbregu, Tolstem vrhu in drugod) ne le na razumevanje, temveč celo na ginjaivo veselje spričo skrbi, ki jo kaže družba do otrok padlih borcev, torej tistih, ki so to družbo ustvarjali s svojo krvjo. V tem primeru je bila družba zastopana v enem edinem predstavniku,

s Cilko Kosmačevo. In kje so bili ostali? Ti so vztrajali v svoji nedelavnosti, v svojem oportunizmu.

Razumljivo je, da takšni odborniki ne le capljajo za življenjem, ampak tudi ne vidijo tistega, kar se okrog njih godi. Zagledani v svoje lastne težave (eni gradijo hiše, drugi se izgovarjajo s preobremenjenostjo, boleznijo itd.) ne vidijo težav drugih. Tako na primer ne vidijo ali pa morda nočejo videti oziroma se postaviti zoper to, kar se (upajmo ne kot sistem?) dogaja v železarni. Nekdanji borci sami pripovedujejo o tem in zatrjujejo, da jih to greni in oddvaja od organizacije.

Ali se na Ravnah res vsi boje, kot mi je pravil nekdo, izgubiti kruh? Kje je organizacija in kaj dela, da tega ne vidi in temu odpomore. Kje je vzrok, da hočejo mnogi vrniti članske izkaznice, med njimi celo mnogi spomeničarji?

Morda bi kaj o tem vedela povedati tovariša Lojze Koren ali pa Krivec? Oba sta zaposlena v železarni. Po krizi v osnovni ravenski organizaciji ZK pred dvema letoma čuti, na primer, tovariš Koren, posledice svojih kritičnih besed, ki jih je tedaj odkrito spregovoril. Navadil se je molčati. To ni dobro! Če je moč najti kako slabše delovno mesto, nanj porinejo Korena. Na njegovo prejšnje delovno mesto so postavili bivšega nemškega vojaka, človeka, ki ima hkrati slabše delovne kvalifikacije kot Krivec.

Sploh pravijo na Ravnah, da so se navadili molčati. Zakaj? In če je med temi neki nosilec spomenice, je to zelo po-

menljivo. Ali je to res le strah za izgubo kruha?

Tovariš Krivec hoče vrniti člansko izkaznico, ker mu je okrajna komisija, kakor trdi, namesto 15 mesecev, kolikor jih je prebil v partizanih, priznala le 9. Dokumentacijo je baje predložil popolno. Tudi to, kar po pravici tare Krivca, bo treba raziskati. Še zlasti zato, ker je zagrenjenost tega borca upravičena. Tedaj, ko je namreč Krivec delal med ljudmi v Zelenbregu in se boril, so mnogi bežali v dolino, se zaposlovali in delali v železarni. Njim se šteje tudi tista delovna doba, ki so jo preživeli na varnem. Krivec pa naj se za njeno priznanje še bori? Tu res ne more biti pravice.

Takšen je torej del vzrokov, zakaj padajo člani ZB na Ravnah v malodušje, ki se odraža v njihovem delu ne samo v organizaciji, ampak sploh v družbenem življenju mesta. Zaradi teh polzi položaj iz rok tistim, ki so ga najboljši poklicani in upravičeni držati in utrjevati. Jasno je tudi, da tako ne more iti naprej in da morajo člani nekaj ukreniti, kar bo organizacijo postavilo na noge.

*

Življenje teče. Nekdanji borci si utirajo mesto v njem, žal pogosto kot posamezniki in ne kot celota. Otrok padlega borca, ki kljub spodrsllaju hoče vztrajati v domačih krajih, predanost Cilke Kosmačeve, železar Koren, Krivec in mnogi drugi, ki zapadajo v malodušje, pa vzroki za to — »hromi« zapisnik iz Slovenjega Gradca o tem ni vedel povedati.

N. Ž.

Slovesnost v Škofji Loki

ŠKOFJELOČANI so vdru-gič praznovali svoj ob-činski praznik. Proslavljali so ga ves teden (od sobote 11., do nedelje 19. decembra) in v tem času je bilo toliko spominskih slovesnosti ter drugih prireditev, da je treba, ne nazadnje tudi zaradi

njihove uspešnosti, pohvalno spregovoriti o njih. Zlasti moramo podčrtati, da so Ločani počastili svoj občinski praznik z vrsto delovnih zmag, kot na pr. z otvoritvijo Doma Zveze borcev, v katerem so namestili vzorno urejen muzej NO in mestno knjižnico in z

odprtjem novega poštnega poslopja z avtomatsko centralo, ki bo zelo izboljšala telefonsko službo na Gorenjskem.

Poudariti je treba, da so vprav delovni uspehi Ločanov med prvimi in drugim proslavljanjem občinskega praznika pripomogli, da so škofovješke slovesnosti dobile posebno pomembno in praznično obeležje. Otvoritev doma ZB in poštnega poslopja se je namreč zdela kot nekakšno logično nadaljevanje loške borbe za napredek, katerega temelje so položili vsi padli in umorjeni, ki je njihovih 197 imen vklesanih v spominsko ploščo na vhodu v Dom Zveze borcev.

Med spominskimi svečanostmi v nedeljo, 19. decembra, ko je bilo praznovanje že pri kraju, je bila nedvomno najbolj ganljiva komemoracija v Vestru pri Stari Loki, pri nekdanjem mlinu, ki so ga zaradi podlega izdajalca 8. februarja leta 1944 zažgali Nemci in so v njem zgoreli štirje člani tamkajšnje partizanske tehnike. Pohvalo zaslužijo člani ZB v Stari Loki, da so to najzgodnejšo partizansko javko in sedež tehnike ohranili tako, kakor je ostala po požigu 1. 1944 in obeležili mesto junaške, grozotne smrti partizanskih tiskarjev s spominskim kamnom. Po zamisli požrtvovalnih članov, ki so ohranili stari Veštrov mlin, bodo kraj tragične smrti do letošnjega Dneva vstaje obdali še s parkom. Zanimivo je, da domačini sprva niso kazali preveč navdušenja, da bi osamljeni Veštrov mlin preuredili v spomenik; ko pa so omenjene nedelje zamisel videli uresničeno in poslušali recitacije iz medvojnega glasila »Gorenjka pod Karavankami« pri spominskem kamnu, se je marsikomu potočila solza, tako ganljiva je bila namreč osvobodilna beseda izpred nedavnih let na samotnem, idiličnem kraju ob Selščici, kjer so pred več kot desetini leti končali v plamenih partizanski tehniki, domačini Pavle Gosar-Razin, Silva Janša-Darja, Matevž Markič-Metod in inž. Beno Anderwald-Benko.

Ko je bila slovesnost pri kraju, smo si ogledali notra-

njest mlina. Pol podrti stena, strehe skoraj ni. Zidovi so očrneli, spodaj na pol zasuta jama. Zdi se mi, da sem čul, kako ropočejo tiskarski ročni stroji, kako odmeva med zidovi pritajena beseda ilegalcev in kako se čuje njen globoki odmev v gozdovih, ki šume onkraj Selščice. Takšni spomeniki so nedvomno mnogo bolj pristni od velikih kamnov s kipi in reliefi, bolj učinkoviti in bolj preprosti.

Ločani so torej svoj občinski praznik proslavljali v spominih in z dejanji. Prav zato je ta praznik izvenel kot čast spominu in delu, kot nekakšna vez med minulostjo in prihodnostjo. Kakšna je njihova sedanjost, so dokazali dovolj prepričevalno.

Vzoren letni obračun ZB v Črnučah

V DRUGI polovici decembra je odbor ZB v Črnučah pred svojimi člani polagal letni obračun. Za organizacijo, kakršna je v Črnučah, ni čudno, da je njen odbor dal poročila na kratko. Malo hvale, malo besedi, pa veliko dejstev. Dom ZB, ki ga grade, je Črnučanom najbolj pri srcu, saj so vanj vložili kdo ve koliko prostovoljnega dela; zato je tudi v poročilu predsednika Miša Lipuša zavzel vidno mesto. V grobem je dokončan, treba ga bo

le še v notranjosti ozidati in opremiti, nakar se bo vanj vselil med drugim tudi muzej NO. Tudi skrb za otroke padlih borcev je v Črnučah vzorna; tako glede štipendiranja, kakor glede njihove vzgoje.

Ko je sledila diskusija, bi utegnil poslušalec, ki ni poslušal predsedniškega, nadzornega in tajniškega poročila, sklepati, da črnuška organizacija ne zasluži takšne hvale, kot gre o njej. Ne mislim, da bi morali črnuški člani diskutirati na silo. Tega ne! Vendar se zdi (kar so odkrili člani odbora in delovnega predsedstva, ki so se edini oglašali), da je v tej organizaciji še precej stvari, ki jih bo treba izboljšati in popraviti. Tako so na primer bili vseskozi nedelavni nekateri pododbori, ki se bodo, kakor so vsi zatrjevali, po sedanjih organizacijski združitvi lahko razživeli. Prav tako je še nekaj neurejenih družinskih invalidnin in še nepodeljenih spomenic, kakor je navajal eden izmed članov delovnega predsedstva.

Splošno mnenje je bilo, da je bil pododbor v Gamelnah med najbolj aktivnimi. Včlanil je veliko borcev, ki so doslej stali ob strani, odklopal pa se je tudi z vzorno skrbjo za grobove padlih, kakor tudi glede postavljanja spominskih plošč.

Razigran smeh je izzvala blagajnikova pripomba, da

Pismo uredništvu

TOKRAT bi rad v tem pismu napisal nekaj besed o knjigi »Jure«, ki je izšla v Kopru v založbi »Primorske knjige«, še prej pa je v nadaljevanjih izhajala v dnevniku »Ljudska pravica«. Resnično: čeprav je knjiga oziroma slikanica »Jure« namenjena mladini, je privlačna tudi za odrasle. Avtor je na realističen način prikazal razvojno pot mladince Jureta med narodnoosvobodilno borbo. Če dodamo izvirni slog risb in jedrnat slog besedila, lahko rečemo, da sta avtorja (Brodnik in Jezernik) ustvarila delo, kakršnega doslej še nismo imeli. Osebnost se mi zdi, da takega dela o partizanih in narodnoosvobodilni borbi še nismo imeli in da lahko slikanico oziroma knjigo »Jure« poleg Seliškarjevih »Tovarišev« štejemo med najboljša dela s tovrstno tematiko v mladinski literaturi.

»Jure« je sicer na nekaterih mestih nekoliko okrnjen z nekaterimi zgodovinskimi in zemljepisnimi netočnostmi. Govori

črnuška organizacijska blagajna beleži 41 din dolga, potem pa je spet nastal grobni molk, ko je predsednik začel pozivati članstvo k diskusiji. Zakaj ta molk? Mar je res, kot se je zdelo, v Črnučah deloval le odbor, članstvo pa je počivalo? Če ne bi vedeli, koliko ur so delali člani na novem Domu in koliko je bilo storjenega za partizanske otroke, bi utegnili s krivično sodbo Črnučane prizadeti. Tako pa si le lahko mislimo, da so bolj ljudje dejanj kot besed.

Priznanje je dobil tovariš Mišo Lipuš, ko so ga člani vnovič, že sedmič, izvolili za predsednika. Med članstvom je zelo priljubljen, kar dokazuje tudi veliko število glasov, ki so se izrekli zanj. Večidel njegova zasluga je tudi, da so gradnjo črnuškega Doma ZB podprla mnoga domača podjetja.

Pred pričetkom občnega zbora v Črnučah je bila slovesna podelitev spomenic svojcem padlih herojev Janeza Bizjaka in Staneta Kosca, komandanta in komisarja 1. rašiške čete. Spomenici sta iz rok predsednika Lipuša prejela mlada sinova padlih herojev, nato pa so vsem otrokom padlih borcev razdelili darove za Novoletno jelko. Morda je bilo prav to, da so ti dve točki uvrstili na začetek dnevnega reda, krivo, da se občni zbor ni mogel razživeti. Svečani akt podeljevanja

spomenic bi bil nedvomno primernejši za konec, razdelitev novoletnih daril pa je vzbudila v dvorani Zadrugnega doma, kjer je bil občni zbor, takšen živžav, smeh in govorjenje, da se ljudje dalj

časa niso mogli spraviti v resno razpoloženje. Ne glede na omenjene pomanjkljivosti je treba reči, da je bil občni zbor ZB v Črnučah dostojno spričevalo vzorne in delavne organizacije.

Prelomnica v skrbi za otroke padlih borcev

SREDI decembra je bila pod predsedstvom Franca Hočevarja na Glavnem odboru ZB v Ljubljani seja članov okrajnih komisij za skrb za otroke padlih borcev. Poleg gostov, kot na pr. sekretarja Sveta za socialno skrbstvo, Lojzeta Piškurja, se je te seje oziroma posvetovanja udeležil tudi sekretar GO ZB Marjan Bertoncelj.

Kako nujna in koristna je bila ta seja, je moč videti iz razprave in zaključkov, ki jih nameravamo na kratko povzeti. Predsednikovo poročilo navaja, da je skrb za otroke padlih borcev končno toliko napredovala, da lahko govorimo o malone popolni evidenci teh otrok, ki omogoča razne socialne in vzgojne ukrepe. Gmotno stanje učeče se mladine otrok padlih borcev se je znatno izboljšalo s podeljevanjem štipendij, katerih skupni znesek je v republiškem merilu lani v primerjavi s preteklim letom narasel od 30 na 160 milijonov. Vendar

doseženi uspehi terjajo kvalitativne spremembe, prehod na vesplošno skrb za vzgojo, za vključevanje v uk in poklice otrok padlih borcev.

Razveseljivo je, da so se člani komisij v svojih poročilih oziroma v diskusiji dotikali raznih perečih vzgojnih vprašanj, kot na pr. kvarnega vpliva slabih filmov in čitiva na duševni razvoj doraščajoče mladine. Članica ljubljanske komisije je ostro obsodila nerazumljiv pojav, da namreč repertoarje predmestnih kinematografov polnijo sami kriminalni filmi in da si le-te ogleda večina mladine, ki se po njih zgleduje in s tem zapada v kriminal. Seveda so med temi tudi otroci padlih partizanskih staršev, ki čisto nimajo nikogar, ki bi jih poučil, kaj je dobro in kaj slabo, kaj primerno in kaj nič-vredno.

Priznati pa je treba, da so bili tudi na vzgojnem polju doseženi razveseljivi uspehi. Posvetovanja z materami glede vzgoje in učnih uspehov njihovih otrok so ponekod že vodila metoda vzgojnega dela. V Trbovljah, ki jih po pravici prištevajo med najboljše okraje glede skrbnega vzgojnega ravnanja z otroki padlih borcev, na Ravnah, v Ljubljani, Mariboru in drugod, so se zgledno poglobili v probleme učeče se mladine padlih borcev; najslabšim so priskrbeli celo instruktorje, tiste, ki jim domače prilike onemogočajo napredek v šoli pa so poslali v internate. Izkazalo se je, da skrbniki ponekod (kot na pr. v okraju Maribor-okolica) slabo ravnaajo s svojimi varovanci, jih odtegujejo od uka, zaposlujejo doma in celo pretepeajo. V okoliškem mariborskem okraju je neki

se o poročniku, naslikan pa je podporočnik. Kurirska pot je verjetno vodila Jureta čez železnico Ljubljana—Novo mesto. Na mestu, kjer se govori o nadaljevanju kurirske poti proti Savi in čez njo, je pisec opustil prikaz poti preko utrjene nemško-italijanske demarkacijske črte. Prihod Nemcev k bolnišnici, ki je bila verjetno daleč na ozemlju bivše »Ljubljanske pokrajine«, je pre nagel, saj je znano, da so prešli Nemci v ofenzivo šele konec decembra 1943. Slišal sem tudi opazke, da so belogardisti narisani tudi po kapitulaciji Italije, vendar bi omenil, da so še nekaj mesecev hodili v črnih uniformah s čepicami »bere« in da so se nekatere njihove enote šele decembra 1943 preoblekle v nove, po Nemcih Holandcem zaplenjene uniforme zeleno-modre barve. Kljub temu pa je knjiga »Jure« dokaj veren prikaz tistih dni. Edina največja napaka je njen nelo-gičen in prehitel konec, saj je Jure do konca vojne najbrž še dosti doživel. Skratka, tako delo je vredno pohvaliti in izraziti željo, da bi del s podobno tematiko, namenjenih mladini, izšlo še več.

Mile Pavlin

skrbnik (celo sorodnik) s pretepanjem povzročil otrokovo slaboumnost. Nekaterim slabo napredujočim otrokom, ki so se zbrali v krožku, daje neka profesorica brezplačne instrukcije.

Pri vključevanju otrok na lete odbori na resne težave. V Mariboru so na pr., v neki tekstilni tovarni zavrnilo sprejem večjega števila otrok padlih borcev z utemeljitvijo, da so že prekoračili predpisano starostno dobo. Takšni razlogi so seveda neupravičeni, še zlasti če gre za zaposlitev otrok, ki so bodisi šolanje, bodisi vključevanje v poklic zamudili zaradi vojne ali pa po krivdi malomarne skrbi zanje po vojni. V Kranju so bila vodstva podjetij pripravljena sprejeti večje število otrok padlih borcev iz kočevskega okraja, po večini deklet, vendar zanje ne morejo najti primernega stanovanja. Mariborske tovarne bi vsekakor lahko zaposlile ne samo večje število otrok padlih borcev iz svojega okraja, temveč celo iz drugih, gospodarsko šibkejših okrajev. Okrajni odbor ZB bo nedvomno moral gledati tega ukrepati.

Izkazalo se je tudi, da štipendije ne pomenijo bistvenega izboljšanja za otroke padlih borcev, če njihove družine živijo v revščini in so primorane del teh sredstev porabiti zase, za najnujnejše

življenjske stroške. V Trbovljah se je na pr., dogodilo, da so otroci nekaterih družin šli v kolonije z obleko in perilom, ki so jo imeli na sebi. Seveda so često vzrok temu razvade mater, ki se mnoge med njimi vdajajo pijači in drugim nemoralnostim. Tudi nad takimi pojavi, ki so često gospodarsko pogojeni (pomanjkanje delovne sile, od tega izvirajoče propadanje poslastva, šibki gmotni pogoji itd.) morajo bdeti organizacije ZB, v takih primerih pomagati z denarnimi podporami, z obutvijo, obleko itd., kjer pa nalete na nepopravljive primere, je treba prihodnost nadarjenih otrok, sposobnih za šolanje, zagotoviti s preselitvijo pod varstvo internata ali skrbnika.

Štipendije naj torej uporabljajo otroci izključno za šolanje. Ta sredstva so, nadalje, namenjena za to, da se otroke padlih borcev iztrga mnogoterim kvarnim vzgojnim vplivom, da se jim zagotovi lepša prihodnost in življenjska samostojnost. Članica komisije okraja Slovenj Gradec je celo predlagala, naj se v proračunih OLO zagotovi sredstva za instrukcije slabo napredujočih otrok.

Diskutanti so opozorili še na en pomenljiv problem: višina štipendij je po njihovem mnenju ponekod takšna, da celo

presega višino plač, ki jih imajo začetniki v posameznih strokah po zaposlitvi. Strinjali so se, da se je treba držati povprečja, ki ga je v grobem predpisal GO, težiti pa je tudi za tem, da, če je mogoče, štipendije podeljuje en sam naslov. Vzgojno bi namreč zelo slabo vplivalo, če bi eni prejeli več štipendij, oziroma le-te v višinah, ki ne bi spodbudno vplivale na mlade ljudi po zaposlitvi in za časa študija. Zaključki seje so na splošno potrdili, da smo glede skrbi za otroke padlih borcev na pravi poti. Poglobiti bo treba le vzgojno skrb zanje.

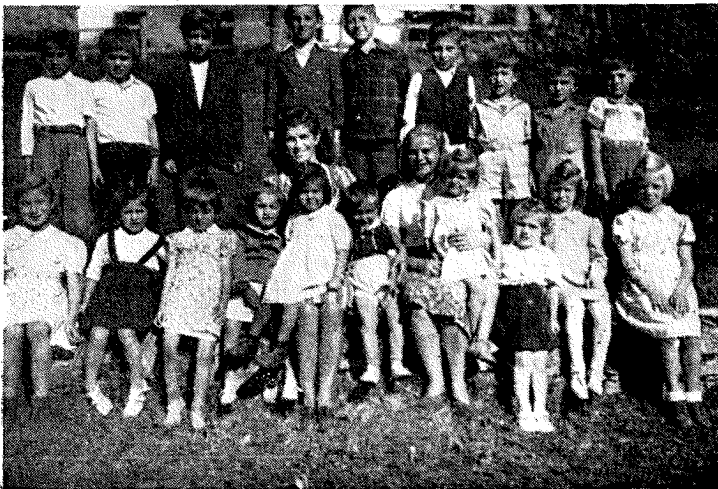
N. Ž.

Mučilnica v Begunjah — muzej

GORENJCI so prizadevni. Komaj je izšla lepa Smolejeva knjiga z umetniškimi fotografijami o Gorenjski v miru, trpljenju in svobodi, že snujejo nekaj novega. Begunjski muzej, ki bo trajno povečal trpljenje Gorenjcev po zaporih, internacijah ter njihove predsmtne muke, ko so padali kot talci in mučenci našega naroda. Begunjski muzej bodo osnovali na pobudo Okrajnega odbora ZB Radovljica. Odrpli ga bodo verjetno v okviru slovesnosti na čast desetletnice osvoboditve, maja tega leta.

Po načrtih komisije, ki bo pripravila Begunjski muzej in ki jo sestavljajo bivši begunjski zaporniki, 2 tovariša iz radovljiškega, 2 iz kranjskega okraja, eden iz kamniškega kota in tov. Marjan Bertoncelj, sekretar GO ZB in sam nekdanji begunjski zapornik, bodo muzejske prostore pripravili v tako imenovanih »bunkerjih«. Hkrati bodo preuredili »Plečnikov paviljon — Murko« v graščinskem vrtu nad grobiščem talcev.

V dveh vitrinah, ki jih bodo namestili v bunkerjih, bo prikazano muzejsko gradivo, ki je že zbrano, ali pa ga bodo muzeju odstopili gorenjski ljudje, ki jih je okupator zaprl v begunjsko graščino in jih mučil.

Partizanski mladinski dom v Podzemlju, 1944. leta

Razglašena MIHA KLINAR koračnica

Navzgor
in navzdol
vso dolgo noč,
in zopet
navzgor
iz odtajene
prve
pomladne prsti
v beli
planinski sneg
kolone
gredo
molče.

Mesec
razbija temo,
kot žaromet
obsipa gore,
a
trudne kolone
z brega
v breg
gredo
molče.

Po konceptu, ki si ga je zamislila omenjena komisija in ki, seveda, ni dokončen, ker bo komisija s hvaležnostjo sprejela vsak nasvet ali napotek tovarišev, bivših zapornikov iz Begunj in vse javnosti, naj bi begunjski muzej v glavnem prikazal življenje in nehanje jetnikov, ki so jih nacisti po zavojevanju Gorenjske privedli v begunjske zapore, mučenje jetnikov, streljanje zapornikov, odgone v koncentracijska in delovna taborišča ter osvoboditev zapornikov. Nadalje bo begunjski muzej prikazal delež gorenjskega prebivalstva v NOB, zaradi katerega so tudi mnogi Gorenjci v zaporih v Begunjah trpeli in ginevali.

Muzej bodo opremili z grafikoni, ki bodo nakazovali v reliefu ali črtežu stvari, ki jih ne bo moč prikazovati z muzealijami. Poskrbljeno bo tudi za plastično gradivo in likov-

ne predločbe, v kolikor ne bo ustreznega spominskega gradiva. Večji del muzejskega gradiva bodo zavzemali prikazi predmetov in metod nacistične strahovlade, prikazi števila v Begunjah ustreljenih talcev in begunjskih zapornikov, ki so njihovo smrt Nemci oznanili z lepaki. Poleg plastičnega gradiva naj bi bilo zastopano tudi slikovno in dokumentarno gradivo s prikazi o velikosti po Nemcih zasedenega ozemlja, z označbo središč gestapovskih izpostav in drugih policijskih središč na Gorenjskem. Precej prostora bodo zavzemali tudi prikazi odгона begunjskih zapornikov v uničevalna taborišča tretjega rajha, preselitve družin, streljanje talcev itd.

Ker je begunjski zapor bil hkrati mučilnica, uničevalna nacistična postojanka in nekakšna prehodna postaja za Dachau, Mauthausen in številna delovna taborišča, raztresena po vsem osvobozenem tretjem rajhu, je želeli, da bi pri pripravah za Begunjski muzej sodelovali v čim večjem številu nekdanji begunjski zaporniki, Gorenjci, Ljubljanci in vsi tovariši, ki morda hranijo za muzej primeren predmet, dokument ali kakršenkoli spomin na težke dni v nemških taboriščih ali iz begunjskih zaporov.

V načrtu je tudi tiskanje prospekta o Begunjah, ki naj bi ga uporabljali kasneje kot vodič po muzeju. K otvoritvi muzeja, ki naj bi bila predvidoma za 10. obletnico osvoboditve Begunj, 3. maja 1955, bodo povabili bivše jetnike, ki bodo obiskovalcem tolmačili razstavljene predmete in jih vodili po muzejskih prostorih. Za delegacije iz zamejstva bi bilo umestno izdelati kak spominek, morda reliefni prikaz enega izmed kipov v Begunjah na eni strani, na drugi pa kako podobo iz partizanske borbe z letnicami okupacije.

Muzejski prostori bodo v glavnem obsegali 10 celic in jetniški hodnik. Množične grobove bodo označili s številom ustreljenih talcev, celice pa opremili z imeni zapornikov, ki so umrli v nemških taboriščih, v Begunjah ali pa so bili ustreljeni kjerkoli. Med napisi bodo tudi zelo intimni, kot n. pr.: »V tej in tej celici so zaporniki (z imeni) zadnjikrat zapeli pred ustrelitvijo...« »V tej celici je umrl Zupanov Tonček, junak trinajstovice na Okroglem,« itd.

V Plečnikovem paviljonu bodo predvidoma prikazali prvo partizansko orožje, zastave, partizansko pokrivalo, fotografije o borbah v Dražgozah, na Mošenjski planini, na planini Vodice itd.

Del kolektiva železolivarne v Črnomlju, 1944, ki je delal za partizansko vojsko

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Novoletni podporačnik

V NAŠI karavli nad Vipavsko dolino smo bili prav tako, kot v drugih enotah, vsaj v tem delu Primorja, deležni novoletnih paketov, ki so jih konec decembra 1943. leta pripeljali vozniki iz doline: iz Gorice, Trsta in drugih krajev.

Nekateri paketi so bili okusno, naravnost elegantno in razkošno opremljeni s pozlačenim trakom, drugi zopet v zakrpani jutovi vreči. V nekaterih, ki so na prvi pogled vzbudili največje skomine, so bila sama jabolka — mogoče celo na pol gnila, v drugih, na videz malovrednih in lahkih, pa lep pulover, cigarete, itd., kar je daleč odtehtalo vrednost teže. V nekaterih je bila, kot embalaža sama slama, v drugih zopet lesna volna. V nekaterih paketih niti sledu darovalca, v drugih lepa pisma z rožami ali srčki, rdečimi zvezdami, pesmicami in v nekaj primerih lepo sestavljena voščila v parfumiranem zavitku. Naslov nekega dekleta je naredil pri enem od partizana-znancev neozdravljivo ljubezen, ki se je takoj 1945 končala s svadbo in bajé zelo srečnim zakonom.

Paketi pa so bili ne le darila, marveč kup iznenadenj, veselja, presenečenj in smeha.

Ko smo prejeli obvestilo, da lahko dvignemo toliko paketov kolikor nas je bilo, smo se najprej pogovorili o načinu razdelitve. Ali naj se, namreč, paketi odpro in vpričo vseh razdele posamezni predmeti po potrebi, ali naj jih delimo zaprte, na slepo, na vsakega po enega. Precej jih je bilo za prvi način. »S paketi naj se ne dela loterija,« so menili, nekdo je bolj potreben, drugi manj, komu je potreben pulover, drugemu rokavice.

Nekateri pa so bili proti! »Na vsakega po en paket. Kar dobi, dobi. Gremo na srečo — mačka v vreči!« so rekli. Najbolj se je za to zavzemal Voljuhin. Vedel je namreč, da bi po prvem načinu ne dobil kaj prida. Mati in sestre so ga

namreč opletle od nog do glave, pogosto je »skakal« domov in okoli njegovega nahrbtnika so mačke kaj rade vohale. Vendar tudi ob hajkah ni hotel s nikomur deliti svojih klobas in suhih hrušk. Razen tega je bolehal za domišljavostjo in častihlepjem. Edina njegova privlačnost je bila v tem, da je bil hkrati tudi lahkoveren. Zato si ga je marsikdo včasih sposodil za razne šale, in smeha je bilo dovolj.

Tako je bilo tudi to pot. »Pa naj bo po tvojem, Voljuhin!« smo rekli. Ko smo se naslednji dan sestali pri paketih, smo bili vsi nestrpni.

»Smem vsaj pogledati, potipati in potehtati pakete?« je spraševal venomer. Seveda, vsi smo bili za to. Ni dolgo izbiral. Pogled mu je na mah obstal na lepem, štirioglatem paketu s pozlačeno vrstico. Samo še malo ga je potresel v rokah in: »Kar naj bo!« smo dejali, čeprav drugi nismo sami izbirali.

Po končani razdelitvi smo začeli odpirati. Presenečenj in smeha je bilo preko mere. Hkrati pa je bil vsakdo s pogledom pri Voljuhinu. Sam papir, papir za papirjem. Potem debel, lesen zaobjček in zopet papir za papirjem. Prav ko je že obupal, je v sredini našel debelo pismo. Tekst, pisan na stroj, je bil zelo kratek:

»Za Novo leto bo Glavni štab NOV in POS dodelil 10 činov podporačnika tistim, ki se predstavijo s tem pismom.« Sledila so še pojasnila in navodila, med katerim je bilo rečeno, da je pogoj tudi v tem, da ima interesent svoje škornje ali gojzerice, svoj vojaški plašč in opasac. Kot nalašč, vse to kar je on imel.

Dolgo je čital, obračal, gledal nas in zopet pismo. Tako smo ga ohrabirali in prepričali v resnico in mu čestitali. Ves teden zatem je hodil po hišah k tovarišem in povsod je vprašal: »Veste, kaj sem sedaj jaz...?« Ko se je pozneje prepričal v šalo, smo ga prosili odpusčanja. Hkrati smo mu

izročili njegov pravi paket, v katerem je dobil cigarete, dolge volnene rokavice in — dozo pantakana.

Nič ni bil jezen. Usedel se je, prižgal cigareto in se smejal. Postal je celo radodaren. Vsem je ponujal pantakan, kajti nevarnosti »bele vojske« v naših odejah takrat še ni bilo. Še tisto zimo je izgubil tudi rokavice. Le ime »novoletni podporačnik« se ga je držalo vse dokler smo bili skupaj, kot edini spomin na darilne pakete.

K. M.

Mesarjeva pištola

Spomladi 1943 je Kamniški bataljon taboril na Svinjskem hribu. Mirko je bil dežurni bataljona. Zjutraj se je sprehajal po taborišču, nato pa je zavil h kuhinji, kjer je Peter pravkar zaklal vola. Ko je prišel mimo novinec, mesar Samo, mu je Mirko velel, naj pomaga Petru pri delu.

Samo si je urno slekel bluzo, zavihal rokave in že šaril z nožem okoli volovskega stegna. Vtem se približa »mesnici« obveščevalec Pajk, poški na Samota in njegov tok (fatrola), ki mu je visela na pasu, nato pa nekako vzvišeno reče:

»Ti imaš pa fejš pištolo! Zakaj je nisi oddal diverzantom?« in ga strogo premeri z očmi. Samo obstane, nato pa skomigne z rameni, nastavi bok in reče Pajku:

»Na, kar ti si jo vzemi!«

Obveščevalec Pajk hlastno pograbi fatrola, jo odpre in seže po pištoli. Toda zgrabil je navaden smrekov storž! Pajk je od zadrege in sramote zardel, Mirko, Peter in Samo pa so bušnili v smeh.

Zmagali so mimogrede

Intendant Cure se je s Čemšenške planine odpravil z devetimi borci na Šipek po hrano. Ker se je mudilo, je deseterica odrinila na pot kar podnevi. Tam pri Ločici se je razvila v strelce in se pognala čez ozko dolino in cesto proti vznožju zelenega Šipka. Toda, glej ga šmenta!

Nenadoma začno in bližnje občestne hiše skakati skozi okno oboroženi nemški policisti. Drug za drugim treskajo na dvoriščna tla, se urno poberejo in blazno beže v bližnji gozdiček.

Partizani so bili sprva presenečeni. Nato pa so jih preblisnile stotere misli. Kaj to pomeni? So morda zašli v smrtno klesče? Jih morda Nemci vlečejo v zanko? Kdo ve, kakšna past jim je nastavljena?

In sedaj? Naj se vrnejo na Čemšenško planino? Ne!

Intendant Cure se je v trenutku odločil in z gromkim glasom zavpil borcem: »Na juriš, huraaa!...« in povedel svoje fante v napad proti hiši oziroma na Švabe. Toda, kdo bi jih ujel? Nemci so jo po gozdu ucvrli proti Vranskemu, partizani pa na hrib na Šipek.

Zmaga je bila izvojevana slučajno, mimogrede in brez strela.

Sestradan kot volk

Aktivist Damjan je med partizani venomer luščil domiselne šale. Včasih pa je zagrabil precej v prazno. Vendar smo se mu vselej smejali, bodisi da je povedal duhovit dovtip ali slepo laž.

Nekega pomladnega dne je radovednim novincem pripovedoval o hudi zimski ofenzivi, na koncu pa je takole zabelil:

»Da, da, bil sem tako lačen, da bi gada požrl!«

»Ti, da si bil kdaj lačen v partizanih, jok!« ga je posmehljivo zbodel Ljubček. »Ko smo mi v brigadi zmrzovali v snegu in žulili sladke koreninice, ste vi bunkeraši jedli ocvrte piške!«

»Verjemite mi, tovariši!« je zatrjeval od jeze pobledeli Damjan, »bil sem tako sestradan, da bi brez röntgena videli skozi mene!... Bil sem tak kot steklo in preščišnjen kot mravlja!«

Učinkovita prevara

V letu 1941 je v vsaki partizanski enoti pomenil za vsakega borca mitraljez mnogo več kot kasneje v brigadi top. Imeti mitraljez v četi, to je pomenilo nenapisano jamstvo za uspeh — za zmago.

Tudi Antoneskova skupina na Kozjanskem se je počutila mogočno, čeprav je štela samo sedem mož, imela pa je mitraljez, povrh tega pa še štiri puške in dve pištoli. Ko se je nekega večera zglasila pri kmetu Matjažu pa jo je gospodar takole sprejel:

»Kaj boste vi, revčki! Vi, da boste zmagali!? S kom neki, saj še flint nimate, brez mašinc pa Švabov ne boste nakresali!«

»No, prav!« si je mislil Antonesko. »Zagodemo ti kot se

spodobi!« In res. Naslednji teden se sedmorica spet zglesi pri Matjažu.

»Prenočili bi pri vas, oče!« je nagovoril Antonesko starega Matjaža, ko mu je prišel odpreti večna vrata.

»Nak, to pa že ne!« se je uprl možakar. »Naj pridejo Nemci pa vas pohrustajo s flintami vred.«

»Prenočili bomo tukaj!« je naposled odločil komandir in ukazal svojim borcem: »Fantje, naprej!«

Stari gospodar je zaskrbljeno, s sklenjenimi rokami stal v veži in nemočno zrl za Antoneskom, ki je zavil v sobo. Antonesko je tam odprl okno in skozenj pomolil svoj mitraljez borcu Utahi. Utaha je vrgel mitraljez na ramo in ponosno odštorkljal v sobo. Tam je tudi on skozi okno pomolil mitraljez borcu Modrasu, ki je prav tako mimo presenečenega Matjaža urno vstopil v sobo in storil isto kakor prej Antonesko in Utaha. To se je ponavljalo, dokler niso vsi borci z istim mitraljezom prišli v sobo.

Kmet je ostrmel. Presenečen je opazoval mitraljezce, ki so drug za drugim prihajali v njegovo hišo. Ko je naštel sedem mitraljezov, se je približal komandirju in mu v opravičilo dejal:

»Sapralot, fantje! Zdaj ste pa res moderno oboroženi, celo boljše kot Švabi. Zdaj lahko spite pod mojo streho!«

Partizan-novinec prvič v patrolji...

Iz veselja je mož gostoljubno postregel partizanom s kolinami in domačo pijačo. Ko so se borci naspali in okrepčali, so zjutraj odrinili v gozd — zgolj spet z enim samim mitraljezom.

Lazarjevo poročilo

Partizan Lazar je odšel s trojko na odgovorno diverzantsko akcijo v bližino nemške postojanke. Prvo poročilo, ki ga je poslal načelniku Okrajne komisije VOS, se je glasilo takole:

»Dragi tovariš OK VOS! Včeraj smo izvršili rekvizicijo gestapovca, nato pa likvidirali žakel cukra in pisker masti. Akcija se je izvršila pod mojo osebno konspiracijo!...«

Ni imel taktike

Na pohodu Šlandrove brigade čez Mozirske planine na Koroško, je pri Nemcih rekvirirani vol opešal v globokem snegu. Tovariš Joger ga nikakor ni mogel premakniti z mesta, zato mu je Zavedni predlagal:

»Politično ga prepričaj, da nam je potreben, pa bo šel!«

»Saj sem že poskusil, pa ne gre!« je vzdihnil Joger. »Kaj pomaga, če ga prepričujem — on ne razume slovensko, jaz pa nemško ne znam povedati!«

Partizan, ki se je priplazil za hrbet nemškemu vojaku, stoječemu na straži: »Fritz, uga-ni, kdo je...!?!«

Juretov največji strah

Sredi dopoldneva, poleti leta 1943, se je znani terenec Jur zopet vračal s Kala v Rečico. Pri Veligovškovih lesnikah se je ustavil in zazrl v nebo. Ko je zagledal nad sto angleških bombnikov, ki so nesli težke tovore v Nemčijo, je z zadovoljstvom v srcu dejal sam sebi:

»Spet bo grmelo v Nemčiji!« Zadnje besede še ni izgovoril do konca, ko je predenj, kot strela z jasnega, treščil pošasten predmet.

Od strahu napihnjenega Jurja je vrglo s kolovoza v zaraščen prepad kot papirnato iutko. Ves nalomljen in obtočen se je bliskovito pobral, se v dolgih skokih kot tiger pognal čez grmičevje, sunkoma pretrgal robidovje, mimogrede preskočil podrto drevo, švignil čez potok in se zaklonil za vzvišen greben. Tam je globoko zajel sapo in se oddahnil kot bi ušel smrti. Vendar je bilo Jurja še vedno strah, ko je pomislil na predmet, ki je padel pet metrov pred njega. Spominjal se je, da je bila pošiljka z neba ovalne oblike, dolga največ tri metre, povsem podobna bombi. Oh, da — to je letalska bomba!

»Uh, to bo strašna eksplozija!« si je mislil Jur. »Ves Kal se bo sesul! Joj, to bo nekaj groznega!«

Vtem je Jurja postalo še bolj strah, tako, da je povlekel glavo med ramena in si s prsti zamašil ušesa... Ker pričakovane eksplozije le ni bilo, se je po dolgem ovinku vrnil na Kal. Tam je zvedel, da je pri Veligovškovih lesnikah padel na tla prazen piočevinast letalski tank za bencin!

Burkež je opešal

Minerska skupina je na cesti Trojane—Vransko podirala telefonske drogeve in strigla žico. Gluho nočno tišino je v bližnji soteski nenadoma presekala oster rafal. Borci so se previdno sklonili v zaklone in prisluhnili. Nič! Spet vse tiho! Kaj to pomeni? Pa so se sko-

rajžili in nadaljevali z delom. Pa je spet zaregljalo.

»Tri sto hudičev!« je zarobantil komandir in se umaknil z borci v gozd. Nazaj se ni upal, v bataljon pa tudi ne! V notranjosti ga je neki črv čedalje bolj grizel. Ni dolgo premišljal, kdo laja v soteski, ko se je pred minerci polglasno odločil:

»Poglejmo kdo je in mu nasujmo svinca!«

Sabotažna skupina se je začela previdno bližati globači, od koder je kdaj pa kdaj silnil rafal iz brzostrelke. Naposled so le izsledili predrzneža in ga naskočili ko mački!

»Oooo, pa sem vas le priklinal!« je vzkliknil možak, ki je ležal v obcestnem jarku in z razprtimi rokami hlatal proti borcem. Vtem so ga fantje spoznali; bil je terenec Burkež.

»Zakaj si streljal, kavka pijana?« se je nasršnil Tarzan.

»Eh, ljubčki zlati, opešal sem, opešal, pa sem moral klicati pomoč!... Saj sem vedel, da me boste rešili!...«

Mobiliziral bi rad

Leteča VDV patrolja je v Kasazah obiskala punčaro, ki se je čez mero zagledala v švabsko uniformo. Jože se ji je »predstavil« kot partizanski frizer in ji spretno postrigel temne kodrčke. Ko je patrolja odšla iz hiše, je na balin ostrizena frklja nepremično sedela na stolu sredi sobe in premelevala partizansko svarilo.

»Pojdimo!« je zaklical Jože stražarju Žvenku, ki se je zazrl skozi okno v hišo, nato pa zašepetal:

»Tovariš komandir, zakaj ne bi mobilizirali domačega fanta?«

»Katerega fanta?« vpraša Jože pozorno, skoraj začudeno.

»Tistega fanta, ki sedi sredi sobe!« reče s poudarkom Žvenk.

Fantje so se zasmejali, Jože pa je prijel Žvenka pod pazduho in ga odvedel izpod okna, rekoč: »Žvenk, Žvenk, tvoj fant je žal ostrizena punčara!«

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Spet težke kovine v letalstvu?

Spričo teženj za čim lažjimi letalskimi konstrukcijami se kaj čudno sliši, da tovarne sodobnih letal čedalje bolj upoštevajo porabo malih koncentriranih količin težkih kovin. Protislovno zveni tudi dejstvo, da težke kovine omogočajo večjo lahkost vsega letala, ker konstruktorji lahko koncentrirajo težo na majhnih prostori, kar pri uporabi lahkega materiala ne bi bilo mogoče. Slednji bi namreč zahteval večjo strukturo, a zaradi tega tudi večjo splošno težo.

Družba GEC (General Electric Comp.) v Angliji je začela proizvajati posebno težke zlitine, ki jih najpogosteje uporabljajo za vzdrževanje ravnotežja površin, za krilca in krme za višino. Toda v novjšem času so začeli iz težkih kovin izdelovati tudi druge letalske dele, zavore na kolesih, instrumente in celo fotografske aparate. Vse te nastete predmete izdelujejo iz zelo majhnih delov najgostejših težkih zlitin.

Pot do teh zlitin je zelo čudna: njihovi glavni sestavni del je kobalt v prahu, pomešan z nikljevim prahom in drugim kovinami. Mešanice teh praškov stavijo v kalupe, jih presujejo, nato pa denejo v električne peči z vodikovo atmosfero pri temperaturi okrog 1450°C. Mešanica kovinskih praškov se v peči zoži na eno petino, nakar je nastali zlitini moč dati želene oblike in debeljino.

Bodočnost velikih vodnih letal

V Angliji napovedujejo, da bodo v nekaj letih preko Atlantskega in Tihega oceana létali veliki hidroplani, če bodo uspeli poskusi z novo letalsko reakcijsko turbino. Ta velika vodna letala bodo na najdaljših progah prevažala okrog 200 potnikov. To vest so v Angliji objavili potem, ko je angleška družba za preko-

morski letalski promet ponudila odkup treh velikih vodnih letal »Princess«, ki so že zgrajena in jih je družba BOAC pripravljena uporabljati, vendar s pogojem, da graditelji njihove motorje izpopolnijo. Z novimi motorji bodo namreč letala »Princess« mogla brez pristanka preleteti tudi 8000 km dolge proge, s čimer bo dosežena njihova večja ekonomičnost. Predvidevajo, da bodo nove motorje gradili najmanj dve leti. Letala »Princess« bodo s polnim tovorom tehtala 140 ton. Dolga so 43 m, visoka 18 m, njihova krila pa merijo kar 65 m. Ker bodo letala na dolgih progah, pričakujejo, da jih bodo porabili za promet z Avstralijo in sicer preko Atlantskega oceana, Mehike in Tihega oceana.

Svet se zanima za ceste iz gumija

V letnem poročilu angleškega sveta za razvoj gume v preteklem letu zasledimo, da se poskusi z gumiranimi cestami nadaljujejo. Tako so lani v več državah po vsem svetu zgradili 59 gumiranih cest. Kakšne so prednosti teh cest, je moč sklepati iz znanstvenih kontrol in poskusov njihove vzdržljivosti. Čisto nepristranske osebe, tako navaja poročilo, so se mogle prepričati o vzdržljivosti in porabnosti poskusnih cest iz gumija, ki imajo med drugim tudi to prednost, da niso drage.

Skozi vse leto, nadaljuje poročilo, so preizkušali gornje površinske sloje in ugotavljali vrednost gumiranih bitumenov, da bi preprečili nastajanje razpok, ki se običajno pojavljajo na prevlekah. Nekaj poskusov je bilo napravljenih posebej z gumiranim, tako imenovanim mastik asfaltom. Razen tega so bile objavljene podrobnosti o vrsti razveseljivih znakov, po katerih lahko sodimo, da so se gumirane ceste, ki so že dalj časa v rabi, dobro obnesle. Tako se je na primer izkazalo, da so ceste

v Montrealu (Kanada) in Leedsu (Anglija), ki so jih poskusno gumirali, bolj odporne od vseh drugih. Čedalje otipljivejši so tudi dokazi o praktičnem uveljavljanju gumiranih cest, saj so se, na priliko v Penangu (Malaja), po prvih uspehih, ki so jih dosegli z gumiranimi cestami, odločili, da bodo v prihodnje gradili le take poti.

Kaže, da se za gumirane ceste zanimajo tudi Združene države Amerike, saj je laboratorij tamkajšnjega državnega sveta že začel preizkušati posamezne izseke cest, ki so bile že v rabi in pripravljati nadrobne opise raznih vrst razpoložljivih asfaltov in agregatov.

Na koncu poročilo opozarja na vsestransko porabnost gumiranih bitumenov, tako na primer za oblaganje naftovodov, prekrivanje igrišč in podobno. Vrh tega nadaljujejo poskuse, kako bi dosegli primerno mešanico lateksa s cementom, ki bi prišla do veljave za utrjevanje zemljišč. Vse to, pripominjajo Angleži, je ena izmed ugodnih možnosti za graditev cenenih cest.

Milimetrski radar za londonsko letališče

Londonsko letališče bo v kratkem dobilo milimetrski radar, prvi te vrste na svetu. Namestili ga bodo vrh kontrolnega stolpa v začetku letošnjega leta. S to novo napravo bo moč nadzorovati sleherno premikanje na letališču v temi, megli in slabem vremenu sploh.

Prednost novega milimetrskega radarja je, da ima izvrsten sprejemnik in sistem projiciranja, ki daje izredno jasno radarsko sliko. Glede na to daje novi radarski aparat vodstvu točne informacije iz majhnih razdalj o premikanju letal in vozil po vzletiščih velikih modernih letališč. Odveč je pripomniti, da se za novi radar zanima tako civilno kakor tudi vojaško letalstvo.

Vznemirjenost v naši javnosti zaradi prekinjenih bonnskih razgovorov

Te dni je bilo dopolnjeno leto, odkar so se začeli bonnski razgovori. Kakor je znano, so bili ti razgovori konec minulega leta prekinjeni, kar je upravičeno vznemirilo našo javnost. Za kaj gre pravzaprav? Po londonskem sporazumu 27. februarja 1953 so bila postavljena stališča, po katerih naj bi se ravnale tako države-poveriteljice kakor Zahodna Nemčija, in sicer glede likvidacije predvojnih in vojnih obveznosti.

Naše zahteve, ki jim ni moč odrekati upravičenosti, so bile velike. Delimo jih lahko na privatno-pravne, klirinške iz predvojne in vojne dobe, in nazadnje, kar bo nedvomno zanimalo naše bralce, na zahteve po povračilu socialnega zavarovanja za naše delavce in ujetnike, ki so za časa vojne v Nemčiji prisilno delali. Že londonski sporazum, ki je med drugim odredil tudi posebni obračunski tečaj za zamenjavo rajhsmarke v današnjo nemško valuto, je Zahodni Nemčiji močno olajšal njen položaj, medtem ko je prav s tem valutnim odnosom, ugodnim za Zahodno Nemčijo, oškodoval države-upravičenke za velike vsote. S tem se je realizacija zahtev malone zožila na minimum. Naša država je tedaj pristala na to žrtev, čeprav samo zaradi boljšega razumevanja med narodi in svetovnega miru. Pristali smo tedaj tudi na pogajanja, s katerimi naj bi bila določena odškodnina za naše zahteve, čeprav je londonski sporazum Nemčiji že zaradi zgoraj opisane menjave položaj zelo olajšal. Gre torej za veliko materialno škodo, ki jo je že po tem sporazumu morala utrpeti naša država, da ne govorimo o moralno-politični upravičenosti do zahtev, ki jih imamo kot zavezniška država do Zahodne Nemčije.

Omenili smo, da so bila po letu dni bonnska pogajanja prekinjena. Nemška delegacija žal ni pokazala dosti dobre volje, da bi zadovoljivo uredila obveznosti nemškega naroda nasproti Jugoslaviji. Nasprotno: pogajanja so po krivdi Nemcev prišla v zagato, kateri je nujno morala slediti prekinitev. Nemška de-

legacija se je začela posluževati pravnih izrazov, ki so bili, milo rečeno, zasmehljivi, njihov namen pa je bil, podcenjevati še tisto, kar nam je bilo priznano po londonskem sporazumu. Razumljivo je potemtakem, da se je naša javnost upravičeno vznemirila zaradi žaljivega obnašanja nemške delegacije, kakor tudi zaradi podcenjevanj naših zahtev, ki jih, moralno vzeto, ni mogoče poplačati s zlatom, kaj šele z vsotami, ki so daleč od zahtevanih in pričakovanih. Naši ljudje namreč skratka ne razumejo, kako morejo Nemci današnje Nemčije tako zlahka prezreti uničenja, muke in trpljenje, ki jih je Hitlerjeva Nemčija povzročila v naši državi. Morda jim ne gre v račun, da se »pogrevajo« žeznana dejstva, da so bili stotisoči naših mož in žena nasilno odpeljani v tretji rajh, v taborišča in na delo, kjer so morali trpeti skrajno nečloveške metode, ki jih zgodovina ne pomni, vsaj ne v tako množičnem obsegu. Bržkone jih bodo v oči tudi stotisoči mrtvih, ki so ostali za vselej v Nemčiji.

Bodi temu tako ali tako, mi smo bili tisti, ki smo popustili, da bi omogočili pogajanja. Hoteli smo dobiti vsaj del odškodnine za tisto, kar so Nemci pri nas in z našimi ljudmi počeli. Naš dolžnik pa je na našo pripravljenost, popuščati, odgovoril z zasmehovanjem in podcenjevanjem naših zahtev in žrtev. Razumljivo je, da nas žaljivi odnos do uničenja in žrtev, ki jih je v Jugoslaviji povzročil Hitlerjev vojni nacistični stroj, ne samo žali in vznemirja, marveč tudi sili k ponavljanju stvari, ki smo jih želeli pozabiti, in k razmišljanju. Vzrok za naše popuščanje je namreč iskati v težnji, da se narodi med seboj mirno pogovore o obveznostih, kar je tehten prispevek k splošni stvari miru in ne nazadnje želja, da se strahote, ki jih prinašajo vojne nasploh, ne ponové. Kajti, če si prizadevamo mi zaradi miru in mednarodnega sodelovanja pozabiti na preteklost, so toliko bolj Nemci kot povzročitelji minule vojne primorani misliti na posledice Hitlerjevega fašizma in spoštovati načela, zaradi katerih je Jugoslavija začela popuščati, da bi omogočila pogajanja. Sicer se utegne zgoditi, da bodo naši ljudje, kakor tudi vsa svetovna javnost, začeli znova dvomiti v resne namene tistih, ki so bili pripravljeni urediti dolgove nemškega naroda.

Preostane nam le še prepričanje, da stališče odločilnih faktorjev Zahodne Nemčije morda le ni istovetno s stališčem bonnske delegacije. Na takšna razmišljanja nas navažajo glasovi iz Bonna, da ne gre za prekinitev, pač pa za odložitev pogajanj. Vkolikor bi ti glasovi utegnili biti resnični, je upati, da se bodo pogajanja obnovila. Zeleti pa je, da bi v njih Nemčija pokazala več pripravljenosti in volje za uspešno ureditev spornih vprašanj, ki so nedvomno bitna za obe državi.

BOREC

2

ODPAD

PODJETJE ZA PROMET Z ODPADKI

LJUBLJANA
PARMOVA 33

KUPUJE: vse vrste in vsako količino odpadkov kovnega in litega železa, barvastih kovin, tekstila, papirja, gume, stekla in kosti.

DOBAVLJA: industriji, obrti in strošnikom vse vrste strokovno sortiranih odpadkov, čistilno volno, krpe za čiščenje itd.

Podjetje ima lastne sortirnice krp, tekstilnih odpadkov, papirja in kovin. Prevzema vse vrste demontaž in kasacij dotrajnih objektov, z lastnimi tehnično opremljenimi ekipami.

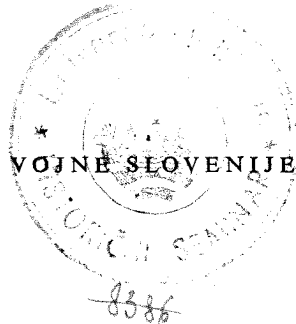
Naslovna slika: Detalj s pohoda XIV. divizije na Stajersko.

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Šubic in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun NB Ljubljana 601-T-164; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišeeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik VII — Februar 1955

Velik napredek

LETOŠNJI redni občni zbori osnovnih organizacij ZB, na katerih so bili podani obračuni dela za minulo obdobje, hkrati pa sprejete okvirne naloge za bodoče, so v glavnem zaključeni. Meseca marca bodo na okrajnih zbora izvoljeni še delegati za III. kongres ZB NOV Jugoslavije, ki bo predvidoma aprila v Beogradu.

Z zadovoljstvom ugotavljamo, da je ZB v zadnjih dveh letih, zlasti pa lani, napravila velik napredek in da se letošnja zborovanja v mnogočem razlikujejo od dosedanjih. Čeprav je še nekaj organizacij, ki so jih dnevni dogodki prehiteli in zaradi tega niso bile nekatere važne naloge na njihovem področju opravljene, pa je bilo na veliki večini zborov opaziti živahno razpravljanje o opravljenem delu. Skratka: spoznati je vse večjo samostojnost osnovnih organizacij, katere izraz je v vsebini dela ZB in pri reševanju posameznih nalog. Tako so organizacije ZB — razen nekaterih zaradi krivde vodstev — zavzele svoje pravo mesto v družbeno-političnem življenju, njihova vloga pa je izražena v aktivnosti ne samo posameznih članov, pač pa tudi organizacije kot celote, s čimer le-ta nenehno pridobiva na ugledu in upravičuje svoj obstoj. Večina občnih zborov je torej pokazala, da je ZB prešla iz ozkih okvirov pri reševanju samo svojih posebnih nalog (spomeniki, plošče, grobišča, proslave itd.) na širše področje družbene problematike in s tem obogatila vsebino svojega dela. Tako je bilo na letošnjih zbora mnogo govorno o otrocih padlih borcev. Hkrati je bilo ugotovljeno, da so ljudski odbori s štipendijami, dodeljenimi le-tem, rešili njihovo težko materialno stanje, ki jim je onemogočalo

obisk šol. Soglasna ugotovitev je bila tudi tale: če hočemo, da bodo ti otroci v bodoče dostojni in vredni člani naše socialistične skupnosti, mora naša organizacija bedeti nad razvojem teh otrok do njihove osamosvojitve.

Mnogo so na letnih zbora govorili o skrbi za borce, ki naj bi bila predvsem v tem, da bi jim organizacija ZB pomagala prebroditi najrazličnejše težave, v katerih se nekateri borci nahajajo. Ne gre za kak privilegij, niti za različne pomoči socialnega pomena! Pač pa za vsestransko pomoč ZB in družbe kot celote, da se borcem, ki so zaradi aktivnega udejstvovanja z in v NOB ostali brez pravega poklica, omogoči kvalifikacijo bodisi na njihovih sedanjih delovnih mestih ali pa s pomočjo šol, tečajev ipd. S tem, da bodo le-ti imeli prave poklice, jim bomo izboljšali življenjske pogoje, hkrati pa odstranili pri njih občutek zapostavljanja, ki ponekod iz različnih vzrokov tudi so. (V Idriji so, na primer, zaradi nekaterih nesoglasij, ki so nastala med upravo rudnika in nekaterimi tamkaj zaposlenimi borci, rešili to s posebnim sestankom.) Posebno poglavje, o katerem so govorili na občnih zbora, je zdravstveno stanje članov, predvsem starih borcev in internirancev. Nekateri bolezni, ki jih imajo le-ti (živčnost, revmatizem), so nedvomno posledica NOB ali taborišč. Pri komisijah socialnega zavarovanja pa člani-bolniki največkrat ne najdejo pravega razumevanja za zdravljenje teh bolezni. Toda ali ni bolje, da bi s krajšo nego ali zdravljenjem (klimatično, topliško) kolikor mogoče za več časa ozdraveli, kakor pa da ostanejo po več mesecev med letom na bolniškem dopustu? Razum-

Gad nad prepadom

(1941)

*Zasikal čas je kot strupeni gad
in kot otrok sem otrdel pred njim,
čeprav bi v strahu bežal, bežal rad
kam daleč proč... A za menoj prepad
grozi globok... Kam naj zbežim?*

ljivo je! S tem bi ne imela skupnost toliko stroškov, borci pa bi bili bolj sposobni za delo! Poleg teh vprašanj so na zborih govorili še o nepravilnih odnosih nekaterih vodstev podjetij do borcev, nepravilnih prevedbah v službi ali za pokojnino, o slabih stanovanjih, v katerih mnogokje prebivajo bivši borci, zaposlitev bivših borcev itd. O vsem tem pa bodo nedvomno razpravljali na okrajnih zborih in iskali možnosti za rešitev.

Tudi o proslavah, ki je ena izmed oblik razvijanja in utrjevanja tradicij NOB, so razpravljali na letošnjih zborih. Ugotovitev, da so take proslave množično obiskane, je nedvomno dokaz, kako žive so tradicije NOB pri naših ljudeh. Hkrati s tem pa so mnogokje načeli vprašanje občinskih praznikov. Predvsem zato, ker ponekod niso izbrali prave dneve z ozirom na najvažnejši dan v NOB, ki naj bi bil občinski praznik. Krivda za to je bila predvsem zaradi slabega posvetovanja odbora s člani.

Eno nujnih del, ki ga morajo organizacije ZB čimprej uresničiti in o čemer so razpravljali, je ureditev grobišč. Eno drži: preden bodo na takih grobiščih postavili spomenike, mora biti urejeno najprej grobišče. Posebna stvar so tudi zanemarjena grobišča. Mnogokje pa so šolski otroci skupaj z učiteljstvom že prevzeli skrb za čiščenje in okrasitev grobišč. Ta zamisel ni slaba in bi jo kazalo posnemati povsod. Marsikje so govorili tudi o pogrebi. Res je, da se pogrebov umrlih borcev udeležujejo člani ZB, da ZB prispeva vence, vendar so taki pogrebi še vedno nepopolni. Popolnoma na mestu bi namreč bilo, da bi nekdo tudi spregovoril na grobu v spomin mrtvega borca, v okviru možnosti pa naj bi na

njegovem grobu tudi zapeli ali zaigrali. Sicer pa, ponekod so organizacije to že vpeljale.

Mnogo besed je bilo povedanih tudi na račun tistih borcev, ki zadržujejo gradivo iz NOB, namesto da bi ga oddali zgodovinskim komisijam ali muzejem NO. Opaža se, da tako gradivo nekdanji borci raje oddajajo tja, kjer so že ustanovljeni oddelki muzeja NO. Ponekod imajo odbori ZB precejšnje težave s pisanjem življenjepisov in kronik za spominske knjige, katere bodo izdale organizacije ZB. Priznajmo pa, da se je tudi tukaj premaknilo delo z mrtve točke.

Zelo malo pa so na občnih zborih govorili o izvenarmadni vzgoji ljudstva, čeprav si je to delo pred leti utrlo pot med ljudmi in organizacijami, ki so sodelovale v koordinacijskih telesih in je bilo prav zaradi izvenarmadne vzgoje doseženih mnogo uspehov pri raznih vajah, proslavah in akcijah. Ponekod so dosti govorili tudi o tem, kako bi izboljšali stike med odborom ZB in članstvom. Kajti, priznajmo, ti stiki so bili lani še precej rahli, zaradi česar članstvo le ni moglo popolnoma sodelovati pri delu. Predlog, naj bi priredili po vaseh med člani in odborom razgovore, se je ponekod že obnesel in bi ga kazalo osvojiti. Naj še omenim, da so letos mnogo bolj kot lani govorili o pobiranju članarine, ki je zaradi aktivnosti organizacij, sistema pobiranja in uvedbe markic dobro pobrana.

Če končno združimo vse, o čemer so razpravljali na letošnjih občnih zborih ZB (razprave so vsebovale tudi vprašanja iz naše zunanje in notranje politike, o gospodarstvu, delavskih svetih, o štednji ljudskega premoženja, o komunah itd.), nam postane jasno, da teh zborovanj članstvo ni vzelo kot golo vsakoletno formalnost, temveč kot dolžnost in pravico, ki jo imajo do svoje organizacije in do skupnosti. To nam govori tudi udeležba, saj se je ponekod udeležilo zborov nad 80 odstotkov članov, prihajali pa so od daleč in v slabem vremenu. Neaktivnost, napake in slabosti nekaterih organizacij, ki so stvari postavljale preveč enostransko in govorile zgolj o spomenikih in morda še o otrocih padlih, niso pa videle kopico tekočih nalog, bodo morale vse to slej ko prej popraviti. Sicer jih bodo člani sami in uspehi drugih organizacij spodbudili k delu.

Jože Bertoncelj - Marijan

Nova pot

POTOVANJE tovariša Tita in njegovega spremstva v dežele nove Azije je končano, obisk v Indiji in Burmi je zaključen. Toda ta zaključek ne pomeni konec, marveč začetek nove poti za vsa ljudstva in vse dežele k skupnemu cilju: k vsesplošnemu, občečloveškemu napredku in blaginji na temeljih mednarodnega miru, medsebojne enakosti, enakopravnosti in spoštovanja, konstruktivnega sporazumevanja, sodelovanja in pomoči.

Nova je ta pot, ker ji v zgodovini odnosov med Evropo in ostalim svetom ni enake. Ta pot ni imela ničesar skupnega s starodobnim zaslužjevalnim pohodom z Balkana v deželo Inda, ne z iberijskim odkrivanjem novega sveta in gospodarskim podjarmljenjem njegovih dežel, ne z rimskim verskim spreobrnjenjem njegovih ljudstev. Še posebej ni imela ničesar skupnega z dandanašnjim gospodarskim, tehničnim in političnim vsiljevanjem svetovnih nazorov in ideoloških opredelitev za ostalim narodom. Bila je pot voditelja majhne, a za ceno največjih lastnih žrtev na znotraj trdne, na zunaj neodvisne evropske dežele v deželi nove Azije, ki sta si s prav tolikimi žrtvami in trpljenjem, vsaka na svoj način priborili svojo notranjo stabilnost in svojo zunanjo neodvisnost. Bilo je to srečanje enakih in enakopravnih predstavnikov majhne in velike, gospodarsko napredne in zaostale dežele s trdno politično tradicijo, in dežel, ki sta se pravkar sprostili spon kolonialnih posestev in brezpravnih ljudstev. Predvsem pa je bila ta pot srečanje voditeljev dežel, ki sta si ob podobni raznolikosti narodov, gospodarstev in kultur vsaka zase in po svoji poti zastavili skupni revolucionarni cilj nove ljudske in mednarodne demokracije na temelju novih družbenih, gospodarskih in kulturnih odnosov.

Ta pot ni bila zgolj stik državnikov, ki naj bi uredili

vprašanja političnih in gospodarskih odnosov med njihovimi državami in zasnovali njih nadaljnji razvoj, nemara niti ne po zavestni volji in s konstruktivno podporo svojih narodov. In to ni bil stik državnikov, ki bi ga bili garnirali z eksotičnimi ekshibicijami artistov in čarovnikov v zabavo z dolgočasnim, civilizacijsko superiornim tujcem, izoliranim na zastraženih prestolniških odrih in zavarovanim pod baldahini in pahljčami pred tropsko pripeko. Bil je to neposredni stik z ljudstvom, v njegovih vaseh in mestih, pri njegovem delu in zabavi, s kmetom na njegovem z muko namakanem riževem polju, in z delavcem v njegovi komaj dograjeni tovarni. Bilo je to na tisoče kilometrov dolgo, naporno potovanje, da bi se v stvarnem dogajanju prepoznali družbena struktura, kulturna tradicija, življenjska borba, novi duh in nova stremljenja domala štiri sto milijonov ljudi. To potovanje je obrodilo živo dokumentacijo, da teh štiri sto mi-

lijonov ljudi dejansko potrjuje in hoče vse tisto, kar so državniki dognali, zasnovali in sklenili.

Edinstveno nova pa je bila ta pot našega predsednika prav spričo teh dognanj in dogovorov. Delhijska deklaracija načel o aktivni koeksistenci narodov in njena rangunska potrditev predvsem daleč presegata okvir odnosov med prizadetimi deželami, Jugoslavijo ter daljno Indijo in Burmo, kakor se je takega okvira, utesnjenega na sosedo v Južnovzhodni Aziji in na Daljnem vzhodu, n. pr. držal lanski dogovor Ču En Laja in Nehruja. Delhijska deklaracija pomeni proglasitev načel, po katerih je mogoča vskladitev interesov vseh dežel in vseh ljudstev ter njih usmeritev k univerzalni blaginji in novemu občemu humanizmu.

Raznolikost držav, njih političnih in gospodarskih oblik ter družbenih sestavov, delitev sil v dva bloka z nasprotnima poloma, ki se opirata na strogo ločene interesne sfere in njih gospodarsko uniformiranje, vojne perspektive, ki ne dopuščajo nobenega nevtralcina in ne omogočajo nobene zmage

Burmanska mladinka poklanja predsedniku Titu šopek cvetic (pred vhom v Shwedagon pagodo). Na levi poleg maršala Tita stoji dr. Ba U, predsednik Burmanske unije

Maršal Tito v spremstvu premiera Indije Nehruja v indijskem parlamentu

enega ali drugega nasprotnika, atomski spopad, ki tira ves prizadeti in neprizadeti svet v razdejanje, to so tragični, a realni elementi sedanjega mednarodnega položaja. Iz tega položaja je bilo treba najti pot v rešitev in k blaginji vsega človeštva.

Na konkretnih možnostih univerzalne Organizacije združenih narodov, na podlagi izkušenj zgodovinskega družbenega razvoja sta Tito in Nehru postavila in proglasila načela aktivne koeksistence v nasprotju z gospodarskimi in vojaškimi imperializmi blokov ter nerealnimi neutralizmi njihovih parazitov.

Priznanje suverenosti, integritete in neodvisnosti vsake posamezne dežele, opustitev sleherne agresije, uveljavljanje enakopravnosti vseh dežel, medsebojno spoštovanje in opustitev vsakršnega proti-

pravnega vmešavanja v notranje zadeve drugih, to so elementi, ki omogočajo mirno koeksistenco narodov ne glede na njih gospodarski in družbeni red. Aktivno uveljavljanje teh načel z mirno poravnavo vseh sporov, s konstruktivnim sodelovanjem, z medsebojno gospodarsko in tehnično pomočjo, to je v sodobnih političnih pogojih edina pot do utrditve miru. V okviru takega mednarodnega miru so tudi edino mogoči enak napredek vseh dežel, izenačena blaginja vseh ljudi, obči humanizem vsega sveta.

Kakor je naše dognanje o specifičnosti poti v novi družbeni red pomenilo nov element v zgodovinskem razvoju naše dežele, delavska gospo-

darska samouprava ter komunalna razdelitev in organizacija decentralizirane oblasti novo stopnjo v razvoju naše notranje demokracije, tako pomeni delhijska deklaracija nov element v družbenih in gospodarskih odnosih med narodi ter novo stopnjo v razvoju mednarodne demokracije. In v tem je ne le formalno in metodično, marveč vsebinsko bistvo nove poti, ki jo je trasiral pravkar zaključeni obisk tovariša Tita v Indiji in Burmi. Z vztrajnim in požrtvovalnim sodelovanjem vseh narodov, ki nobeden od njih ne mara vojne, bo treba to pot navkljub gospodarskim imperijem, vojaškim blokom in atomski strategiji, izkrciti in prehoditi. nr

Ko zažive spomini ...

O bitki za Kočevje, decembra 1943, še ni bilo mnogo napisanega, čeprav se o njej mnogo govori. Da, tudi jaz sem imel srečo, da sem poslušal tak razgovor in to med dvema udeležencema te borbe. A namesto da govorim jaz, naj govorita onadva: Rudi Bunc, komandant III. bataljona Loške brigade, in stari Šercerjevec Rudi Furlan. Gledam jih... Sklonjena sta nad zemljevid Slovenije in s prsti drsita po njem. V njiju zažive spomini — jaz pa pišem ...

V DNEH kapitulacije Italije,« se spomni Bunc, »je bila XIV. divizija na Notranjskem, kjer je sprejela v svoj sestav še novo — Loško brigado.«

»Njen komandant je bil Franc Bobnar-Gedžo,« doda Furlan.

»Da! Pod njegovim vodstvom je imela ta brigada ognjeni krst, menda v začetku oktobra 1943, na liniji Rakek — Cerknica — Begunje. Po tej borbi z Nemci je dobila brigada povelje za pohod proti Beli krajini.«

»Kje si bil ti tedaj, Furlan?« se vmešam v pogovor.

»V tem času sta Šercerjeva in Tomšičeva likvidirali sovražno postojanko v Grahovem, Šercerjeva pa kasneje Vel. Lašče. Takoj zatem pa je dobila Šercerjeva nalogo, da odide proti Kočevju, v katerem je bilo za močnimi utrdbami okoli 450 Nemcev in 250 belogardistov.«

»Tudi Tomšičeva je odšla proti Kočevju,« dodaja Bunc,

»in to 26. novembra, ko smo morali zaustaviti pri Žužemberku neko nemško divizijo, ki je prihajala iz Trsta. Spominjam se, da so to divizijo sestavljali predvsem Čerkezi. Mi smo zavzeli položaje na liniji Žužemberk—Zagradec—Dvor, da bi zaprli Nemcem pot proti Ljubljani. Razumljivo je, da je prišlo do borbe, v kateri so Nemci izgubili precej vojakov. Takoj nato pa smo odšli proti Kočevju.«

»Se spomniš, Bunc?« vpraša Furlan, »kako so bili v tem času zbrani v Kočevju poleg Nemcev in belogardistov tudi tisti izdajalci, ki so ušli iz Grčaric in Turjaka?«

»Da, da,« odgovarja Bunc. »No poti proti Kočevju smo mimogrede likvidirali Turjak, Šercerjevci pa Vel. Lašče. Ko je padel Turjak, smo prejeli novico, da skuša sovražnik pomagati obkoljeni postojanki v Laščah. Moj bataljon je dobil nalogo, da na cesti postavi zasedo in zaustavi Nemce.« Pri tem se Bunc zasmeje...

»Mar je bila to — vesela zaseda?« vprašam Bunca.

»Kako ne! Nemška pomoč je štelala šest kamionov, polnih pešadije, tri tanke in eno avtoblindo. Moj tretji bataljon pa je imel samo en protitankovski top z — enim nabojem. Resnično! No, in, ali ni bilo to veselje, seveda naše, ko smo z enim nabojem uničili sovražne predhodnice in avtoblindo in videli, kako so se Nemci obrnili s tanki in kamioni ter odbrzeli proti Ljubljani? Res, za konec borbe se je ves bataljon smejal... Nato pa — proti Kočevju, kjer so se 2. decembra ob štirih zjutraj sešle na cesti pred Kočevjem vse tri brigade. Kakšno srečanje starih borcev! Objemanje, poljubovanje, pozdravljanje... Že 3. decembra smo obroč okoli Kočevja popolnoma zaprli. V noči od 3. na 4. december okoli 22. ure ponoči pa so začele enote Tomšičeve, Šercerjeve in en bataljon Loške brigade stiskati obroč. Kar premalo je bilo to za naše borce, saj so hoteli čimprej osvoboditi mesto! Sovražnik je začel zaradi našega pritiska popuščati in III. bataljon Loške je 4. decembra zjutraj zamenjal I. bataljon Tomšičeve, ki je imel nalogo, da se prebije čez Rinžo, zavaruje most in zavzame položaje v predmestju. To smo tudi napravili in ob zavzemanju hiš osvobodili okoli

18 partizanov, ki so jih imeli Nemci zaprte še iz prejšnjih tednov. Poskušali smo tudi preko mosta, vendar je bil le-ta ves čas pod nadzorstvom nemškega ognja.«

»In potem, tovariš Bunc?« ga hlastno vprašam.

»Pripeljali smo top in pod njegovo zaščito prehajali čez most. Tedaj je prišel na naš položaj komandant XIV. divizije, Mirko Bračič, kar je napravilo med borci nepopisno navdušenje. Nato — kot eden so vsi borci stekli proti mostu, šli čezenj, uničili del sovražne posadke na njem, zaplenili tri sovražne havvice in prisilili preostalo sovražno posadko, da se je umaknila v središče mesta. K meni je prišel Gedžo z nalogo, da takoj zasedem vso cesto naprej od zavzetega mosta in da za vsako ceno zasedem prostor med mostom in utrjenim gradom. Spominjam se, da je prisostvoval temu povelju tudi Mirko Bračič, ki pa je sredi razgovora nenadoma omahnil... Zgrabili smo ga, pa je bilo že prekasno. Sovražna krogla ga je smrtno zadela... Ko so borci videli, da je padel Mirko Bračič, so se kakor risi zagnali na sovražnika, ki se je zaradi izgub moral zateči v utrjeni grad.«

»Se spomniš, Bunc,« ga prekine Furlan, »kako so v petek, 4. decembra, zahtevali Nemci preko radia pomoč in

Rudi Furlan

javili, da bodo svoje položaje zaznamovali z belim papirjem, da bi jih nemška letala razlikovala od naših? In mi smo jim nekaj podvalili — prevarali smo jih...«

»Kako?« presenečeno vprašam.

»Čisto preprosto! Ko smo videli, da razpenjajo okoli sebe Nemci bele plajte, smo začeli isto delati tudi mi. In priletela so nemška letala ter metala hrano in strelivo Nemcem in nam. O, to je bilo šal na ta račun!«

»V soboto, 5. decembra,« je nadaljeval Bunc, »okoli pol dne, je izobesil sovražnik iz gradu v Kočevju belo zastavo, okoli 13. ure pa je prišel k nam njihov parlamentarec, da bi se razgovarjal z nami.

Pogajanja so se razbila. Zahtevali smo brezpogojno preddajo, Nemci pa so hoteli, da prekinemo streljanje in jih pustimo zapustiti mesto. Za ceno lastne rešitve pa so nam obetali izročiti vse belogardiste, ki so se z ramo ob rami borili z njimi. Vedeli so, da na to ne bomo pristali, toda zavlačevali so pogajanja, da bi se okoristili s časom, dokler ne dobe okrepitev.

Spet so spregovorile puške. Streljanje je trajalo vso noč. V nedeljo zjutraj okrog 7. ure je uspelo dvema jurišnima oddelkoma Loške in Šercerjeve brigade prodreti v Kočevje. Takoj so izobesili raz okna dogovorjene znake, da ne bi streljali po njih. Brž se je pre-

V Kočevju, 12. septembra 1943. leta

Kočevje, aprila 1945. leta

tolkel ves moj bataljon v mesto in začel preganjati sovražnika. Pred tem, okrog 6. ure, pa je bilo Šerčerjevi brigadi ukazano, naj se umakne proti Štakarjem in postavi tam zasede, kajti pričakovati je bilo sovražni pritisk iz Kočevske Reke.

Medtem ko smo potiskali Nemce iz mesta, so le-ti dobili znatno okrepitev iz Ribnice in Fridrihštajskega griča. Štab je to takoj opazil in poslal k nam oficirja z ukazom, da se je treba nemudoma umakniti. Toda tega ukaza nismo nikoli dobili, ker je štabni oficir padel smrtno zadet na mostu. Kljub temu smo se umaknili, ker drugače ni kazalo. Zdolaj, na ulicah, nedaleč od našega položaja, je gomazelo na stotine nemških vojakov, oglušujoče so grmeli tanki in topovi, nad nami pa so se spreletavala letala.

Most so Nemci obvladali, zato nam ni preostalo drugega, kot da preplavamo Rinžo.»

»Rinžo preplavati? Decembra?«

»Da, III. bataljon se je spustil oberoč vanjo, čeprav je bil mraz, da so nam šklepetali zobje. Goli do pasu, brez čevljev, so borci bredili vodo. Rahlo je naletaval sneg. Toda borci so skrbno pazili na orožje. Na mestu, kjer smo se v Rinžo spustili, je voda, zdi se mi, globoka okrog 12 m. Do Fridrihštajna, kamor smo bili namenjeni, je bilo treba

plavati kakih 500 metrov. Na breg nam ni kazalo iti, ker so ga zasedli Nemci in nenehno streljali po nas z mitraljezi. V vodi smo bili kaki dve uri. Morda dlje, morda manj. Plavali smo ali pa se skrivali za grmiči ob bregu.«

»In potem?«

»Kakor vidiš, smo ostali pri življenju. Že naslednji dan je bil bataljon spet v sestavu svoje brigade. Na pogled se zdi ta umik prav lahek. Vendar je bil položaj prav nasproten. Kdo bi utegnil tudi oporekati, češ da v Kočevju nismo uspeli. Tudi to ne drži! Izmed nad 700 nemških in belogardističnih oficirjev jih je po našem umiku iz mesta komaj kakih deset ostalo povsem nepoškodovanih, vsi ostali so bili ali ranjeni, mrtvi, ali pa nesposobni za boj.

Do tedaj je Kočevje veljalo za neosvojljivo mesto. Mi smo dokazali, da ga je moč ne samo obvladati, ampak tudi zavzeti, saj smo bili v njem, čeprav le nekaj ur. Ves čas so naše intendantske enote iz Kočevja vozile živež in razni material, ki ga nujno potrebuje vojska. Nad sto voz je prihajalo in se vračalo, trgovine pa so se praznile. Spodaj v neki hiši, iz katere smo streljali na Nemce, je bilo veliko skladišče tobaka in cigaret, vendar tega nismo vedeli skoraj do zadnjega. Tu so naši borci staknili nič manj kot tri vagone cigaret. Ali veš, kaj je to pomenilo? Tri vagone! Vsa divizija si jih je lahko privoščila. Poslej je iz prenekateriga partizanskega nahrbtnika še dolgo prijetno dišalo po kočevskih cigaretah.

To so bile praktične koristi kočevske akcije. Pa moralne? Naj omenim le, da je po našem drznem udaru na Nemce priliv novincev stalno naraščal, saj so Kočevci na lastne oči videli partizane, kakšni so in kako se bore.«

Ko sem vprašal, morda že desetlet, kaj je bilo potem, sta mi za epilog povedala še to, da je bila Loška brigada v priznanje preimenovana v XIII. SNOB Mirka Bračiča in s tem imenom je šla novim zmagam naproti, dokler ni bila zaradi hrabrosti vseh njenih ljudi še odlikovana z nazivom udarna.

Takšen je konec zgodbe, ki sta mi jo nedavno pripovedovala tovariša Bunc in Rudi.

Branislav S. Popov

Miha Klinar:

Rjavi pajek (1941)

*Rjavi pajek s čudnim križem
prede mrežo po dolini,
prede črne misli zlobne;
in ljudje kot v pajčevini
smo žuželke borne, drobne.
V mreži smo njegove volje
in ko se mu zahoče,
kri sesa nam in nas kolje.*

Neprostopvoljni prostovoljci

FAŠISTIČNI vojni stroj, pa bodi nemški ali japonski, v minuli vojni ni izbiral sredstev za zaslužnjenje in uničevanje svobodoljubnih narodov. Nemci so neprestano izumljali nova orožja, med katerimi so bila najbolj znana bombne rakete V1, V2 itd., Japonci pa so proti koncu vojne iznašli celo metode, s katerimi so na najstrahotnejši način žrtvovali lastne ljudi za uničenje nasprotnikovih objektov. Neverjetno se sliši, vendar je res, da so Japonci v bojih proti Američanom uporabljali galebe.

Kako? Še zdaj je nepojasnjeno, kako so galebe, te morske ptice, ki imajo navado spremljati parnike na njihovi poti, pripravili Japonci do tega, da so sedali na periskope ameriških podmornic. Sedali pa so tako, da so s svojim trupom zakrili objektiv periskopa, nakar je bila podmornica toliko kot slepa. Dogodilo se je, na primer, da je avgusta 1944 opazovalec v neki ameriški podmornici skozi periskop zagledal japonsko tovorno ladjo v spremstvu dveh vojnih ladij. Tedaj pa je nad nosom vojne ladje zakrožil galeb, se mahoma spustil na periskop podmornice in z repom zakril objektiv. Presenečeni opazovalec je začel udarjati po svoji pripravi in jo tresti, toda galeb se ni ganil. Ko se je periskop s podmornico vred potopil, je galeb letal nad vodo, brž ko se je spet pokazal na površju, pa je vnovič sedel nanj. Galeba je zbežal drugi periskop, ki ga je podmornica potisnila iz vode, nakar šele je podmornica lahko izvršila svojo namero.

Ukaz, ki ga je bilo treba izpolniti

Konec leta 1944, ko se je vojna sreča že očitno nagibala na zavezniško stran, so pretresla svet poročila, da se japonski letalci s svojimi letali vred zaletavajo v ameriške ladje. Hkrati so se nad ame-

riškimi vojnimi objekti pojavljale »žive« rakete, z ljudmi, ki so jih usmerjali naravnost na cilj, ga uničili in se tako žrtvovali za fašizem. Mnogi so takšno početje japonskih vojakov razlagali z njihovo vero v lepše posmrtno življenje, drugi spet, zlasti fašistični tisk, ki se je o tem na široko razpisal, pa so dajali te »samomorilce-vojake« za zgled, kako je treba umirati za svoj narod in domovino.

Kako pa je bilo pravzaprav s to prostovoljno smrtjo, je javnost natanko izvedela šele nedavno, ko je neki Francoz, ranjen na korejskem bojišču, po povratku v Pariz izdal zbirko predsmrtnih pisem nesrečnih japonskih prostovoljcev. Zanimive so tudi izjave dveh bivših japonskih častnikov, ki sta opisala vlogo tako imenovanih »kamikazov«, »kaitenov« in »jiurai-butajev«. Omenjena predsmrtna pisma in izjave japonskih oficirjev pričajo, da smrt krepostnih japonskih vojakov le ni bila posledica njihove svobodne odločitve, ampak ukaz, ki ga je bilo treba izpolniti.

Kdaj so Japonci prvič uporabili način borbe z vnaprej določenim žrtvovanjem borca?

To je bilo junija leta 1944, ko je Japonska začela izgubljati vojno. Bil je to čas po hudem porazu japonske mornarice pri Filipinih. Američani so hudo pritiskali. Uspeh pri Filipinih jih je vzpodbudil, da so začeli čistiti zaliv Leyte z namenom, da bi ododong pregnali japonskega zavojevalca. Japonci so hoteli za vsako ceno iztrgati Američanom čedalje bolj očitno premoč v zraku. Toda kako? Njihovo letalstvo je bilo malone zdesetkano, ameriško pa se je čedalje bolj krepilo. Preostalo je torej le še »čudež«, ki naj bi rešil sončno cesarstvo. In ta nesluteni, strahotni »čudež«, domala v skladu s fatalizmom vzhodnjakov, so bili »kamikaze«, nosilci božanskega vetra, tako imenovani piloti-samomorilci. Ta čudež so bili tudi »jiurai-butaji«, možje iz eskadrile božanskega groma, v ra-

kete vgrajeni letalci-samomorilci in končno, »kaiteni« pomorski samomorilci v živih torpedih.

Admiral izbira »prostovoljce«

Kdo je navdihoval japonske vojake in častnike, da so šli »prostovoljno« v smrt? Poslušajmo kapitana vojne ladje Rihiker Inogušija in kapitana fregate Tadaši Nakaima, kaj bosta o tem povedala!

Dne 29. oktobra 1944 se je pod večer na letališču Malabacat na otoku Lucon ustavila črna limuzina, iz katere je stopil admiral Takijiro Ohnishi, poveljnik prve japonske letalske flote. Takoj zatem se je zbral glavni štab 20. letalske grupe na posvet. Admiral je pred poveljniki takole spregovoril: »Položaj je resen, cesarstvo je v nevarnosti. Vse je odvisno od operacije 'Šo'. Po tej se mora eskadrila pod poveljstvom admirala Kurite prebiti v zaliv Leyta in uničiti tam zasidrane ameriške ladje. Prva zračna flota bo sodelovala v tej operaciji in pomagala mornarici. Naša naloga je, teden dni pred prihodom mornarice v zaliv uničiti tamkajšnje ameriško mornarico, zlasti letalonosilke. Smatram pa, da tega ne moremo opraviti z običajnimi metodami vojskovanja, marveč le tako, da se lovci vrste 'Zero' z 250 kilogramsko bombo in pilotom vred poženo vsak na svoj objekt.«

Častniki so ob teh besedah onemeli. Ob misli na izvedbo tega načrta jih je spreletaval srh. Poveljnik 20. letalske skupine si je pridržal pravico, da se pred odločitvijo pogovori s častniki svoje eskadrile. Toda smel se je le pogovoriti, načrta ni mogel spremeniti, kajti admiral mu je strogo naročil, naj nemudoma »izbere prostovoljce«. Odmor je bil kratek. Kmalu se je poveljnik eskadrile vrnil in javil, da so se vsi piloti razen dveh priglasili za izvršitev naloge.

Poročnika vojne ladje, Jukio Sekija, so določili za poveljnika tovrstnega napada. Seki je bil gojenec mornariške akademije v Eta Jimi. Ko mu je

Jože Ciuha: Počitek

poveljnik objasnili nalogo, je Jukio Seki, ki se je pred kratkim poročil in pustil ženo na Japonskem, upognil glavo prav do roba mize. Tako je ostal, čisto negiben, nekaj hipov, se nato vzravnaval, si pogladil lase in dejal: »Gremo!«

Njegov glas je bil navidezno miren.

Tako so novačili prostovoljce »samomorilce« tudi drugje. Na priliko v Cebu. Tam so hkrati sklicali vse kandidate za samomor, poveljnik pa jim je naročil, naj napišejo na kos papirja svoje osebne podatke in jih izroče v zalepki. Tistim, ki se niso odločili za smrt, je bilo naročeno, naj izročijo prazen papir, da se ne bi vedelo, kdo se ne mara »prostovoljno« javiti. Med 22 kandidati sta bila samo dva, ki se nista priglasila za »samomor«.

Kamikazi gredo v smrt

Prvi napad te vrste je bil 25. oktobra. Ob zori tega dne se je dvignilo šest letal, ki so uničila 3 ameriške ladje. Istega dne je iz Malacata odletel v smer tudi poročnik Seki, ki je uničil eno ladjo, letalonosilko. Dva druga pilota sta za ceno lastnega življenja tresčala v drugo letalonosilko. Ra-

zen tega so nesrečni piloti iz Sekijeve eskadrile smrti uničili še neko letalonosilko in eno vojno ladjo. Ti »uspehi« so se brž razvedeli po vsej Japonski in admiral Ohniši, že tedaj na glasu kot eden najboljših strokovnjakov za zračno vojno, je postal na mah junak, ki so ga kovali v zvezde. Ta pa je bil menda tudi edini, ki je požel slavo, priborjeno z metodo »kamikaze«. Kamikazi sami je niso bili deležni. Poslej se je metoda kamikaze razširila kot povodenj spomladi, saj so jo začeli uporabljati domala povsod, koder so bile japonske čete. Na stotine »prostovoljcev« je šlo v smrt. Toda tudi ti niso mogli zavreti umika in razsula japonske vojske. Ameriške letalske in mornariške sile so metale s položajev japonske zavojevalce in desetkale že tako razredčeno japonsko mornarico in letalstvo. Tedaj so si Japonci v nemoči izmislili novo grozodejstvo, še učinkovitejši samomorilni stroj. Napravili so eksplozivno raketo, težko 1800 kg. Do objekta jo je nosil bombnik, nad njim pa se je le-ta odpela, nakar jo je na cilj usmeril v raketo vgrajeni samomorilec »jiuraj-butai«, ki je končal z objektom vred. Nekaj podobnega

so bili živi torpedi, »kaiteni« imenovani.

Po dokaj verodostojnih podatkih, ki so prišli do njih šele po vojni, je v minuli vojni šlo »prostovoljno« v smrt v obliki »kaitenov«, »kamikazov« in »jiuraj-butajev« najmanj 2520 mladih ljudi.

Padaj, padaj češnjevo cvetje ...

Preberimo še v začetku omenjena predsmrtna pisma »prostovoljnih« samomorilcev, ki jih je v posebni zbirki izdala neka pariška založba. Na Japonskem namreč ta pisma niso mogla iziti, ker tamkaj še vedno živi duh, ki jih ne bi sprejel z odobravanjem.

Neki »kamikaze« je pred smrtjo zapisal: »Ne umiram po svoji volji in ne brez težkih muk in strahu. Vse, kar zdaj delam, delam zadnjič. Padaj, padaj češnjevo cvetje, čemu bi sploh cvetelo, ko pa mora moje življenje tako nesrečno pasti...«

Ali drugi: »Mi, ki nas imenujejo kamikaze, nismo nič drugega kot roboti. Mi moramo samo molčati. Vem, da moja smrt nima nobene vrednosti. Na zemlji sem bil navaden, pošten človek s svojimi občutki in svojimi strastmi. Jutri, že jutri pa grem v napad kot robot v letalu. Ne bojim se smrti. Oh, zakaj so moje misli tako neurejene...«

Ta zbirka pisem je nedvomno postavila na laž vse tisto napihnjeno pisanje fašističnih časnikov med vojno, češ da so »kamikaze« delali samomore iz nekakšnega vzvišenege patriotičnega čuta, nekakšnega heroizma. Dokazala je torej, da so japonski vojaki šli v smrt, ker so jim tako velevali njihovi komandanti.

Skoraj ni dvoma, da so komandanti, kot admiral Ohniši, drugače mislili o patriotizmu in o potrebi po žrtvovanju za domovino, kajti če jih ni ubila kaka bomba ali pa doletela smrt od starosti v postelji, skoraj ni dvoma, da so še danes živi. Zdaj lahko vsaj premišljujejo, za kakšne ničeve cilje so poslali v smrt toliko življenja željnih mladih ljudi.

»Kričač« — oddajnik OF

O »TEHNIKI« Osvobodilne fronte nisem leta 1941 vedel ničesar. Bil sem le član skupine elektrotehnikov, ki smo se učili radiotelegrafije, da bi lahko čimprej odšli k partizanom kot radiotelegrafisti. Za druge skupine ni razen Nade in Milice nihče od nas nič vedel. Še toliko manj smo vedeli o tem, kaj dela Rado Luznar v kotu na koncu elektrotehničnega seminarja. Sicer je bilo vedno težko uganiti, kaj dela, ker je bil Luznar najrajši sam, včasih malo odrezav. Vendar je običajno delal aparate, za katere se je dalo hitro uganiti, da bodo navadni radijski sprejemniki, ki jih je delal zato, da se je mogel preživljati.

Oktobra 1941 pa je delal nekaj, kar običajnemu sprejemniku ni bilo prav nič podobno; tudi on sam je bil še bolj zatopljen v delo kot običajno. Kaj dela, ga že tako in tako ni nihče več spraševal, ker smo se posebno mlajši navadili na to, da smo ga pustili pri miru. Aluminijaste škatle, ki jih je nekaj časa obračal na mizi in vanje vstavljal razne upore, žice in podobno, so potem kmalu izginile in jaz bi nanje verjetno za vedno pozabil, če jih ne bi že čez kratek čas spet srečal in jih potem nekaj mesecev prenašal po Ljubljani kot ne vem kakšen zaklad. To je bil namreč oddajnik, ki se je skoraj pol leta potikal po Ljubljani, se selil iz skrivališča v skrivališče, vmes pa govoril in budil Ljubljančane, jih obveščal o uspehih OF v boju proti okupatorju ter s tem, da se ni pustil pregnati in udušiti, na svoj način kazal neupogljivost slovenskega ljudstva. Kričal je v svet resnico, zato se je imenoval »kričač«.

Oktobra je dobilo večje število aktivistov nalogo, naj ob določnem času poslušajo na valu 25 m italijansko štetje in povedo, kako je bilo štetje, oziroma glas, slišati. Nihče takrat ni vedel, za kaj pravzaprav gre. Med drugimi sem poslušal tudi jaz. Sprva nisem nič ujel, pozneje pa sem slišal italijansko štetje. Kljub italijanščini sem kmalu slutil, da gre najbrž za kak »naš« oddajnik. Res se je kmalu nato razširila med aktivisti na elektrotehniko vest,

Objavljamo prispevek iz gradiva za Zbornik o ljubljanski ilegali v letih 1941 do 1945, ki bo izšel letos v Ljubljani.

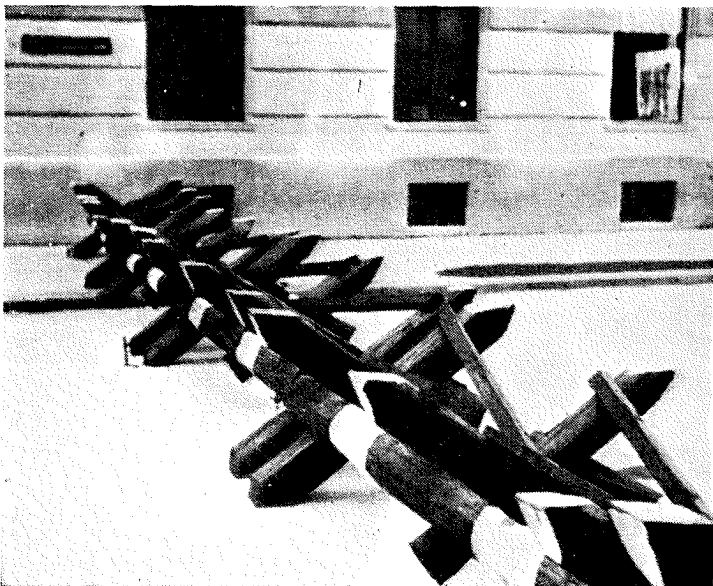
da bo novembra začel oddajati oddajnik OF.

Nekoč novembra me je vprašal Fečka, kakšno anteno imam doma, ker bi rad, da bi pri meni nekaj poskusili. Hitro sva bila dogovorjena, ker sem imel pod streho pred komaj nekaj meseci napeljano dobro anteno za svoje »komarske« namene. Povedal mi je, da bo pri meni oddajal novi oddajnik Osvobodilne fronte.

Dopoldne pred nameravano oddajo smo znosili v mojo sobo aparat in ga v teku popoldneva preizkusili. Takrat sem prepoznal aluminijaste škatle, ki jih je Luznar vrtel zadnje čase po mizi. Bile so tri škatle, na dveh straneh odprte, izdelane s preprostimi sredstvi in precej grobo. Čeprav je bilo videti vse skupaj znešeno in sestavljeno bolj na hitro, je vendar oddajnik zelo dobro deloval in tudi zdržal veliko, saj je

pozneje, malo predelan, še dolgo služil partizanom in je bila z njegovo pomočjo vzpostavljena tudi zveza z Vrhovnim štabom. Pri delu z njim je bilo treba paziti, da se ni kdo z roko dotaknil žic, ki so stresle. Zato je dal Hari kmalu izdelati tri lesene škatle, v katere smo oddajnik varno zaprli. Tudi za prenašanje je bilo bolje tako, ker ni bilo nevarnosti, da bi se kaj pokvarilo, ko smo v dve aktovki stlačeni oddajnik prenašali po Ljubljani.

Dobre pol ure pred oddajo je pritekel Fečka s tekstom. Marjana, ki je bil določen za napovedovalca, pa še vedno ni bilo, čeprav bi bil moral priti pred Fečkom. Ker Fečka ni maral tvegati, da bi se že prva oddaja začela z zamudo, sva začela sama poskušati, kdo bi čital tekst za oddajo. Fečka je vlekel malo preveč po štajersko, zato je doletelo mene, da govorim v prvi oddaji. Še preden sem utegnil vsaj na hitro prebrati ves pripravljeni tekst, sem že moral začeti: »Govori Osvobodilna fronta! Govori Osvobodilna fronta! — Poslušajte našo oddajo...« Fečka pa je sedel blizu mene s slušalkami na ušesih in skrbel za to, da je oddajnik v redu deloval.

»Španski jezdec« na ljubljanskih ulicah poleti 1942, s pomočjo katerih so italijanski fašisti tudi hoteli zatreti vsako ilegalno delo

Tako se je začela prva oddaja radia Osvobodilne fronte ali »kričaća«. Takrat je imel »kričać« seveda še malo poslušalcev. Med temi redkimi so bili kajpak tudi moji bratje v sosedni sobi, ki so bili navdušeni predvsem zaradi presenetljivo dobrega sprejema. Niso vedeli, da poslušajo naravnost pod anteno oddajnika in da je bil sprejem zato tako dober. Če bi pa sprejemnik izključili in malo prisluhnili, bi me slišali kar skozi steno. Zato sem pri poznejših oddajah, kolikor smo jih še imeli v moji sobi, zlezal v omaro z obleko, ki je moj glas popolnoma udušila, da ga ni bilo slišati nikamor, razen po radiu. Sicer pa se je bratom in staršem zdel glas nekam znan in po nekaj oddajah so si bili o tem, kdo govori po radiu OF, popolnoma na jasnem, ne da bi me kaj spraševali.

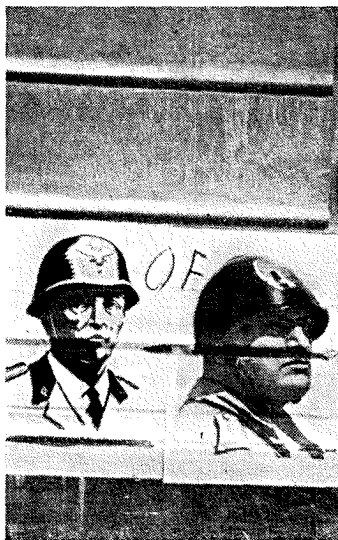
Naslednji mesec po prvi oddaji sem bil le poslušalec. Napovedovalec je bil Marjan, ki je bil že sprva za to določen. Bil je pa preveč znan kot komunist in kompromitiran, zato je moral radio zapustiti. Kmalu nato je odšel k partizanom in že po kratkem času, ob napadu na Verd, padel.

Ne vem, ali so Italijani že prvo oddajo poslušali ali je bilo to le naključje: naslednji dopoldan po prvi oddaji so pridrveli pred tehniko kvesturini, vdrli v elektro-tehnični seminar in začeli pobirati študente. Le nekaj se nas je še pravočasno izmuznilo, jaz pa sem utegnil še odnesti oddajnik iz drvarnice tehnike. Ko sem šel z njim po pločniku pred strojnim inštitutom in gledal kvesturine, kako vodijo študente v »Marico«, sem imel zelo mešane občutke. Niti ne vem, ali sem se zavedal, da sem imel veliko srečo, ko sem se tako izmazal s »kričaćem«, ki bi ga kvesturini pri preiskavi tehnike gotovo našli. Sicer pa smo imeli s »kričaćem« še večkrat prav neverjetno srečo. Menda smo mislili, da nam mora vse uspeti in zato nam tudi je.

Po prvem mesecu sem spet prevzel službo napovedovalca, za tehnično plat med oddajami pa je skrbel Hari. Kratek čas pozneje se nam je pridružila še Jelka. Tako smo romali z oddajnikom z enega konca Ljubljane na drugi in oddajali. Ljubljanci so nas vedno rajši in vedno bolj napeto poslušali, Italijani pa vedno bolj besneli.

Prve mesece je bilo s sprejem-

nikom razmeroma težko ujeti našo oddajo, ker »kričać« ni oddajal vedno točno na isti valovni dolžini. Nismo imeli anten, ki bi bile prilagojene oddajniku, in to je vplivalo na valovno dolžino. Največkrat smo takrat anteno razpeli neposredno pred oddajo. Ker smo imeli premalo izkušenj, smo jo včasih napeli tako, da je vsa oddaja ušla v zemljo, namesto v zrak. Tako nam je šla ko-

Napis odpora v Ljubljani, 24. in 26. novembra 1941: aktivisti so na italijanske plakate napisali geslo upora proti okupatorju — OF

nec decembra nekje na Mirju vsa oddaja v okenski rolo, skozi katerega smo slabo napeljali anteno. Kakih deset dni pozneje pa so nam jo na Novem trgu vse strehe požrle! Nikdar nismo vedeli, kako se bo oddaja slišala, dokler si nismo napravili nekaj izmerjenih anten, ki smo jih pritrdili na mestih, kjer smo največkrat oddajali. Na ta način smo končali negotovost in kričać se je zanesljivo in redno oglašal na stalni valovni dolžini. To je bilo pa bolje tudi za Italijane, ker so nas lažje zasledovali. Seveda smo bili mi na to pripravljeni in so nas varovali obveščevalci, ki so nas v primeru nevarnosti opozorili.

Pri neki oddaji bi moral čitati italijanski tekst, namenjen itali-

janskim vojakom. Takrat sem govoril prvič v življenju italijansko, kar je bil poseben problem. Med nami namreč ni bilo človeka, ki bi znal italijansko, in zato sem si moral pomagati sam, tako da sem popoldne pred oddajo prebil pri Fedji, ki je bila romanistka. Njena naloga je bila sicer, da mi prinaša na javko pri Kobalovih na Bleiweisovi cesti tekst, ki ga je nekaj časa pripravljala tudi Prežihov Voranc. Tisto popoldne pa me je nekaj časa »dresirala« v čitanju italijanščine, tako da sem lahko zvečer pri oddaji, ki smo jo imeli pri Likovi sestri na Ilirski 14, prečital proglas italijanskim vojakom.

Ko sem ta proglas in ostali tekst pravkar prebral in smo oddajnik že pospravljali, nas vzpodbode divje zvonjenje hišnega zvonca. V znak nevarnosti bi moral obveščevalec trikrat pozvoniti, vendar se nam je zdelo neprestano zvonjenje pač znak za toliko večjo nevarnost, čeprav se prej nismo dogovorili tako. V naglici smo pospravili do kraja, skrili aktovko kar na streho za dimnik, nakar sva z Jelko zapustila stanovanje s preplašenimi stanovalci in odšla po stopnicah navzdol. Vse mogoče sva pričakovala, dokler nisva odprla vežnih vrat, pred katerimi je obveščevalec na vse načine krel in si prizadeval, da bi spravil v normalen položaj zvončev gumb, ki se je bil zataknil. Italijanski radio, ki nas je iskal, se je res mimogrede prikazal na koncu Ilirske ceste in obveščevalec nam je hotel dati le rahlo opozorilo, iz katerega pa je zaradi muhavosti gumba nastal pravi alarm. Ko sva to z Jelko videla, sva bušila v olajšujoč smeh, nerodni obveščevalec pa je moral še nekaj časa poslušati pikre opazke.

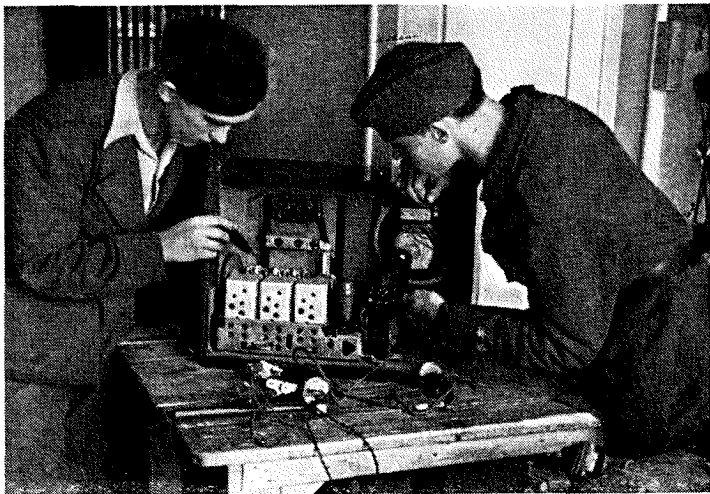
Izmerjene antene, ki smo jih napeli na nekaj mestih, so stalnost valovne dolžine in kvaliteto oddajanja znatno izboljšale. Zdaj je bilo oddajo radio OF lahko najti, če le ni bila oddaljenost sprejemnika od kraja oddaje prevelika. Kričaća je bilo dobro slišati do razdalje okrog tri kilometre od kraja oddajanja, v večji razdalji pa je nastopil tako zvani mrtvi pas, kjer se je slišalo le malo ali pa nič. Vzrok temu ni bilo toliko šibkost oddajnika, kot valovna dolžina. Pač pa so spet slišali »kričaća« v večji oddaljenosti. Prišlo so vesti, da so nas

slišali menda v Ribnici, Beogradu in celo v Marsa Matruhu (Sev. Afrika), kjer je bilo veliko naših primorskih fantov.

Tudi oddaje same so se izboljšale. Miloš je od nekdaj, menda od Staneta, prinesel čisto majhen gramofon. V signalni delavnici so nam namesto njegove dotedanje snemalne doze, montirali prav majhno kristalno, nato smo dobili še plošče in od tedaj so imele oddaje poleg taktakanja, ki je bilo naš znak, še godbo v začetku in na koncu oddaje. Za začetek smo zaigrali »Naprej za stava Slave«, na koncu pa himno »Hej Slovani«, včasih pa še kaj za povrhu, če se nam ni mudilo končati. Med igranjem himne na koncu sem vsakokrat povedal Prešernove verze: »Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosto vol'jo vero in postave«, medtem pa je Hari glasbo malo utišal, da se je ta rek bolje slišal. Gramofonček je bil tako majhen, da smo ga stlačili kar med ostalo kramo v eno od aktovk, za plošče pa je Hari preskrbel nekakšno mapo živooranžne barve, ki jo je bilo opaziti že od daleč. Zato je ni hotel nositi nihče razen Harija, pa še on jo je kmalu nekje pustil, plošče pa smo prenašali kar v papirju, saj sta bili navadno le dve.

Za Prešernov praznik smo se hoteli posebno postaviti. Oddaja 10. februarja naj bi bila izjemoma vso uro, ker so prav takrat Italijani v iskanju »kričača« zaradi neuspeha malo popustili. Na sporedu smo imeli med tekstom razne plošče, primerne za praznik in za čas, v katerem smo živeli. Upali smo celo, da dobimo plošče partizanskih pesmi, ki pa bi jih bilo treba šele posneti. Pevci so se na to menda že pripravljali, žal pa stvar, ne vem zakaj, ni uspela.

Veliko nam je bilo do tega, da bi se Prešernova oddaja povsod dobro slišala, zato smo izbrali prostor pri Matulovih pod Gradom, kjer je bila antena napeta sorazmerno visoko. Že dopoldne smo vse pripravili, nato pa sva se s Harijem dogovorila, da bo ob peti uri popoldne oddajal tiktakanje, jaz pa bom kontroliral na kakem sprejemniku valovne dolžine in kakovost sprejema. Ker običajni sprejemniki navadno nimajo prav točne skale, sem se preko Miloša dogovoril z inžen-

Radiotelegrafski tečaj v Črnomlju, spomladi 1944

nirjem, ki je bil v službi pri ljubljanski radijski postaji pod upravo italijanske EIAR, da pridem v njihove prostore, kjer so imeli zelo dober sprejemnik. Malo nenavadno se mi je sicer zdelo, ko sem prišel mimo karabinjerske straže pred vrati prostorov EIAR na sedanji Cankarjevi cesti, vendar me ni prav nič skrbelo, ker nisem bil kompromitiran. Slo mi je le na smeh, ko sem na uradnem laškem sprejemniku kontroliral delovanje našega kričača, ki je prav samim Lahom povzročal take preglatice.

Prešernova oddaja se je odvijala nemoteno. Edina nepriлика v teku vse ure je bila ta, da se je gramofon enkrat sredi pesmi ustavil. Pozabili smo ga po prejšnjih ploščah naviti in nenadoma se je nehal vrteti. Hoteli smo mu pomagati s prsti, pa smo končno le morali ploščo odstaviti in gramofon naviti.

Celournna oddaja je bila kljub tej, bolj šaljivi kot resni nezgodi, za nas kar lep uspeh, saj so Lahi takrat že vse moške poskušali, da bi nas odkrili. Po prvih neuspešnih poskusih so prišli do prepričanja, da oddajnik ni v Ljubljani, ampak neke v večji oddaljenosti. Baje so jih šele Nemci napotili k ponovnemu iskanju v Ljubljani. To pot so poskusili drugače: da bi določili vsaj del mesta, kjer deluje oddajnik, so sklenili, da bodo odklopljali električni tok po okoliših in videli, kdaj bo zaradi po-

manjkanja toka kričač utihnil. Dober načrt, a le malo jim je koristil. Mi smo namreč zanj pravočasno zvedeli in se na odklopljanje pripravili. Priskrbeli smo si baterije in akumulator ter vse ostalo, kar je bilo še potrebno. Popoldne pred oddajo smo vse preizkusili in zvečer začeli z oddajo v želji, da bi Lahi čimprej odklopili in videli, da nam tudi na ta način nič ne morejo. Ta večer sem moral govoriti v omari, da me ni bilo slišati skozi stene sobe. Ko sem po oddaji zlezl iz omare, me je Hari, še preden sem se utegnil nadihati svežega zraka, presenetil z vestjo, da je bila oddaja v redu le prvih pet minut, nato pa je glas oddajnika kar zamrl. Po kratkem pregledu in premišljevanju smo ugotovili, da smo pač popoldne preveč poizkušali in akumulator izpraznili tako močno, da ni zdržal več vse oddaje.

Mnogo zanimivejša je bila razlaga italijanskih strokovnjakov, ki so nas poslušali v EIAR, kot so nam povedali ljudje, ki so bili pri njih v službi. Ugotovili so namreč, da je glas oddajnika zamrl zaradi tega, ker so ga vsrkali sprejemniki, ki so oddajo v tako velikem številu sprejemali, da je bilo premalo energije za vse.

Prihodnja oddaja je bila brez napak, čeprav so nam sredi oddaje odklopili luč. V naslednjih dneh so to še nekajkrat poskusili, ne da bi se »kričač« za to zme-

nil, potem pa so tudi s tem prenehali. Zato pa se je začela druga težava. Italijani so začeli racije po Ljubljani in blokirati cele mestne predele, ki so jih preiskovali. To nam je povzročilo precejšnje težave. Nikdar nismo vedeli, kateri del mesta bo blokiran, ali se bomo mogli prebiti z aktovkami mimo straž, ali ne bodo našli oddajnika pri preiskavi. Pri vsem tem smo se morali največkrat zanašati na srečo. Včasih se je obneslo to, da smo šli oddajat v predel, ki je bil ravno dan prej blokirani, včasih pa tudi ne. Tako smo, zaupajoč v srečo, hodili po najboljšem predurku iz Rožne doline od Prohinarjevih in Pavlinovih za Bežigrad, od tam spet pod Grad k Matulovim, pa spet na Tabor k zdravnici, zdaj peš, zdaj na kolesu, mimo grenadirjev, ki so postajali ob pripravljenih mitraljezi. Le enkrat smo imeli smolo, da je »kričač« ostal v blokiranem Bežigradu, ko se nam je že mudilo za naslednjo oddajo. To pot nas je izrezal Miloš. Poznal je šoferja, ki je vozil poltovorni avto EIAR, kjer je bil tudi Miloš sprva kratek čas v službi. Pretental ga je, da mu je posodil poltovorni zaprti avto, ki je imel na stranicah živobarvan napis EIAR. S tem avtom se je nato zapeljal mimo vseh grenadirjev za Bežigrad. Nobena straža ga ni ustavila, saj je bil to italijanski avto. Za Bežigradom je naložil »kričača« in se zapeljal spet mimo vseh straž iz blokira-

nega Bežigrada. Tako je veliko bolj varno opravil to, kar bi sicer morala opraviti Jelka na precej bolj riskiran način: prenesti kričača kot miroljubna gospodinja v torbi pod solato in zeljem.

Po racijah in blokadah so začeli Italijani stopnjevat iskanje z večjim številom posebej za to namenjenih avtomobilov. Vedno več so jih imeli. Višek je bila oddaja v Šiški na podstrešju pri Šemrljih, ki smo jo, ker smo bili obveščeni, kolikšno število avtomobilov in kamionov z vojaščino je pripravljanih, da nas ujamejo, skrajšali na pet minut. Takrat so pridrvili Italijani kot psi po sledi. Vendar je bil čas, ki so ga imeli na razpolago za poslušanje in iskanje, le prekratek. Obkolili so sicer predel v Šiški, kjer naj bi bil »kričač«, a so spet zgrešili, čeprav le za nekaj deset metrov. »Kričač« — in mi z njim — se je spet izmuznil in trmasto nadaljeval z govorjenjem. Nehal je šele takrat, ko so Italijani pobrali po Ljubljani radijske sprejemnike in ga ni mogel nihče več poslušati.

Vsa italijanska policija in vojska ni zmogla odkriti »kričača« in nekaj ljudi, ki se je z njimi potikal skoraj pol leta po okupirani Ljubljani in užival od časa do časa gostoljubje in zaščito pri okrog dvajsetih ljubljanskih družinah, zvestih aktivistih in podpornikih Osvobodilne fronte ter boja proti okupatorju.

Milan Osredkar

ogibali smo se večjih naselij in tako smo še pred nočjo prišli v bližino Sv. Barbare, kjer smo se malo odpočili, štab brigade pa je napravil podroben načrt za napad iz zahodne smeri. Po podatkih, ki jih je štab brigade prejel, je bila obcestna pot bajé zaminirana, zato sem moral naprej, da bi enote varno privedel do kraja napada. Za menoj se je previdno pomikal komandant Miha. Srečno smo prispeli tja in smo bili ob nastopu noči že razvrščeni okrog sodišča. Pustekove trgovine in Detičkove gostilne. Ko sem krenil še malo naprej, sem opazil, stražarja iz wehrmannschaffa, ki je stal pri kostanju. Tiho sem se splazil do njega in ga zgrabil za vrat, drugi pa mu je že vzel puško in tako smo hitro opravili s prvim sovražnikom, ki so ga takoj odvedli v naše zaledje. Pot do Ferlinčeve hiše, kjer je bilo skladišče tobaka, je bila tako prosta. Previdno smo se prilplazili do hiše.

Z Mihom sva stala pred gospodinjino in prav lepo sva jo vprašala, kje ima skladišče tobaka in koliko ga ima. Toda dejala nama je, da pri njej ni nikakega skladišča, pri čemer je trdovratno vztrajala. Ker sem sam dobro vedel, kje je skladišče, smo takoj zastražili vse dohode in seve tudi samo gospodinjino, nato pa odšli v skladišče, ki je bilo v spodnjih prostorih hiše. Tu je bilo vse polno raznovrstnega tobaka. Hitro smo se lotili in iznašali zaboje pred Detičkovo hišo, kjer je že čakal voz. Medtem se je že vnela borba, toda mi smo kljub temu in med življenjem krogel nosili iz skladišča vse tobačne izdelke. Skupaj smo naložili dva velika voza tobaka.

Ostale enote so medtem nastopale iz raznih drugih smeri. Naš 2. bataljon je bil poslan v zasedo proti Grobelnemu, en bataljon Bračičeve pa v zasedo proti Mestinjem, da bi tako zavarovala akcijo v Šmarju. Wehrmani in policija so bili že obveščeni, da partizani pripravljajo napad na Šmarje in so imeli na razpolago precej moštva. Najhuje so kljubovali iz cerkvenega zvonika, kjer so imeli mitraljezo gnezdo. Vse

V Šmarje po tobak

V NOČI na 8. avgust 1944 sta Tomšičeva in Bračičeva brigada krenili iz drameljskih predelov v smeri Grobelnega proti St. Stefanu pri Zibiki. V najstrožji tišini smo prečkali ceste in železnice in tako po daljšem in napor nem pohodu prišli na mesto. Enote so se razmestile kar po gričku nad cerkvijo sv. Stefana; borci so posedli pod dreve in čakali nadaljnjih povelj. 9. avgusta je bil zelo vroč dan in povsod smo iskali senco že v jutranjih urah, kaj šele sredi dneva. Okrog 15. ure pride glas, naj se tisti, ki dobro

poznajo Šmarje pri Jelšah, zglasijo v štabu brigade. Ker sem doma iz Vodenovega in sem dobro poznal Šmarje, sem se takoj javil in odrinil v štab Tomšičeve brigade.

Komandant Vlado Mišica, Miha je že nestrpno čakal in ko sem se mu javil, me je takoj začel spraševati, kakšna je okolica in kako je kraj dostopen za napad. Jaz sem mu seveda takoj razložil ves položaj, nakar je Miha odredil, da bom za vodiča enoti, ki bo vdrla v Šmarje.

Okrog 18. ure sta obe brigadi krenili proti Šmarju. Iz-

to pa jim ni pomagalo, kajti naši borci so nezadržno napredovali. Med tem časom je pridrvel vlak iz smeri Mestinja, ki smo ga po nalogu Mihe takoj napadli. Toda šment jo je srečno odnesel proti Grobelnem in tudi tamkajšnja zaseda je imela smolo, kajti mina je eksplozirala šele pri zadnjem vagonu in tako je vlak le zdrvel proti Celju, z novico, da so partizani v Šmarju. Telefonske zveze so bile prekinjene in je bila ta vest Nemcem zelo dobrodošla. Kmalu za tem je, namreč, nad zasedo pri Grobelnem prišel oklopni vlak. Toda zaseda 2. bataljona Tomšičeve je nanj odprla tak ogenj, da se je moral poškodovan vrniti v svoje izhodišče. Ker so Frici uvideli, da na ta način ne opravijo nič, so nad zasedo poslali dobro oboroženo

bataljon vojakov. Le-te so Tomšičevci tako pogнали preko neke koruze, da so jo komaj ucvrli nazaj proti Grobelnem in si niso upali več nad zasedo.

Akcija v Šmarju je tako lahko mirno potekala. V celoti smo izpraznili tobačno skladišče. Za slabo obute borce smo preskrbeli 50 parov čevljev in tudi jaz sem se tamkaj obul. Zaplenili smo tudi mnogo hranil, testenin itd. Vse to smo še pred koncem akcije odpeljali na vozovih proti brigadnemu taborišču. Na tej poti smo imeli smolo in vesel dogodek. Nekaj je lomastilo in cepetalo v gozdu, zato smo jurili dvakrat, nazadnje pa smo ugotovili, da je to bil gozdni jazbec. Še dolgo potem smo se smejali, češ kakšen strah nam je utepel jazbec, proti jutru pa smo dobljeni plen pripeljali pred brigadnega intendanta. Čez dan so plen razdelili. Vsak borec je dobil

V vojni prepovedana sredstva

SVOJO oboroženo silo so države stoletja spreminjale s kar najbolj morilnim orožjem, da bi povečale njeno učinkovitost. Izkušnje, ki si jih je pridobilo človeštvo v vojnem trpljenju, in težave pa so države prisilile, da so jele razmišljati o barbarskem načinu vojskovanja in da skušajo omejiti uporabo nekaterih sredstev v boju. Tako so s petrograjsko konvencijo leta 1868 prepovedali uporabo eksplozivnih izstrelkov, lažjih od 400 gramov. S tem je bila prepovedana tudi uporaba dum-dum krogel, ki se lahko v človeškem telesu stlačijo in razpočijo.

Zastrupljanje vode in hrane, širjenje nalezljivih bolezni in zastrupljanje zraka, vse to je že od nekdaj veljalo za nedostojen način vojskovanja. Haaški konvenciji iz let 1899 in 1907 sta bili v tem oziru dosledni. Prepovedali sta uporabo bojnih strupov in zastrupljanje v kakršnikoli obliki. Vzlic svečano sprejetim obveznostim pa so Nemci v prvi svetovni vojni množično uporabljali bojne strupe ter z njimi povečali trpljenje vojakov na fronti in povzročili strašne vojne posledice. Od uporabe bojnega strupa iperita (ker vojaki niso imeli plinskih mask) je oslepel 10.000 zavezniških vojakov.

Med drugim je s četrto haaško konvencijo iz leta 1907 prepovedana tudi uporaba sredstev, ki povzročajo nepotrebne muke, kakor: streljanje z drobnim svincem, šibrami, steklom itd. Prepovedana je tudi zloraba parlamentarske zastave, sovražne zastave, vojnih znakov in uniform, kakor tudi znakov ženevske konvencije: Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Prepovedano je zahrbtno ubijanje posameznih sovražnih vojakov, brez prejšnjega poziva, naj se vdajo, ubijanje sovražnika, ki se vda, kakor tudi izjave, da za premaganega nasprotnika ni milosti. Prepovedano je tudi, da bi ena stran silila pripadnike druge vojskujoče se strani, da bi sodelovali v vojnih operacijah proti svoji domovini.

S haaško konvencijo je prepovedano bombardiranje nezaščitenih mest in vasi; celo, če jih branijo z morja, je treba prizanašati bolnišnicam, porodnišnicam in kulturnim ustanovam.

Nadaljnji razvoj vojne tehnike zahteva prepoved novih bojnih sredstev. V tem oziru je na prvem mestu atomska bomba, katere rušilna moč je ogromna. Z njeno uporabo bi se človeštvo znova vrnilo k barbarskemu načinu vojskovanja. Zato si v organizaciji ZN prizadevajo, da bi atomsko orožje prepovedali.

Radomir Djurović

po 500 cigaret in po 5 zavitkov tobaka za pipo, velik del cigaret in tobaka pa je ostalo še za naše ranjene tovariše, ki so se zdravili v pohorskih partizanskih bolnišnicah. Ti so bili tega zelo veseli, mi pa smo

vedno radi mislili nanje. Glavni uspeh te akcije pa je bil silen strah, ki je zavladal v nemških postojankah na tem področju, kajti posledje so povsod pričakovali obračuna.

Jože Romih

Uš za uš

Bivši interniranci so lani obiskali taborišče Dachau. Živi so šli obiskat mrtve. Pridružil se jim je tudi nekaj svojcev mrtvih. Živi so obujali spomine na mrtve. Obujali so jih vrh hriba okrog Dachaua, na veliki grobnici, v kateri so zbrane kosti dvajsetih tisočev žrtev nacističnega besa. Njihove kosti so že strohnele. Mesu ni bilo treba gniti, saj ga skoraj ni bilo na njih. Črvi so dobili samo kožo, pa še te ne od vseh. Na tisoče trupel se je ocvrlo na koku v krematoriju... Spomini živé, blede in obledé. Obledeli so tudi spomini na muke, s katerimi je hotel nacizem upogniti in zlomiti svoje nasprotnike. Le učasi še ožive ko daljni spomin nečesa, kar umira, pa ne more umreti...

NEDELJSKO jutro v Dachauu. Štubak, esesovski priganjač, pripravlja pregled perila. Uši bo iskal na internirancih. Fašizem se boji, da mu ne bi požrle cene delovne sile. Izbere si pomočnike. Po naključju sem med njimi. Kar nekam ponosno se oziram po baraki. Premakniti se iz pasivnosti v aktivnost tu mnogo pomeni.

Sedim na stolčku in mimo mene se počasi pomika procesija nagcev. V rokah drže srajce in spodnje hlače. Že navsezgodaj so jih skrbno pregledali in pobili uši. Toda uš je uš, zleze za šiv, pa je ne opaziš.

Nagci se pomikajo mimo. Strah jim zre iz oči. Ena sama uš na perilu, pa pojdeš takoj po kosilu v kopalnico. Tam te slečejo do nagega in pariyo do ranega jutra. Zdaj se usuje nate mrzla, zdaj vroča prha. Desetkrat se lahko prehladiš; kar mimogrede stakneš pljučnico. Pljučnica pa pomeni v Dachauu neogibno smrt. Perilo in obleko prekuhajo, potem jo proti jutru pripeljejo nazaj in tedaj se začne groza.

Grk — nič. Francoz — nič. Nemec — nič. Kar veselim se na t'hem, da jim ne grozi kopalnica. Predme stopi Čeh. Samozavestno, nekam zaničljivo me pogleda.

»Neni žadnej... nobene ni,« pravi. Pregledam najprej njegove spodnje hlače. Res, nobene ni. Pregledam še srajco. Po njej pa leze. Lepo rejena, siva. Pozna se ji, da dobiva Čeh težke pakete od doma. Oba sta se nabrala masti. Pokažem mu jo.

»Veš? Sakra...«

Čeh prebledi, stisne zobe, me na tihem prekolne in stopi med ušivce v kot.

Mine teden. Spet nedeljsko jutro. Na stolčku sedi Čeh. Štubak je po naključju — morda pa tudi nalašč, za kos maslenega kruha ali praške šunke iz zajetnega paketa, izbral prav njega. Ni izključeno, da sta se domenila, zarotila proti meni. Danes meni, jutri tebi...

Spet se pomika mimo stolčka procesija nagcev. Zdaj sem tudi jaz med njimi. Trikrat sem že navsezgodaj pregledal perilo, obrnil sleherni šiv, pretaknil vse gube, polovil in pobil vse uši. In še četrtrič sem se prepričal, da nisem prezrl nobene, prav nobene. Zato stopim pred Čeha pogumno, samozavestno, brez strahu. Malo nerodno in neprijetno mi je pa le, nekam tesno pri srcu. Saj bi bil lahko zadnjič tisto rejeno uš na njegovi srajci zatajil, skrivaj vrgel na tla, pohodil, da je štubak ne bi bil opazil. Zakaj tega nisem storil? Sam ne vem. Morda iz strahu, morda pa tudi iz škodoželjnosti. Tisti Čeh mi ni bil simpatičen.

Čeh me premeri s srepim pogledom, prime mojo srajco z desnico, z levico obrne rokav, nekaj opleta s prsti. Kaj

vraga ga tako mečka in ogleduje? Saj bi prisegel, da ni v moji srajci niti gnide, kaj šele uši!

A že mi pomoli srajco pod nos — o groza! Po rokavu leze debela siva uš! Skoraj bi dejal, da je Čeh prejšnjo nedeljo pobral svojo in jo spravil v škatlico, tako je »moja« podobna njegovi. Mraz me spreleti. Sapo mi zapre. Nič ne pomaga. Ena sama uš zadostuje za kopalnico, za vroče in mrzle prhe. In še za nekaj mnogo hujšega.

Čeh se mi škodoželjno reži, ko odhajam v kot med ušivce. Razumem ga. Zob za zob, uš za uš. Ne morem pa se znebiti misli, da mi jo je podlo podtaknil, da jo je imel že pred pregledom pripravljeno, skrito nekje, da sta bila s štubakom domenjena.

Nedelja je edini dan v tednu, ko se lahko pogovoriš s tovariši, napišeš pismo svojcem, posediš na pogradih, edini dan, ko ne kriče nate od jutra do večera, ko ti niso esesovci nenehoma za petami ko lovski psi. Zato je kopalnica tem hujši udarec.

Polna je nas, ušivcev. Nagnali in nagnetli so nas v njo že več ur pred začetkom tega čudnega plesa. Stojimo na betonu, prestopamo z noge na nogo in čakamo. Čakamo eno uro, čakamo dve, tri. In vsi smo nagi. Sleči smo se morali takoj, ko so se zaprla vrata za nami. Naše obleke in perilo so odpeljali v parilnico. In kot nalašč sem bil »organiziral« za nekaj škatlic cigaret in dve kranjski klobasi iz paketa nov, do tal segajoč italijanski oficirski vojaški

DACHAU, 2 maja 1945

Naslovna stran časopisa, izdanega v Dachauu po osvoboditvi taborišča

plašč, skoraj nov civilni suk-njič in lepe hlače. Kako pri-jetno bo pozimi, ko ne bom drhtel v bednih cunjah na snegu!

Izenada se zdrznemo. Mrzla prha! Takoj za njo vroča. In spet čakamo, spet prestopamo z noge na nogo. Čas leze počasi ko deževnik po razmoče-ni njivi. Mineta še dve uri. Spet prhe, zdaj narobe, naj-prej vroča, za njo pa mrzla. Menda zato, da ne bi stoje na betonskih tleh zaspali.

Daleč čez polnoč je že, mi pa še zmeraj prestopamo z noge na nogo in čakamo. V gosti pari komaj vidimo drug drugega. Govoriti se nikomur noče. Šibkejši že omagujejo, stoje naslonjeni drug na dru-gega, kolena jim klecajo. Naši obrazi so sivi, oči udrte in steklene. Stropne luči so na-pravile iz nas žive mrliče.

Zunaj zaškripljejo kolesa. Ura bo menda že tri. Kmalu se bo začelo daniti. Obleke in perilo so pripeljali. Odpro okna in začno metati skoznje vse pomešano kar vsevprek. Na naših oblekah in perilu so bili sicer pritrjeni kartončki s številkami, toda kdo bi se ukvarjal še s tem! Išči v kupu svojo številko, kakor veš in znaš. Tiger skoči tako na konjsko glavo, ko mu jo vr-žejo v kletko, kakor so planili nagci na kup obleke in perila, kakor so se trgali zanje, su-vali in grizli, kdo bo dobil boljše.

Odrinili so me daleč nazaj. Najbližji me je sunil s pestjo v trebuh, drugi za njim v gla-vo, tretji s kolenom v zadnji-co. Ko so videli, da sem moč-no zaostal, da jim nisem več nevaren, so me pustili.

Boj je končan. Na bojišču je obležalo le še nekaj razce-franih starih oblek in prav takšnega perila. Prerinem se skozi zadnje vrste do tega bednega kupčka in potegnem iz njega, kar dosežem. Stare, tesne hlače mi segajo komaj do meč, sukinja je vsa preluk-njana, niti kolen mi ne pokri-je, srajca ima samo en rokav.

Tako našemljen se vrnem v barako. Čeh se mi je mašče-val še bolj kakor je mislil.

Jože Zupančič

Tone Lotrič:

Od Gabrške gore do Trsta

(Nadaljevanje in konec)

ZA PUSTA smo se zadrželi v Javorjah in Pod-vrhu. Zvedeli smo, da pripravlja sovražnik večjo ofenzivo, s katero naj bi raz-bil središče Gorenjskega voj-nega področja v Farjevem po-toku. Sovražni sunek naj bi prišel iz Poljan in Gorenje va-si, preko Javor, Zetine in Martinj vrha. Zato smo raz-mestili enote po dominantnih

Člani štaba Škofjeloškega odreda na Martinj vrhu, aprila 1945

točkah od vasi Rovte do Žeti-ne. Štab odreda je bil v Pod-vrhu. Prav na pustno nedeljo, ob petih zjutraj, so udarile prve nemške mine. Ob 7. uri so kurirji iz vseh oddelkov ja-vili, da se bliža sovražnik v veliki premoči. Bili so Nemci in vlahovci. Brž ko se je so-vražnik približal na streljaj k našim položajem, so zareg-ljale lahke in težke strojnice. Nemci so se po prvih izgubah nekoliko umaknili, kar je naše navdalo s pogumom. Odkrili so, da so na vseh dominantnih točkah naši mitraljezi, hkrati pa so sklepali, da mora biti štab nekje v sredini. Mine so začele padati bolj na gosto. Imeli smo že nekaj ranjencev. Nemcev je bilo vedno več in

naši najbolj izpostavljeni mi-traljezi so se že morali umi-kati na primernejše položaje. Okoli desete ure so udarile mine tik ob hiši, kjer smo imeli štab. Na mah smo imeli prepih, ker so se razletela vsa okna v hiši. Kuharice so se zbale za usodo pustnih kro-fov in so prerokovale, da jih bržkone pečejo za Nemce. Imele so prav. Okrog dvanaj-ste ure se je sovražni pritisk tako povečal, da so naši mo-rali znova menjati položaje. Izgub še ni bilo, vendar je bila hiša, v kateri se je na-stanil štab, že izpostavljena obstreljevanju. Umik nam je v eno smer krila hiša. Tedaj smo dobili »tuš« naravnost skozi okno. Krogle so preluk-njale peč. Bil je že skrajni čas za umik. V naglici smo po-spravili stvari in skakali iz hiše v sneženo gaz, ki nas je sklonjene prikrila sovražni-kom. Srečno smo dosegli gozd, kajti naši mitraljezi so krili naš umik, nato pa še drug drugega. Treba je bilo priti preko grebena, po katerem vodi cesta, in na Martinj vrhu zavzeti boljše položaje. So-vražnik je brž uganil smer na-šega umika in ker je bil naj-manj v petkratni premoči, nam je hotel to preprečiti. Blaž je priganjal. Močna pa-trola je hitela na vrh ter za-sedla dominantno višino pred Nemci. Na Martinj vrh smo prispeli še pred večerom, toda sovražnik nam je sledil s smučmi. Preden se je stemni-lo, so se spet oglasili rafali. Noč je prinesla mir. Pod nje-nim okriljem smo se umaknili še za dober streljaj in zasedli položaje, primerne za borbo iz oči v oči. Bila je jasna, me-sečna noč, zato smo se tru-dili ugotoviti, kaj dela so-vražnik. Poslali smo patrolo na ogleda in čez kake pol ure je že zaropotalo. Tudi sovraž-nik ni miroval. Prva patrola se je kmalu vrnila, a brez toč-nih poročil. Odšla je druga, pod vodstvom komandirja sa-botažne čete, Čivka. S tova-rišema se je prikradel prav

do hiš, kjer so se ustavili Nemci. Ugotovili so, da Nemci počivajo in da delujejo le patrole. Na povratku so se udarili s takšno patrolo. Toda naši trije so bili hitrejši in dva policista sta se v hipu zvrnila v sneg. Čivko je stekel prvi po orožje. V medli svetlobi pa ni opazil, da eden še giblje. Medtem ko je drugemu jemal brzostrelko, ga je ranjeni Nemec ustrelil s pištolo in zadel tako nesrečno, da je na mestu izdihnil.

Po telefonu smo obvestili Gorenjsko vojno področje na nevarnost in pripravljenost. Nismo vedeli, kaj nam prinese naslednji dan. Nihče ni mislil na spanec. Blaž je obšel s komisarjem Volčičem položaje. Hrabril je borce. Kmalu je napočilo mrzlo februarско jutro. Vladala je popolna tišina. Okrog osme ure smo opazili, da se spuščajo po čistini, kakih 500 m od naših položajev, Nemci na smučeh. Bila je to edina čistina, ki nas je ločila; drugod je bil gozd. Odločitev je bila kratka. V nekaj hipih smo postavili težko bredo na podstrešje hiše, kjer je bil štab in od koder smo imeli lep pregled. Po prvih rafalih sta obležala dva Nemca. Nemci so očitvidno mislili, da so to nepreračunani zadetki, zato so se kar na slepo spuščali po čistini proti gozdu, ki pa ga je le malokdo dosegel. Usmerili so na nas ogenj, toda vse

je šlo preko ali pa je udarjalo prenizko. Položaji so bili dobri, zato smo jih hoteli za vsako ceno držati. Nemci so se trudili pod zaščito mitraljeznega ognja približati, vendar zaman. Nemške žrtve so se množile. To je dvignilo našo moralo. Del bataljona se je začel pomikati pod okriljem gozda proti sovražniku. Znatno se mu je približal in ga napadel z boka. Izgube so se še povečale. Tedaj so Nemci vperili v nas najhujši ogenj. A spet zaman. Kmalu so spoznali, da kljub premoči v teh hribih ne bodo nič opravili. Opoldan tistega dne so se umaknili proti Železnikom. S seboj so odpeljali nad 40 mrtvih in ranjenih.

Diverzantske akcije

Akcije na železniško progo, nenadni udari na stražarje pred postojankami, številna iznenadenja sovražnika — vse to je bilo delo diverzantskih skupin Odreda. Tako je tudi Pegamova diverzantska grupa nekega večera obiskala sovražno postojanko Poljane nad Škofjo Loko. Bili sta to dve hiši, med seboj povezani s pokritim rovom. Naši trije fantje so se že v mraku na streljaj približali postojanki. Eden izmed trojice je ostal tam, da bi čez kako uro z rafalom opozoril Nemce na nevarnost in jih zvalil v cerkveni zvonik, kjer so imeli utrjeno gnezdo. Druga dva sta se medtem previdno plazila proti cerkvi. Od kozolca v bližini sta privlekla dolgo lestev in jo prislonila k cerkvi. Eden se je vzpel na okno in pripravil bombe, drugi pa je oprezoval spodaj. Dogovorjeni čas se je naglo bližal. Že je potekla ena ura. Tedaj so rafali pretrgali nočno tišino. Bil je dogovorjeni znak, ob katerem so se tudi Nemci vzdramili. Najvarnejša njihova pot je bila po rovu skozi cerkev v zvonik, kjer so se čutili gospodarje položaja. Toda nanje je zgoraj čakal naš tovariš. Po brezkončnih trenutkih se se je slednjič prikazala v cerkvi žepna svetilka, za njo še dve. Nemcev je bilo šest, ki so imeli s seboj psa. Tovariš

Martinj vrh, aprila 1945. Od leve proti desni: zdravnik Polde dr. Hladnik; operativni oficir Mirko Triglavski; komandant Škofjeloškega odreda Franc Sivec; komisar Tone Volčič; oficir OZNE Franc Luskovec-Cveto in oficir obveščevalnega oddelka Janko Poljanec

na oknu je stiskal zobe in mrzlično otipaval bombe. Tedaj — tri bombe je v največji naglici vžgal, jih nekoliko pridržal in jih vrgel med osvetljene postave v cerkvi. Hkrati se je gibčno kot maček spustil po lestvi na tla. Iz cerkve je udaril votel odmev. Šklepetanje razbitih šip je naznanilo uspešno akcijo. Medtem sta naša dva pustila lestev, preskočila pokopališko ograjo in odhitela v gozd. Nemške rakete so švigale po zraku in svetleča zrna nemških mitraljezov so rezala temo še pozno v noč. V naslednjih dneh smo zvedeli, da so Nemci odpeljali iz cerkve šest mrličev in enega psa.

Kmalu zatem so sledile velike akcije XXXI. divizije v Poljanski dolini, kjer sta bili likvidirani postojanki Log in Poljane. Tedaj je Odred imel spet zaščitno vlogo v Dolomiti. Blokiralni smo Črni vrh in Lučne. Po treh dnevih smo se vrnili v Selško dolino.

Do 18. marca so se odredne enote zadrževale v okolici Železnikov ter opravljale razne diverzantske akcije na bližnje postojanke in na železniško progo. Okrog 15. marca so odredni obveščevalci začeli javljati o sovražnih koncentracijah v Kranju, Škofji Loki

Na Martinj vrhu aprila 1945; člani štaba, v sredi terenka Dragica Demšar

in Poljanski dolini. Tudi s Primorskega so prihajale vznemirljive vesti. Sovražnik je pripravljaj največjo ofenzivo na vse področje IX. korpusa, s katero je upal, da bo popolnoma uspel in »dve uri pred zmago« uničil partizane.

Dva sovražna bataljona sta prodirala od Kranja po naši stari poti in enote Odreda so njihove prve izvidnice že dne 15. marca zjutraj pozdravile na robovih Kališe—Dražgoše. Sovražnik se je moral umakniti, ker so naši dobili okrepitev. Blaž sam je tudi hitel na položaje, kakor hitro je bilo slišati prve rafale. Dan in noč sta pretekla mirno. Vtem se je sovražnik močno približal in naslednje jutro in ves dan sta potekala v neprestanem ropotanju naših in sovražnih strojnic. Ponoči so odredne enote zavzele nove položaje bliže Železnikov. Obveščevalci so prihajali s čedalje slabšimi vestmi. Zjutraj so se nove sovražne kolone pojavile že na Prtovču. Prišle so od Radovljice čez Jelovico, da bi zaprle obroč s severne strani. Tudi po Selški dolini so brzeli sovražni avtomobili, glavna sila pa je šla na poljansko stran. Odred je bil v zelo kočljivem položaju. Telegrafisti so ves dan iskali novih vesti ali povelj od sosednjih enot, ki pa niso bile prav nič razveseljive. Do noči je bilo treba izbrati smer umika, ker nas je obdajal

vsaj 10-krat močnejši sovražnik. Odločili smo se za skrit ven prehod skozi sovražni obroč. Toda že ponoči smo prejeli povelje štaba IX. korpusa za premik preko Martinj vrha in Črnega vrha nad Cerknem proti Poreznu. Komaj nekaj ur po našem odhodu so bili Nemci že v Železnikih. Ves čas so nas sledili in tako stiskali za nami obroč. Položaj je bil od ure do ure bolj kritičen. Medtem je tudi v Cerkno prodrli sovražnik in s tem razcepil enote IX. korpusa na dvoje. Enotna komanda je postala nemogoča in nepomembna. Na odseku Porezen—Črni vrh sta bili tisto jutro zbrani dve italijanski brigadi, Kosovelova brigada, Gorenjsko vojno področje, Pokrajinski komite KPS s svojim bataljonom in Škofje-loški odred. Vsa ta vojska je skušala prodrati preko Davče in Sorice proti Jelovici, kar pa je sovražnik preprečil. Vsa cesta Železniki—Podbrdo je bila polna sovražnika in komaj so naše predhodnice dosepele v bližino ceste, je že zaropotalo. Obrnili smo se nazaj v hrib. Na Črnem vrhu so komandanti na kratko ocenili položaj in vso vojsko razdelili na dva dela. En del se je usmeril preko Blegaša v Selško dolino, kjer naj bi prebil sovražni obroč, drugi del pa proti Poreznu in Baški grapi. Poti kolon sta bili krvavi.

Odred je šel na čelu kolone preko Blegaša. Bila je krasna mesečna noč in sneg je na debelo pokrival vojaško cesto Blegaš—Škofja Loka, po kateri smo se pomikali v širokem razmaku. Do Žetine je bilo vse tiho. Nad Martinj vrhom pa smo zadeli na sovražno zasedo. Umika ni bilo več. Štab odreda sam se je preiril na čelo kolone in divji juriš je odjeknil v tiho, svetlo noč. Sovražni obroč je bil gost in njegove krogle so strahotno morale med partizani. Vendar kriki »Juriš, naprej!« niso prenehali. Namestnik komandanta, Sivec, je v naskoku zgrabil strojnico in z njo pobil vse tri nemške strelce. Prvi sunek je bil najuspešnejši, ker ga sovražnik ni pričakoval. Nekako polovi-

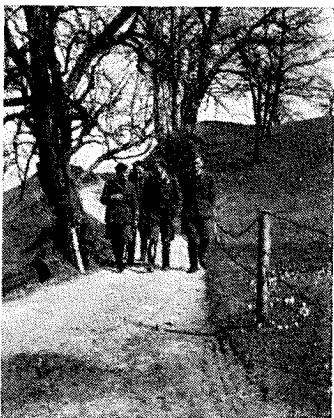

Jeseni 1944 pred Žagarjevo hišo v Osojniku, v kateri je bil štab Škofjeloškega odreda

ca Odreda se je tedaj prebila, glavnina pa je ostala še zadaj, izpostavljena hudemu ognju. Borci so legali in si iskali kritja za kamni pa tudi za lastnimi nahrbtniki. Ko so zaregljale strojnice še za hrbiti borcev, je bilo urejenega umika konec. Reševali so se v manjših skupinah, v različne smeri. To je bila tedaj edino možna rešitev. Obležalo je veliko držnih partizanov, a tudi sovražnik je imel izgube. Še dolgih deset dni po tej strašni noči so močne sovražne kolone križarile po hribih in vaseh okrog Blegaša, misleč, da so gospodarji položaja. Medtem so že priletela našim enotam na pomoč domača in zavezniška letala, ki so prisilila Nemce, da niso več stikali po grebenih za partizani.

Blaž junaško pade

Okrog desetega aprila se je vsa nemška vojska umaknila in partizanske enote so se začele znova formirati v prejšnje vojaške formacije. V tej ofenzivi je padel tudi komandant Odreda, kapetan Blaž in to blizu Selc, svojega rojstnega kraja. Bila je napadena majhna skupinica, ko je počivala. Blaž je bil zadet v koleno, da se ni mogel ganiti z mesta, toda ko so se zagnali proti njemu beli in Nemci, misleč, da bodo ujeli živega komandanta, jih je sprejel z brzo-

Člani štaba Odreda na Martinj vrhu, aprila 1945

strelko, slednjič pa je še sebi pognal strel v glavo. Sovražniki so se maščevali nad mrtvim truplom; vzeli so mu orožje in odlikovanja ter vsega prestrelili. Borci so ga nato še isto noč prenesli v Železnike, kjer je bil pokopan z vsemi vojaškimi častmi.

Komando Odreda sta sedaj prevzela Franc Sivec in komisar Volčič. Število borcev Odreda se je v tej zadnji ofenzivi skrčilo na polovico. Veliko jih je padlo, nekaj je bilo ujetih, nekateri pa so se priključili raznim drugim manjšim enotam. Odred je štel zdaj le še kakih 150 borcev. Prva pot je bila proti Cerknem, kjer smo dobili obleke in novo orožje. 25. aprila pa smo dobili neposreden ukaz IX. korpusa, naj krenemo na Vojsko, kjer da bomo dobili nova navodila. Kljub mrazu, snegu in izmučenosti smo morali hiteti, kajti bližala se je odločilna bitka za Trst in za osvoboditev drugih primorskih središč.

Zadnje naloge

Glavne partizanske sile so se usmerile preko Trnovskega gozda in Vipave proti Trstu, Škofjeloški odred pa proti Gorici, ki naj bi prvi vkorakali v Solkan in od tod v Gorico. Na zapreke, ki so nas tedaj čakale, nihče ni računal. Šli smo preko Trebuše na Čepovan, kamor smo prispeli na večer 28. aprila. Borci so se potaknili po hišah k počitku, medtem pa smo prejeli brzoglavno povelje, naj se 29. ob 7. uri pripravimo v Grgarju za napad na Sv. Goro, ki jo bodo pol ure prej bombardirala naša letala. Na Sv. Gori je bilo tedaj 300 četnikov, ki so ščitili svojim umik iz Gorice po Kanalski dolini proti Koroški. Kmalu po polnoči je bilo vse na nogah. Obveščevalci so odšli pred nami. Hodili smo v zelo raztegnjeni koloni, popolnoma tiho. Teren, po katerem smo hodili, je bil vsem neznan, saj smo bili sami Gorenjci, ki tega dela Primorske dotlej še nismo videli. Ko se je zdanilo in smo se spuščali v dolino proti Grgarju, smo uzrli Sv. Goro z močno trdnjavo na vrhu. Sprevideli smo,

da bo le-ta trd oreh. Nebo se je vtem čisto pooblačilo. Pripravljalo se je k nevihti. Okrog 6. ure je začelo grmeti, takoj nato se je vлил dež. Megle so se kopičile in zgoščevale in nam prikrivale cilj. Iz daljave smo začuli brnenje letal, ki se je mešalo z naraščajočim gromom. Do desete ure so divjale naravne sile nad nami. Naša vojska je medtem prispela v Grgar, čisto do podnožja Sv. Gore. Obveščevalci so izkoristili meglo in prišli prav do samostana. Vse je bilo tiho, vse prazno in odprto. V postojanki, v samostanu, je bil

Na položaju na Pasji ravni pri Poljanah, decembra 1944: Jože Fels in Tone Lotrič, na desni mitraljezko gnezdo

le star menih, ki je povedal, da se je posadka v najhujši nevihti umaknila z gore in bežala po Kanalu proti Avstriji. Starec ni lagal. Torej naprej na Gorico! Komandantom se je spričo te novice komaj posrečilo upostaviti red med navdušenimi borci. Z Grgarja smo preko sedla ob Sv. Gori udarili na Solkan. Sonce se je spet prikazalo. Tedaj smo šele videli, kako dobro se je tu sovražnik zavaroval. Vsepovsod so bile mine. Nepreviden korak vstran od ceste bi utegnil sprožiti eksplozijo. Onim zgoraj bi bilo res moč priti do živega le z letalstvom ali top-

ništvom. Ko smo dosegli prelaz, nam je zavel topel obmorski veter naproti in vsa goriška ravan z mestom, Sočo in vinogradi je ležala pred nami kot na dlani. Nismo mogli do besede. Solze so nam silile v oči od veselja in navdušenja. Kazalo je, da so ceste zdolaj v Solkanu prazne in zdelo se je, da je sovražnik to goriško predmestje že izpraznil in da se prek Kanala ne umika več. Pol Odreda je ostalo na sedlu, da bi preprečil morebitno presenečenje, druga polovica pa je odšla dol. Prav lahko je bilo videti cesto od spodaj, še zlasti pa prednji del naše kolone z razvito zastavo. Solkanci so nas opazili. Bili smo prva partizanska enota, ki je v popolnem bojnem redu prikorakala v Solkan. Ulice so v hipu oživele. Zaorila je partizanska pesem, čustva so prekipevala, Solkanci so jokali od navdušenja in prenekatera stara mamička se je sklonila do bližnjega borca in ga poljubila na čelo: »Kako dolgo sem vas čakala, kako srčno želela!«

Ta dan smo se ustavili v Solkanu. Obveščevalci so bili ves dan na delu in skupaj z domačini poizvedovali po sovražniku. Zvečer, ob desetih, so prišli z vestjo, da se po Vipavski dolini bliža več sto do zob oboroženih četnikov. Zadeva je bila precej resna, saj so morali skozi Solkan, če so hoteli bežati naprej v Kanalsko dolino. Zdi se, da so nekateri tihi sovražniki opozorili četnike na nas in tako so se bližali pripravljeni, da nas uničijo, saj so celo vedeli, da nas je okrog 80, njih pa nad 500, kot smo zvedeli pozneje. Okoli enajste je zaropotalo na glavni cesti. Borba je trajala nad eno uro. Sovražnikova premoč je končno zmagala, toda za ceno nekaj mrtvih in ranjenih. Naši so se brez žrtev umaknili na bližnji hrib, od koder so še isto noč prišli do druge polovice Odreda, ki je bila v zaščiti na svetogorskem sedlu. Nihče ni počival in hudo jih je skrbelo, ko so v svitu raket opazovali borbo in četniške kolone, ki so se pomikale skozi Solkan. Naslednje jutro smo se vrnili. Postavili

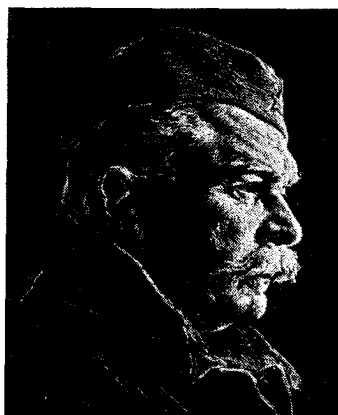
Iz partizanskega umetniškega albuma Božidarja Jakca

smo zasede proti Kanalu in proti Vipavi. Četniki, ki so se ponoči prebijali skozi Solkan, so se začeli vračati, da bi se predali zavezniški vojski, toda sprejeli so jih naši mitraljezi. V trenutku, ko smo se srečali, niso imeli ugodnih položajev, zato so položili orožje. Ker jih je bilo mnogo več kot nas, so nam bili še zmerom nevarni, zato smo jih zvezali več skupaj. Pri telesni preiskavi se je izkazalo, da naša previdnost ni bila zaman, kajti skoraj pri vsakem smo našli pištolo.

Ta večer smo dospeli do tja, koder so od jugovzhoda pritiskali Prešernovci. Vso noč so bile ogorčene borbe. Do zob oboroženi, obupani četniki so se branili pred vdajo. Hoteli so se za vsako ceno predati zaveznikom. Zjutraj 1. maja se je streljanje podvojilo. Naše enote so hotele uničiti zadnje sovražno mostišče. Mnogi so na pragu svobode izgubili življenje. Toda zmaga se je nezadržno bližala. Ob devetih zjutraj je bila Gorica naša. Na cesti Via Roma je zaplapolala slovenska zastava. Izobesili so jo na poslopju, kjer je bila prej sovražna komanda. Mesto je zaživel in 1. maj praznovalo v svobodi. Točno ob deseti uri je na Via Roma privozil prvi ameriški tank. Zavezniki so uvideli, da so v mestu že naše enote, da smo Gorico že sami osvobodili.

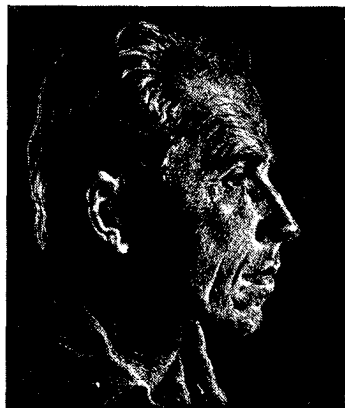
Prve dni maja je bilo v mestu še vedno nevarno, zlasti ponoči, zaradi zaostalih četnikov. Prešernovci so ostali v mestu, Odred pa je ponoči med 4. in 5. majem odšel v Vipavsko dolino, kjer je v času ustanovitve prve slovenske vlade v Ajdovščini prevzel zaščito na Colu proti Trnovskemu gozdu. Nato smo se vrnili v Gorico. To je bila obenem zadnja naloga Odreda. Že nekaj dni po povratku smo namreč prejeli ukaz o preimenovanju Odreda v 2. bataljon II. brigade KNOJ, ki je imela sedež v Trstu. Komanda Odreda je dobila nekajdnevni dopust, drugi bataljon pa so prevzeli novi komandanti.

*Dr. Aleš Bebler - Primož
(visoka jedkanica, 1944)*

*General Jaka Avšič
(visoka jedkanica, 1944)*

*Slikar France Mihelič
(visoka jedkanica, 1944)*

»Borec« pretežno literarna revija...?

VZADNJI številki »Borca« 1954 sem čital, da je letošnji letnik »Borca« že sedmi. Sedem let je sicer kratka doba, toda dovolj dolga, da se ozremo lahko nazaj in ugotovimo, če smo napredovali ali nazadovali.

»Borec« je nedvomno v teh šestih letih, odkar izhaja, iz glasila Zveze borcev NOV postal splošno slovenski list. Reči moram, da je posebno v zadnjih treh letih zelo napredoval. Kakšna je samo razlika v tehnični obdelavi, da o vsebinski niti ne govorim! V zadnjih letih je postal »Borec« ena največjih slovenskih revij tako po nakladi kot po številu tiskanih strani. Počasi si »Borec« utira pot tudi v zamejstvo med napredne izseljenke kroge. Leta 1954 je dobil urednik »Borca« Tomšičevo nagrado kot priznanje za svoje in delo uredniškega odbora.

V letošnjem letu je vsekakor treba povečati število naročnikov. To bomo dosegli, če bomo na vsakem koraku pridobivali nove naročnike med svojimi tovariši, soborci in znanci. Precej bi v tej smeri lahko napravilo tudi naše dnevno časopisje. Leta 1954 je časopisje zelo malo storilo za popularizacijo »Borca«, saj razen notic v »Večeru« in ocene v »Ljudski pravici-Borbi« noben dnevnik ali tednik ni niti omenil izhajanje tega lista. Človek se vpraša: zakaj tako? Sicer je »Borec« v eni izmed lanskih številčk o tem že nekaj pisal in ocenil ta pojav kot nezanimanje za to vrsto literature. Po tem pisanju pa se ni prav nič obrnilo na bolje. Morda pa je le res, da nekateri ljudje smatrajo pisanje v »Borcu« kot izživiljanje starih odsluženih vojni veterani. Ali pa nimamo novinarjev oziroma kritikov, ki bi bili sposobni objektivno ocenjevati v luči marksistične estetike našo najnovejšo zgodovino, ki je hkrati tudi največja prelomnica v življenju našega ljudstva?

V »Borcu« zadnjih let opazimo nenehno naraščanje tek-

sta s čisto literarno obdelavo tematike NOB. Po mojem mnenju je to razveseljav pojav, ki kaže, da počasi prehajamo od preprostejših oblik k popolnejšim. Reportaže, memoari itd. so namreč najlažja oblika literarnega oblikovanja. Res je, da je tudi ta vrsta pisanja koristna, res je, da tudi na tak način nimamo opisanih vseh obdobj v celih delih naše ožje in širše domovine, toda vseeno se na tak način o NOB piše že vsa leta po vojni. »Velikega« romana ali povesti o NOB pa Slovenci na žalost še danes nimamo, čeprav imamo nekaj nadpoprečnih del s to tematiko. Prav tako pa imamo zadnja leta nekaj primerov, ko so posamezniki, ki so največkrat NOB preživeli kot »sopotniki revolucije«, popačili v svojih literarnih delih dogajanje v teh kritičnih časih. Res je tudi, da v Sloveniji vlada že skoraj 20 let tako imenovana »literarna suša«. Toda tarnati ne pomaga!

»Borec« bi lahko prevzel, in upam tudi, da jo bo, veliko nalogo literarnega učitelja in voditelja mladim kadrom, ki morajo priti. Pravijo sicer, da se pisatelji rodijo, ne pa naredijo. Ne poznamo pa piscev, ki so se useli za mizo in kot svoje prvo delo napisali visoko vredno literarno umetnino. Poznamo pa mnoge, ki so začeli s pisanjem spominov, nehali pa z romani in povestmi svetovnega slovesa, čeprav niso imeli posebno »velike« šolske izobrazbe. Saj so tudi v NOV partizanski komandanti brez posebne vojaške in šolske izobrazbe zmagovali nad sovražnikom, ki je imel akademsko izobražene oficirje!

Med bivšimi borci NOV in aktivisti jih je veliko, ki imajo voljo za pisanje, imajo pa tudi kaj pisati. V nekem humanističnem listu sem nekoč čital šalo na račun »literarne suše«. Star in mlad literat se prepirata. Mladi pravi, da ne zna pisati, stari pa, da nima kaj pisati. V šali povedana žalostna resnica. Takrat, ko bi

se mnogi morali učiti in hoditi v šole, so grmeli topovi in mladi ljudje so zamenjali knjige za puške in preživeli najlepša leta mladosti v krvavi vojni. Sedaj so ti ljudje ostali morda brez kvalifikacij, z rahlim zdravjem, toda v sebi hranijo doživetja iz svoje mladosti. »Literarna suša« bi bila na mah odpravljena, če bi vsi taki in podobni napisali samo svoje doživljaje. Kakšna velika dela bi nastala, če bi svoje doživljaje literarno obdelali? Popolnoma razumljivo je, da takšni ljudje, ki so vojno sami občutili, ki so osebno v njej sodelovali, vse drugače o njej pišejo. Tu pa ne gre samo za vojno, ampak tudi za z njo združeno socialno revolucijo. Končno pa je treba tem ljudem pomagati, ker so kot ljudje in kot revolucionarji dali vse od sebe za boljšo bodočnost našega ljudstva in končno vsega človeštva. Mislim, da bomo toliko časa, dokler takšni ljudje ne bodo zrasi v pisatelje, lahko govorili o »literarni suši«.

Če bo »Borec« izpolnil to svojo nalogo, bo nujno v naslednjih letih postal pretežno literarna revija. S tem pa ne bo več samo splošno slovenski list, kot sem prej omenil, da je postal v zadnjih letih, ampak vodilni list. Literarna zgodovina Slovencev bo pa za beležila »Borca« kot novo »šolo« in kot list nove, realistične struje v slovenski književnosti.

Mile Pavlin

KDAJ JE BILO IZDELANO PRVO DVOKOLO? Prvo dvokolo na svetu je pravzaprav star izum, saj ga je Arabec Rabi Ibu Zldai izdelal že leta 656. Ugotovljeno je celo, da je ta Arabec s kolesom, ki ga je izdelal sam, opravil določeno pot nekoliko hitreje kakor kamele...

DA SO ČEBELE REŠILE MESTO PRED OBLEGOVALCI? Leta 1642 je bila med večjim odredom švedske vojske in Nemci ogrožena bitka pri nemškem utrjenem mestu Künsingen. Nemci so se v skrajni sili zatekli v močno utrjeno mesto, Švedi pa so začeli napadati same utrbe in grozili meščanom, če se ne predajo. Maloštevilna posadka mesta je že začela kolebati. Tedaj pa se je zgodilo nekaj... Nekí meščan je s pomočjo drugih prinesel na obzidje mnogo čebelnih panjev in

ŠE NE VESTE?

DA STA DVA BIVŠA AMERIŠKA VOJAKA sestavila poseben zložljiv avto z motorjem 8,5 KS, ki tehta 225 kg ter ga je mogoče sestaviti z navadnih orodjem.

KDO JE NAJHITREJŠI? Vedno bolj se razvijajoča tehnika je uspeša s točnimi računi ugotoviti hitrost živih bitij v naravi in hitrost elementarnih pojavov v naravi. Znano je, da se za pojem počasnosti smatra – polž, ki napravi v eni sekundi samo milimeter, medtem ko človek v tem času prehodi en meter. Konj v normalnem koraku preide v eni sekundi 1,2 m, ladja na morju 8 m, potniški vlak 18, golob v letu 18 m itd. Nevhita se giblje za brzino 17 m v sekundi, košava do 30 m, lastavica 45 m itd. Zemlja se vrti s hitrostjo 450 m, svetloba, ki se premika s fantastično hitrostjo, pa napravi v eni sekundi 300.000 kilometrov.

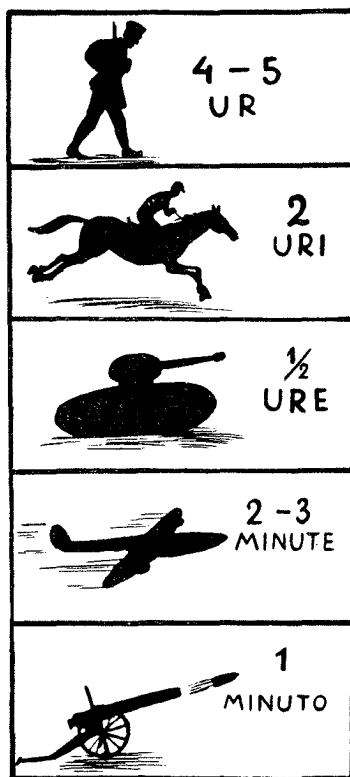
DA SO SE V VOJNI proti ogromni vojski mongolskega vojskovodje Tamerlana naši predniki prvič borili proti slonom, katerih naloga je bila takrat približno enaka nalogi sedanjih tankov. To je bilo v bitki pri Angori (sedanji Ankari) leta 1402.

KOLIKO PREBIVALCEV JE NA SVETU? Iz posebnega biltena Organizacije združenih narodov je razvidno, da se prebivalstvo na svetu zelo hitro razmnožuje. V letu 1953 se je povečalo prebivalstvo na svetu za 25 milijonov, kar znese približno 70.000 na dan. Če bo to število naraščanje prebi-

OD KOD IZRAZ »SABOTAŽA«?
Izraz »sabotaža« izvira iz besede »sabot«, kar pomeni leseno kolklo, ki jih še danes tu in tam na Holandskem uporabljajo delavci. Ljudi, ki so nosili to obuvajo, so imenovali v Franciji »sabotiers«. Ko so pričeli stroji v večji meri izpodrivati ročno delo in je ostalo mnogo ljudi brez kruha ozir. za-služka, so delavci podtaknili svoje »sabots« v stroje, izjavljajoč pri tem, da se je to zgodilo slučajno. Sabotažo kot »orožje« pa so prvič uporabili v Franciji leta 1887 ob neki stavki.

KDAJ JE BILA PRVA POMORSKA BITKA NA JADRANU? Pred 2300 leti, ko je bil gospodar Sicilije Dionizij Starejši, je bila na Jadranskem morju prva pomorska bitka. Dionizij Starejši je svojemu prefektu v Lisosu naročil, naj uniči Ilirce, ki so se bili tedaj uprli na Hvaru. V hudi in veliki pomorski bitki, ki je trajala komaj sedem ur, so zmagali Grki. Praviijo, da je v tej pomorski bitki padlo pet tisoč Ilirciev, okoli dva tisoč pa je bilo ujetih.

DA POTREBUJE ZA 20 KILO-
METROV DOLGO POT —

Nove knjige

V Zagrebu je že pred daljšim časom v prevodu Franja Gažija in Frana Dominisa izšla knjiga **»Liječnici zločinci«** s podnaslovom: »Povijest o zločinima nacističnih liječnika« (str. 148), ki je pri nas ostala neopažena, vendar zaradi svoje vsebine zasluži, da bi jo poznali predvsem vsi tisti, ki nemških koncentracijskih taborišč niso občutili na svoji koži. Knjiga razkriva, kako so številni nemški zdravniki sodelovali aktivno pri zločinu genocida nasproti nemškemu narodom, pri njihovem množičnem ubijanju in steriliziranju. V tesni povezanosti z najvišjimi nacističnimi veljaki, po njihovih navodilih in po svoji pobudi so izvajali nad pripadniki nemških narodov najrazličnejše »zdravstvene« poizkuse, katerih cilj je bil, kako dolgo more človek v poizkusnih primerih vzdržati in kaj vse more prenesti. Spuščali so ljudi iz letal iz izrednih višin, potapljali jih v vodo z zelo nizko temperaturo, preizkušali ogrevanje zmrznjenih oseb s pomočjo živalske toplote, koliko vzdrži človek, če pije morskovo vodo, kakke rezultate pokažejo umetno vcepljeni tifus, tuberkuloza in druge bolezni, kako reagirajo ljudje na sulfamidne injekcije itd. Posebno poglavje je posvečeno neposrednemu uničevanju različnih rasnih skupin in nezaželenih bolnikov, bebec, neozdravljivih itd., s pomočjo posebnega postopka. Problem evtanazije so nacistični zdravniki izvajali v obliki umora. Obširno so se bavili tudi z množično sterilizacijo nezaželenih ljudi itd. Celotno ravnanje nacističnih »zdravnikov« v koncentracijskih taboriščih pomeni strahotno barbarstvo, ki je zdravniško etiko hotelo postaviti na glavo. Nacisti so seveda poskusom hoteli vtisniti pečat znanosti, toda po mnenju ameriških zdravnikov, ki so raziskovali te nečloveške primere, niso poskusi dali ničesar, kar bi civilizirana medicina mogla uporabiti, da so torej znanstveno popolnoma pro-

padli. Kulturni svet je zato tudi primerno odgovoril. Glavne krivce nacistične »medicine« je postavil pred sodišče in jih v procesu, ki je bil v glavnem 1947 v Nürnbergu, primerno obsodil. Sedem glavnih je bilo obsojenih na smrtno kazen z obešenjem, drugi pa na več let zaporne kazni.

*

Založba »Kultura« v Beogradu je lani izdala knjigo **»Narodnooslobodilačka borba u Makedoniji«**, članci i dokumenti (str. 132). Izdala jo je za deseto obletnico osvoboditve Makedonije. V primeri s »Pregledom narodnooslobodilač kog rata u Makedoniji«, ki ga je že pred petimi leti izdal Vojnoistoriski institut JA, »Kulturina« knjiga nekako zastaja. Manjka ji predvsem fiste enotnosti v obdelavi snovi, kakor jo kaže »Pregled«. Toda osnovni namen, da namreč nudi bralcem temeljno poznavanje o narodnoosvobodilnem boju v Makedoniji, je kljub vsemu izpolnila. Knjigo »Kulture« sestavlja 14 prispevkov, ki jim je dodan še seznam narodnih herojev iz

Makedonije. Polovico sestavkov so ponatisi, ki so jih napisali vodilni posamezniki ali izdali organi, ki so vplivali ali delovali v Makedoniji. Druga polovica sestavkov se pa nanaša na delovanje makedonskih partizanskih enot. Med njimi je najobsežnejše prikazana aktivnost Prve makedonsko-kosovske brigade, ki je v začetku 1944 napravila pohod iz skrajnega južnega konca države v osrčje Makedonije do planine Bogomila — zato Bogomilski pohod — in nato zopet nazaj. Na tem pohodu se je brigada zaradi zime in snega borila s podobnimi težavami kakor naša 14. na Štajerskem. Delovanje te makedonske brigade je pomembno tudi za Slovence, ker so v njenem sestavnem bataljonu »Borisa Vukmiroviča« sodelovali številni Slovenci iz Istre. Isto moramo reči še o Drugi makedonski udarni brigadi, v kateri so tudi sodelovali Slovenci, in to Slovenci, ki so se pred vojno naselili v Makedoniji. S tem so Slovenci tudi v Makedoniji pomagali uresničevati bratstvo jugoslovanskih narodov. Na žalost se v Sloveniji še nihče od udeležencev ni spomnil, da bi to sodelovanje tudi opisal.

Bogomilski pohod — tako se je imenoval pohod I. makedonsko-kosovske brigade 1944, ko se je prebijala skozi sovražne zasede in obroče ter prišla že drugič iz vasi Zborsko v Egejsko Makedonijo preko planine Bogomile pri Titovem Velesu in nazaj

Tudi založba »Kmečka knjiga« v Ljubljani je izdala lani konec meseca decembra pet knjig za svoje naročnike. V leposlovnem delu zbirke je za nas pomembna knjiga Ignaca Kopriivca: »**Nevidna steza**«. Le-ta vsebuje dve noveli iz časa okupacije in narodnoosvobodilne borbe. Mnenja o tej knjigi so pri bralcih dokaj deljena. A ne zaradi literarne obdelave, temveč novele dajejo vtis, da so nekateri dogodki narejeni, skonstruirani.

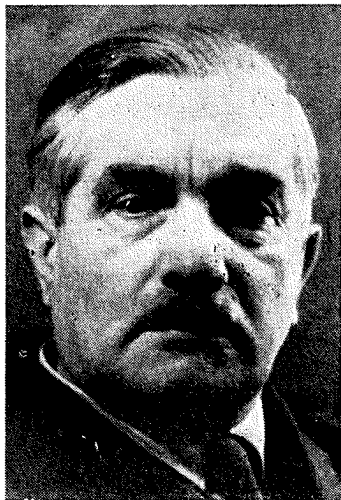
*

Glavni odbor Zveze ženskih društev iz Hrvatske je izdal prvo knjigo dokumentov in podatkov o sodelovanju in aktivnosti žensk iz Hrvatske v narodnoosvobodilni borbi, z naslovom: »**Ženske iz Hrvatske v NOB od 1941 do 1945**«. Sedaj je izšla komaj prva knjiga v pripravi, pa je že druga. V prvem delu vsebuje knjiga podatke o razvoju organizacije AFŽ v Hrvatski in številne oblike dela in sodelovanja hrvatskih žensk v NOB, kakor tudi njihova pomoč NOB od prirejanja sanitetskih tečajev do uličnih demonstracij. Drugi del knjige pa govori že o ženskah, ki so s puško v roki opravljale najrazličnejše akcije. Tretji del prve knjige je vsekakor zelo pretresljiv, kajti tu govorijo otroci o trpljenju po zaporih in taboriščih v času ustaškega terorja. V knjigi je okoli 1000 življenjepisov najpožrtvovalnejših hrvatskih žensk, omenjenih pa je okoli 6000 imen. Skozi besedilo se prepletajo tudi fotografije in faksimili raznih dokumentov, nanašajočih se na narodnoosvobodilno borbo in fašistični teror.

*

Z usodo sedmih nacističnih veljakov, ki so na znanem političnem procesu v Nürnbergu ušli smrtni kazni, se bavi knjiga Jacka Fishmana »**Sedmorica iz Spandaua**« (str. 225), ki jo je v prevodu izdala beograjska založba »Rad« ob koncu 1954. Fishman, ki je po poklicu novinar, v njej zelo natančno opisuje sedanje življenje obsojenih nacistov in zaprtih sedaj v stari trdnjavi Spandau. Spretno je razkril misli in zveze zapornikov, ki

so sicer bile prekrite z veliko tajnostjo. Njegova knjiga nudi gradiva zgodovinarjem, psihologom in politikom. In prav to zadnje je nedvomno najpomembnejše. Spandauski zaporniki (Hess, Räder, Funk, Speer, von Schirach, von Neurath in Dönitz) žive življenje,

France Bevk, najplodovitejši slovenski pisatelj

iz katerega bi lahko potegnili konsekvence za same sebe, da bi se nekaj naučili iz svojih grehov in zgrešenih ambicij. Toda prav tega nočejo. Ostala jim je domišljavost in otepajo se vseh težav, češ da so »nečloveške«, čeprav se še primerjati ne dajo z usodo ljudi v nekdanjih nacističnih koncentracijskih taboriščih. Zanimiva so Fishmanova razkritja zvez, ki jih zaporniki vzdržujejo z zunanjim svetom in kako se ta zunanji svet bori za olajšanje njihove usode. Fishman v svoji knjigi zelo dobro kaže, kako aktivne so sile, ki hočejo demontirati veljavnost nürnberške rabsodbe nad spandauskimi zaporniki, kako segajo ti vplivi do najvišjih vrhov ne samo v Nemčiji, temveč tudi v Angliji in ZDA, kako je življenje v Spandauu postalo celo eden od problemov in hladni vojni med Zahodom in Vzhodom, kako so edino Rusi ostali najdoslednejši

v izvajanju »režima« v Spandauu. Vrednost knjige je ravno v tem, da avtor ni suhoparno razvrstil podatkov o življenju sedmorice v Spandauu, temveč je z njimi in z neznatnim dodajanjem svojih sodb znal obtožiti prav tiste kroge, ki se v imenu človečnosti potegujejo za vojne zločince, ki so bili obsojeni prav zaradi zločina proti človečnosti v svetu.

*

Že sredi meseca decembra lani so izšle knjige Prešernove družbe, tokrat v nakladi 50.000 izvodov. Nedvomno je resnica, da Prešernova družba izdaja vsako leto kvalitetnejša dela. Izšle so sledeče knjige: Koledar, Franceta Bevka povest »Tuja kri«, pripovedno delo norveškega pisatelja Olava Duuna »Hoja skozi temo«, Vladimira Kokoleta »Dežela sveta« in Iva Zormanova mladinska povest »Svobodni gozdovi«. Nas predvsem zanima knjiga »**Svobodni gozdovi**«. Snov za to knjigo je vzel avtor iz NOB in pripoveduje o junastvih in dogodivščinah mladega fanta, ki je skupaj z očetom pri partizanih in jim po svoje pomaga. Resnično, knjiga je zelo zanimiva in ima dobre lastnosti mladinskega dela, ki ne samo mlade, temveč tudi starejše bralce pritegne. Knjiga Franceta Bevka: »**Tuja kri**« pa zajema snov iz italijanske okupacije na Primorskem v zadnjih letih pred drugo vojno in tudi borbo naših ljudi, povezanih z NOB, proti okupatorju. Vsekakor je Bevkova knjiga med vsemi letošnjimi knjigami Prešernove družbe na prvem mestu.

*

Spomini Rodoljuba Čolakovića na narodnoosvobodilno vojno izhajajo v slovenščini že nekaj let. Lani se je prvim trem knjigam pridružila še četrta knjiga: »**Zapiski iz osvobodilne vojne**«. V četrti knjigi je avtor zbral dogodke iz vstaje v Vzh. Bosni. Zapiski obsegajo dobo enega leta, od začetka novembra 1942 do konca oktobra 1943. Knjige je izdala Cankarjeva založba v Ljubljani.

V nepravem času izšla knjiga

SO LJUDJE, ki je njihova častihlepnost tolikšna, da izgube čut za presojo, kaj je resnično in kaj ne. Treba si je le zamisliti kako svetovno mesto, v katerem mrgoli namišljenih talentov, ki hlepe po literarni ali drugačni slavi, da lahko doumemo vzroke, zakaj se kdaj pa kdaj v svetu pojavi kaka knjiga, ki je v nasprotju z resnico ali pa celo zgodovinskimi, v svetu že zdavnaj priznanimi dejstvi. Če še dodamo, da se je takšna knjiga pred kratkim pojavila v Italiji in da jo je napisal oficir na Balkanu poražene vojske, lahko ugotovimo, da je izšla iz tistih krogov, ki bi iz poraza hoteli napraviti zmago in iz zgodovinske resnice ponaredek, kakršnega so uporabljali Mussolini in njemu podobni, kadar so se pripravljali na kak »pohod«, ki naj bi razširil meje italijanskega imperija. Toda nekaj je narobe pri tej stvari! Štejemo namreč leto 1955, in lani, kakor je znano, je predsednik Scelba v parlamentu in kasneje v Trstu obetal, da bo Italija vse storila za izboljšanje sosedskih odnosov z Jugoslavijo. Vzlic dobri volji, izraženi ob mnogih priložno-

stih, pa kaže, da bi nekateri ljudje v Italiji še zmerom hoteli blatiti naše narode in naše voditelje ter tako zavreti proces zbližanja med dvema sosedskima državama.

Gre namreč za knjigo alpinskega kapetana Giovannija Trucca z naslovom »Nell'ombra di Tito« (»V Titovi senci«). Ta »junaški« oficir, ki se je po kapitulaciji italijanske vojske 1943 predal Nemcem, »ker se ni hotel boriti niti na strani od zaveznikov nepriznanih četnikov niti na strani komunističnih partizanov«, v svojem neslanem pisanju trdi, »da so italijanske čete ljubile jugoslovansko ljudstvo in mu celo nudile varnost in zaščito, da se v anarhiji, ki je nastala po propadu stare Jugoslavije, ni poklalo med seboj«. Nesramnost njegovih trditev gre celo tako daleč, da imenuje prisotnost italijanskih vojaških čet za jugoslovansko ljudstvo edini pogoj za njegov obstoj.

Omeniti moramo, da Truccova ideja o varnosti in zaščiti, ki da jo je prinašala italijanska vojska v okupirane dežele, ni nova, ker so jo italijanski imperialisti uporabili tik po prvi svetovni vojni na

Primorskem, Tirolskem in v vseh z zvižajo ali na silo prilasčenih deželah. Uporabljali so jo tudi pozneje v Abesiniji, Grčiji, Albaniji in na vseh »slavnih« bojiščih, kjer je moč njihovega orožja odpovedala, diplomatska beseda pa obveljala.

Nikakor ni naš namen obnavljati bridke spomine, ki jih mi drugače presojujemo kot kapetan Trucco. Toda če smo pripravljani pozabiti, kar je bilo, da bi upostavili boljše stike z Italijo, še ni rečeno, da smejo postati pozabljeni in nesramni tisti, ki jim prijateljsko in plemenito prožimo roko. Knjiga, kakršno je napisal Giovanni Trucco, milo rečeno, ni primerna za čas, v katerem so bili storjeni mnogi koraki, da se preteklost pozabi. Kvečjemu nas sili k obnavljanju dejstev, ki bodo najmanj prijetna za »pisatelje« Truccovega kova in ki ne bodo privedla nikamor!

Vsebine knjige natanko ne bomo obravnavali, ker vsa temelji na trditvah, ki so na las podobne gornjim. Kvečjemu lahko ugotovimo, da bi v Italiji, če res iskreno mislijo, lahko onemogočili izdajanje takšnih knjig ali pa vsaj avtorje opozorili, naj se drže resnice, ki jo pozna vsak vojak bivše okupatorske vojske, najboljše pa narodi, ki so italijansko okupacijo izkusili. To bi bilo najmanj, kar bi lahko storili v prid prijateljstva z Jugoslavijo!

Nemški zločinci so pod Peco na Koroškem zverinsko pobili Peršmanovo mater z dvema otrokoma

Človek z zlomljenimi prsti

Carl Sandburg, »najbolj ameriški pisatelj, ki piše v govoru običajnega človeka«, se je rodil 6. januarja 1878 v državi Illinois v ZDA revnemu priseljencu švedskega pokolenja. Z enajstim letom je moral začeti delati. Delal je v trgovini, pisarni, brivnici, kovačnici, cirkusu in kot kamionski sofer. Ko je bil star dvajset let, je nekaj časa obiskoval college (univerzo), kjer je tako navdušil nekega profesorja s svojimi pesmimi v prozi, da mu jih je izdal. Nato je bil nekaj časa novinar. Napisal je obširen življenjepis Abrahama Lincolna v 6 knjigah, za katerega je dobil častni doktorat desetih univerz. Napisal je tudi roman »Stena spominov«, ki je bil objavljen, ko je bil star 70 let. Na njegov 75. rojstni dan so izšli »Večno mladi starci«, v katerih opisuje prvih 20 let svojega razgibanega življenja. Posebno znan je po svojih pesmih v prozi, ki jih je izdal v 7 zbirkah. Vse njegove pesmi so pisane v svobodnem ritmu; odlikujejo se po ljubezni do ljudstva. Imenujejo ga »ljudskega pesnika«. Njegove pesmi so preproste in rafinirane, vedno brez rim, človeško čuteče, pisane v popularnem žargonu, skratka moderne. V njih popisuje velemesto in prerijo, skratka Ameriko. — Pesem »Človek z zlomljenimi prsti«, ki jo objavljamo, je napisal med drugo svetovno vojno 23. avgusta 1943, ko se je udeleževal kot publicist in se boril proti izolacionizmu, proti temu, da bi se Amerika ne vmešala v drugo svetovno vojno. — V njej opisuje bojda resničen dogodek, ki se je pripetil na Norveškem med nemško okupacijo. — Pesem je iz angleščine prevedel in s kratkim življenjepisom opremil Stane Mohorič.

Človek z zlomljenimi prsti meče senco ...

V slikovitih in večno zelenih norveških gozdovih —

in širom po Evropi in Sredozemlju, vse do palm v libijskih oazah
živi in govori z znaki, ki jih dajejo njegovi izgubljeni prsti.

Neki sin Norveške, ki se je prebil skozi mreže gestapa in nacističnih patrol, nam je prinesel to zgodbo, ki kroži med tistimi, ki so sedaj na Norveškem.

*

Oltar v srcu imajo za brezimnega človeka, ki se ni hotel spomniti imena, imena, imena, ki ga je gestapo hotel.

»Povej nam ta imena. Kdo so oni? Govori! Hočemo ta imena!«

On pa jih je gledal v obraz, gledal jih je v oči in ure so tekale in imena se niso pojavila;
ure in ure, in niti eno ime gestapu.

Rekli so, da ga bodo zlomili, kot so zlomili druge.

Gumijasta cev, ki tolče po obrazu in po vratu, gumijevka, ki povzroča bolečine, a ne pušča sledov,

ali določitev čete za streljanje in smrt v delčku sekunde.

Gestapo je razmisлил vse to in se odločil, da za njega najde nekaj drugega.

»Povej nam ta imena. Kdo so bili? Govori!

Daj, takoj imena — ali ...!«

Toda imena se niso pojavila. In tako stalno; toda imen ni.

*

Nato so mu zlomili mali prst na levi roki.

Nato tri prste, in levi palec se je zvijal, dokler ni bil zlomljen.

Še vedno ni imen. Pustili so mu dan in noč, da se odpočije in premisli.

Nato spet zahtevajo, naj da imena, on pa jim da isto molčanje.

Tudi mali prst na desni roki so mu krivili; krivili so mu ga vedno bolj, dokler ni obvisel ob sklepu, ki je krvavel.

Nato so mu zlomili še tri prste in jih odtrgali drugega za drugim;

tudi desni palec so mu zvijali, dokler se ni zdrobila kost.

*

Ali je mislil na violino in harmoniko, ki se ju ne bo več dotaknil?

Ali je mislil na otroške ali ženske lase, s katerimi se ne bo več igral?

Ali na kladivca in svinčnike, ki se jih ne bo več mogel posluževati?

Ali na rokavice, ki mu ne bodo nikoli več prav?

Morebiti se je za trenutek posmešnil delu gestapa?

Sedaj za nekaj časa ne bo držal niti noža niti vilic

niti ne bo prinesel skodelice k ustnam

niti ne bo podpisal svojega imena, držčeč pero med palcem in prsti.

*

Toda to ni bilo vse — bili so na pol pota! Veščina in prekanjenost gestapa sta imeli določen cilj.

Hoteli so, da vsakdo na Norveškem ve, kako grozen je lahko gestapo.

Hoteli so, da se na daleč šepetajo v strahu o tem, kako nacisti postopajo s tistimi, ki nočejo povedati ali dostaviti imena.

»Dali ti bomo še eno priliko, da nam pomagaš!«

Toda on jim kljub temu ni hotel dati imen. Na njegov zaklenjeni jezik, njegovo norveško voljo, zoperstavljeno nacistični volji, na njegov ponos in vero v pot svobode, njegovo pripravljenost, da raje umre, kot da jim pove, kar žele —

na to so odgovorili s poslednjim besnim postopkom,

in mu zlomili levo roko v laktu,

in mu jo zlomili tudi v rami...

Ko pa se je osvestil in za trenutek odprl oči, so mu zlomili tudi desno roko; najprej v laktu in nato v rami.

Takrat je seveda pozabil vsa imena, celo svoje.

So ljudje, kakor smo vi in jaz in mnogi drugi,

ki ne bodo nikoli pozabili človeka z zlomljenimi prsti.

Njegova volja in ponos svobodnega človeka sta ga preživela.

Premika se njegova senca, govore njegovi sveti prsti.

Govori ljudem, da obstoji tisoč načinov, da umreš zdrobljen in zmravljen,

in da je bolje umreti na vse te načine, kakor reči: »Da, da, da!«,

kadar je odgovor: »Ne, ne, ne!« Smrt pa je dobrodošla,

smrt hitro pride.

Smrt je spokojni korak v blago vedro polnoč.

Na mrtvi straži

PRED kratkim so tudi v naših kinematografih vrтели dokumentarni film »Na mrtvi straži«, ki ga je izdelalo podjetje »Zastava-film«. To omenjamo zato, ker menimo, da pomeni dogodek, ki ga je vredno in treba zabeležiti. Film »Na mrtvi straži« namreč ni neobičajen samo po temi in vrsti obdelave, odlikuje se tudi po pravem filmskem tempu in svojevrstnem veznem tekstu. Dobri stih, ki jih podaja izvrstni vezalec, so iz snovi, ki se pod filmsko kamero kaj rada zmaliči v povprečno filmsko delo, napravili celoto, ki jo kadri iz osvobodilne borbe, izvirni ali improvizirani, le še poživljajo. Skratka, ta film ni na traku upodobljena galerija spomenikov, mrtvega kamna, marveč živa pripoved, ki vže in prepriča. To je iz dokaj ne-hvaležne materije ustvarjena lirika, in kamen vdahnjeno življenje, oživljeno z bežnim, komaj opaznim prizorom listja, ki trepeče v vetru, s prelepimi, vprav filmsko kratkimi stih, Djordja Radišića, soncem in vedrim nebom (režiser je za snemanje nalašč izbral lepo vreme), lepimi pomladnimi dnevi kot simboli vere v lepše dni, za katere so padli ljudje, ki jim je film posvečen.

Ko gledate kraj bele ceste, ki jo je presekala most, v bojnem redu razvrščene ali poleg partizane, ne morete razpoznati, ali je to privid, sanjska slika iz borbe, ali resničen prizor, ki se odpira očem. Šele ko se kamera po snemateljevi in režiserjevi volji dvigne, spoznate, da je vse to le upodobljeno na beli plošči sredi zelene trave in žal vam je, da se morate odreči tudi slušnim prividom, prasketanju mitraljezov in vzklikom borcev, resničnemu podoživljanju, ki ga je razvnel izvrstni režiserjev prijem.

Film »Na mrtvi straži« je zmagoslaven pohod mrtvih junakov, mož in žena, padlih partizanov in vseh 1.700.000 žrtev, kolikor jih je dala za osvoboditev naša dežela. Pred nami oživljajo kamnita lica, oživljajo gube, globoko zabrazdane v koščene, odločne obraze, ki jih vekove bije veter in izkuša življenje. Eden pada, drugi ga prestreza, pred nami se gibljejo čete, bataljoni, odredi. Živa sila, ki ruši, osvobaja, gradi. S filmom podoživljamo davno minule dogodke in zdi se nam, kot da smo premostili prepad časa in prostora ter da živimo, čustvujemo in ustvarjamo s tistimi, ki že dolgo več niso živi. Vešča

režiserjeva roka (režiser in scenarist hkrati je Branko Vukotić) je kljub temu, da ni mogla zajeti vseh spomenikov NOB, posredovala občutek, kot da so se dvignili k obtožbi in zmagi vsi mrtvi proletarci v domovini, iz grobov poleg zapuščenih steza, s planin in s cest, kjer so spomeniki in kjer jih ni. To so nedvomno omogočili kadri spomenikov, likov narodnih herojev in čisto neznanih borcev, izza katerih vstaja kakor na dlani vsa prostrana širjava naše domovine, po kateri so čez in čez raztresena znamenja smrti. Film »Na mrtvi straži« je konec koncev prelepa stvaritev domače dokumentarne kinematografije, ki zasluži, da jo uvrstimo k najboljšim zadavnim vrstam, kot je na primer film »Kosmet«.

Treba je še pripomniti, da naši kinematografi odmerjajo preveč skromno mesto takšnim dobrim dokumentarnim filmom. Po navadi jih vrte v manjših kinematografih, pa še tam le kratek čas. Če za umetniške filme ne moremo reči, da so dosegli raven tujih filmov te vrste, ni še rečeno, da to velja tudi za naše dokumentarne filme. To trditev nedvomno potrjuje uspeh filma »Na mrtvi straži«.

Nikola Jonkov-Vapcarov

MED makedonskimi imeni, ki bogatijo bolgarsko literarno zgodovino, je tudi ime: Nikola Jonkov-Vapcarov. Kdo je ta blesteči talent moderne bolgarske proletarske književnosti, najizrazitejši tvorec nove epohe v razvoju bolgarske napredne književne umetnosti med obema vojnama, dosledni borec za pravice proletariata vsega sveta, ki je padel kot žrtev fašizma v Sofiji 24. julija 1942?

Vapcarov, sin Pirinske Makedonije, je kot samorasel pesniški talent neločljivo povezan z revolucionarno borbo svojega in bolgarskega naroda. Njegova proletarska zaveza ni poznala ozkih meja šovinizma, vendar je in ostane Vapcarov Makedonec — pesnik, ki je žrtvoval vse svoje sile in talent za svobodo rodne Pirina, katerega tako strastno opeva v mnogih pesmih. V njegovi zanosni poeziji odmeva mladostni polet borca za zmago novega sveta, vera v pravičnost borbe proletariata in neomajna prepričanost v zmago človečnosti in napredka. Kot proletarec-pesnik je živel za ljudstvo in književnost. Bil je neločljivo povezan z obema. Kot redek pesniški talent je bil zakoreninjen v svetu umetnosti, kot trpeč in stradajoč človek pa v svetu trpke resničnosti kot zatirano ljudstvo, hrepeneče po svobodi in pravici. S silo, lastno proletarcu-samouku, se je prebijal skozi zaostalost in neznanje sredine, iz katere je izšel, stremeč nenehno k borbenemu umetniškemu ustvarjanju. Borec se za svoj človeški in pesniški izraz že od mladih let, se je zgodaj razvil v polno vredno umetniško osebnost, sposobno pravilno vrednotiti in odražati življenje v njegovi celokupnosti. V svoji umetnosti je znal združiti tako različne in bogate vplive, kot so Puškin, Majakovski, Javorov, Lenin, Plehanov, Majakovski, Zola in Jack London. Izredna nadarjenost, podprti z marksističnim svetovnim nazorom in proletarsko borbennostjo, sta ustvarili iz njega

pesnika s širokim umetniškim obzorjem. Njegovo pesniško delo je močna lirična izpoved prečiščenega človeka-umetnika, ki je v splošni brezposelnosti in bedi opravljal najrazličnejše poklice, od mornarja z afriških obal — ko je ob vrnitvi domov pokopal svojega prvega otroka —, do kurjača in strojevodje, noseč na

svojem izredno visokem, poduhovljenem čelu neizbrisne sledove prahu, saj in človeškega trpljenja... Njegova visoka, tarka, skoraj breztelesna pojava je med makedonskimi revolucionarnimi emigranti izžarevala vso svojo notranjo energijo. Bil je pravi sin izmučene balkanske matere, ki tako često preživi najdražje kar ima, svoje otroke. Kakšno je bilo zadnje srečanje take matere in takega sina, N. Jonkova-Vapcarova?

Nikola Jonkov-Vapcarov:

Antene

*V strupeni mraz zavijajo antene.
Nad njimi nebes je poveznjen nizko.
Ne spim. In tudi one ne zaspajo,
tresoč se od novic in težkih misli...*

*Kot osa mi brenči v ušesih glas.
Že zopet neki top in zloben agitator...
V očeh mi jeza zagori, in jaz
zasučem in privijem kondenzator*

*in tonem v medli saksafonski spev
zamorke, ki prepeva v rezkem ritmu,
in bedra gibljejo se spet in spet...
Kaj še, človeštvo, nisi tega sito?*

*A tam, v osrčju tropičnih pripek,
pod nebom, težkim kakor kupola razpeta
rodil se črnc je v ta vek
le za eksotično okrasje kabareta...*

*In zdi se ti, da to življenje teče
spokojno kakor Donava in ravnini...
Razvij svoj črni pajčolan,
dohiti pomladanski veter sreče!*

*A čuj, kako v strupeni nočni mraz
antene tožno in odmerjeno ječijo!
Ne spim. In tudi one ne zaspajo.
Ne boš zaspalo mi ni ti, človeštvo!*

Prevedla Nada Carevska

To pesem je napisal Nikola Jonkov-Vapcarov novembra 1941 za novoletno številko »Literarnih novic«, bolgarskega književnega lista, ki je izhajal v Varni. Tedanja fašistična cenzura je to pesem prepovedala in je bila objavljena šele po pesnikovi smrti, po osvoboditvi.

Nikola Jonkov-Vapcarov

Sodobni makedonski pesnik Slavko Janevski ga opisuje z besedami matere Vapcanova takole: — Najino zadnje srečanje je bilo v sofijskem zaporu julija 1942. Rekla sem mu, da pojdem k carju (prošnjo sem že poslala), da ga prosim za pomilostitev. Tedaj je postal grob in nervozen. »Nobenih prošenj!« je pobledele. »Mi jih ne bomo prosili, temveč tolkli!« In tudi jaz sama nisem več verjela v pomilostitev in nenadoma mi je postalo strašno: glej ga, pred menoj stoji živ, sključen in bled kot smrt, čez nekaj dni pa ga ne bo več, njega, mojega otroka... Nisem hotela, da bi me videl objokano, toda oba sva vedela, da je to najino zadnje srečanje. Senca smrti je padala med naju. Ko se je sklonil, da ga poljubim, je zašepetal: »Ne prosi, razumeš, ne prosi!« Na koncu hodnika je obstal in se obrnil. Nekaj je rekel. Nisem ga razumela. Policaj ga je surovo udaril s puškinim kopitom. In ker ga nisem videla mrtvega, živi Kolja v meni takšen, kot sem ga zrla poslednjič: malo sključen, razprostrti rok, kot bi hotel pasti pod udarcem... —

In res je padel, padel s pesmijo na ustih. Zavedajoč se svojega pesniškega poslanstva, je bil do zadnjega budna vest svojega naroda in človeštva, tistega človeštva, ki v ledeni noči bedi v njegovih »Antenah«

Nada Carevska

Združenje bivših borcev Norveške

NEMŠKE čete so napadle Norveško leta 1940. Majhna vojska se je borila junaško dva meseca, toda pred številnejšim in po orožju močnejšim sovražnikom je morala kapitulirati. Vendar pa je hrabro ljudstvo te male dežele nadaljevalo ilegalni boj proti okupatorju.

Vojsko kralja Haakona so razpustili, toda njeni vojaki niso pozabili na trenutke skupnega boja in na prijateljstvo, ki se je razvilo med njimi. V Oslu se je zbralo kakih 10 bivših borcev, da bi ustanovili klub vojnih veteranov v obliki običajnega društva prijateljev. Zavedali so se, da bodo okupatorjevi hlapi budno pazili na njihovo društvo. Domači izdajalci so bili prevzeli oblast pod vodstvom majorja Vidkuna Kvislinga, moža, čigar ime je postalo na vsem svetu sinonim izdajalstva lastnega naroda. Zato je klub vojnih veteranov kmalu po ustanovitvi nehal delati. Domenili so se, da se do konca vojne in okupacije ne bodo več sestajali. Hkrati pa so se domeniili še o nečem drugem: klub bo sledil zgledu večine svojih ustanoviteljev — vključil se bo v gibanje odpora. Tako je po-

stal ta norveški klub veja ilegalnega gibanja.

Med njegovimi ustanovitelji je bil tudi kapetan Hans Holter, ki je pripadal norveški kraljevski mornarici. Kot predsednik združenja reševalnih ladij je prevažal ugledne begunce na Švedsko, hkrati pa je pomagal Židom bežati v soseidne dežele in pri tem obveščal Angleže o nemških silah v svoji domovini.

Marca 1945 je napočil čas osvoboditve za Norveško. Holter je zbral svoje tovariše iz ilegalnega gibanja, da bi sodelovali na paradi, organizirani 7. marca ob vrnitvi kralja Haakona. Istega dne so člani kluba veteranov sklenili urediti svoj davni prikriti program. Toda minili sta dve leti, preden so lahko ta cilj dosegli. Dne 7. junija 1947 so ustanovili društvo z imenom »Krigsdeltagerforbundet«, kar pomeni: »Združenje udeležencev vojne.« V Združenje so sprejeli vse, ki so služili v pehoti, letalstvu in pomorskih enotah, kakor tudi pripadnike gibanja odpora s pogojem, da so res sodelovali v bojih proti sovražniku, kar dokazuje uradna podelitev kolajne borca.

Skupina norveških partizanov-smučarjev

Združenje šteje kakih 3000 članov iz vseh krajev Norveške. V glavnih mestih delujejo tudi krajevne organizacije. Občni zbor, ki se ga udeleže delegacije vseh sekcij, je vsako leto v aprilu. Potrebni denar dobiva Združenje od loterije, odobrene posebej v ta namen. V Združenju je organiziranih kakih 1000 članov, ranjencev, invalidov s pravico do rehabilitacije. Združenju se je posrečilo izposlovati od vlade, da je bil izglasovan zakon, ki skrbi za potrebe rehabilitacije. Združenje je postalo leta 1950 član Svetovne federacije bivših borcev.

Organizacija bivših borcev na Holandskem

KO SO generali Hitlerjevega glavnega štaba sklenili vdreti v Francijo prek Holandske in Belgije, so miroljubna dežela in mirni prebivalci Holandske po 150 letih prvičkrat na lastni koži občutili strahote vojne. Dotedaj so prebivalci poznali vojno samo iz knjig, fotografij in filmov, njihova vojska pa je bila sestavljena iz oficirjev in vojakov, ki nikoli niso sodelovali v nobenih bojih. In vendar se je ta vojska postavila po robu osvajalcu in doživela časten poraz.

Ti majski dnevi leta 1940, kakor tudi nešteti boji na tleh Evrope, Azije in Afrike, v katerih so sodelovali pripadniki holandske vojske na strani zaveznikov, so zahtevali na tisoče žrtev. Mnogi Holandci so sodelovali tudi v ilegalnem gibanju proti Nemcem na domačih tleh in tako je številno življenje žrtev še bolj naraslo.

V takšnem položaju se je že pod nemško okupacijo pokazalo, da so veljavni zakoni o vojnih invalidih in njihovih družinah nepopolni in da še zdaleč ne morejo zadovoljiti vseh potreb vojnih žrtev. Zato se je takrat nekaj v vojni telesno onespособljenih ljudi sklenilo združiti in kakorkoli zboljšati življenjske pogoje svojih tovarišev. Pod upravo

sedanjega tajnika Zveze vojnih žrtev Holandske g. Emena so ustanovili odbor za zvezo, ki je aprila 1944 prerasel v boj za zaščito koristi vojnih žrtev. Ta organizacija pa je naletela na sovražno stališče okupacijskih oblasti, ki so jo takoj razpustile. Ta organizacija je prešla v ilegalo in nadaljevala svoje delo, dokler niso nemških čet izgnali iz dežele.

Takoj po osvoboditvi maja 1945 so se voditelji organizacije sestali in sklenili ustanoviti Zvezo vojnih žrtev Holandske, ki je dobila kot organizacija uradno potrdilo konec avgusta. V tej zvezi so praktično zbrani vsi bivši borci Holandske, v svoje dejavnosti pa si prizadeva zaščititi njihove koristi. Z delom v tej smeri se je Zvezi posrečilo, da je s svojim vplivom prek vlade in njenih organov dosegla spremembo starih zakonov o vojnih invalidih in namesto njih izposlovala nove in popolnejše. Predstavniki Zveze sodelujejo tudi na vseh uradnih sejah in sestankih v državi, na katerih proučujejo razna vprašanja, neposredno ali posredno povezana s koristmi vojnih žrtev.

Razen zagotovitve čimboljšega življenjskega standarda bivšim borcem je ena izmed važnejših nalog Zveze, da skr-

bi tudi za prijateljske stike z organizacijami borcev v drugih državah. Predstavniki Zveze vojnih žrtev Holandske so sodelovali na ustanovnem občnem zboru Svetovne federacije bivših borcev, pa tudi na vseh poznejših zborovanjih federacije. S svojim delom so pripomogli k njenemu razcvetu.

Razen te organizacije imajo na Holandskem še Zvezo bivših holandskih borcev in odlikovancev s križcem mobilizacije. Ta zveza je nastala aprila 1950, ko sta se združili Zveza odlikovancev s križcem mobilizacije in Zveza bivših borcev Holandske.

Nova zveza si je začrtala nalogo, da bo dvignila narodno zavest v patriotičnem duhu, skrbela za duhovne, gmočne in socialne potrebe vojnih vdov in sirot ter sodelovala z vsemi organizacijami doma in v tujini, ki imajo iste ali podobne cilje. Predstavniki te zveze so dali med prvimi pobudo za ustanovitev Mednarodne zveze borcev, katere cilj bi bil nenehno skrbeti za obravnavanje vseh zadev bivših borcev na svetu. Zato imata obe holandski organizaciji bivših borcev, Zveza vojnih žrtev in Zveza bivših holandskih borcev in odlikovancev s križcem mobilizacije veliko zaslugo za ustanovitev Svetovne federacije in za povečanje njene ugleda na svetu.

Ive Šubic: V zasedi

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Desetletnico osvoboditve bo Ljubljana] slovesno proslavila

Ivan Cankar je zapel slavo-speve Ljubljani, »ljubici nebes in sreče«. Partizani sicer Ljubljani niso posvetili takih besed, zato pa več misli in čustev. Ljubljano, srce Slovenije, so vedno nosili v svojih srih, na svobodno mesto svobodne domovine so se vedno vračale njih misli. Na pohodih, med borbami, v odmorih med njimi. Toda to ni bilo čudno. Ljubljana, čeprav vseskozi okupirana, je bila ves čas osvobodilnega boja njega osrednji živec. Iz Ljubljane je izšel upor, od tu so prišli vodilni ljudje, tu je bil sedež vodstva osvobodilnega boja, če ne ves čas, pa dolgo dobo; v Ljubljani so se stekale niti partizanskih poti iz vse Slovenije; tu je bilo preskrbovališče s sanitetnim materialom, tu so se zdravili ranjeni partizani; tu so bili doma številni borci za svobodo.

Mar je potemtakem kaj čudnega, če se Ljubljana skrbno pripravlja, da kar najbolj slovesno proslavi obletnico svoje osvoboditve? In to tak praznik, kot je desetletnica! Ne, ni! Ljubljana je sklenila, da bo kar najbolj slovesno proslavila deseto obletnico svoje svobode. In kar je sklenila, bo tudi izvedla.

1. maj, 5. maj, 9. maj, same slavne obletnice! Prvi maj, praznik dela. Peti maj, obletnica ustanovitve prve slovenske vlade. Deveti maj, dan osvoboditve Ljubljane. Vse te praznike bo Ljubljana letos še posebno slovesno proslavila. Prezgoda bi bilo govoriti o podrobnem programu. Toda eno vendarle omenimo: v teh dneh se bo Ljubljana še posebej oddolžila spominu padlih borcev. Zato je predvideno, da bodo do tega časa dokončno urejena grobišča talcev in strelisce v Gramozni jami. Zal le, da zaradi kratkega roka ne bo mogoče postaviti spomenika v Gramozni jami. Toda Glavni odbor Zve-

ze borcev bo zato odkril drug spomenik. To na sam Praznik vstaje, 22. julija, na dan, ki je tako tesno povezan s prej navedenimi prazniki. 22. julija bo dokončno odkrit celoten spomenik padlim žrtvam pri Urhu, kjer bo s postavitvijo spomenika, ureditvijo okolice, malega muzeja in otvoritvijo sprehajalne poti preko Golovca Ljubljana dobila veličasten spomenik osvobodilnega boja. In še nekaj pripravljajo v počastitev obletnice osvoboditve Ljubljane. Zbornik spominov na osvobodilni boj v Ljubljani in njeni neposredni okolici. Številni borci in aktivisti so že napisali spomine na tiste hude in velike dni. Še več gradiva so zbrali posebni zapisovalci. Pobuda, vredna vsega priznanja, pobuda, ki bo ohranila potomcem dragoceno gradivo iz osvobodilnega boja Ljubljane.

Toda to bo le majhen del od proslav velikih dni. Prireditelj, proslav in svečanosti bo toliko, da je skoraj težko navesti vse. Morda bi najprej omenili Ljubljanski festival, ki si je že pridobil neko tradicijo in ki bo letos tesno povezan s praznovanjem desetletnice osvoboditve Ljubljane. Podrobnega programa tu ne bi navajali. Toda če omenimo, da bo festival trajal več kot mesec dni in bo obsegal vrsto dramskih, opernih, baletnih, folklornih in koncertnih prireditev, smo s tem povedali bistvo. Če pa omenimo, da bodo sodelovali najboljši umetniki iz vse Jugoslavije, baletni ansambli iz Beograda, Zagreba in Skoplja, Jugoslovansko dramsko gledališče iz Beograda, Slovensko narodno gledališče iz Trsta, številni ljubljanski umetniški ansambli in solisti, smo s tem tudi o kvaliteti programa povedali dovolj.

Povezan z Ljubljanskim festivalom in proslavami desete obletnice osvoboditve bo med-

narodni šahovski turnir v Ljubljani. Kot predvidevajo, bo to eden najmočnejših pri nas po osvoboditvi.

Seveda ne bi bilo prav, če bi zamolčali posebne razstave v Narodni in Moderni galeriji. V Moderni galeriji bo velika mednarodna prireditev, prvi mednarodni grafični bienale, na katerem bodo razstavljali svoja grafična dela umetniki z vsega sveta. Pri razstavah bi omenili še razstavo v Narodni in univerzitetni knjižnici, ki bo prikazala razvoj slovenske knjige po osvoboditvi. V programu je tudi posebna etnografska razstava, ki bo pomembna zlasti za tuje obiskovalce Ljubljane. Toda, ali bo razstava tudi v resnici organizirana, še ni gotovo. Prav tako še ni znano, kakšen bo v okviru proslav festival ljudskoprosvetnih ansambllov, združen s tekmovanjem. Sprva je bil festival zamišljen v republiškem merilu, vendar bo njegov obseg verjetno skrčen. Naj omenimo tudi proslave v počastitev petdesetletnice Moderne. Spominu Cankarja, Župančiča, Ketteja in Murna se bo Ljubljana oddolžila z odkritjem spominske plošče na Cukrarni in z ureditvijo malega muzeja, spominske sobe, kjer sta umrla mlada pesnika Kette in Murn.

Ne bi bilo prav, če bi pozabili na razstavo Ljubljanskega razstavišča, ki bo prvo razstavo o uporabi in predelavi lesa priredilo prav v dneh osrednjih proslav.

In če bi zamolčali številne športne prireditev, tekmovanja — naj omenimo svetovno prvenstvo v kajakih, ki bo na Savi — bi storili krivico športnikom, ki bodo prav tako dali proslavam obletnice osvoboditve Ljubljane svoj prispevek.

Če omenimo še almanah, ki bo prikazal napore za izgraditev Ljubljane v zadnjih desetih letih, veliko razstavo o pridobitvah Ljubljane po osvoboditvi, publikacijo o zgodovini Ljubljane, ki jo pripravlja Mestni arhiv, smo s tem omenili vsaj najvažnejše.

ZANIMIVO JE VEDETI

Upravnik muzeja NO v Slovenjem Gradcu, tovariš Bogdan Zolnir, je poslal Glavnemu odboru ZB NOV Slovenije izvleček iz kronike o razvoju NOB v Mislinju. Kakor pravi sam, je nad dva meseca zbiral gradivo o razvoju zgodovine NOB v Mislinju in po bližnjih naseljih, ki spadajo k tej občini. Omenja pa tudi, da je osnovne zapiske napisal že nekaj let prej. Podatki o razvoju NOB v Mislinju obsegajo nad sto strani in je to prva obdelana kro-

pravah za proslavo desete obletnice osvoboditve. Zvezni poslanec Pavle Zavcer-Matjaž je predlagal, naj bi Gospodarski svet OLO Ljutomer predvidel v proračunu določena finančna sredstva, ki bi jih porabili ob tej priložnosti. Toda določena vsota 100.000 dinarjev naj bi bila razdeljena kot dve nagradi za samostojno znanstveno delo ali disertacijo iz zgodovine NOB na Koroskem, ki bi bila tako lahko obdelana iz znanstvenega vidika, ne pa samo iz spominov. Prav tako je tovariš Zavcer predlagal, naj v proračunu predvidijo tudi več drugih nagrad za mlade študente, ki bodo naredili diplomska dela iz NOB, a tudi, da se zagotovi sredstva za zbiranje muzealij in arhivov NOB ter določijo nagrade najboljšim darovalcem in zbiralcem važnega dokumentarnega gradiva in muzealij, ki jih bo dobil okrajni muzej od posameznikov, organizacij ZB itd.

Iz daljšega pisma tovariša Mivška iz Zibrs objavljamo tale odlomek: »... Ze peto leto prejemanj revijo »Borec«. Reči moram, da se mi je prav prijubila — vsebina je tako zanimiva, da prav težko pričakujem posamezne številke. Vsak letnik preberem dva- do trikrat...« Nadalje ta tovariš sprašuje, če bi lahko tudi on kaj napisal za »Borca«. Prav, naj povemu njemu in vsem ostalim: pošiljajte nam prispevke! Cim več jih bo, tem bolj pestra bo naša revija in mnogo več dogodkov iz NOB bo zapisanih!

Ob desetletnici osvoboditve bodo širom po Sloveniji večje prireditve. Med drugimi bodo proslave tudi v Trzinu (verjetno pri spomeniku pod Ljubljem), kamor so obljubili oz. najavili prihod tudi Francozi, bivši interniranci v tem taborišču, v Begunjah, v bolnišnici »Franja« itd.

Tovariš Peter Mihalič iz Reke nam je v pismu napisal med drugim tudi sledeče: »... Ze šest let sem naročnik revije »Borec« in sem z revijo zelo zadovoljen. Najbolj mi ugaja 12. lanska številka. Zakaj? Ker ima lepe originalne fotografije in ker piše samo o zadnji vojni ter nam riše dogodke, ki so v resnici bili. Vsebinski sili človeka, da prebere

od A do Z. No, tudi drugi zvezki so zanimivi, seveda. Program za 7. letnik je srečno izbran. Le še tako naprejš!»

Tovariši Romih Jože iz Ljutomera, sodelavec naše revije, je v sodelovanju z okrajnim odborom ZB v Ljutomeru prišel na izvirno zamisel: v počastitev III. kongresa ZB NOV Jugoslavije, ki bo verjetno meseca aprila letos v Beogradu, je začel akcijo za pridobivanje novih naročnikov za revijo »Borec«. Priznamo: njegova pobuda je zelo na mestu, še zlasti, ker tovariš Romih omenja, naj bi podobno akcijo začeli tudi drugi okrajni odbori ZB.

Po okrajnih podatkih za otroke, ki prejemajo štipendije ali kakršne koli učne podpore, je moč sklepati, da okrajni šolniki niso zajeli vseh za uk sposobnih, nadarjenih otrok padlih borcev. Statistika kaže, da med 12.288 otroki padlih borcev oz. žrtev fašističnega terorja, kolikor jih je v Sloveniji, prejema pomoč za šolanje le 5526 otrok, ali 45 %. Tudi ni neutemeljena bojazen, da s politiko štipendiranja okrajni še zmeraj niso dosegli, kar bi bilo pričakovati. Pogosto namreč podeljujejo štipendije otrokom, ki bi se že tako šolali, ker jim to omogočajo uvidelni starši ali varuhi in ker bivajo v mestu, ne potrudijo pa se, da bi vse nadarjene otroke, zlasti iz zaostalega, vaškega okolja, iztrgali kvarnim vplivom okolice in tim s šolanjem

zagotovili lepšo prihodnost. Največ štipendij so otrokom padlih borcev podelili v okraju Trbovlje (89 %), najmanj pa v okraju Gorica, kjer so bržda dali štipendije le tistim, ki so se sami prijavili, ne da bi se odbor trudil, da s svojim vplivom in delom na terenu to število, ki je močno pod pričakovanim, zviša. Gre torej za to, da okrajni naposled le ugotove, koliko imajo na svojem območju za uk nadarjenih otrok padlih borcev, da bo zanje pravočasno moč najti sredstva za štipendiranje in jim še začasa (da ne bo prepozno) zagotoviti podlaga za nadaljnje šolanje in vključevanje v poklice.

Dnevno časopisje je nekaj že pisalo o Sv. Urhu in o tem, da Zveza borcev hoče za desetletnico osvoboditve Ljubljane odpreti v tamošnji cerkvi in v njenem okolju za javnost muzej in prelep park. Hkrati se v teku pripravljalna dela za odditje nekaj nadaljnjih figur, kot sta »Deček poziva« in »Srečanje«. Naj omenimo, da sta kipe izdelala akademski kiparja Kalin in Putrih, odliha pa jih Umetniška zadruga v Ljubljani. Sv. Urh bo torej odprt javnosti v začetku maja. To bo zgodovinski kraj, ki bo s spomenikom, muzejem in parkom pomenil nekakšno celoto, spomenik NOB, ki bo še prihodnjim rodovom pričal o grozodejstvih domačih kvistlingov.

V preteklem letu je bila založniška dejavnost Glavnega odbora ZB precej živahna. Med pomembnejšimi, edinstvenimi deli je vredno omeniti Slavka Smoleja knjigo »Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi« in posmrtno izdajo Petkovega albuma »S štirinajsto divizijo«. Odveč je omeniti, da naše članstvo, zlasti pa mladina, pridno sega po teh knjigah. Zlasti za mladino pa so cene teh lepih slikovnih prikazov NOB razmeroma nedostopne. Tega se je, n. pr., zavedal tudi okrajni odbor ZB v Trbovljah, ki je za vse osnovne šole v okraju naročil 50 Smolejevih knjig. Veselja osnovnošolske dece spričo skrbí odbora ZB seveda ni moč popisati, kajti slike so bolj prepričljive in zgovorne kot marsikatera debela pisana knjiga.

Pa sli oglejmo še gibanje članstva! Število članstva ZB na splošno raste. V Crnomlju je, n. pr., pristopilo 1162 novih članov, ki imajo za to pogoje, v

nika neke občine v slovenjegraškem okraju. Tovariš Zolnir je zdaj začel sestavljati že drugo kroniko in to za občino Šmartno.

Ob deseti obletnici osvoboditve bo Zveza športov Slovenije priredila razne športne prireditve. Vrh teh prireditev bo športni teden, ki bo od 26. junija do 3. julija letos v Ljubljani. Tedaj bo namreč v Ljubljani velika parada pripadnikov vseh športnih organizacij. Zveza športov bo ob tej priložnosti odlikovala najbolj zaslužne in dolgoletne delavce v športu. V prostorih novega Gospodarskega razstavišča »Ljubljanski velesejem« bo tudi posebna razstava, posvečena športom. Poseben uredniški odbor pa bo izdal športni zbornik z naslovom: »Deset let našega športa po osvoboditvi«.

Na zadnji seji Gospodarskega sveta OLO Slovenj Gradec so med drugimi važnimi gospodarskimi nalogami govorili tudi o pri-

Kopru 1370, Ljutomeru 417, a v slovenjegraškem okraju 326 novih članov. Skrb pa povzročajo podatki o upadanju članstva v drugih okrajih, kot n. pr. v ljubljanskem z okoličico, kjer so lani zabeležili 1136 članov manj, v Radovljici 1600 manj, v Sežani 992, Kranju 822 in v Trbovljah 681 članov manj. Najbolj je padlo število članov v Gorici, za 4650 članov. Kje so vzroki? Pogosto so okraji enostavno črtali stare članke, ki dalj časa niso plačali članarine, za kar pa seveda nimajo pravice. Vzroki morajo biti že bolj utemeljeni in se je treba o njih v okviru organizacije pomeniti. Padec članstva je za vsako organizacijo kaj slabo spričevalo, porast pa znak delavnosti, ki jo nameravamo v prihodnje tudi na tem mestu pohvaliti.

Kako je s članarino ZB in njenim pobiranjem? Podatki kažejo, da je bilo pobiranje članarine, ki je bila na II. kongresu ZB

Znak »črne roke«, katerega so odkrili na ljubljanskem kolodvoru po eksploziji 1945

postavljena na 5 din mesečno, prejšnja leta zelo nesistematično in malomarno. Poudariti je treba, da se članstvo plačevanju tega minimalnega zneska ni nikdar upiralo, da pa je bil izredno nizkim nabranim vsotam kriv le oportunizem odbornikov, ki se niso potrudili iti do vsakega posameznega člana. Tako bi v vsej Sloveniji morali letno zbrati okrog 6.600.000 din, zbrali pa smo: leta 1951 — 1.254.401 dinarjev ali 19 %, leta 1952 — 2.268.000 din ali 40 %, leta 1953 — 2.679.000 din ali 41 % in leta 1954 — (po odbitju zneska, ki ga pridrže organizacije same) 1.253.000 din ali 75 % planirane letne članarine. Tudi glede tega se torej stanje čedalje hitreje izboljšuje, kar priča o bolj sistematskem pobiranju, večji poštrevovalnosti odbornikov in zaupanju članstva v organizacijo, ki se za svoje članstvo tudi vzorno briga. Naj omenimo še, da se to sistematsko delo odborov odraža tudi drugod, n. pr.

v pripravi in obisku občinskih zborov, ki se jih je lani malone povsod udeležila več kot tretjina vsega članstva ZB.

Kakšen je odstotek žena med članstvom ZB? Žena, članov ZB, je približno ena tretjina, ali 35.559. Odstotek žena, članic ZB, je najnižji v murskoboškem okraju (10 %), zatem v trboveljskem (19 %), koprskem (22 %), v Ljubljani (25 %) in v Ptuj (27 %). Tolmin, Šoštanj, Radovljica in Sežana se ponašajo s 30 %, žena med članstvom ZB, s 35 % pa okraji Postojna, Ljutomer, Krško in Celje. Okrog 40 % žena med članstvom ZB pa so zabeležili v okrajih Maribor, Kranj, Črnomelj, Kočevje, Gorica, Novo mesto in Slovenj Gradec. Odveč je pripomniti, da visok odstotek žena med članstvom ZB pomeni hkrati njihov delež pri graditvi nove družbe in mero enakopravnosti, ki so si jo žene izbojevale v tej novi socialistični družbi.

Za kaj pravzaprav gre ...?

NAJ v uvodu omenim, da so te vrstice namenjene vsem tistim, ki se poklicno ukvarjajo s problematiko muzejev NOB, pa tudi tistim borcev in aktivistom, ki niso profesionalci v muzejstvu, čutijo pa se ali pa so soodgovorni in zainteresirani, da se ohranijo spomini iz NOB in ljudske revolucije. Prispevki, katere bodo pošiljali reviji »Borec« naših zbiralci in ostali sodelavci muzejev NOB, bodo predvsem zanimivi tudi za vse tiste, ki se sicer ne »čutijo odgovorne«, imajo pa doma še predmete, listine, fotografije itd. iz NOB, s katerimi lahko obogate muzejske zbirke.

Danes vam hočem spregovoriti o načrtih terenske ekipe v Muzeju NO in o nekaterih odnosih med muzeji NOB.

V muzeju NO v Ljubljani imamo terensko ekipo, o kateri je revija »Borec« spregovorila že v prejšnji številki. Sestavljajo jo tovariši, ki so znani po svojem aktivnem so-

delovanju v NOB. Vodi jo narodni heroj, tovariš Stanko Semič-Daki.

Sedaj, po skoraj enoletnem delu te ekipe, že lahko ocenimo rezultate njenega dela. Povedali bomo, kakšne uspehe je ekipa imela in kakšne probleme so morali zbiralci premagovati pri svojem delu. Takoj moram povedati, da je zamisel o ekipi zbiralcev predmetov iz NOB obrodila pričakovane rezultate. (Zamisel na žalost ni prišla iz muzeja, temveč od vodilnih tovarišev od »zunaj«.) V pičlem letu je uspelo zbiralcem rešiti pred propadom nešteto predmetov in arhivalij.

Naj naštejemo le nekatere najvažnejše: Minometalec, ob katerem se je ponesrečil komandant GSS Franc Rozman-Stane, obleka pokojnega Borisa Kidriča, ki jo je nosil v NOB, zastava 3. čete III. bataljona Cankarjeve brigade, čoln, s katerim je utonil narodni heroj Jože Srebrnič, sodni arhiv iz kočevskega proce-

sa, arhiv Kolesarske čete iz leta 1942, ki je bila edinstvena vojaška formacija v NOB v Jugoslaviji, itd. itd. Uspeh je bil v precejšnji meri odvisen od pomoči tovarišev na kraju samem. Omenim naj tovariše, ki so največ pripomogli k uspešnejši akciji: Lojze Murn iz Poljan, Maks Jakopič-Jur, Ivo Gregorčič z Jesenic, Mirko Ambrožič iz Železnikov, delavec tovarne Anhovo Stojan, Gabrijel Jeraša iz Kroke, Peter Debeljak za Tržiški kot in drugi.

Pri delu pa smo zadeli pri krajevnih organih in nekaterih posameznikih na nerazumevanje. Ta odpor je nastal zaradi nepotrebnih bojznih, da bi republiški muzej »vse pobral«.

Poglejmo si torej iskreno iz oči v oči! In brez zamere!

Kdo se je pred leti sploh spomnil, da bi pogledal za zakopanimi arhivi in predmeti? To so bile redke izjeme. Marsikaj se je že uničilo v gozdovih Gorjancev, Roga, Pohorja, po vaseh Gorenjske in Primor-

Komanda kolesarske čete
I. bataljona Ljube Šergerja
KRO

Št.30

Na položaju.15.VII.1942

K O M A N D I

I. b a t a l j o n a
"Ljube Šergerja" KRO

Poročilo za 14. Julij

14/7. obn dnevo zjutraj so sačeli Italijani prodirati iz Blok proti Sv. Trojici nato proti Sv. Vidu vendar pa ni so dosegli tega cilja.

Okrog 7 zjutraj nas je obvestila vaška saščita iz Cajnarjev, da Italijani prodirajo v pravcu Kremence Cajnarje, naša četa je takoj krenila proti imenovani vasi, da zapre nadaljno prodiranje italijanov. Ko je četa prispela v Vas Hruškarje je en civil povedal da so italijani že na Kremenci in da prodirajo naprej četa je takoj spremenila na črt in zavzela drugi položaj, isto časno so tudi italijani krenili v drugo smer. Iz Kremence so šli na Štrukljevo vas in od tam na Sv. Vid od nosno na pirnaja Vrh glej karta 836 toraj na vseh je prišla patrola iz vidni je številu 20-30 italijanov. Na pomoč je prišla takoj naša patrola, ki je šla na položaj, naša četa je bila na položaju, italijani so se vrnili in požgali en mlajši Franceta iz naše vasi. Oči vidno je naša patrola kaže, da so bili italijani sešli na nekaterih precej pokradli ob naša fanti ki je delal pri naša patrola v B odborom M le za prekop in za Kamna go je terenski odbor se da te je bezkromena, drugi

Fotografija prikazuje še »dobro« ohranjen dokument komande Kolesarske čete I. bataljona

ske. Pa tudi med »šaro« pri posameznikih je že marsikaj dragocenega propadlo. Če smo torej z ekipo zbudili obutek dolžnosti pri nekaterih tovarših za zbiranje teh dragocenosti, je to samo pohvale vredno. Naš cilj je vendar le ta, da rešimo pred uničenjem, kar se rešiti še da. Ne gre za to, kdo bo komu hodil v »zelje«! Tudi med krajevnimi

muzeji so zaradi tega spori. Republiški muzej je imel v zadnjem času na razpolago morda nekoliko več denarnih sredstev, bil je organizacijsko trdnější in to je bila njegova prednost. Stališče muzeja NO, kakor tudi Glavnega odbora Zveze borcev, je bilo od vsega začetka popolnoma jasno. Mnoge predmete, ki jih ima muzej v več primerkih, bo od-

stopil okrajnim muzejem. Da se to še ni zgodilo, so bili objektivni razlogi.

Republiški muzej do nedavnega ni imel primernih prostorov, zaradi tega tudi svoje stalne razstave, prav tako zaradi pretesnih prostorov ni bilo pravega pregleda nad zbirkami. Z vzpostavitvijo muzejskih prostorov v lastni zgradbi bodo te težave, ozi-

Društvo prijateljev mladine v Vuzenici je lani poklonilo pionirskemu odredu osnovne šole v Vuzenici prapor z napisom: »Pionirski odred Alojz Vobovnik, pohorski junak«. Alojz Vobovnik-Albo je bil doma iz Vuzenice; o njegovi smrti smo priobčili v prejšnji številki daljši sestavek

roma so že deloma odpadle. Mnogi muzeji so kljub neštetim težavam dobili od republiškega muzeja lepe zbirke fotografij, predmetov in fotokopije dokumentov. Prav tako bomo storili s predmeti, ki so jih ali pa jih še bodo odkrili naši zbiralci. Vrnili jih bomo delno ali v celoti krajevno pristojnim muzejem. Seveda, prej pa bodo šli skozi naše delavnice in laboratorije, kjer jih bodo s primernimi strokovnimi ukrepi zaščitili pred nadaljnjim propadanjem. V tem oziru je lahko torej vsakdo potolažen. Tudi naš namen je, da v bodoče več pomagamo pri krepitvi krajevnih muzejev, pri vodenju zbirk, predvsem pa pri strokovnih nasvetih o varovanju teh zbirk, seveda, v kolikor bomo imeli strokovnjake, ki bodo te nasvete lahko dajali. V letošnjem letu nameravamo pričeti s terenskim delom intenzivneje in predvsem načrtno. V ekipi zbiralcev bodo odslej sodelovali tudi zgodovinarji.

Naloga zgodovinarjev bo predvsem, da bodo z izjavami

in pripovedovanji borcev dopolnili vrzeli v našem arhivu. Pa tudi marsikateri ohranjen, toda nejasen dokument, bo z dopolnjeno ustmeno izjavo postal razumljivejši. Vedeti moramo namreč, da je zaradi težavnih okoliščin med borbo propadlo dosti dokumentov, ali pa sploh niso bili napisani. Te izgube moramo sedaj vsaj deloma nadoknaditi, dokler je še čas.

Organizacije, zastopane v Koordinacijskem telesu pri Centralnem odboru Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, so meseca januarja poslale republiškim vodstvom pismo naslednje vsebine:

»Z namenom, da čimveč prispevamo k obrambni sposobnosti naše države, smo se dogovorili, da sodelujemo s sistematskim sodelovanjem pri izvenarmadni vzgoji ljudstva in da se zaradi mnogo

Računamo s tem, da bodo zapiski teh izjav, oziroma komentarji posameznih dogodkov, borb, določenih okupatorjevih dejanj in podobno, nepopolni. Vsak po svoji lastni izkušnji lahko ugotovi, kako prehitro nas zapušča spomin in kako megleno postaja vse, ko hočemo kakšen dogodek opredeliti časovno.

Takšno delo, to je dopolnjevanje našega arhiva z zasliševanjem posameznih borcev, zahteva pa dosti priprav.

Predvsem bi morali imeti popoln pregled nad gradivom, ki ga že imamo. Zgodovinarju, ki bo sodeloval v tej ekipi, mora biti zgodovinski razvoj raziskovanega področja dobro poznan. Ekipa si mora biti že vnaprej popolnoma na jasnem, katere dogodke bo raziskovala. Vse je potrebno zaradi tega, da ne bi po nepotrebnem raziskovali stvari, ki so že znane, napisane, morda celo objavljene, dokumenti pa so morda v kakšnem izmed muzejev NOB. Zato morajo člani te ekipe, ali tisti, ki jim daje nalogo, poznati tudi arhive, ki so shranjeni v pokrajinskih, okrajnih ali mestnih muzejih NOB.

Vsi ti naši načrti pa se ne bodo uresničili tako kot pričakujemo, če ne bomo naleteli na pripravljenost za sodelovanje pri vseh tistih tovariših, ki te nenapadne spomine hranijo, pri organih ZB, prav tako pa tudi pri samih muzejih NOB.

Milan Bevc

Za izvenarmadno vzgojo ljudstva

boljšega in tesnejšega sodelovanja kakor doslej povežemo z delom ljudske oblasti, Jugoslovanske ljudske armade in z delom drugih državnih organov.

Z namenom, da bi bilo to sodelovanje stalnejše, smo sklenili, da znova obnovimo delo Koordinacijskega telesa pri Centralnem odboru ZB NOV Jugoslavije, kot zelo primerno obliko za stalno sodelovanje.

Pri analizi dosedanjih oblik

sodelovanja smo ugotovili, da bi bilo treba v bodoče posvetiti vso pozornost organiziranju in razvijanju aktivnosti Centra za izvenarmadno vzgojo ljudstva in bolje zainteresirati vse naše organizacije za sodelovanje pri tradicionalnih vajah (vežbah) — obnovitev borb iz NOV, partizanski pohodi in podobno —, katere so ob raznih prireditvah in proslavah, spominjajoč se pri tem pomembnejših dnevov iz NOB. Priporočamo našim organizacijam in njihovim vodstvom,

da obnove delo Koordinacijskih teles in store vse za polno sodelovanje pri izpolnjevanju skupne domovinske naloge — pri izvenarmadni vzgoji ljudstva.»

Pismo so podpisali Centralni ali Izvršni odbori naslednjih organizacij: ZB NOV Jugoslavije, RK, UROJ, »Partizan« — zveza za telesno vzgojo, Ljudska tehnika, Strelska zveza Jugoslavije, Planinska zveza Jugoslavije, Letalska zveza Jugoslavije in Gasilska zveza Jugoslavije.

Vajenski mladini primerne domove!

Iz letnega poročila Biroja za posredovanje dela razberemo, da je ta ustanova tudi preteklo leto posvečala posebno skrb zaposlovanju bivših borcev in aktivistov, kar ji je uspelo zlasti zaradi tesnejših stikov s podjetji, njihovimi direktorji in organi delavskega upravljanja. Večkrat prirejena posvetovanja z njimi, kakor tudi s predstavniki raznovrstnih zbornic (obrtnih, trgovinskih itd.) so nakazala številne probleme, kot n. pr. potrebo po vključevanju v uk in zaposlitev že odrasle partizanske mladine, po dajanju prednosti nujnim primerom pred manj nujnimi itd. Po zaslugi soglasja med posredovalnico za delo in omenjenimi predstavniki podjetij, ozir. zbornic, je Biro lani zaposlil okrog 500 trenutno nezaposlenih bivših borcev in aktivistov. Delo so iskale ponajveč žene, vdove po padlih borcih in njihove hčere, katerim pa je bilo tudi teže najti zaposlitev, ker po takšni delovni sili nasploh ni večjega povpraševanja. Glede na to tudi skoraj ni moškega, ki mu posredovalnica ne bi mogla najti zaposlitve. Morda je tudi koristno, če navedemo, v katerih strokah je največje povpraševanje po delovni sili. Komisije za prošnje in pritožbe, ki se med drugim ukvarjajo tudi s skrbjo za zaposlitev bivših borcev, naj vedo, da je v Ljubljani in okolici trenutno največje povpraševanje po strojepiskah, steno-

grafkah, knjigovodjih, tkalakah, pletiljah, bolničarkah (za žensko delovno silo), po strugarjih, kleparjih, tesarjih, zidarjih, ključavničarjih, avtolicarjih itd. (za moško delovno

silo). Seveda je čutiti zlasti v nazadnje omenjenih strokah tudi pomanjkanje vajencev, ki pa se na splošno neradi oddolžijo za te poklice, ker Ljubljana nima zanje primernih internatov oziroma vajenskih domov. Kar pa jih je, so povéčini barake in še te malone neprimerne za stanovanje, ker so hladne in vlažne. Na to, kakor tudi na druge probleme vajenske mladine nameravajo obvestiti Mestni ljudski odbor, Biro za posredovanje dela, Obrtna zbornica in druge podobne ustanove v tako imenovani »beli knjigi«, ki bo vsebovala tudi drugo proračunsko problematiko, kot snov za razprave v obeh mestnih zborih. Tako bo zlasti Biro za posredovanje dela v okviru te problematike naglasil potrebo po gradnji doma za vajensko mladino v Ljubljani, ki je vsekakor zelo pereča, oziroma priporočil, da se

Komandant vojne pošte 6515 iz Celja, major Miroslav Samaradžič, je s pomočjo ZB iz Celja (I. in IV. rajon) povabil otroke padlih borcev iz Celja, in to ob Novem letu. Pripadniki JLA so se živo zanimali za te otroke in v razgovoru z njimi izpraševali o njihovem delu, uspehih in življenju. Razen pogostitve so pripadniki poklonili tem otrokom tudi nekaj daril, katere so zbrali oficirji in podoficirji te vojaške enote. Po ogledu vojaških

prostorov so vojaki za mlade obiskovalce pripravili še pripravljen program v vojaškem klubu. Pionirka Tanja Stopar se je v imenu vseh zahvalila pripadnikom JLA za topel sprejem in med drugim rekla: »Ta sprejem je dokaz velike ljubezni, katero goje pripadniki JLA do otrok padlih borcev in do njihovih očetov in mater, padlih za lepšo bodočnost...« Za gostoljubnost sta se zahvalila tudi vdova padlega borca in zastopnik ZB.

skupna ležišča v sedanjem Delavskem domu, ki so jih že pred vojno uporabljali prehodni gostje, zlasti mladina, spet vrnejo tem namenom. Te sobe so namreč po vojni sprčo splošnega pomanjkanja stanovanj postala stalna bivališča za samce.

V zvezi s tem se je treba dotakniti žalostnega dejstva, da namreč biro za posredovanje dela nima kam napotiti deklet, ki so se vdala prostituciji in jih je Tajništvo za notranje zadeve poslalo na Biro zaradi zapositve. Ker nimajo bivališča, se takšna dekleta, med katerimi je včasih tudi kaka hči padlega borca, zatekajo prenočevati na kolo-dvor ali drugam, kjer pa je obilo nevarnosti in priložnosti,

da ponovno zapadejo skušnjavam. Tudi če se Biroju posreči zlomiti odpor, ki ga podjetja kažejo do zaposlovanja teh deklet, jim torej ni mogoče oskrbeti materialnih osnov za pošteno življenje.

Potemtakem je nujno, da bi Mestni ljudski odbor o koristnih predlogih v okviru »bele knjige« razmišljal in med drugim ukrenil, da se ponovno upostavi ležišča za prehodne goste v Delavskem domu in oskrbe sredstva za gradnjo vajenskih domov oziroma internatov. To je vsekakor osnova, ki je potrebna, da se bomo mogli uspešneje boriti proti pomanjkanju pomladka v obrtnih strokah in proti pojavom, pred katerimi bi si bilo nespametno zatiskati oči.

Vse večje področje zgodovinske komisije

Znano je, da sta bili do nedavna zgodovinska in spomeniška komisija združeni, da pa je sekretariat Glavnega odbora ZB sredi preteklega leta glede na čedalje širše torišče obeh komisij sklenil, da se osnujeta dve ločeni komisiji, od katerih zavzema posebno pomembno mesto zgodovinska komisija. Namen te komisije je, spopolnjevati in pospeševati pisanje življenjepisov padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ter pisanje občinskih kronik, kakor tudi zbirati zgodovinsko gradivo, dokumente in druge muzealije iz NOB. Vrh tega mora zgodovinska komisija skrbeti, da bo vse to gradivo izročeno muzejem NO in da s pomočjo spominskih predmetov pripravi razstave NOB po posameznih okrajih, mestih in občinah.

Če se lotimo ocene, koliko je bilo glede tega storjenega, ugotovimo, da se je najbolj izkazal celjski okraj. Tam so dogotovili oziroma zbrali spominsko gradivo v 9 občinah, kot n. pr. v Vojniku, kjer so napisali 42 življenjepisov, v Štorah 55 življenjepisov, v Taboru pri Vranskem 86 življenjepisov in kroniko, v Rečici pri Laškem 80 življenje-

pisov padlih borcev in kroniko itd. Omeniti je treba, da so se izkazale tudi druge, a žal le nekatere občine v okrajih Trbovlje, Ljubljana in Sežana. Marljivi so bili n. pr. v Hrastniku, saj so napisali 185 življenjepisov in zbrali 143 slik padlih borcev, kar vse bo uporabljeno za knjigo žrtev NOB.

Seveda so tudi občine in okraj, ki jih na tem mestu ne omenjamo zaradi pomanjkanja poročil. Znano je na primer, da so na terenu Horjul pri Ljubljani šele pred kratkim ugotovili, da niso podelili spomenic za 6 borcev in svojcem 11 žrtev fašističnega terorja, kar je pripisati pomanjkljivemu delu zgodovinske sekcije, ki se čisto kaže v malomarni evidenci in nezanesljivem poročanju. Po zbranih poročilih je soditi, da je takšnih primerov še več, saj je komisija ugotovila, da v Sloveniji doslej iz naštetih in podobnih vzrokov ni bilo podeljenih okrog 3880 spomenic.

Razveseljivo je tudi, da se hitro množe muzeji po okrajih. Celje ima tako že 2 muzeja, enega v mestu samem, drugega v Laškem. Tam so shranili že okrog 1600 muzej-

skih predmetov, priredili so dve razstavi NOB in nabrisali 6 brošur z osvobodilno tematiko. Metliški muzej trenutno še urejajo, zbrali pa so okrog 3900 raznovrstnih predmetov v zvezi z NOB in priredili dve razstavi. Znan je tudi kočevski muzej, čigar oddelek NOB ima dokaj bogato zbirko zgodovinskih predmetov (okrog 2820). Kranjski okraj je doslej odprl muzej v Škofji Loki, pripravljajo pa ga še v Kranju in Trzinu. Krško ima muzej v Brežicah in je priredilo doslej eno razstavo. Ljubljana ima osrednji slovenski muzej NO, ki ima zelo bogate zbirke spominskih predmetov, odlikuje pa se tudi po prirejanju razstav (do sedaj jih je bilo 9), izdajanju brošur z muzejsko ali sploh osvobodilno tematiko in pisanjem oziroma zabeleževanjem spominov na NOB in ilegalno delo, ki bodo med drugim objavljeni v Ljubljanskem zborniku za desetletnico osvoboditve.

V prostorih Ljutomerskega muzeja so priredili doslej eno razstavo, v mariborskem pa dve. Tudi v Novem mestu imajo svoj muzej s 3650 raznovrstnimi predmeti iz NOB. Uspešno deluje tudi postojnski muzej, ki je zbral že 7616 muzealij, posamezne zbirke pa čedalje bolj spopolnjuje. Nekoliko skromnejši je ptujski muzej.

Tudi v radovljiskem okraju je muzejska dejavnost zelo živahna. V Radovljici so priredili 4 razstave, izdali 4 brošure z osvobodilno tematiko in uredili ves arhiv Jeseniško-bohinjskega odreda, bojda okrog 3000 dokumentov.

Vzorno urejen muzej imajo v Slovenjem Gradcu, ki se odlikuje zlasti po prirejanju razstav v okrajnih središčih, kot so Črna, Mežica, Prevalje, Dravograd, Mislinje, Radlje ob Dravi in Ravne. Ta muzej je hkrati eden najbogatejših v Sloveniji, saj šteje kar 9830 najraznovrstnejših muzealij. Mnogo skromnejši je šoštanjski muzej, prav tako pa tudi trboveljski, ki hrani 1428 predmetov, in pa tolminski, ki se še ni razmahnil, kakor bi bilo pričakovati.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Ljubezen in goveja kost

JOŽE je že od nekdaj rad nagajal dekletom. Stara navada — železna srajca! In to je pri Jožetu veljalo še posebej. Tako je torej to »srajco« ohranil tudi pri partizanih.

Kuharica Zorka, doma iz Primorske, se je pridno vrtela okoli kotla in kazalo je, da se pri tovrstni vojaški dolžnosti kar dobro počuti. Lica so ji žarela in obleka ji je postajala vse bolj tesna. Marsikdaj si pri njej dobil kost in tudi dodatek ni bil redek. Seveda so te pravice imeli predvsem mitraljezci. Tega se je Jože zavedal in je začel »strateško« oblegati kotel.

»Zorka!« je začel, »bi se rediš.« Zorka je zardela in hitreje mešala po kotlu. Jože jo je vščipnil v laket.

»Auh!« je zavpila Zorka. »Oštija, ma kaj bi rad?«

»Tolšče nočem, daj mi kost!« Zorka je spoznala puščico in je bila užaljena. Pogledala je v stran in molčala. Jože jo je vščipnil še močneje.

»Joj! Ma ne stoj ga...!« Jožetu se je zdelo, da bo zdaj zdaj zajokala. Toda on je vztrajno zahteval svojo pravico — govejo kost.

»Kako lepa deklica si ti in tako rdeče ličke imaš...« Zorka ga je milo pogledala. Od veselja se ji je bilo skoraj razlezlo srce. Sramežljivo se mu je primaknila.

»No, ali bom sedaj dobil kost?« je silil Jože, hkrati pa sta njegova dva prsta krepko stisnila rdečo ličko brhke kuharice. Zorka je tedaj spoznala prevaro. Jezno je odskočila, zgrabila kuhalnico ter skoraj zavpila: »Ma oštija, če nejenjaš, te vdarim čje gori po glavi, da se ti man bula stвори!«

In Jože je moral oditi brez kosti...

Prestreljeni zaklad

Pride prvi bataljon Prešernove v Javornik pod Mohorjem. Mitraljezca Janeza je neznansko srbelo, da bi pre-

izkusil svojo »ropotuljo«. Zarine cev globoko v gnoj, da bi »demfal« drdranje, in pritisne na petelina. Hip nato je iz gnoja nekaj omamnega udarilo naravnost v Janezov nos. Tedaj plane iz bajte ženska, ki so ji partizani ležali globoko v želodcu: »Ježeš, tak zdaj še v gnoju ni več na varnem! Salamenski gošar, cel flaškon žganja si mi uničil!« Ko so fantje slišali to novico, so se vrgli na gnoj kot na bunker in izvlekli razbiti »flaškon«.

Govorimo slovensko

V pozni jeseni 1944. leta, po borbah v Zg. Savinjski dolini, se je Bračičeva brigada premikala preko Mrzlice, Rečice pri Laškem in mostu pri Rimskih Toplicah na Kozjansko. Brigadi se je pridružilo precej političnih delavcev s Kozjanskega, kateri so bili v Savinjski dolini.

Ko je bila brigada nad Rečico, pride povelje: »Flajšman naprej!« (Flajšman je bil namestnik komisarja čete.) Povelje je šlo nekaj časa v najlepšem redu od partizana do partizana. Toda naenkrat se namesto Flajšman čuje povelje: »Mesar naprej!« Neki

funkcionar, ki je poznal Flajšmana in čul napačno povelje, vpraša političnega delavca, ki je povelje spremenil: »Zakaj, tovariš, spreminjaš povelje?« A ta mu odgovori: »Saj smo vendar Slovenci, zakaj bi govorili nemško!«

Partizansko serviranje

Pred Roško ofenzivo se je drugi bataljon Tomšičeve premaknil preko Roga, Toplega vrha in proge Novo mesto—Semič na Gorjance, kjer je bil formiran še tretji bataljon. Na Toplem vrhu je bil počitek in priprave za akcijo na železniško postajo Bircna vas, katero naj bi napadli ob prehodu proge. Iskani so bili prostovoljci-bombaši, katerih ni bilo malo. Odbrali so jih le nekaj. Nato jim je eden od funkcionarjev dajal navodila, kako se bodo približali bunkerju in ga uničili. Dejal je: »Tovariši, akcija ne bo težka. Tiho se približajte bunkerju, odvijte in aktivirajte bombe in jih vrzite v bunker. Po prvih vrženih bombah bo delo lahko. Ostale boste samo servirali!« Pri tem je prav pridno z gestami rok prikazoval način serviranja. Partizani, ki ga

»Hej, Iztok! Kje je pa Tonček...?!« — ali: kakšne nepravilike sta imela dva visoka partizana, ko sta s še tretjim, Tončkom, gázila po visokem snegu, pa se jima je Tonček, ki je bil majhen, od časa do časa kar izgubil v snegu...

niso poznali, so takoj skleпали, da je ta tovariš gotovo natak po poklicu, ker zna tako lepo pokazati način serviranja (pa so se zmotili!).

Do serviranja na progi ni prišlo, ker so medtem Italijani pojačali svoje posadke in bolje zaščitili progo. Zapirali so obroč okrog Roga. Bataljon se je ob prehodu proge udaril z njimi. Partizani pa na serviranje niso nikakor pozabili. Kar precej časa so se šalili z bombaši, kateri so jim na vprašanje: »Fantje, kako ste kaj servirali?« odgovarjali: »Tečaj je bil prekratek, pa se nismo dobro naučili!«

Čudna deževnica

Ganljivo je bilo, kako sta kurirja Jaka in Mile iz Loške doline na poti v svojo skrito postojanko pod Snežnikom pila na trebuhu leže iz kolesnic neko tekočino. Zgodilo se je namreč, da so malce prej peljali po omenjeni poti intendanti XV. divizije poln sod primorskega žganja. Iz neznanega vzroka se je sod razbil in namesto deževnice se je v kolesnicah pretakalo — žganje. Jaka in Mile sta ga polokala tolikšno mero, da sta slednjič na poti obležala. Nezavestna so ju še istega dne tovariši odnesli na nosilih kot težka ranjenca na varen kraj. Ko sta se prebudila, nista dala nobenih natančnejših izjav o »so-vražniku«, ki ju je po dolgem »boju« premagal...

Pol na pol

Bilo je pozimi 1943/44 v neki zakotni vasi blizu Hinj. Štirje tovariši so sedeli v hiši za pečjo in pili liter močno kislega cvička. Eden izmed njih je bil bolehen in je imel zato s seboj neka zdravila. Segel je v nahrbtnik in izvlekel iz njega precej veliko okroglo škatlo, polno belega prahu. Drugi so seveda to opazili in jih je takoj užalilo, ker jim ni ponudil, kakor so zahtevali nenapisani partizanski zakoni. Podjetno so tovariša prepričali, da je pač treba vse razdeliti, ker ne veš, kaj bo jutri.

In so to nemudoma storili tudi z zdravili ter jih pospravili. Posledice so se kmalu pokazale. V škatli je bila namreč soda bikarbona, ki jo je bolehen partizan uporabljal zaradi želodca...

Novoletna

Gubčeva brigada je silvestrovala na Blečjem vrhu. Med govorom komisarja brigade je prinesel iz neke kleti kuhar Niko škaaf vina. Ni ga postavil na tla, ampak ga je držal kar v rokah. Pomočnik komisarja ga je nekaj časa gledal, potem pa dejal: »Niko, za komisarjem govori še komandant, potem pa še jaz. Kar postavi vino na tla, toliko časa ga ne boš mogel držati.« Niko, velikan, pa se nasmehne: »Ga bom pa potem imel bliže ust.«

Podminiral se je

Tomažev partizanski bunker je bil skopan pod gostim bukovjem, v strmem bregu nad žuborečim potokom. V njegovo bližino je po nenapisanih pravilih spadala tudi maskirana utica 00. Vanjo je posadka bunkerja zakopavala razne odpadke iz kuhinje, tja pa so odmetavali tudi odpadke iz karbidarice, s katero so svetili v bunkerju.

Neko dopoldne se je v tisto utico napolnil sam Tomaž. Ko se je okrivil nad napolnjeno jamo, je nemarno vrgel čez ramo cigaretni ogorek, ki se je skolental med karbidne odpadke.

In že je urezalo, ko da bi sprožil možnar!

Eksplozivni puh je Tomaža tako spodričal, da se je vznak prekucnil v jamo, iz nje pa se je kot blaten jež skolental po strmini v potok. Ko je prišel k zavesti in se ves ocmokan okopal je bentil:

»Joj!... Auuu!... Prekleti karbid!...«

»Kaj se je zgodilo, Tomaž, povej!« so ga zaskrbljeno spraševali terenci, ki so prilezli iz bunkerja kot kuščarji iz mahu.

»Eh, kaj!... Podminiral sem se!«

Intendantova diplomacija

Intendant Božo si ni dolgo belil glave, kako bi Gubčevi brigadi preskrbel meso, pravzaprav, iz česa naj bi jim skuhal golaž. »Aha!« si je mislil, »tam pri Uršnih selah poznam premožnega kmeta! Najmanj telica mi ne uide!«

Pod noč se je zviti intendant s skupino borcev napotil po živinče. Ko je s partizani prispel do znane domačije, je najprej pokukal v hlev in svinjak, šele nato je potrkal na hišna vrata, ki so se kmalu odprla. Na vratih se je pokazal gospodar, Božo pa je kar takoj prišel z besedo na dan:

»Oče, vi imate par volov, kravo, telico in dva rilca!«

»I, no, oh!... No, da, seveda...« je jecjal stari v zadregi.

»Za našo brigado bi rabili vola in prašiča!« odloči Božo.

»Za božjo voljo, fantje!« je vzdihoval kmet. »Kako bom pa oral, če mi vzamete vola! Uh, pa prašiča! Svinja bo imela mlade na pomlad, prasec pa bo za dom!...« je prepričevalno ugovarjal možakar. »Lepo vas prosim, fantje, imejte usmiljenje!«

Intendant Božo je sedel za mizo, nekaj pisal v notes in trdovratno vztrajal: »Oče, brigada je lačna, sestradena!«

Gospodar je še kar naprej moledoval in prosil usmiljenja, ker mu je partizan Janez šepetaje namigoval, češ da se bo intendant Božo prav gotovo omeščal.

»No, oče,« vpraša Božo, »kaj nam daste prostovoljno?«

»Rade volje vam dam telico, prav iz srca rad!« hiti kmetič.

»Naj bo, oče!« je pristal Božo na kupčijo.

Kmet je bil vesel in zadovoljen in takoj je bil na mizi liter cvička in hlebec kruha. Ko so fantje s telico zapustili domačijo, je gospodar vtaknil v Božev žep še kranjsko klobaso.

»Ti si pa res zvit lisjak!« je Janez pomežiknil Božu.

»He, če sem hotel dobiti prostovoljno telico, sem moral zahtevati najmanj vola in prašiča!« se je pohvalil intendant.

»Leteča postelja«

Za letječimi krožniki, cigarami itd., ki so jih mnogi oči-vidci v Evropi in drugod videli (toda le v zraku) in ki se je zaradi njih vzbudil svet laikov in učenjakov (ki temu pojavu v splošnem odrekajo, da bi bil nekakšen letalni stroj z drugih planetov) — končno še »leteča postelja«!

Toda ta letечи »špampet« v nasprotju s svojimi prej omejenimi sorodniki ni le domneva ali utvara oziroma pojav, ki bi bil nepojasnen! Leteča postelja je zelo otipljiva resničnost. To je namreč najnovejše angleško letalo, malone brez kril, ki se lahko dvigne navpično v nebo. Svoj prvi let je opravilo 3. avgusta lani z aerodroma v Nottinghamu. Vodil ga je 58-letni kapetan Sheperd, bivši poizkusni pilot znane letalske tovarne Rolls-Royce.

Takole se je izrazil ta pilot o svoji prvi vožnji z letečo posteljo:

»To letalo nima skoraj ničesar razen dveh reakcijskih motorjev, okvira s platformo in komandnih vzvodov. Zgrajeno je bilo prej ko ne samo zategadelj, da bi preizkusili, kako se take vrste letalo dviga in upravlja.«

Za zdaj se še niso potrudili, da bi temu čudnemu letalu dali aerodinamične oblike, kakor tudi niso nič storili, da bi pilotovo kabino zavarovali. Dejstvo je, da to letalo z dvema reakcijskima motorjema v resnici služi le za preizkušanje, kajti vsi poizkusni piloti, ki so dosihmal leteli z njim, so bili v zraku le pičlih 10 minut, kolikor pač lahko nosi letalo v sedanji fazi razvoja goriva. Leteča postelja je nekakšen štirioglati nestvor, ki naj bi po zamisli inženirjev, ki so ga zgradili, dokazal, da se neki letalni stroj, težji od zraka, lahko dvigne navpično v zrak in mirno obdrži v njem, sevé, v normalnih statičnih pogojih. Letalo je zgrajeno tako, da pilot obdrži njegovo ravnotežje v zraku z vključevanjem vrste

malih reakcijskih motorjev, nameščenih na prednjem robu letala.

Preizkušnja traja že nepretrgoma dve leti. Spočetka so letečo posteljo spuščali na zemljo z vrvmi, dvigali pa so se z njo v zrak le do 10 m. V novejšem času se letalo dviga više in sicer z betonske baze, kjer je toplota, ki jo razvijajo motorji, zelo močna. Vsak let tega čudnega letala strokovnjaki slikajo, da bi mogli slediti vsako preobrazbo in vsak sleherni napredek.

Za zdaj letalo praktično še ni uporabljivo, ker dela med drugim strašen, oglušujoč ropot. Tega pa si moderni, tehnično spopoljeni svet spriči že tako velikega trušča vozil vseh vrst ne želi poslušati.

Helikopterji

Na Zahodu si mnogo prizadevajo, da bi čimbolj izpopolnili reševanje brodolomcev. Tako n. pr. v Angliji razmišljajo, kako bi kombinirali reševati brodolomce s flotiljo in helikopterji. V ta namen je družba za reševanje posadk

s potopljenih ladij celo sklenila pogodbo z vojsko, ki bo v primeru nesreč pomagala reševati brodolomce s flotiljo helikopterjev, kadar bo to potrebno. Mnoge izkušnje so namreč pokazale, da brodolomcev ni moč reševati samo s helikopterji. Vaje v Dungenessu so n. pr. opozorile, da so helikopterji mnogokrat odpovedali, medtem ko je bil reševalni čoln v času potrebe skoraj zmerom pri roki. Res pa je, da je helikopter nepogrešljiv v posebno težkih okoliščinah, denimo, kadar ladja nasede na čereh. Tako je nedavno neki ameriški helikopter rešil mornarja s svetilniške ladje, ki se je razbila na čereh pri South Goodwinu.

Jasno je seveda, da je z vajami brodolomce lažje reševati kot v resnici, v pravih nesrečah. Kadar gre za vaje, postavijo helikopterje na letališče blizu »nesrečec«, če pa gre zares, morajo helikopterji preleteti tudi po več sto kilometrov, preden lahko začno reševati. Njihova slabost pa je prav v tem, da na kraj nesreče mnogokrat prilete prepozno.

Helikopter britanske mornarice, ki spusti lahko posebno mrežo, s katero dvignejo ponesrečenca iz morja v helikopter

Reševalne naprave za podmorničarje

Podmornica je nedvomno edina vojna ladja, ki ji je v vojni namenjena izključno napadalna vloga. Čeprav je n. pr. v minuli vojni pri podmornicah služilo le 2 ali 1,5 % osebja angleške vojne mornarice, so te ladje zabeležile precejšnje uspehe. Potopile so okrog 290 sovražnikovih vojnih ladij vseh vrst, med temi okrog 2 milijona ton trgovskih ladij. Vrh tega so britanske podmornice poškodovale ali onesposobile mnoge ladje, med njimi 10 bojnih.

V zvezi z učinkovitostjo podmornic in dolgotrajnim usposabljanjem njihovih posadk je vsekakor težnja, moštvu rešiti pred neizogibno smrtjo, ki so ji bila le-ta večidel zapisana, dokler niso začeli misliti na naprave, ki naj olajšajo reševanje izpod vode. Hkrati so začeli razmišljati, kako naj omogočijo operativno brezhibnost podmornice in njenih delov, od katerih je zelo odvisna njena usoda. Britanska mornarica posveča posebno skrb preizkušanju novih naprav za reševanje, ki jih bodo dodali redni opremi podmorničarjev. Med temi so zanimivi »zvoni« za spuščanje podmornic po potopitvi, ne več za dva človeka, ampak za enega samega. Ta naprava je uspešnejša od vseh prejšnjih, saj omogoča posadki hitrejšo reševanje izpod morja na površje do globine 100 metrov.

Poseben sistem za dihanje omogoča, da se podmorničarji v času reševanja oskrbujejo z zrakom, z mešanico kisika in azota iz posebnih steklenic, ki so s cevjo v zvezi s trajno nameščeno tovrstno napravo na podmornici.

Hkrati angleški podmorniški strokovnjaki proučujejo plutovinno, opremljeno z radioindikatorji, ki jih izstrele iz podmornice, da bi reševalnim skupinam na površini morja nakazali točen položaj potopljene podmornice. Izdelali so tudi plutovinasto napravo za oddajanje radijskih znakov za pomoč. Med nadaljnjimi napravami za reševanje so potem še podmorski telefoni in apa-

rati za spuščanje dima. Britanska vojna ladja »Kingfisher« pa je pred kratkim preizkusila potapljaški zvon ameriške vojne mornarice, ki ga je moč od zunaj pritrditi na odprtine podmornic za izhod v primeru nesreče. Zvon deluje brezhibno celo 200 m pod morsko gladino.

Poleg tega bodo angleški podmorničarji dobili obleke, ki se dajo napihniti, da se podmorničarji pri reševanju ne onesvestijo ali dobe paralizo zaradi nagle spremembe pritiska. Med vojaške vaje angleške mornarice so celo uvrstili reševanje iz potopljene podmornice iz 100 metrov globine, ki ga mora prestati vsak podmorničar brez kakršnega koli aparata za dihanje. Za to vajo so v bazah zgradili 30 metrov visok betonski stolp s premerom 8,5 metra. Človek pride v z vodo napolnjeni stolp skozi odprtino na dnu, potem ko je globoko vdihnil zrak. Medtem ko se dviga k površini, izdihla zrak iz pljuče, ki se v mehurčkih pojavlja na gladini, s tem pa zmanjšuje notranji in zunanji pritisk na dihalne organe.

Ko so po drugi svetovni vojni vprašali mornarje raznih narodnosti, kako so se rešili iz potopljenih podmornic, so povečini izpovedali, da so uporabili zgoraj opisano preprosto metodo.

AOP 9 kljubuje dežju in blatu

Pred kratkim so v Angliji preizkusili izvidniško letalo, ki je namenjeno za odkrivanje topniških položajev in opazovanje topniškega ognja. Očividci poročajo, da je letalo uspešno prestalo svoj krst, čeprav je bilo 150 ur nepretrgoma v zraku in je bilo potrjeno vsestranskim maksimalnim naporom. V letalu se je za časa preizkuševanja izmenjalo 5 pilotov, ki so vsi potrdili, da se je letalo obneslo tako pri odletu kakor pri pristajanju, četudi je bilo vzletišče strmo, kotanjasto in komaj 90 m dolgo. Ves čas je padal tudi dež, ki je kmalu spremenil letališče v blato, v katerem so obtičali celo ka-

mioni. Letala blato skorajda ni motilo, ker ima gumasta kolesa z nizkim pritiskom. Tudi strmini in kotanjam le letalo zlahka kljubovalo, kar je nedvomno pripisati izvrstnim vzmetem. A. O. P. 9 je prestal za časa preizkusov nič manj kot 1000 vzletov in pristankov.

Z reaktivnim letalom nad severni pol

Dne 13. decembra sta piloti dve reaktivni letali »Canberra« in »Hastings« iz letalske šole Manby na prvo poskusno višinsko vožnjo v arktične kraje nad Norveškim. V teh vajah, ki so sledile novembrskemu poletu šolskih reaktivnih aparatov nad arktičnim področjem, je sodelovalo 20 slušateljev. To je bil hkrati prvi polet nekega angleškega reaktivnega bombnega letala nad Severnim geografskim polom. Namen poskusnega leta je bil, da si aerodromsko osebje in navigatorji-gojenci pridobijo potrebne izkušnje iz arktične navigacije, po kateri se piloti razpoznajajo v glavnem po soncu, luni in zvezdah. Navigacijski aparati namreč nad severnim polom odpovedo, pa tudi magnetški kompas preneha biti zanesljiv, kakor hitro se letalo približa magnet-skemu polu.

»Canberra« se je za polet nad Severni pol dvignila z norveškega aerodroma Bodo blizu Narvika. Letalo je pod komando slušateljv manbyjske šole doseglo 85 do 87° severne širine, malone sam severni pol, nato pa je 14. in 15. decembra poletelo še petkrat v neposredno območje severnega pola. Razdalja od Boda do Severnega pola šteje 2480 km, k temu pa je treba prišteti še 337 km, kolikor znaša razdalja od zemljepisne širine 87° do pola in povratek, nadaljnjih 2480 km. Skupaj je torej »Canberra« prevozila 4344 km, večidel nad večno zaledenelo skorjo Arktičnega morja. Edina kopnina, ki jo je bilo na tej poti videti z letala, so bili Špicbergi, katerih severni vrh že sega v meje neplovnega ledu.

BOREC

3

1955

UPRAVA REVIEJE — SVOJIM NAROČNIKOM

Letošnji januarski številki smo priložili čekovno položnico, po kateri naj bi naročniki poravnali vsaj polletno naročnino za letošnje leto. Odziv je ugoden, vendar še ni zadovoljiv. Še vedno je mnogo naročnikov, ki čakajo, da jih na plačilo še posebej opomnimo ali terjamo. Še bolj žalostno pa je to, da niti opomini in terjatve včasih ne zaležejo. Ni nam razumljivo to, da nekateri sprejemajo revijo dve leti in se ne odzovejo plačilu niti na četrti opomin. Tem bomo prisiljeni revijo ustaviti, dolg pa izterjati s pomočjo našega pravnega zastopnika. Zato znova naprošamo vse, naj stari dolg čimprej poravnajo, da se s tem izognejo nepotrebnim stroškom.

Še nekaj pripomb! Naročniki, navajajte pri nakazilu naročnine vedno le tisti naslov, na katerega prejimate revijo, ker sicer ne moremo izknjižiti plačila. To velja predvsem za občinske ljudske odbore, ki nakazujejo naročnino za šole in knjižnice in često ne navedejo namena nakazila. Tako jih moramo pismeno vpraševati, za kaj je bil ta ali oni znesek nakazan. Sporočila upravi, t. j. razne reklamacije, morebitne odpovedi ali spremembe, napišite vedno na srednji del položnice, ker sicer ne pridejo v naše roke. Kadar javljate spremembo naslova, napišite vedno vaš stari in novi naslov.

Uprava naše revije je že lani izdala poseben poslovni koledar. Podoben koledar, le da bo tiskan na finejšem papirju in opremljen z okoli 44 barvnimi slikami slovenskih krajev, bo izdala tudi letos. Ker je bila lani naklada omejena le na število naročenih koledarjev, nismo mogli ustreči mnogim kasnejšim interesentom. Mnoga podjetja, pa tudi naši naročniki, so se pritoževali, češ da bi koledar naročili, če bi vedeli, da bo izšel. Zato sedaj obveščamo vse, ki se za koledar zanimajo, da ga lahko naročijo pri naši upravi, Ljubljana, Erjavčeva 16. Izvod stane 1300 dinarjev. Za podjetje, ustanovo ali družbeno organizacijo, ki bi naročila nad 20 izvodov, bi na notranjo ali zunanjo stran usnjene ovitka natisnili njihov naslov v zlatem ali negativnem tisku. Barva usnjenih ovitkov bo rdeča, rjava, zelena, črna, modra ali siva.

Kakor omenjamo že v začetku, je bilo zanimanje za naš koledar izredno veliko. Z njim so bila zadovoljna domača podjetja, zelo pohvalno pa so se o opremi izrazili tudi tujci. Ker koledar že pripravljamo in bo treba čimprej določiti naklado, sprejemamo naročila le do 30. aprila 1955. Naklada pa bo zaradi pomanjkanja papirja omejena. Zato vabimo vse, da z naročilom pohite, ker kasnejših naročil ne bomo mogli več upoštevati.

Naslovna slika: Partizanka

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subić in Milan Bizovičar.

IZŽREBANI REŠEVALCI 1. NAGRADNE KRIŽANKE

Zreb je dodelil nagrade naslednjim reševalcem, ki so pravilno rešili prvo križanko.

1. Edvard Ropič, Ljubljana, 2. Marko Mrak, Ljubljana, 3. Stanko Klobasa, Ljutomer, 4. Nižja gimnazija Artiče, 5. Upravičelstvo osnovne šole, Ponikva pri Grobelnem, 6. Krista Tušek, Ljubljana, 7. Vinko Kramar, Tolmin, Zalog 4 in 8. Osnovna šola Sv. Gregor, pošta Ortnek.

REŠITEV KRIŽANKE

Vodoravno: 1. divizija, 8. tankisti, -j, 16. Aleks, 17. emiri, 19. interno, 21. Nina, 22. Azori, 23. splak, 24. as, 25. Joe, 26. Stina, 27. miner, 28. sli, 29. um, 30. sloka, 31. barit, 32. stop, -g, 33. okoli, 34. šelak, 35. plomb, 36. organi, 38. boter, 39. prepri, 40. stoli, 41. Mateš, 42. kreda, 43. line, 44. Miron, 45. kroji, 46. SZ, 47. oni, 48. satir, 49. arija, 50. pat, 51. ve, 52. iks, -a, 53. Gabi, -a, 54. idol, 55. šamot, 56. navito, 58. katero, 59. stena, 60. obet, 61. kori, -p, 63. par, 64. ti, 66. Emi, 67. pa, 68. ec, 69. Dev, 70. ai, 71. grd, -r, 72. Vera, -r, 73. Aral, 74. raven, 75. molohi, 77. fading, 78. ameba, 79. nomad, 83. cekin, -o, 84. Daki, 85. pasar, 86. petam, 87. uš, 88. eks, 89. Miren, 90. zaliv, 91. Inn, -a, 92. vitek, 93. Tamiš, 94. prej, -p, 96. nerad, 97. dojem, 98. sitca, 99. Erazem, 101. sonet, 102. pari, -k, 103. Hasan, 104. vesim, 105. gamaša, 107. osti, 108. lento, 109. zalet, 110. br, 112. Teo, 113. Berto, 114. pedic, 115. Leo, -a, 116. Peko Dapčević, 117. polk.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Škrabar-Braškarič in Jože Bertonec-Jurjan. Odgovorni urednik: Bojan Aidič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. ali na čekovni račun NB Ljubljana 601-T-164; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74.

Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Za tekoče in aktualne naloge gre!

NAVADA je, da v času pred letnimi občnimi zbori pregledamo opravljeno delo in si začrtamo naloge, ki se jih bo treba v prihodnje lotiti. Ker živimo v času, ko se hkrati pripravljamo na bližnje združevanje v komune, oziroma na novo teritorialno razdelitev, je prav, da tudi o tem spregovorimo nekaj besed.

Mnoge zanima, kakšna bo organizacijska struktura Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije v okviru nove teritorialne razdelitve in če se bodo njene naloge s tem kaj spremenile. Drugi se spet boje, da spričo splošne aktivnosti ostalih političnih organizacij v zvezi s pripravami na združevanje v komune, Zveza borcev ne bi zaostala za dogodki. Odtod tudi pojavi, da so se ponekod prehiteli z nekakšno »reorganizacijo«, drugod pa vsesplošne priprave na združevanje razumeli kot znamenje za odlaganje dolžnosti, kar je povzročilo, kot na primer v kranjskem in tolminskem okraju, pasivizacijo dela odborov in članstva. V zvezi s tem je treba naglasiti, kar so člani sekretariata Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije na nedavnem posvetu predsednikov okrajnih odborov ZB posebej poudarjali, da Zveze borcev namreč ne gre izenačevati z ostalimi političnimi organizacijami, ki so dolžne politično utirati pot novi teritorialni razdelitvi, ampak da je cilj Zveze borcev, izkoristiti združevanje v komune za nadaljnje osamosvajanje osnovnih organizacij in organizacij pri bodočih komunah. Naglica torej ni potrebna, niti umestna, ker sprememb v strukturi organizacije, kot kaže, ne bo tja do jeseni, do republiškega kongresa Zveze borcev. Seveda pa bi bilo napak misliti, da bomo dotlej

stali križem rok! Še preden bo predloge o novi teritorialni razdelitvi potrdil Izvršni svet, je treba ustanoviti iniciativne odbore pri bodočih združenih okrajih z nalogo, da prouče, kakšna naj bo bodoča struktura organizacije. Dotlej pa je seveda dolžnost sedanjih okrajnih odborov, da normalno poslujejo in izvršujejo vse tekoče naloge kot evidentiranje članstva, da izpopolnjujejo kartoteko članstva in otrok padlih borcev, skrbe za priprave na letošnje letovanje teh otrok, itd.

Iniciativni odbori so odgovorni za delo okrajnih odborov Zveze borcev; slednji namreč ne bodo razrešeni prej, dokler ne bodo vestno predali vseh uspešno zaključenih poslov svojim naslednikom, odborom Zveze borcev pri komunah. Naloga sedanjih odborov Zveze borcev je tudi, razviti sistematično delo komisij, ki niso bile docela uspešne. Ugotovljeno je namreč, da je zanimanje za te komisije večje od uspehov, ki so bili doseženi. Bojazen je, da se te komisije ne bi izgubile v aktivnosti drugotnega pomena, v dajanju socialne pomoči, medtem ko bi zanemarile poglobljanje v življenjske razmere in delovne prilike članstva. Okrajni odbori morajo nadalje skrbeti, da bodo te komisije povsod začele poslovati, kjer pa jih še ni, jih je treba nemudoma postaviti. Lahko rečemo, da praktično poslujejo le komisije za otroke padlih borcev, medtem ko so vse ostale opravljale le tehnično delo.

V kolikor je moč vnaprej presoditi, bodo osnova bodoče organizacijske strukture krajevne organizacije, ki jih bo po potrebi, zlasti glede na število članstva, več. Le-te bodo osnovane pri bodočih krajevnih od-

borih oz. svetih, na manjšem območju kot dosedanje občine. Če bo število članstva zadostno, bodo odbore Zveze borcev lahko imele tudi posamezne vasi. Najboljši kader bo treba izbrati za odbore pri komunah.

Naloge odborov po bodoči organizacijski strukturi ostanejo slej ko prej iste, če ne bodo celo pomembnejše. Program, ki si ga je načrtala Zveza borcev, bo treba nadalje izpopolnjevati, hkrati s skrbjo za otroke padlih borcev in zgodovinsko sekcijo, ki sta izmed vseh dejavnosti naše organizacije najpomembnejši, pa bo treba razviti aktivnost tudi izven organizacije, z vsestranskim poseganjem v družbeno-politično dogajanje. Ena izmed oblik aktivnosti navzven, prispevka k oblikovanju in vzgajanju naših državljanov v patriotizmu, je nedvomno skrb za izvenarmadno vzgojo, kot najvažnejšo politično nalogo organizacije Zveze borcev. S popuščanjem vojne napetosti se namreč nudi ugodna priložnost, da v izvenarmadno vzgojo vnesemo več perspektivnosti. Mrzličnost prejšnjih let ni več upravičena, čas terja sistematičnost tudi v spoznavanju vojnih večšin, v vzgajanju najširših množic za obrambo domovine. Čim prej se je treba lotiti ustanavljanja komisij za izvenarmadno vzgojo po okrajih, komisij, ki jih je napačno presojati kot organe oziroma nekakšno interno zadevo okrajnih odborov, ampak jih je treba smatrati za politična telesa v okviru organizacije Zveze borcev. Potrebe so pokazale, da tudi ni koristno odlašati z ustanavljanjem koordinacijskih teles z resnimi, odgovornimi predstavniki obrambnih organizacij kot PLZ, gasilcev itd. To nalogo naj opravijo komisije za izvenarmadno vzgojo, ki naj hkrati pripravijo tudi ustanovitev centrov za izvenarmadno vzgojo, nekakšnih izobraževalnih središč, v katerih se bodo državljeni spoznavali z vojnimi večšinami, prvo pomočjo itd. Ponekod takšne centre že imajo, vendar še nikakor niso prerasli okvira kabinetov ali skladišč za orožje. Zamisel pa je, naj bi bili ti centri prostori, v katerih ne bi smeli pogrešati knjižnice kot nekakšnega torišča za izvenarmadno izobraževanje.

Odveč je pripomniti, da je izvenarmadna vzgoja področje važnega političnega dela organizacije Zveze borcev, na katerem je državljanom moč posredovati tradicije NOB

in jih vzgajati v domoljubni, obrambni zavesti. Seveda bi bilo spet napačno zaupati izvenarmadno vzgojo izključno bivšim borcem; pritegniti je treba tudi mlajše ljudi, zlasti absolvente vojaških šol, ki imajo veselje do poučevanja vojne tehnike. Izvenarmadna vzgoja je potemtakem ena izmed oblik delovanja Zveze borcev in njenega članstva navzven, ena izmed priložnosti, da se naša organizacija reši ozkosti, nekakšnega spominsko-veteranskega obeležja.

Druga oblika dela navzven je uveljavljanje organizacije Zveze borcev prek članstva v drugih političnih organizacijah in organih delavskega upravljanja. Potrebe po takšnem uveljavljanju narekuje, na primer delo komisij (za prošnje in pritožbe itd.), ki uspevajo le, če člani Zveze borcev prodro s svojimi stališči na Delavskih svetih, v samoupravi socialnega zavarovanja in podobno. Često se namreč dogaja, da v nekaterih podjetjih in pri socialnem zavarovanju borce prikrašujejo za njihove pravice zato, ker so borci. Ne odobre jim, na primer zdravljenja, čeprav so, moralno vzeto, do zdravljenja bolj upravičeni kot drugi, tudi potrebni prosilci, ker so zdravje zapravili v borbi in kasneje pri delu. Izkazalo se je tudi, da je koristno, če se v primeru zapostavljanja ali očitnih krivic, borci, zaposleni v istem podjetju, sestanejo. Napačno pa bi bilo seveda stati na stališčih veteranstva in »socialne zaščite«. Stremeti je treba tudi za strokovnim usposabljanjem bivših borcev, tako z nadaljnjim šolanjem, kakor tudi s tako imenovanim prekvalificiranjem na delovnih mestih v tovarni. V zvezi s tem je treba poudariti tudi potrebo po razvijanju čuta za gospodarnost, za razumevanje težav, s katerimi se borita tako država kakor organizacija, da bi zagotovili borcem večjo strokovnost, sredstva za socialno pomoč, za zdravljenje itd.

Gre torej za to, da se Zveza borcev afirmira v družbi kot močna aktualna politična organizacija; gre torej za stališča njenih članov, ki naj bodo odločilna v drugih organizacijah in organih upravljanja, odločilna povsod tam, kjer je treba graditi novo družbo ali zaščititi interese borcev. To je nedvomno najvažnejša naloga, o kateri bi med drugim tudi kazalo spregovoriti na bližnjih okrajnih zborih Zveze borcev.

Tone Okrogar-Nestl

V ČRNI na Koroškem je 13. februarja umrl Tone Okrogar-Nestl, narodni heroj. Njegove posmrtno ostanke so prepeljali v Zagorje, kjer je bil 16. februarja svečani pogreb.

*

Tone Okrogar-Nestl je otrok rudarja, zato ni naključje, da je zgodaj spoznal in občutil težo dela in izkoriščanja. Komaj enajstletnemu — rodil se je 3. februarja 1924 — je umrl oče, in mati sama je morala poslej preživljati petčlansko družino.

Ko je okupator pregazil našo deželo, se je mladi, komaj 17-letni Tone skupaj s skojevčema Karlom Kurentom in Janezom Ihancem odločil pogrnati v zrak električni motor na separaciji v Zagorju. Sodeloval je tudi v partizanski akciji na Zagorje, nato pa 15. oktobra istega leta (1941) odšel k partizanom, ki pa so ga zavrtnili zaradi pomembnosti njegovega dela na terenu. Februarja leta 1942 so ga končno le sprejeli v prvo revirsko četo, nakar ga srečamo s komandantom Stanetom na Štajerskem. Tovariši iz teh enot gotovo še pomnijo fanta šibke rasti z mitraljezom na rami, morda iz napada na rudnik Huda jama, ali iz borbe pri Koprivni, v kateri je sam neustrašeno odbil napad in pokončal več Nemcev. Ta borba ga je ovenčala s slavo tako, da so poslej o tem šibkem, a pogumnem borcu govorili le s spoštovanjem. Toneta Okrogarja je odlikovala še ena izredna lastnost: vztrajnost, neverjetna žilavost. Pri napadu na Hudo jama je miniral kompresor in se močno opeknel, ko je padel v betonski bazen, v katerem je gorel bencin. Kljub ranam je nadaljeval borbo. Pri napadu na Koprivno mu je strel prevrtnal pljuča. Tovariši so to opazili šele, ko se je na počitku sončil. Njegov najslavnejši dan pa je nedvomno tisti, ko se je spoprijel s 180 nemškimi policisti, ko so njegovo enoto iz-

nenadili na počitku pri Šmartnem, na pohodu na Pohorje. Tedaj je ostal sam proti številnim Nemcem, ki jih je 18 pobil in 40 ranil, naposled pa se hudo ranjen z bombami prebil skozi sovražne vrste. V tej edinstveni borbi mu je krogla raztrgala čeljust. Ranjen je bil tudi v napadu na Mežico, a se je kljub temu srečno vrnil v svojo enoto, čeprav je pohod trajal več dni. Ves čas je nosil svoj mitraljez. Nikomur ga ni hotel izročiti, čeprav so se tovariši ponudili, da mu pomagajo. Po okrevanju je nadaljeval svojo herojsko pot. Na čelu 12 tovarišev je napadel nemško postojanko v Koroški Beli pri Železni Kapli, jo zavzel, posadko uničil in zaplenil več dragocenega orožja in streliva. Poslej ga srečamo še pri mnogih napadih, v katerih se je odlikoval z že prej omenjenimi vrlinami. Nad Misljino na Pohorju je bil 19. januarja 1944 hudo ranjen na glavi in vratu, nakar se je izgubil in se sam z nečloveškim naporom prebijal na Koroško. Pri Slovenjem Gradcu so mu Nemci naslednji dan prišli na sled. Obkolili so ga in se že veselili zmage. Toda Nestl je sprejel borbo z njimi, jih 18 pobil in se jim srečno izmuznil.

Zaradi zgledne srčnosti in zaslug je kljub mladosti naglo napredoval: bil je vodnik, komandir, namestnik komandanta in nazadnje komandant Zahodnokoroškega odreda. Nje-

gova enota je Nemcem povzročala nemalo skrbi in strahu, saj se je neredko pojavila globoko v notranjosti takratnega nemškega rajha, okrog Celovca, Beljaka, Šmohorja v Ziljski dolini in drugod. Za njim in njegovim odredom je ostajalo uničenje, ki je napovedovalo konec nacistične strahovlade in vlivalo Štajercem in Korošcem vero v svoj narod in svobodo.

V bojih je bil Tone Okrogar-Nestl sedemkrat ranjen. Za hrabrost in požrtvovalnost je bil odlikovan z Redom zasluge za narod II. stopnje, dvakrat z Redom partizanske zastave III. stopnje, z Redom za hrabrost, z Medaljo za hrabrost, bil pa je tudi nosilec Spomenice 1941. Najvišje priznanje pa je prejel z Redom narodnega heroja, ki ga je zasluženost nosil od julija 1953 do svoje prezgodnje smrti.

Njegova pot je bila pot junaštva

TRINAJSTEGA februarja letos je umrl Nestl, narodni heroj in partizan, naš soborec in naš dragi tovariš... Umrl je, tako tiho, tako, kakor umirajo junaki. Umrl je v letu 1955, to je v letu, ko bomo praznovali veliko obletnico v naši zgodovini: zmago in osvoboditev

Slovenije in Koroške. Umrl je Nestl, umrl po desetih letih življenja in dela v svobodi, za katero se je boril. Da, umrl je za posledicami nešteti ran, ki jih je dobil v krutih bitkah v času narodnoosvobodilne vojne. Umrl je... In izgubili smo ga trinintridesetletnega v času, ko se v naši

socialistični stvarnosti vedno bolj uveljavljajo napredne družbene sile tistega razreda, h kateremu je pripadal tudi Nestl, borec se za njegove pravice in izpopolnjujoč njegove dolžnosti tako dosledno, vztrajno in neomahljivo.

Nestl, naš dragi tovariš, je bil velik borec. Njegovo ime bo zapisano v vrsti imen tistih, ki so kot organizatorji oborožene ljudske vstaje polagali temelje in ustvarjali pogoje za svoboden socialistični razvoj Titove Jugoslavije. Nestl je bil velik borec. In kot borec je bil vselej v prvih borbenih vrstah, bil je vselej tam, kjer je bilo najtežje. Sodeloval je v najbolj znanih borbah in akcijah na Štajerskem in Koroškem. In povsod je bil med prostovoljci, med prvimi, bil je primer in vzgled, ki je vzgajal neštete mlade partizane in aktiviste.

Nestl, naš dragi tovariš, je postal legendarna osebnost. Njegov lik živi v ljudskem izročilu povsod tam, kjer je hodil in kjer se je boril. Njegova noga pa je prehodila mnoge kraje na Štajerskem in Koroškem... Njegova junštva, njegove prigode, doživljaji in doživetja pa so še vedno živi v spominu partizanov in v spominu ljudi. Da, živi danes prav tako, kakor pred desetimi ali več leti. Kakor je bil Nestl v odnosu do sovražnika trd, vztrajen in neizprosni, neverjetno iznajdljiv v najhujših in najtežjih položajih, drzen in nepremagljiv, tako je bil mehak in skromen med preprostimi delovnimi ljudmi, občutljiv za njihove težave in tegobe, tako dobrega, plemenitega srca, da ga je zaman skušal skriti s svojo značilno vedrostjo.

Nestlov obraz borca in komunista, njegova neverjetna vztrajnost in energija, njegovo neprestano žrtvovanje za stvar ljudske vstaje, za stvar srečnejše bodočnosti delovnega človeka — ne bo nikoli zbledel v spominu našega ljudstva. Čeprav je Nestl, naš dragi tovariš, umrl, bo njegov spomin vedno med nami.

Mitja Ribičič-Ciril

Dušan Ukmar

ISTEGA dne, ko je izdihnil narodni heroj Tone Okrogar - Nestl, je smrt zasekala še eno vrzel v vrste borcev. V vipavski bolnišnici je 13. februarja letos preminil rezervni major Dušan Ukmar. Po mučni in težki srčni bolezni kot posledici iz vojnih dni, je za zmerom zapustil svoje najdražje, prijatelje in borce. Truplo zgledega po-

kojnika so iz vipavske bolnišnice 14. februarja prepeljali v avlo zgradbe Okrajnega ljudskega odbora, kjer so se od njega poslovili številni prijatelji iz Nove Gorice, okrajni funkcionarji, Ukmarjevi tovariši in več tisoč Primorcev iz vsega goriškega okraja.

Nepregledna je bila povorka, ki je spremila Dušana Ukmarja na njegovi poslednji poti v rojstno vas Gornjo Branico. Zadnje slovo je bilo hudo in ganljivo. Ob odprtem grobu sta tovarišu Ukmarju spregovorila domačin Branko Fabjan in sekretar začasnega odbora Socialistične zveze goriške skupnosti komun, tovariš Milo Vižintin. Zlasti slednji je nad vse lepo govoril o Dušanu Ukmarju kot človeku, zglede nem borcu, ki je za časa borbe in v miru žrtvoval vse za našo revolucijo in bodočnost domovine.

Pokojni Dušan Ukmar se je rodil 26. aprila 1920. Že v rani mladosti mu je bilo usojeno občutiti vso grenkobo življenja, kajti kot najstarejši otrok je po očetovi smrti skrbel za vso družino. Breme dolžnosti, gospodarske krize in izkoriščanja je vdano trpel; medtem, ko so na zadolženem posestvu sedele banke in se je večal raznarodovalni italijanski pritisk, pa je zorela v njem uporna misel, ki je dozorela tedaj, ko si je zavestno, med prvimi Primorci, poiskal mesto v osvobodilnem boju. Partija je kmalu spoznala v pokojnem Dušanu sposobnega organizatorja in borca, zato je bil sprejet v njene vrste. V začetku leta 1943 je šel med borce, ki se jim je brž priljubil zaradi skromnosti, poštenosti, predanosti revoluciji in borbenosti. Zaradi tega je tudi naglo napredoval. Sprva politdelegat, je kmalu postal komisar in komandant bataljona, da, bil je celo vršilec dolžnosti komisarja Bazoviške udarne brigade. Boril se je tudi v Ljubljanski, Šercerjevi in drugih brigadah po Sloveniji. Bil je tudi med tistimi, ki so zanesli plamen upora v Slovensko Benečijo. Kot vodilni človek je umel pritegniti borce bolj z vzgledom kot z besedo, kajti bil je predvsem odličen vojak. Spomnimo se samo nekaj borb, ki jih je pokojni major Dušan Ukmar bojeval! Likvidiral je belogardistično postojanko v Osredku pri Ljubljani in nemško postojanko v Poljanah, napadel je Žužemberk, italijanske kasarne v Ambrusu v Subi krajini, sovražne kolone v Vipavski dolini itd.

Po vojni najdemo pokojnega Dušana spet na odgovornih dolžnostih kot oficirja KNOJ in Uprave državne varnosti. Toda težki vojni dnevi in naporno povojno delo so spodkopavali njegovo zdravje. Čeprav nerad, je moral v pokoj. Napotil se je v Gorico, da se pozdravi in odpočije. Toda Dušan ni znal počivati. Zanj je bilo povsod in v vsakih

Rezervni oficirji in pokojnikovi prijatelji nosijo krsto z umrlim Dušanom Ukmarjem iz upravne zgradbe v Novi Gorici na pogrebni voz

prilikah veliko neodložljivega dela. Zato ga kljub boleznim najdemo v Mestnem odboru Zveze borcev, srečamo ga v Ljudskem odboru Mestne občine, v Mestnem komiteju ZK, zadnje dni pred smrtjo tudi v okrajnem odboru Združenja rezervnih oficirjev in v okrajnem odboru Zveze borcev za goriški okraj. V vseh teh odborih je bil odbornik, predsednik ali sekretar. Kljub obsežnemu delu je vse dolžnosti vestno izpolnjeval; nobeno delo mu ni bilo pretežko. Priznati je treba, da

je bil med redkimi, ki jim je skrb zase zadnja stvar, delo za skupnost pa življenjski, kategorični imperativ. Zato bodo naša skupnost, zlasti pa politične organizacije na Goriškem, še dolgo čutile vrzel, ki je nastala z Dušanovo prezigodno smrtjo.

Tolaži nas zavest, da delo Dušana Ukmarja ni padlo v neplodne brazde, kajti po poti, ki jo je on izhodil, bodo stopali nešteti ljudje in jo utrjevali ter gradili, da bo naša domovina res trden dom svobodnih ljudi.

Mirko Cenčič

Otroci revolucije

O PRVEM in drugem letu borbe ne bi govorili. O dnevih, ko se je Ljubljana uprla, o silnem poletu, o težkih žrtvah in o prvih močnih zmagah. Pripovedoval ne bi niti tega, kako so se v prvo obdobje revolucije vključevali mladi ljudje. Skojevc, ki jih je že pred vojno učila prvih korakov v življenje Partija, pa tisočeri njihovi tovariši, ki so se jim v prvih dnevih osvobodilne borbe priključili. Morda bi kdaj drugič povedal več o tem, kako smo sredi prve pomladi prebirali Lenina in ugotavljali, da se tudi proti avtomobilom

uporabljati sredstva, ki so bila včasih primerna proti kozakiškim konjem. In o prvih granatah, vrženih med fašistične kamione, o uporabljanju v telovadnicah in v gozdovih pridobljenega znanja za plezanje vse do telefonskih žic. O prvih napisih po ljubljanskih zidovih, o zarjavelih samokresih, s katerimi so mladinci ustavljali po cestah fašiste in jim jemali orožje. O stotinah padlih tovarišev. O Vidiregarčevi, Lojzetu Ajdišku, o tolikih drugih. Sicer bi bilo treba govoriti in pisati o vsem tem, o obstoju, rasti, delovanju in uspehih Mladinske

Osvobodilne fronte. Tokrat pa bi se omejil le na nekaj spominov iz poznejših dni. Iz tistih časov, ko Mladinske Osvobodilne fronte v Ljubljani pravzaprav ni bilo več, ko se je preselila iz mesta. Skoro vse, kar je imela, je dala vojski, našim partizanskim enotam. Precej so seveda pobrali tudi Italijani, da so napolnili svoja taborišča.

V mestu so ostala le še dekleta. In seveda najmlajši rod. Rod, ki pred vojno še slutiti ni mogel, da obstoja Partija. Rod, ki ga je val borbe zajel iznenada, med igro, z leseno sabljo in z lutko v rokah, in to tako hitro, da je komaj še bilo mogoče zamenjati leseno puško za granato.

V tem času se je v Ljubljani spet ustvarjala mladinska organizacija. Ni bila več Mladinska Osvobodilna fronta. Postala je širša, dobila je nove naloge in novo ime. Rodila se je Zveza slovenske mladine.

Pozimi, v zadnjih tednih leta 1942 smo pričeli z delom. Vseposvods smo obnavljali komiteje in aktivne SKOJ-a, za Ljubljano in za rajone smo postavili iniciativne odbore Zveze slovenske mladine. Mesto Mlade Slovenije, ki je v poslednjih mesecih le redko izhajala, smo pričeli izdajati nov list. Dali smo mu novo ime. To je bila naša — Mladina.

Uspeh lista smo ugotovili takoj. Več tisoč izvodov ga je rabila Ljubljana, partizanske tiskarne na osvobojenem ozemlju so ga pričele ponatiskovati. Tovariš Kardelj pa nam je kmalu po izidu prve številke poslal pismo s svojimi pripombami. In sporočilo, da naj ostane »Mladina« glasillo vsega slovenskega mladega rodu, in naj uredništvo lista ostane še v Ljubljani.

Uspeh ustvarjanja organizacije smo lahko ugotovili šele po nekaj tednih. V mestu so spet oživele dobro pripravljene mladinske akcije, in v vseh splošnih akcijah Osvobodilne fronte je postajalo sodelovanje mladih Ljubljančanov vse širše. Čeprav smo bili pri sprejemanju v SKOJ precej strogi, je imelo do poletja ljubljansko okrožje nad 800

Takole so italijanski okupatorji pregledovali Ljubljance...

skojevcev, več kot vsa ostala slovenska okrožja. Aktivno se je udeleževalo raznih akcij nad 2000 članov Zveze slovenske mladine. Kdor se akcij ni udeleževal, ni veljal za člana, pa čeprav je redno spremljal naš list.

Prav v tem času so se fašisti zagrizeno lotili posebne naloge, ki so si jo zastavili; z vsemi sredstvi so poizkušali odtrgati mladino od Osvobodilne fronte. Upornost mladih so poizkušali v kali zatreti z ubojem, taborišči in grožnjami. Mladini so hoteli onemogočiti sleherno razvedrilo. Celo smučarji so pobrali in prepovedali vožnjo s kolesi. V šolah so vsiljevali dijakom italijanski jezik in rimski pozdrav. Hkrati pa so pričeli ustvarjati svoje organizacije. Gill, Guff in drugi. Lačnim so ponujali skledo

makaronov, razvedrila željnim kolesa in prireditve, otroško fantazijo pa so hoteli premotiti z uniformami, puškami in bodali in s paradami ob zvočnih bobnov po ulicah mesta.

Toda fašistom njihovi načrti niso prinašali uspehov. Peščica zapeljanih mladih uniformirancev se je kmalu znašla v prav takšnem položaju, v kakršnem so bili njihovi gosposdarji. Samo na glavnih ulicah in ob belem dnevu so bili varni.

Mladi Ljubljanci so pričeli s ponosom pripovedovati, kako so jih pretepli fašisti, ker niso hoteli na ulici pozdravljati zastav in maskerad ob njihovem izobešanju. Prav malo je bilo dijakov, ki bi morali dolgo razmišljati, kadar je bilo treba izbirati med izključitvijo in med rimskim pozdravom.

Dvojka iz italijanščine v spričevalu je bila vredna več kot nekoč najlepša odlika.

Toda te vrste odpor ni zadovoljil mlade Ljubljane. Bilo je treba izpolniti še toliko drugih nalog. In naloge je mlada Ljubljana izpolnjevala častno. Ko smo pričeli zbirati opremo in živila za partizane, sicer nismo pričakovali posebnih uspehov. Mesto je bilo že tako do kraja izčrpano, vse izropano in sestradano. Predvsem pa je bilo težko pričakovati, da bi zlasti mladi Ljubljanci lahko kaj imeli. Toda naše ocene so bile slabe, povsem netočne! Vsak dan je to potrjeval znova. Le kaj vse niso mladinci prinesli!

Otroci so pripravili posebne majhne vrečke. Ko so matere ob pričetku meseca nosile v hiše riž, makarone, sladkor in druga živila, ki so jih Italijani skopo delili na grame, so najmlajši stanovalci objavljali svoje sklepe. Nekajkrat v mesecu ne bodo jedli, zato pa naj matere nasujejo prihranjeni riž ali sladkor v vrečke, za partizane.

Deset, dvajset takšnih vrečic je bilo treba izprazniti, preden se je nabral kilogram. Toda, kako dragocen je bil takšen kilogram riža! Kakšno neprecenljivo vrednost mu je dajala mlada ljubezen in silna zavest mladih src!

Športna obleka, ali težka obutev. Ne, nikjer niso bili varni. Koliko prepričevanja je bilo, kakšni razlogi so prihajali na dan. Toda na koncu so najmlajši zmagovali. Prepričali so očete, da so prestari za šport, da se do konca vojne oprema lahko samo uniči. In mesto je pošiljalo borcev v brigade bogate transporte. Šišenska mladina je nekoč sklenila, da bo pripravila večje število obvez. Platnenih, širokih in dolgih. O obvezah so razpravljali vsi odbori, vsi aktivni. In vsepovsod so prevzemali povsem določene obveze.

V začetku je šlo nekoliko počasi. Ko pa je prva ulica sporečila, da je svojo nalogo presečila, se je tekmovanje razživel. Nihče ni hotel biti zadnji, obvez pa je bilo vse več, in načrt je bil presežen visoko, z več kot sto odstotki. To je bila ena najboljših zbi-

ralnih akcij in vsa mladina je bila ob njej ponosna. Le matere so postale čudno zaskrbljene. Če ne drugod, pa vsaj v Šiški. In pričele so skrbno zaklepiti svoje omare. Zaradi varnosti, kajti na skrivnostni način so povsod pričele izginjati najlepše platnene — rjuhe!

Življenje mladinske organizacije je postajalo vse bolj pestro. Demonstracije pred Kazino in pred komisariatom, ki so sledile druga drugi, so postajale redna obveznost mladink in otrok, ki so skupaj s svojimi materami zahtevali svobodo za žrtve fašizma. Na sestankih je bilo časa dovolj ne samo za politiko, pač pa tudi za vsa ostala vprašanja, ki so zanimala mladino. Z vajenci smo razpravljali o njihovem delu in pripravljali borbo proti pobožnim izkoriščevalcem iz vajeniškega doma. Z dijaki smo se lotili celo branja pesmi, ki jih je napisal kdo med njimi. Za skojevce smo pripravili posebne študijske tečaje. Najvažnejša naloga celotne mladinske organizacije pa je bila seveda mobilizacija vseh sil za obojeno borbo, za krvave udarce po fašistih.

Kadar smo pripravljali nove borce za partizanske enote, ni bilo posebnih težav, oziroma

Veselo srečanje v osvobojeni Ljubljani, 9. maja 1945

so bile samo tehnične. Težave so bile le takrat, kadar kakšnega člana, ki je hotel na vsak način iz mesta, nismo mogli pustiti, ker nam je bil nujno potreben v organizaciji. Nekoč je le malo manjkalo, da nam skoro ves rajonski komite ni celo proti sklepu ušel v — partizane.

V mestu smo pričeli ustvarjati posebne vojne oblike organizacije. Nastale so prve

mladinske borbene grupe za posebne akcije, in oddelki mladinske Narodne zaščite. Brez števila borbenih nalog je predstavljalo najboljše šolo za mlade borce. In vsak uspeh v tej šoli je pomenil novo zmago v osvobodilnem boju, čeprav včasih ni šlo vse po sreči.

Vse mladinske organizacije so bile mobilizirane v celoti vsakokrat, kadar je Osvobodilna fronta proslavljala svoje praznike. Pred samim praznikom so pripravljali vsepovsod načrte, organizirali obveščanje in pripravljali material. Pred samo glavno akcijo so se zvrstile manjše, za poizkus, in da se premotijo fašisti. Ali pa je akcija bila izvedena iznenada, nepričakovano. Ob natančno določenem času se je vse pričelo in hip pozneje že tudi končalo. Tisočere parole so se zablestele po zidovih, milijoni letakov in drobnih rdečih zvezdic so zasuli ulice, vrtove in parke. Po stolpih in drevih so zavihrale zastave.

V šolah večkrat ob takšnih praznikih ni bilo pouka. Fašisti sami so jih morali zapirati. Dijaki so namreč v noči preslikali vse učilnice in hodnike s parolami, tako da so oblasti šlo zapre, da bi odstranile napise.

Ob takšnem prazniku je po Ljubljanci skozi mesto zaplu-

Neznana žrtev italijanskih fašistov, ki so jo ustrelili na pokopališču v Beli cerkvi

Sliki prikazujeta del ljubljanskega železniškega kolodvora dne 22. avg. leta 1942, na katerem so bile v posebnem, z žico ograjenem prostoru, avtoblinde italijanskih okupatorjev. Za vsak primer...

la celo posebna flotilja majhnih ladij, razsvetljenih, in z majhnimi partizanskimi zastavami. Med razsvetljenim drevjem v Tivoliju se je skozi zvočnike oglasil mladinski govorni zbor, da je njegove parole in partizansko pesem čulo vse mesto. Po gričih pa so v mraku zažarele rakete in zagoreli kresovi. Na Golovcu, na Šišenskem hribu in na Rožniku.

Res, na Rožnik in na Šišenski hrib bi skoraj pozabil, čeprav sta imela oba, pa gozdovi med njima, za našo Zvezdo slovenske mladine poseben pomen.

Sicer je malo čudno, pa je vendarle bilo tako!

Ti gozdovi so bili namreč nekak center ljubljanske mladinske organizacije. Sedež okrožnega komiteja, pa prostor za sestanke rajonov, za delo študijskih krožkov, za javne in za uredništvo Mladine. Še posebej pa je bilo to področje dragoceno za delovanje naših najmlajših članov. Za delovanje ljubljanskih pionirjev. Sicer med pionirje nisimo šli vseh, ki bi po letih spadali v njihove vrste. Nekateri najmlajši so dozorevali hitreje, tako, da te je kar preko noči presenetil malo večji otrok, ki se je dan prej še igral s prijatelji po pesku v parku, z novico, da je sam pripravil tiskarno, in da je pričel razmnoževati razpravo o dialektičnem materializmu. Takšnih tovarišev seveda ni-

smo šli med pionirje. Vkljub temu pa je tudi za pionirsko organizacijo ostalo dovolj članov.

Toda nikakor ne mislite, da oni niso razumeli tudi najresnejših nalog! Sicer so se radi tudi igrali, posebej takrat, kadar so prihajali na sestanke v rožniške gozdove. Obmetavali so se s češarki, podili z odlomljenimi vejami, kot pač to vselej delajo otroci. Potem pa so lepo posedli v krogu in skupaj čitali »Mladino«. Povpraševali so, hoteli so vedeti vse o partizanih. Pripovedovali so zanimive podatke o fašistih in poročali o svojih akcijah. O letakih, ki so jih z ročno tiskarno sami pripravili, o parolah, ki so jih napisali po zidovih in o drugih uspehih.

Skoro neverjetne so bile različne pionirske akcije. Toda dejstva so poročila pionirjev samo potrjevala. Ko sta dva pionirja pri pisanju parol naletela na fašista, sta mu zaglala lonček z barvo v obraz. Fašist si je toliko časa čistil lice, da sta se pionirja umaknila.

Pionirji iz Most so se dogovorili, da napišejo parolo prav na fašistični bunker. Kljub straži so se ponoči priplazili do betonskega zidu in ga okrasili z najlepšo, največjo parolo!

Pionirji so pričeli pleniti fašističnim oficirjem, ki so se kopali, njihove pištole, torbice, in celo — hlače! Eden naj-

mlajših se je spravil s škarni celo nad črne cefe, ki so na dolgih trakovih viseli s fašističnih kap. Samo precej spreten je moral biti, da je lahko v tramvaju zbiral svoje trofeje.

Da, čudoviti so bili ti naši ljubljanski pionirji.

Z nekaterimi sem se srečal pozneje, po kapitulaciji Italije. Prihajali so iz mesta, natovorjeni tako, da so komaj hodili. Nosili so samo orožje: puške, bajonete, granate.

Eden je pred odhodom iz Ljubljane razorožil posadko fišističnega bunkerja. Samo z granato je mahal pred nosom fašističnih vojakov. S sabo je prinesel vso njihovo oborožitev. Še ob srečanju s partizani se je le težko ločil od zaplenjenih pušk, čeprav jih sam res ni mogel rabiti, saj mu je bila ena sama puška več kot dovolj. Toda fant je držal še ostalo, kot da bi najraje vse skupaj nosil še dalje, vse do konca vojne, do zmage.

Je bil pač sin junaškega ljudstva, ki je rastel in dozoreval v objemu borbene Ljubljane. Bil je eden izmed najmlajšega rodu, ki mu je življenje pred časom iztrgalo iz rok igrače in jih zamenjalo z granatami, eden iz vrst generacije, ki sta ji borba za obstoj ali smrt predstavljala prvi dotik z življenjem. Bil je, tako kot stoteri njegovi mladi tovariši, član ponosnega rodu — otrok revolucije.

Mitja Vošnjak

Še pomnite, tovarišice ...?

Deset let bo kmalu tega, kar so se naše partizanske matere vrtnile na svoje osvobodjene domove. Razpadel je že prvi dom malih partizancev v roških gozdovih. Žive pa v varnem zavetju rojeni otroci, ki jih je partizanska vojska v najtežjih okoliščinah rešila pogina in živ naj ostane spomin na takratno skrb naših oblasti za otroke, v vzpodbudo za delo v današnjih bolj ali manj normaliziranih prilikah.

APRIL leta 1941... Jugoslavijo napadejo Nemci in Italijani... Kljub brezupnim izgledom se na poziv KP prijavim v vojsko za zdravnika in se napotim iz ljubljanske belgijske vojašnice v Zagreb... Tu 10. aprila ravnokar odhajam iz vojaške komande, kjer mi dajo nadaljnje smernice, ko se po Ilici jame valiti nemška vojska, ki je zasedla mesto brez najmanjšega odpora tistih, ki so ga bili dolžni braniti. En sam strel ni padel!

Pohitim na postajo, toda tam so že ustavili ves promet. Potem se napotim v hotel, kjer vso noč poslušam ropot prihajajočih tankov in druge nemške motorizacije.

Takšen je torej konec vojske, ki smo bili nanjo tako ponosni!

Sele čez dober teden sem se lahko vrnila v Ljubljano, ki so jo med tem zasedli Italijani... Odpeljala sem se s prvim vlakom, ki je spet vozil. V vlak — večinoma preoblečeni jugoslovanski vojaki

in oficirji brez borb poražene vojske. Klavern in sramoten propad!

Nič čudnega tedaj, da sem se kmalu po povratku pridružila odporniškemu gibanju in se vključila v Osvobodilno fronto!

K partizanom

Čedalje hujše je bilo okupatorjevo nasilje; vrstili so se požigi za požigom, ropi, izseljevanja... Pod mojim oknom so vozili domačine v zapore in na morišča. A naši osvobodiljubni ljudje so bežali v hribe, da bi z njih začeli borbo proti fašistom. Že dolgo sem se pripravljala tudi jaz za odhod k partizanom. Velikanski kovček sem napolnila z vsem mogočim, »najnujnejšim«, ko pa so Ljubljano zasedli Nemci, sem se po prejetih navodilih, kar brez kovčka, z vlakom, ki ga v takratnem medvladju nihče ni nadziral, odpeljala proti osvobojenemu ozemlju.

Bilo je 10. septembra 1943. V Šent Vidu pri Stični se je

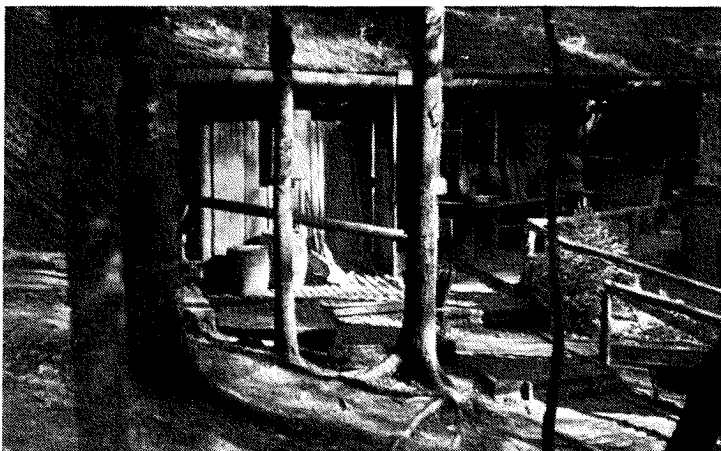

Dr. Rožena Grosman

vlak ustavil. Ko po vagonih iščem »zveze«, se mi nudiyo kaj smešni prizori. Skoraj ves vlak je bil v spodnjih hlačah, vse si je preobuvalo gozzerice, se preoblačilo, opasovalo itd. Na vprašanje, kdaj bo vlak potegnil, me sprevednik izizvalno pogleda in odgovori: »Ko nam to dovoli partizanska komanda!«

Kmalu uzremo prvo partizansko četo, ki je hitela zavzemati Stično. Železniški most pred Novim mestom je bil porušen, zato sem prenočila v Trebnjem, za dolgo časa zadnjič v postelji. Prihodnji dan sem dobila na vojaški komandi zvezo, prejela »titovko« in se poslovila od Novega mesta. S kamionom od Ivanova smo se odpeljali v Roške gozdove. Kako drugačni so bili tokrat moji občutki kot pred 17 meseci, ko sem se vračala iz Zagreba! Bila sem na osvobojenem ozemlju!

Odložili so nas v tako imenovanem Jelenžlebu, kjer je naša saniteta imela skladišče zdravil in sanitetnega materiala, ki so ga Nemci dober mesec pozneje uničili in zažgali.

»Vinica« — baraka partizanskih ranjencev

Naslednji dan sta me odvedla upravnik Slovenske centralne vojne partizanske bolnišnice (SCVPB) dr. Igor Lunaček in komisar Milan v partizansko bolnišnico »Jelendol«. Tu sem zvečer prvič poslušala prelepe partizanske pesmi, ki so jih tiho prepevali ranjenci in osebje postojanke. In tu sem se morala po »višjem« nalogu »najprej odpočiti«, kar se mi še danes za malo zdi! Tako, da sem v pomanjkanju drugega dela prijela za metlo in kuhalnico ter sedla k pisalnemu stroju.

Moje zdravniško delo med partizani se je začelo šele v postojanki »Spodnji Hrastnik« (Smrečnik), kamor so me kmalu napotili.

Nekoč je bilo ...

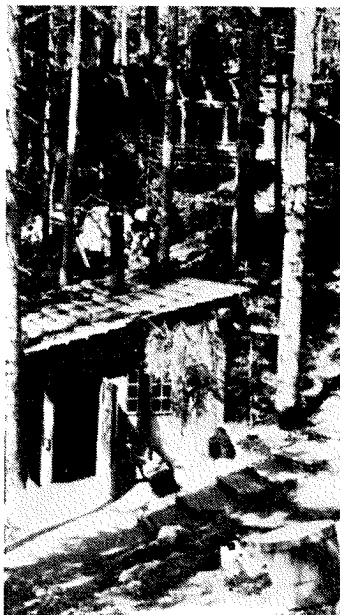
Globoko v senci temnih bukev in stoletnih smrek, kjer se med srnami in množico drugih gozdnih živali še svobodno gibljejo medvedi, volkovi in divji prašiči, tam so žuljave dlani partizanov postavile varna zatočišča za hrabre borce-ranjence, bolnike, matere-borke in dojenčke. Daleč stran od vsake poti, daleč od naselij, potokov in studencev, ki bi bolnišnico mogli izdati, daleč stran od civiliziranega sveta, skrito pred fašističnimi požigalci, ubijalci in roparji, podivjanimi nosilci »dvatisočletne kulture«, ki ni priznavala nobenega mednarodnega prava in poznala nikakega usmiljenja. Na najbolj barbarske in zverinske načine so množično uničevali nedolžne ljudi samo zato, ker so na svoji zemlji hoteli svobodno živeti.

Nam pa je bilo dragoceno sleherno posamezno življenje, življenje borca in žene-matere in življenje še nerojenih otrok. Usoda naših otrok je bila tesno povezana z usodo naših borcev.

Tam, v stoletnih roških gozdovih, je torej stala ena izmed 23 bolnišnic v SCVPB in izmed šestdesetih v Sloveniji, ki se je v njih zdravilo nad 22.000 ranjencev in bolnikov. Postojanka v Spodnjem Hrastniku je bila okrog 800 m visoko v Kočevskem Rogu. Spr-

Posebnost vsake partizanske bolnišnice je bil skriven, zakonspiriran dohod, za katerega je vedelo le nekaj ljudi.

Slika prikazuje eno izmed številnih partizanskih bolnišnic — bolnišnico »Zg. Hrastnik«.

va, leta 1942, je bila to postojanka za rekonvalescente, potem pa je tam stala prazna, pusta in zapuščena. Sredi septembra 1943 smo tu preuredili in popravili baraki za ranjence in osebje, postavili smo novo kuhinjo s shrambo in uredili večje skladišče za živež ter še manjše za žganje in druge podobne zakonspirirane dobrine. Kakor cigani smo od vseh strani znašali skupaj, kar smo pač mogli dobiti v bližnjih požganih vaseh: metlo, staro smetišnico, stol, kos cevi, počrnel lonec, počeno ploščo od štedilnika, vrata, okna, vse se nam je zdelo dragoceno, ker pač drugega nismo imeli.

Kmalu smo dobili prve, večinoma težke ranjence, ki pa so uživali mir komaj dobra dva teden. Pripravljala se je nemška ofenziva. Čedalje pogostejše so krožila nad nami nemška letala, ki so nas iskala. Zaukazana je bila stroga tišina. Še govoriti nismo smeli na glas! Tudi kuhali nismo več podnevi, da nas dim ne bi izdal. Nemci so se vedno bolj približevali. Zato smo 19 najtežjih ranjencev spravili v dva podzemna bunkerja. Te dni smo imeli prvega mrliča, mladega študenta Črta, ki so ga pripeljali sèm težko ranjenega v glavo.

Dne 26. oktobra nam je kurir iz Štal (Škrilja) sporočil, da so Nemci že zasedli Komarno vas. Tam je bila uprava SCVPB, ki pa se je, seveda, še o pravem času umaknila. Ko smo nato iz ropota tankov, streljanja in detonacij spoznali, da so prišli na Škrilj, od naše bolnišnice oddaljeno komaj 20 minut hoda, kjer je bila postojanka za rekonvalescente, ki so se tudi umaknili v gozd, smo se z ostalimi tovariši — 23 po številu — umaknili globlje v gozd. Štiri dni smo potem taborili na prostem, poslušali streljanje in ropotanje oklopnih vozil ter opazovali sij požarov, da bi ugani, če so Nemci našo postojanko odkrili in zažgali. Mučila nas je huda žeja. Vode daleč naokoli ni bilo in šele tretji dan smo je dobili tri čutarice. Skrbno smo jo potlej razdelili med 25 ljudi. Na veselje nam je naposled naša patrolja javila, da so Nemci

odšli, ne da bi bili odkrili naše »domovanje«. Dodali pa so, da se je neka njihova kolona pomikala le kakih sto metrov stran od naše postojanke. Težko smo čakali vrnitve in že zgodaj zjutraj naslednjega dne smo se podali »domov«. Ko smo se bližali postojanki, je iz doline prihajal do nas otožni glas zvonov. Bil je prvi november. Vrnili smo se polnoštevilo, nikogar nismo izgubili. Še celo dva nova člana smo dobili, namreč partizanskega zobozdravnika in ranjenega komandanta nekega bataljona, Novozelandca Johna Denvira-Frenka, ki je bil pobegnil iz nemškega ujetništva v Mariboru in pri partizanih nadaljeval borbo proti fašizmu.

Nemci, kakor rečeno, postojanke niso našli, naleteli pa so nanjo tovariši iz pravkar ustanovljene Železničarske brigade in ker živeža nismo poskrili, skladišč pa ne dovolj trdno zaprli, smo jih zdaj našli skoraj prazna. (Kasneje smo hoteli to izgubo »kriti« s tem, da smo pred kontrolo utajili dve vreči makaronov, pa spet ni bilo prav!)

Kruh, potice, pesem

Potem se je življenje na postojanki spet umirilo. Za praznike smo »doma« v novi krušni peči pekli prvi kruh in potice, shrambe so bile spet polne, jedli smo, pili in peli, čitali poročila, deklamirali, prirejali predavanja, politične ure in mitinge. Vmes je bilo tudi nekaj alarmov, za nekatere smo pa šele naknadno zvedeli, kot n. pr. na Silvestrovo, ki smo ga praznovali z mitingom, petjem in smehom, ker nismo vedeli, da so Nemci spet prodrli v dolino. Kurir nas je namreč pozabil o tem obvestiti. Drugod po postojankah pa so imeli ta večer tišino, temo, suho hrano in mraz.

Sredi februarja 1944 je zapadel globok sneg in bili smo zasneženi približno tri tedne. Ustavljen je bil ves promet z vnanjim svetom. Na srečo smo malo prej dobili radijski aparat, zato se nismo čutili preveč odrezane od sveta. Poslušali smo in se veselili poročil

Kurirji prinašajo vodo v postojanko, v partizansko bolnišnico

o naših in zavezniških uspehih in zmagah.

Ko pa nam je pošel krompir, smo v najvišjo smreko postavili stražarje, da pazijo, kdaj se bo na tako imenovani Krožni poti pojavil prvi znanilec bližajoče se pomladi. Potem ko so strgali nekaj parov hlač, so s smreke prinesli rešilno vest, da so videli tri partizane z vrečami na ramah. Spet je bilo krompirja in mesa, pa tudi novih ranjencev. S toplejšim soncem je oživelo delo izven barak. Uredili smo si najvico in jo zasejali z raznimi »vitamini«, solato, peteršiljem in podobnim. Baraka

ranjencev se je spremenila v delavnico gradbenikov, krojačev, piskrovezov, mizarjev, ključavničarjev in kovačev. Spretni bolnik je iz žice zrušenega letala, aluminija in podobnega gradiva napravil skoraj vse potrebno orodje. Potem smo pletli košare, koše, nogavice in rokavice. V baraki je nadalje bila šola, predavalnica, gledališka in koncertna »dvorana«. Dotlej je sicer veljalo načelo, da »inter arma silent Musae« (med vojno umetnost počiva), a za partizane to ni veljalo. Tu so se razne umetnosti in spretnosti šele prav razvile. Odkrili smo

Bolnišnica »Sp. Hrastnik« — porodnišnica

namreč med seboj vsakovrstne umetnike, pevce, godce, recitatorje, slikarje, risarje, »čarovnike«, šaljiivce, pa tudi kuharske umetnike, ko je bilo treba iz nekoliko žarke polente speči sočne kolačke, okrašene z narodno ornamentiko in simboličnimi znaki iz NOB, a velik umetnik je že moral biti tisti, ki je znal dvakrat na dan skuhati okusen močnik tudi brez soli in mleka. Sicer pa je civilno prebivalstvo iz Bele krajine in sosesčine posebno za praznike in proslave preskrbelo bolnišnicam vsega dobrega. Ščasoma se nam je nabralo tudi nekaj knjig, čeprav le-te nikdar niso bile popolnoma varne pred kadilci, ki so iz listov najbolj lepih in ganljivih pesmic in romanov zvijali cigarete, kadar so prišli do nekaj mrvic tobaka.

Porodnišnica med častitljivimi drevesi ...

Aprila 1944 smo začeli graditi novo barako za porodnišnico. Te pa ni več gradilo bolniško osebje, ampak že gradbena ekipa. Ko smo barako spravili pod streho, je bila to lepa, svetla zgradba, postavljena nekoliko višje od ostalih barak, zgrajena iz polovičnih hlodov, znotraj obitih z lepenko. Bila je v njej porodna

soba, dnevni prostor in kopalnica. Sedaj smo imeli že »sobo« z 12 posteljami, ki so zamenjale manj udobne pogače, pri vsaki postelji pa je stala prava otroška posteljica. Povsod so bile čiste bele rjuhe in blazine, celo odeje iz filca in posteljna pregrinjala so bila bela. Na naselje se je videlo skozi 7 metrov dolgo steno samih oken. Zavese na oknih in nočnih omaricah so bile zelene, stensko pregrinjalo ob posteljah, prtički na nočnih omaricah, na stojalih za rože in

prti — so bili z zelenimi obrobjenji. Vse to, kakor tudi slamnjake in podobno, smo sešili iz zavezniških padal. Celo peč je bila v slogu zelene barve. V veliki stenski omari je vsaka mati imela svoj predal. Danes, sevé, kaj malo pomembno zveni ta opis. Za tedanje čase pa je bil to vprav nezaslišan luksuz. Saj smo imeli celo ločena stranišča, zaprta s patentnim pokrovom na jami za odpadke. Manjkala je le še tekoča voda in elektrika.

(Se nadaljuje)

Po kurirskih poteh

PRED vojno sem se včasih jezila na dolgo pot, ki sem jo morala napraviti sleherni dan od doma pa do službe, to se pravi od Ižanske ceste, — še dober kilometer izven prejšnjega bloka — pa do Vodnikovoga trga, kjer sem delala v Zadrugi državnih uslužbencev. V letih vojne je postala ta moja vsakdanja pot zelo dragocena. Stanovali smo toliko izven bloka, da so k nam lahko zahajali partizani. Nič čudnega se mi ni zdelo, če so me prosili, naj nesem njihovim družinam pošto in jim prinesem od doma kakšne po-

treščine, ali če mi je danes Ivan Jevč-Čufi naročil, naj nesem v mesto skrivno pošto, jutri pa je Peter Skala — Julij Sočan zahteval, naj prinesem iz mesta fotoaparat ali kaj drugega. Kmalu sem postala redna kurirka in sem smela prenašati le uradno pošto in razni material. Takrat sem dobila tudi partizansko ime Vidka.

Dolgo časa sem vzdrževala redno kurirsko zvezo med ljubljansko Centralno tehniko in med tehniko »Krim« na Krimu. Ker je imela tehnika »Krim« redno zvezo s Centralno tehniko na Rogu, sem posredno vzdrževala tudi zvezo med Poverjeništvom CK v Ljubljani in Centralno tehniko na Rogu, oziroma s CK. Prenašala sem razno uradno pošto in izmenjavala izdelke naših tehnik, to se pravi, izdelke ljubljanskih tehnik sem nosila ven, izdelke Centralne tehnike na Rogu, tehnike Krim in drugih pa sem nosila v Ljubljano. Razen tega sem prenašala za tehniko tudi razne manjše predmete, ki so jih nujno potrebovali. Ker je bila blizu tehnike »Krim« tudi partizanska bolnišnica, sem tudi zanjo prenašala pošto. Pozneje sem vzdrževala za bolnišnico tudi zvezo — kanal, kot smo takrat dejali — po kateri je prihajal iz Ljubljane v bolnišnico tudi ves potreben sanitetni material.

»Materialno javko« za dvig in oddajo opreme, raznih dru-

Notranjost porodnišnice »Sp. Hrastnik«

Balada

(1942)

Bil čas je trpek in grenak,
bil čas strupen je, mrk in trd.
Nekomu klecnil je korak,
nekoga je objela smrt.

Na ščit zastavil je srcé
nekdo, ki je odšel na pot,
za ščit zastavil je srcé
zavoljo žalostnih sirot.

Široko je oči odprl,
s ponosom stopil pred cevi
in padel je, a ni umrl,
v vseh srcih živih še živi.

gih potrebsčin in literature, sem imela v Ljubljani sprva v mlekarji na Titovi cesti, kjer je delala tovarišica Mojca. Ko so njo zaprli, pa sem dobila javko pri tovarišici Ančki Apihovi-Hojki na Rimski cesti. Zunaj sem oddajala te predmete v Črni vasi pri Grogovičevih, Melikovih, Jevčevih in pri Minki Selanovi. Včasih so prišli kurirji Ivan Jevč-Čufi, Ivan Rojko in drugi sami na moj dom po naročene reči.

Za pošto sem imela na Krimu zvezo z Milanom Apihom-Juretom, Romanom Golobom-Stefanom in Linetom Zagarjem-Kopačem, v Ljubljani pa z Roziko Lukman-Barbko, ki je bila kurirka tovarišice Lidije Šentjurs, in Milico Mravlje-Mijo, ki je bila kurirka CT. Z Barbko sva se dobivali v trafiki na takratni Sv. Petra cesti, pozneje pa v trgovini s pohištvo v Frančiškanski ulici, z Mijo pa največkrat pri Mavričevih v Študentski ulici, včasih pa sva izmenjale pošto kar na Vodnikovem trgu.

Konec leta 1942 je postajalo delo vedno težje. Sestanki v Črni vasi in Podkraju so postajali iz dneva v dan bolj nevarni, ker so tam neprestano patrolirali belogardisti. Tudi pri nas doma se je stanje zaostroilo. Kurirji so prihajali le ponoči in še to ponavadi bos, čeprav je pritiskal hud mraz. Takrat sem se začela s kurirji sestajati izven naše hiše, kakih deset metrov od glavne ceste. Spominjam se, kako smo šepetaje drug drugemu naročali, kaj je treba narediti in kam je treba oddati pošto in druge reči. Vselej, kadar smo se razšli, sem bila srečna, da smo spet enkrat prevarili naše sovražnike. Še dolgo potem sem poslušala v noč, če se ne bi kje oglasil strel. Bala sem se za naše fante, s katerimi je bilo povezano tudi moje življenje.

Prav posebno težavno je postalo delo spomladi 1943., ko so začeli Italijani natančno pregledovati vsakega, ki je šel čez blok. Vsak dan sem jim trepetaje izročila mojo kurirsko torbico, v kateri je bil skrit predalček. Telesnega pregleda se nisem tako bala,

ker nisem nikdar ničesar nosila pri sebi. Prve čase sem bila zaradi teh pregledov v stalni živčni napetosti. Pozneje pa sem se temu tako privadila, da sem z nasmehom ponudila Italijanom v pregled torbico, v kateri je bilo vedno skritih po več pisem in poročil.

Kmalu sem dodobra poznala vse Italijane, ki so stražili na bloku. Razvrstila sem jih v zagrizene, manj zagrizene in popustljive. Vedno sem pazila na to, da sem prekoračila blok takrat, ko so stražili »popustljivi«
stražniki.

Leta 1943 so me odpustili iz službe, toda jaz sem še kar naprej vzdrževala kurirsko zvezo, ko da hodim redno v službo. Istega leta sem dobila zvezo tudi z gasilci na Krekovem trgu. Spominjam se še požrtvovalnosti, s katero so Lojze Musar, Nani in Baumgartner v svojem avtomobilu vsak drugi dan prevažali sanitetni material. Dvakrat so ga pripeljali dva polna avtomobila. Vselej, kadar so peljali čez blok, so mi spotoma pripeljali po dva, tri, včasih še več paketov materiala za bolnišnico. Vsak avto je spremljal italijanski vojak. Navadno so prišli že pred šesto uro zjutraj. Hitro sem dala Italijan u malo toplega mleka, medtem pa je vozač raztovoril

blago. Sanitetni material, ki je bil določen za bolnišnico na Krimu, sem potem spravila naprej do javke. Nekaj so ga odnašali kurirji, ki so prihajali ponoči, nekaj sem ga odnesla jaz sama, največ pa so ga zvozili z vozičkom Melikovi otroci.

Dolgo časa je šlo prevažanje pošte in materiala po sreči in niti moja mati ni vedela, kaj se dogaja v naši hiši. Nekega dne je vozil sanitetni avto nov šofer. Ker je bil pripadnik OF, so tudi njemu dali zavoj, z naročilom, naj ga odda pri meni. Šofer je pozabil na paket in se je peljal kar naprej. Nekje na Igu so ga ustavili belogardisti ter preiskali njega in avtomobil. Seveda so našli zavoj. Šofer je priznal, da bi ga moral oddati v naši hiši. Belogardisti in Italijani so se takoj odpravili k nam. Obkolili so hišo in vse premetali, toda našli niso ničesar. Seveda, oni niso vedeli, da sva z gospodinjsko pomočnico, ki je bila moja zaupnica, vsako stvar takoj ob sprejemu zakopali na njivi, in da je bilo tudi takrat zakopanega precej reznega materiala, pošte in literature. Seveda nas tudi ta dogodek ni oviral, da ne bi nadaljevali z delom.

Vera Razbornik-Vidka

Ni se uklonila

DOPOLNILA je petindvajset let. Postati bi morala učiteljica, Polna upanja je čakala na prvo službo. Čakala je tedne in mesece, toda službe ni dobila in morala je oditi na kmete. Že drugo leto je tako životarila. Nastopila je pomlad — tista žalostna pomlad, ki je prinesla namesto življenja le smrt.

Maruša se je hitro zresnila. Spoznala je, da bo morala za dolgo časa pozabiti na učiteljski poklic. Nekega dne jo je presenetil poziv za delo. Celo na tem majhnem koščku papirja je čutila sovraštvo do tistih, ki so ji ga poslali.

Šla je, kamor so jo pozvali, vendar je dolgo časa oklevala, preden se je odločila. Sprejela je delo v pisarni. Hitro je spoznala nove gospodarje. Včasih so skušali biti do nje prijazni, toda iz njihovih besed je čutila zahrbtnost. Govorili so ji o svojem vzvišenem poslanstvu na Štajerskem, o plemeniti rasi, o »podljudeh« in »nadjudeh«. Prepričevali so jo, da je Štajerska lahko sedaj srečna, ker je priključena »materij-domovini«. Maruša jih je poslušala, toda njihovih besed ni mogla razumeti. Vse ji je bilo tuje in odvrtno. V njenih možganih so se prepletale besede, ki jih ji je govoril Janez, ki ga je spoznala zadnje tedne. Tudi on je doživljal podobno usodo. Pred vojno je bil brezposeln in metali so ga iz službe vsepovsod. Policija in žandarji so bili vedno za njim. Med prvimi ga je iskal tudi gestapo. Rešilo ga je le to, da ni imel stalnega bivališča.

Z Marušo sta si postala dobra prijateljica in nekega večera je prišel z novo besedo na dan. »Glej, Maruša!« je začel. »Dolgo časa se že poznavam in oba vidiva, da so nam Nemci prinesli samo nesrečo in pogubo. Ubijajo naše ljudi, jih zapirajo in vlačijo v Nemčijo. Nekaj se jih je uklonilo, toda mnogo nas je, ki še nismo izrekli zadnje besede. Tudi ti, upam, si med njimi. Rad te imam, zato sem ti to povedal; saj to si mogoče tudi

že sama slutila. Prepričan sem, da boš kmalu vse razumela. Gre za nas vse in za naša življenja. Marsikdo bo padel, mrsikdo podlegel, mnogi pa bodo iz strahu ali celo iz pohlepa po denarju postali izdajalci. Mislim pa, da veš, da je naša pot ena in da jo ti dobro poznaš.«

Maruša mu ni odgovorila, toda iz njenega obraza in solznih oči je razbral odgovor. Krepek stisk roke pa je bila prisega, ki jo je Maruša častno izpolnila.

Tako se je pričelo. Maruša je zbirala obleko, hrano, denar, pomagala organizirati odbore OF...

Toda gestapu vse to ni ostalo skrito...

*

Nekega zgodnjega poletnega jutra so se za Marušo zaprla težka okovana vrata celicesamice v mariborskih gestapovskih zaporih. V mislih je še enkrat prehodila vso svojo preteklost, od katere do sedaj še ni imela ničesar. Nehote je iskala krivca svoje usode. Pomislila je... Da ni morda Janez tisti...?

Zivo ji je bilo tudi v mislih, kako jo je prišel klicat gestapovec Hanz in kako jo je naložil v avtomobil, ki je čakal kakih dvajset metrov stran od njenega stanovanja.

Toda, ko je v te misli vpletla Janeza, ji je postalo hudo. Skušala je očitek Janezu potisniti v stran. Žal ji je bilo, da je tako grdo mislila o njem. Rada bi se mu opravičila, toda bila je prepričana, da to ne bo več mogoče. In da bi popravila to neljubo misel in ta nepotrební očitek, je sklenila, da bo še bolj trdna in da se gestapovcem ne bo pustila ter da bo vztrajala do konca.

Ni minulo dolgo časa, ko so se vrata njene celice odprla. Vstopil je mlad gestapovec. Videti je bil še precej priku-pen. Bil je skrbno počesan in, da ga ni motila zelena uniforma, ne bi vzbujal strahu. Maruša je zazeblo skoro pri srcu. Bil je isti, ki jo je zjutraj aretiral. Poznala je gesta-

povca Hanza iz ulice. Že nekaj lepih zgodbic je krožilo o njem med dekleti. Njena prijateljica Danica ga je hotela prikazati kot žrtev svojega poklica. Maruša pa je vedela, da je odpeljal že precej njenih zancev v prostore, kjer je bila danes sama.

Gestapovec ni bil do nje osoren. Prišel je z lepo besedo. Skoraj opravičujoče je meril njeno postavbo. In ko ga je pogledala v oči, ni vzdržal njenega pogleda. Rahlo rdečico je bilo zaznati na njegovih licih. Hitro se je zresnil. Zavedal se je, da je v celici s človekom, od katerega mora zvedeti vse. Imel je že pripravljen načrt, kako bo nadaljeval, če lepa beseda ne bi zalegla.

»Prinesel sem vam papir in svinčnik in nimam namena iz vas izsiljevati stvari, ki so nam že znane. Od vas samih je odvisno, kako bo zadeva potekla. Ni se vam treba bati. Vse nam je znano o vašem delu, zato smo vas tudi aretirali. Samo priznajte in nič hudega se vam ne more zgoditi, toda o vaših prijateljih morate vse povedati. Poskrbeli bomo, da vas ne bodo grdo gledali. Poslali vas bomo na Koroško, lahko pa tudi delj, samo, da se boste umaknili raznim očitkom in mogoče celo maščevanju.« je naročeval gestapovec Hanz. Skušal je biti v besedah čimbolj mehak. Videti je bilo na njem, da ga Marušina postava moti in to ga je prisililo, da je bil do Maruše prijaznejši, kakor je nameraval biti. »Jaz osebno se bom zavzel za vas in bom gledal, da se vam ne bo ničesar zgodilo.« ji je še zagotavljal na koncu razgovora. »Na papir, ki sem vam ga prinesel, napišite vse, kar sem vam naročil in ko boste končali s pisanjem, me po pazniku pokličite. Čakal bom na vaš odgovor!«

S tem je gestapovec Hanz zaključil razgovor z Marušo. Še enkrat jo je premeril z očmi. To pot je skušal biti še nekoliko bolj služben, toda še vedno prijazen.

Maruša je ostala sama. Dve poti sta bili pred njo. Lahko si ohrani življenje, toda veliko njenih prijateljev in

več je bila pisava rdeča. Vzel je papir v roke in ga dal gestapovcu.

Hanz je pričel radovedno čitati. Ni bil preveč rahločuten v svojem poslu, toda do Maruše je bil bolj obziren in presenetile so ga besede v pismu. Imel je že načrt, kako bo zadostil svojemu sadizmu. Pri Maruši se mu je obetal še poseben užitek. Bila je zanj ženska, kakršne že dolgo ni imel v rokah. Skoraj želel je, da bi bila trda in nepopustljiva, da bi tako imel vzrok za mazanje rok nad njo.

Preizkus, ki ga je hotel izvršiti na Maruši, mu je spodletel. Pismo, ki mu ga je napisala Maruša, ga je skoraj dirnilo. Napisano je bilo z njeno krvjo. Nekje globoko, v njegovi umazani duši, ga je rahlo zapeklo. V pismu je pisalo:

Gestapovcu Hanzu!

Zmotil si se v svojih načrtih. Nisi dočakal, da bi ti Maruša pripovedovala o svojih prijateljih in o svojih delih. Slovenci nismo izdajalci! Napisala sem Ti teh nekaj besed, toda ne zaradi Tebe. Pismo sem napisala Tvoji materi, in glej, da ga boš odnesel s seboj, kadar boš bežal iz Slovenije. Naj vidi mati, kakšnega sina je vzgojila! Sina, ki je moril in pobijal ljudi samo zaradi tega, ker so ljubili svojo zemljo in domovino. Naj spozna Tvoja mati, da je njen sin postal zver v človeški podobi. Videla bo tudi lahko, da na Slovenskem živijo ljudje, ki svoj narod tako ljubijo, da so se zanj pripravljeni tudi žrtvovati. Tvojim kolegom pa povej, da bo tudi za njih prišel čas, ko bodo gledali, kam se bodo skrili in naj zato že danes poiščejo luknje, kamor bodo skrili svoje umazane duše, kajti preveč so črne, da bi jih nosili s seboj domov. Lasten narod se vas bo sramoval, ko bo zvedel za vaša zločinstva!

Maruša

Ko je pogledal po mizi in videl na njem trščico, vso krivavo, je vedel, da Maruša ni hotela uporabiti niti njegovega svinčnika. Opozoril je paznika, da je pogledal Marušo, kje je ranjena. Na njenem zapestju

znancev bi prišlo za njo; ali pa naj vztraja pri svoji objubi, ki jo je dala Janezu in za katero on ni vedel — toda potem je njeno življenje zapečateno.

Odločila se je za drugo, težavnejšo pot. Toda gestapovcem ni hotela privoščiti veselja, da bi se naslajali nad njenimi mukami. Poznala jih je, da so v svojih strasteh sposobni narediti nemogoče stvari. Niso zaostajali za španskimi inkvizitorji, ki so hladili svojo pohoto nad telesi golih žensk, katere so mučili in obsojali na grmado.

Še je razmišljala. »Torej to mislijo gestapovci o meni — da bi izdajala?« je sama sebi govorila. Že to jo je žalilo, da jim je dala možnost, da tako mislijo o njej.

»Nikdar ne bodo dočakali od mene, da bi postala izdajalka!« je v mislih potrdila svojo odločitev. Hotela je po-

kazati, da je izdajalec le malo...

*

Pazniku se je tišina v celici-samici, kjer je bila zaprta Maruša, zdela sumljiva. Odklenil je težka železna vrata in stopil v mračno celico. Vse je bilo tiho in v rahlem mraku niti ni videl, kje je ženska, ki mu je bila zaupana v varstvo. Šele, ko je prišel bliže, je videl, kaj se je zgodilo.

Maruša je visela pod oknom. Iz delov obleke, ki jo je raztrgala, je spleta vrv in se obesila za okenske rešetke. Paznik ji ni mogel več pomagati.

Poklical je dežurnega in mu obrazložil dogodek. Ni minilo niti četrte ure, ko je že prišel gestapovec Hanz. Paznik je odklenil celico in šele sedaj obrnil pozornost na papir na mizi. Papir je bil popisan, toda ne s svinčnikom, ki ga je dal Maruši gestapovec, tem-

je bilo videti rano, ki si jo je naredila s tako nenavadnim predmetom. Sele sedaj sta paznik in gestapovec Hanz opazila na tleh mlako krvi.

Hanz je skrbno preganil pismo in ga shranil v žep. Poklical je še dva svoja kolega. Skupno so odredili, da se Marušo prepelje v mrtvašnico.

Hanz je nato odšel domov. Današnji dan in Maruša mu nista šla iz glave. Nič več ni vzdržal. Lotil se je pijače in kmalu je omagal...

Zagledal je Marušo. Raztrgana, kakor jo je videl v celici, je šla proti njemu. Lasje so ji bili razmršeni in njen pogled je bil grozeč. V rokah je držala puško in merila proti njemu. Hotel se ji je umakniti, toda mogoče so mu obstale prikovane... Ni bila sama. Za njo je bila nepregledna vojska in veliko jih je bilo med njimi, ki jih je on sam pripeljal v zapore. Vsi so bili oboroženi; mnogi samo s cepci in vilami, in bili so mu vedno bliže. Hanz se ni mogel več umakniti, Maruša je bila že pred njim. Skoraj še enkrat večja je bila od njega. Kazalec je držala na petelinu in ko je že čakal, da bo počilo, se je premislila. Obrnila je puško, jo prijel za cev in z vso silo mahnila s kopitom po njem. Začutil je močno bolečino...

Pogledal je okoli sebe in šele sedaj ugotovil, da so bile to le sanje. Ležal je v postelji, oblečen kot je bil sinoči, ko se je vlegel na posteljo. Odeja je ležala na tleh in srajca na njem je bila mokra od znoja.

Začutil je bolečino na čelu. Prijel se je, pogledal roko in videl, da je krvava. V spanju je udaril ob rob železne postelje. Potipal je žep, kjer je prejšnji dan shranil pismo. Še je bilo tam. Pograbil je z mize vžigalnik, prižgal svečo in podržal pismo nad njenim plamenom. Papir je začel goreti in z njim Marušine besede.

Toda Hanz jih vseeno še dolgo ni mogel pozabiti. Maruša ga je še večkrat obiskala in kadar se je ob takih prilikah zbudil, je bil premočen do kože.

*

Še neki spomin je dobil na Marušo! Ko so Nemci nekoč napadli bataljon partizanov na Pohorju, so pri enem od ubitih našli sliko Maruše. Hanz jo je prvi spoznal. Iz dokumentov ubitega partizana pa niso mogli ugotoviti, kdo naj bi bil.

Za njegovo ime je vedel samo eden, toda ta je bil že mrtev. To je vedela Maruša. Ubiti partizan je bil Janez...

Franc Konobelj-Slovenko, ilustriral Ive Šubić

Trda preizkušnja

Anica je v dneh pred žetvijo leta 1944 kot partizanka Silva doživela trdo preizkušnjo. Da, že prvi dan, ko so mimo njene domačije v St. Janžu pri Dravogradu drvele motorizirane horde modernega Džingiskana, je vedela ona in njeni domači, da se Slovenci uničiti ne bomo dali. Potem je v Mežici kot terenska aktivistka izpolnjevala naloge, dokler... Stara pesem! Dokler ni bila izdana. Pa so gestapovce prehiteli naši obveščevalci in Anica je bila že v zavetju strmih čeri nad Zerjavom, ko so ti obkolili njen dom. Z razumljivo rezervo jo je sprejel v partizansko četo Džok, komandant I. bataljona Vzhodno-koroškega odreda. Kajti Anica je bila premožna, njena družina pa precej pobožna. Kdo je komu videl v srce? Nekega večera, ko so bili pri »Tončki« na Selah, je Anica — takrat partizanka Silva — izvedela, da pripravljajo akcijo. »Rada bi šla z vami,« je rekla komisarju Dolfu Hochkrautu, ki je za njeno prejšnje delo vedel več kot komandant. Kako je bilo v akciji? Naj to pove partizanka Silva sama...

ODKAR sem prišla v četo, me je nezaupanje tovarišev bolelo. Včasih sem si kar želela, da bi ostala doma, potem pa... Kajti spodaj v dolini, kamor smo se to noč namenili — v mojo rojstno vas — me je zaman pričakoval in klical sinko Gustej. Imela sem pogum in pravo prepričanje! Vzdržala sem.

Dobro sem vedela, da so se

Nemci v St. Janžu utrdili z bunkerji in minskimi polji, vsako drugo hišo pa so zasedli vermani ali policija. Naši so nameravali proti vasi ob progi. Opozorila sem komandanta čete, da bi bolj neovirano prišli v vas, če bi se pomikali ob robu gozda, prečkali cesto med hlevom in hišo mojega strica in bi tako najhitreje prišli do naše hiše, kamor sem

slutila, da so namenjeni. »Tam je naša trgovina, pojdimo!« sem dejala. »Kaj, za vraga, tega prej ne poveš,« se je razburil Džok, menda iz bojazni, da ne bi kaj neprevidega storila. Iz Dravograda so tipali po ozki dolini in hribovju žarometi. Džok se spomni: »Silva, vodi ti, ker poznaš teren!« In prevzela sem vlogo vodnika.

Previdno se dotipljemo z Jurijem, Valantom in drugimi fanti do Jurjevega hleva, od koder je preko ceste le nekaj skokov do nas. Pogledam po cesti. Pri Štanglu stoji skupina ljudi — Nemcev. Skočim nazaj. Džok pa: »Paničarka! Očitek me vrže: »Pa grem!« Skočim preko ceste pod okno naše spalnice. »Ata, mama!« kličem pritajeno.

Od nekod čujem korake. Ušla bi! Toda paničarka, ne, to pa nisem! Zaropotam po oknih. Nekdo prihaja. Srce mi divje bije. Po dolgem času dom videla domače in sina... Tovariš je že za menoj. Naglo vstopim; zdaj mislim na otroka. Domači so vsi pokoncu.

»Anči! Nemci so v vasi, ti pa...«

Mirim jih. Prišla sem v akcijo. Očka z razumevanjem pokaže na vreče tobaka in cigarete, vprašujoč: »Boš tole odnesla? Danes sem jih dobil.« Še druge malenkosti pripravljajo. Minute beže. Na tovariša, ki je ostal zunaj, nisem pomislila. Ata me iz priganja, češ kaj bo, če iz sosednje hiše zdaj kdo od vermanov kaj čuje. Pritisnem otročičku poljub; spal je na beli blazini in se smehljal. Še slovo od domačih in vrečo čez rame. V meni se vse napne. Dva, trije skoki, pa sem pri njih, ki me čakajo. Zavijem okoli ogla.

»Halt! Hände hoch!« Ta rezek glas me preseneti in vrže nazaj. V bezgov grm vržem vrečo in že ležim v visokih koprivah ob vrtni ograji. Nad glavo silkajo strelji, ki lete v bezgov grm in travo in zadevajo vrtno late. Negibno sem se spoščila k tlom. Zadržujem dih. Streljanje ponehava. Naravnost proti meni se je nekdo nameril. Pod korakom škriplje pesek. Potem nič več. Stopa po stezi; tu, tu, tik moje glave je obstal. Sveti z bate-

Mobiliziranci s Štajerskega na poti čez Rog v Belo krajino, jeseni 1944

rijo navzdol, navzgor, levo, desno, v krogu obide ves prostor. Išče sled. Zdaj, zdaj najde vrečo, ali mene, me je prešinilo. Od Sv. Petra je votlo zagrmelo. Človek ob meni se je zdrznil; menda se je ustrašil. Nato spet sveti z baterijo okrog. Strašna je ta negotovost. Bo, ne bo? Živci so popuščali. Morala sem ležati že uro. Rjave mravlje so se spravile nadme. Pekoče bolečine od kopriv je preglasil občutek, da bom znorela, če ne bom smela umakniti vsaj roke. Nevihta se je vse bolj bližala. Kasneje sem nekoliko zasukala glavo, da sem laže videla, kako si Nemec zraven mene prižiga cigareto in kako se bliža nevihta. Zazelela sem si, da bi treščilo; kamorkoli. Mravlje grizejo in lezejo po bedrih. Muke. Skušala sem misliti na kaj drugega... Pred menoj se je odvijala moja mladost, leta srečne ljubezni. Misel se mi je ustavila pri otroku. Le ped od doma bom končala. Morda bi bilo bolje, da bi imela bombo? Kako počasi teko minute! Začela sem šteti mravljinke pike. Strašno sem žejna. Ko bi vsaj lilo! Morda dež prežene zasledovalca? Že čutim hlad, ki ga prinaša ploha. Veter se zaganja v drevesa... Med silnim grmenjem

se ulije ploha. Nemec še vedno stoji. Stoji in čaka kot hijena na žrtev. Nemci dajejo z raketami signale za okrepitev... Izgubila sem občutek za čas in prostor. Nastavljam usta, da polzijo vanje dežne kaplje. Kaj zato, če sem premočena in če mravlje ne odnehajo? Nemec ob meni pokasluje. Nevihta se vleče počasi proti Slovenjem Gradcu. Dani se... Zdaj ali pa nikoli! Tvegati hočem skok. Nekaj mi pravi, naj še počakam. Moj sovražnik spet raziskuje okolico. Niti z gibom se nisem izdala. Tedaj zaškripljejo njegovi škornji. Odhaja... Morda v zasedo? Zdani se. Vem, da bo zdaj prišla Štanglova teta proti stranišču, ki ni daleč stran. Takrat jo pokličem. Kajti umika tostran ceste, kjer sem bila, ni. Nekaj metrov niže hrka nacist v bunkerju...

Sloka, visoka žena stopi na prag. Teta! Poklicala jo bom! Sina ima pri partizanih, hčer v celovških zaporih. Skrnla me bo. »Teta, teta!« Zdrzne se. Vse ji je jasno. »Skoči naglo!« Poženem se v vežo. Teta me porine v bunker. Naslonila sem se na vlažno steno in zaspala...

Prebudil me je jok v veži. Čujem besede nemških voja-

kov, ki so priganjali zbegano ženo, naj čimprej z družino zapusti hišo. Nekdo ji v nemščini svetuje, naj vzame boljše stvari, ker se ne bodo več vrnili. Drugi pa pravi, da ničesar ne potrebujejo... Strašno! Če je vse to zaradi mene? Morda so me opazovali? Zdaj, zdaj pride vrsta name. Tedaj pade skozi špranjo listek. Roke in noge so mi odrevele. Zunaj narašča hrup. Odhajajo... Ključ zaškrta v ključavnici. Zdaj sem sama. Zunaj pa vpije moj otrok: »Mama, Zofi! Mama!« Avtomobili hupajo. Vrhnjakovi vpijejo: »Še se vrne mo!« In spet otrok: »Zofi!« Kliče mojo malo sestrico. Kaj je z njim? Kot blazna planem iz bunkerja z listom v roki in preberem: »Nas in vaše selijo. Ključi so na občini. Pomagaj si, kakor veš in znaš!« Noro se zaženem v ranjeni materinski ljubezni v težka javorova vrata. Ko se mi kri poredi po licu, se zavem neumnega početja. Nekaj časa je zunaj še krik in vilk; kamioni odbrnijo. Potem začno mukati krave in zaviljati psi, konji hrzajo in k meni primijavka mačka. Ven, takoj ven, na prosto, k našim! Kaj mislijo naši? Povsod je vse zaklenjeno. Na oknih železne rešetke. Poskusim na kletna vrata. Vdajo se. Od tam po stopnicah v klet. Najdem latvico zvetrnega kisa; hlastno ga izpijem. Tudi od tod ne bo izhoda. Zavlečem se spet v vežo. Kri mi zleden po žilah, ko čujem, da se nekdo bliža hiši. Jadno smuknem v bunker. Ključ zaškrta v vratih; nad mano koraki.

»Kje neki je? Moramo jo najti!« Zdaj je po meni!

»Tukaj bo!« Nekdo dviga pokrov bunkerja. Zaprem oči. »Ančka, rešena si!« me vzdrami glas aktivista Toneta, ki je kot pismonoša delal za nas. Kot zver sem se zaletela vanj. Komaj me je potegnil nazaj, kajti hotela sem kar ven in skozi vas. Tretjakov Hejna me je miril in mi dopovedoval, kako so si zamislili rešitev. Dobro so pripravili! In ne le to! Vreča tobaka je ostala. Pošteno sem se šele zvečer navedla in potešila žejo. Drugi večer so mi fantje pripravili kolo. Kar mimo postojanke sem se odpeljala po cesti, potem pa skozi koruzo proti Selam. Pri Lampretu me je čakalo presenečenje. Ata se je izognil izselitvi — spretno je ušel. Tu je bila sestra Vika in tam sem našla tudi svojega

sina. Pričakoval me je že parizitan Zvone. Hotela sem se takoj zvone v četo. Nekaj me je sililo k temu. Zvone, ki je bil takrat bolan, je s tem odlagal, češ prej oskrbi tobak, da dolkažeš resnico tudi pred svojimi. Več mi ni povedal; šele kasneje sem izvedela, da so tisto noč v četi ugibali, če se nisem predala Nemcem...

*

Naši aktivisti so v nekaj dneh znosili iz vasi tobak. V četo sem odšla pomirjena. Kako mi je dobro delo, ko so ob tabornem ognju potem sedli okrog mene tovariši in sem jim pripovedovala, kako je bilo. Potem pa je vstal Vinko Simončič-Gašper in pred vsemi dejal: »Saj sem vedel, da ste se motili o njej!«

Marija Hribernik

Razbita slika

ANA je starmela v muho, ki je vztrajno krožila okrog luči. Žlica ji je zdrknila iz rok, s trudno kretanju je prešla preko čela. Za hip je priprla prezgodaj ugasle oči, potem pa je z ljubečo skrbjo pogledala za mizo, kjer je sedelo njenih pet otrok: Janezek, Francka, Tone, Lojzek in Tinka. V mračni čumnati je dišalo po žgancih. Le nekaj dni potem, ko so v vasi napeljali elektriko, je v izbi bilo svetlo. Da se je nagledajo, so rekli domači, potem pa je mati kupila najmanjšo žarnico. Svetlo je bilo tudi takrat — davno — ko je v sobi še brlela petrolejka, a je iz skleda zajemalo še sedem žlic... Ko je Ana hotela spet zajeti, je bila skleda že prazna. »Jaz bi še žgancev,« je vzkliknila Tinka.

Tedaj pa je na okno rahlo potrkalo. Vsi so obnemeli. Šele ko je potrkalo tretjič, je Ana vsa blede in tresoč se vstala. Privid... Ne! Spomin? Pred desetimi leti, prav na ta dan, je prav tako potrkalo... Plaho je vprašala: »Kdo je?«

Veseli ženski glas je odgovoril: »Jaz, Mary, odprite.«

Še tiše je vprašala Ana: »Kdooo?«

»Ah, kdo, Mary iz Amerike!«

»A, aaa, ti, Mica! Ti!« Radostno presenečenje je hušnilo kri v Anina lica. Vsa zmedena je hitela odpirati večna vrata. Objemanju ni bilo ne konca ne kraja. Ko so se nekoliko umirili, so vsi sedeli okrog tete Mice žarečih oči in napetih, radovednih lic. Ana je jokala od sreče, saj sestre Mice ni videla dvajset let.

»Bila si še otrok,« je hitela Mica, »danes pa ne izgledaš rožnato za svoja leta.«

»Imam pet otrok... in njega ni več...« je dodala Ana in znova bruhnila v jok.

Teta Mica se je mencaje presedala na klopi, da je neprijetno škripalo. Iz njene zapetne postave in okroglih mehkih lic ni bilo videti, da je kdaj slabo živela. In nemirne, žive oči niso kazale preveč razumevanja za Anino bol. Pogledala je na svojo zlato zapestno uro in v zadregi dejala: »O, vem, vem... Saj si mi pisala. Ampak tega vam ni bilo treba... Lahko bi bilo drugače, če bi ubogali gospoda župnika...«

Tedaj pa je planilo iz najstarejšega: »Teta, o tem pa kar molčite!« in udaril z žuljavo dlanjo po mizi. Mica je užaljena vzkripela: »Glej ga, glej, ta se je pa sigurno po ranjckem vrgel, ki je po neumnem glavo izgubil. Iz tega že ne bo prida.«

Oglasila se je Tinka: »Naš Janez ima že prav, vi še ne veste, teta...«

»O, o, še najmlajša! Ali ne bi bilo bolje, če bi šla molit in spat?« se je teta razjezila.

»Od tistega dne pri naši hiši ne molimo več!« je s srdom izjavila Ana.

»Od katerega dne?«

»Od tistega pred desetimi leti...«

*

Leta 1943. V gozdu za župniščem je šumela jesen. Žarki zahajajočega sonca so zlatili listje, ki je plesalo v vetru. Iz severa so se počasi valili težki oblaki in mrak je neopazno razprezal svoje črne mreže.

Zabregarjev Janez je izza pokopališkega zida opazoval župnika, ki je z brevirjem v rokah hodil za cerkvijo. Visoka, debela pojava, ki se je pomikala za počrnelim pokopališčnimi križi, je vznemirila Janeza. Dolgo ni prestopil. Iz telovnika je izvlekel čik in ga, počenši se ob zid, prižgal. Pojdem — ali ne... je razmišljal. Župnik je usmeril korak proti zidu. Janez je opazoval njegov zabuhli obraz, oči, ki so se povešale k brevirju, tanke, dolge ustnice, ki so se tiho premikale. Vrana v zvoniku je zahreščala in Janez je videl, kako se je župnik zdrznil in nervozno zaprl molitvenik. Zabregar je skočil preko zida in predrzno obstal pred župnikom: »Dober večer. Klicali ste me!«

Župnik je prebledel, ponovno odprl brevir in govoril vanj: »Bog daj, sinko, bog daj. Saj sem vedel, da prideš. Čudna so pota modrosti božje.«

»Ste se ustrašili vrane?« je izzivalno vprašal Janez.

»Vrane? Ne! Saj je še slišal nisem. Ko je človek poglobljen v božjo besedo, ničesar ne sliši.«

V zvoniku je spet zakrakalo. Župniku je padel brevir iz rok, Janez pa ga je s širokim nasmehom pobral. Potlačil je

zmečkan, zelenkast klobuk proti tilniku. »No, kaj bo novega, gospod župnik?«

»Resno je, resno, Janez. Govorila bova o onem, saj veš, o čemer sva že...«

»Iz te moke ne bo kruha.«

»Iz tvoje tudi ne. Pomisli, pet otrok imaš. Kaj pa, če te rdeči banditi ubijejo... Ostalo bo pet sirot. Pet nedolžnih duš!« V očeh mu je zasvetilo nekaj usmiljenju podobnega, a ko se je Janez zagledal preko gomil, je župniku zaigral okrog ustnic komaj viden smehljaj.

»Saj tega ni treba. Se nocoj greš z našimi fanti. Ob desetih te bo čakal mežnarjev sin pod lipo za šolo.«

»Da bi se z belogardisti boril?« je kričnil Janez.

»No, no, z belogardisti...«

Boril se boš s poštenimi, s tistimi, ki jih je bog določil za zmagovalce.«

»Nikoli!«

»Zabregarjev! Zdaj imam dosti. Če ne boš ubogal svojega dušnega pastirja, sam sebi pripiši vse drugo. Danes te opozarjam poslednjič.«

»Nikoli! Ste slišali? Nikoli se Zabregarjev Janez ne bo boril proti lastnemu ljudstvu.«

Župnik si je mencil roke. Srepro je zrl Janezu v obraz in, ko je ta ponovno zakričal: »Ste slišali, nikoli!« je gospod segel za pas, dvignil razpelo, ki je viselo na rožnem vencu in sikajoče zašepetal: »V imeu tegale zahtevam. Lahko noč! In ne pozabi! Nocoj ob desetih pod lipo.« S čudno lahkočno hojo je odhitel...

Janez je trdo popravil klobuk na čelo, polglasno zaklel, potem pa odšel na vas. Ustavil se je pri Kovačevem Tonču. Ta ga je veselo pozdravil. »Ravno prav si prišel. Novega 'Poročevalca' imam. Vzemí cajno, greva v klet.« Ob majhní sveči sta prebrala najnovejše vesti.

»Veš, pravzaprav nisem prišel samo zato,« je s tihim glasom nato dejal Janez. »Župnik mi spet grozi. Pravi, da moram še nocoj z belogardisti. In rekel je še, da me bodo naši ubili, če bom doma.«

»Za naše sem ti že povedal.«

»Pa mojih pet otrok?«

»Povedal sem ti, da ostaneš doma. Skrbel boš zanje in delal boš tudi za nas.«

»Pa ne bodo rekli, zakaj ne grem v hribe?«

»Zaledje je prav tako važno. Kako bi borci brez nas? Nocoj pojdeš spet k železniškemu čuvaju, sinoči sem bil

jaz. Ob desetih te bo čakal, saj veš kje?«

Janez dolgo ni rekel nobene. Sveča je dogorevala. Pogovorila sta se še o tekočih nalogah. Janez je kmalu odhitel domov...

Otroci so sedeli okrog velikega črnega lonca s kuhanim kostanjem in se prerekali, kdo bo izvlekel debelejšega. Ana je brkljala po ognjišču. Janez je pozabil na pozdrav, pa so se otroci stisnili drug k drugemu. Bali so se, da je oče slabe volje. Ana je od strani boječe gledala Janeza.

No, kaj je? Ali ne bo nihče rekel dober večer? Kaj me pa tako gledaš?« je dejal Janez ženi. »Brž pripravi večerjo, pa cekar in kangljo z mlekom!« Odšel je v čumnato in tlačil papirje, ki mu jih je dal Tonč, v škorenj. Zdrznil se je, ko je Ana tiho vstopila. »Janez, poslušaj me, Janez...«

»No, kaj?«

»Ne nosi mleka k čuvaju, saj ga lahko Janezek, ali Lojzek odneseta.«

»Otroci ne bodo hodili ponoči okrog.«

»Tudi tebi ne bi bilo treba.«

»Kaj pa te to briga?«

»Eh, tudi brez tega bi živeli. Čudno, da si se ravno s tem čuvajem moral zmeniti. Saj bi mleko lahko v župnišče prodali.«

»Tiho, slišiš, zdaj je pa dovolj!« je zarohnel Janez. Ko je žena vsa plaha odšla, se je sesedel na posteljo. Črna pojava vaškega župnika mu ni šla izpred oči. Dolgo je tuhtal...

»Oče, večerja!« ga je z drobnim glasom prekinila najmlajša Tinka.

»Ze grem,« je grobo odgovoril. Tinka pa se ni premaknila. Brez strahu je zlezla očetu na kolena in začebljala:

»Kaj ne oče, da bodo oni v hribih zmagali?«

»Kako pa to veš?«

»Stara mati so mi povedali. Oni pravijo, da vedno poštení zmagajo.«

Janezu se je lice razvedrilo: »Mati imajo prav. No, pojdiva jest.«

Toplo se je kadilo iz sklede. Hlastno so zajemali in razen tiktakanja ure in rahlega žvenketa žlic ni bilo slišati ničesar.

Na okno je tiho potrkal. Janez je skočil pokoncu, Ana je prebledela, otroci so zlezli vase. Le Tinka je stekla za očetom in se oprijela njegovih hlačnic. Ko je odmaknil zapah pri vežnih vratih, je zagledal župnika. Še bolj črn in ogromen se je zdel na pragu starinskih vrat, izza katerih je zijala noč. Sladko se je posmehljal in še z slajšim glasom vprašal Janeza: »Pojdeš, kaj ne?«

»Ne pojdem!« in zaloputnil vrata. Žvenket žlic je obnemel, le tiktakanje ure je bilo slišati vse glasneje. Tinka je bila radovedna: »Oče, kam pa greš?« Janez ni ničesar odgovoril.

Čez nekaj minut je spet potrkal, ali to pot ne rahlo in ne na okno. Nekdo je s težkim trdim predmetom udaril po vratih. Tinka je planila v jok. Iz sosedne kamre se je oglasil slaboten glas stare matere, ki je tamkaj ležala: »Poglej no,

Tone Seliškar:

Ljubezensko pismo z bojišča

(Skrad-Gorski Kotar, decembra 1943)

*Tako povem ti, malo mislim nate,
pri nas le-tod je vojna, smrt in kri,
če bi posvetil prav vse misli zate,
mi vrisk naskokov v grenkost izgori.*

*Lepo je, da na dnu srca počivaš,
nekje prav spodaj, kjer je noč in mir,
prav je obema, da se tamkaj skrivaš
ko nema slika, obešena v okvir.*

*Ko z nočnih se pohodov vračam v hoste
in se s temo pregrnem, ležem v mah,
mi ti prihajaš tiho, tiho v goste
in zjutraj spet zapreš srca zapah.*

*Če z mislijo bi te priklenil nase,
bi pest zrahljala se, vid otopel...
S krvjo smo prepojili naše čase,
skoz zimo gremo, da bo sneg skopnel.*

*Na pomlad, ko bo trava zadišala,
ko bo v poslednje udarila ta pest,
bo najina ljubezen zakričala
v svobodo spet sredi belih naših cest!*

Ana, kdo razbija?« Ponovno je udarilo po vratih. V lesu je zaškripalo, kot da se je nekdo uprl vanj. »Že grem,« je zbe-gana hitela Ana.

»Zabregarjev Janez naj stopi ven!« je trdo zahteval neznan moški glas. Iz kamre je prišla mati zgrbljena in stara. Svetiljka, katero je dvignila visoko v zrak, da bi videla, kaj se na pragu hiše dogaja, je bledo odsevala v njenih majhnih, vdolbljenih očeh, na pramenu redkih belih las in odkrivala razorana lica.

»No, ali bo kaj!« Skozi vrata je z grobim glasom zastrlela hladna puškina cev.

»Ježeš, Marija!« Luč je ne-mirno lezla s praga v noč in nazaj, kajti stara mati se je vsa tresla. Tinka je že bila poleg nje in vpraševala s ten-kim trepetajočim glasičem: »Ali so prišli s hribov?«

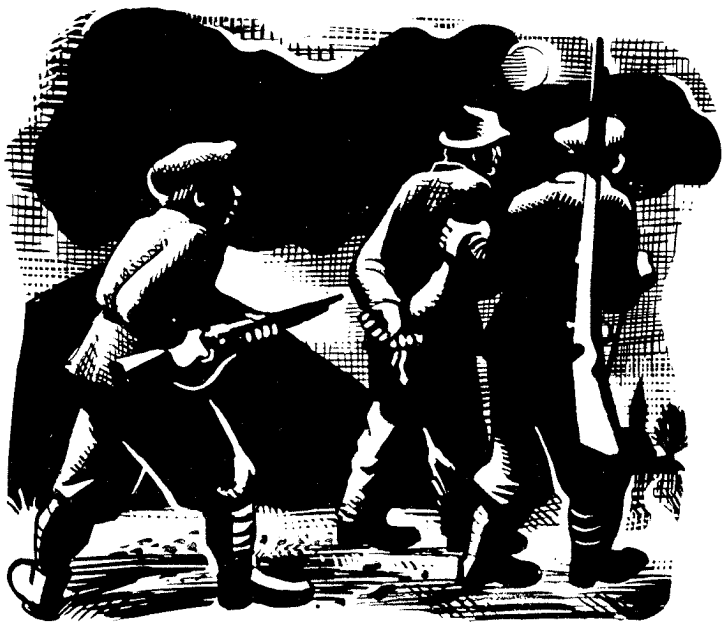
»Ti že dam s hribov,« je bruhnilo iz noči in puška je za ped delj zlezla v vežo. Janez je med tem oblekel ponošeni suknjič, nataknil zelen klobuk in niti na čik ni po-zabil. Široko je stopil na vrata pred puško: »Tukaj sem. Kdo si in kaj hočeš?«

»Pripelji ga ven,« je rekel pred hišo drugi glas. Janeza je spreletelo. Bil je župnik. Tudi Ana ga je spoznala. Pro-sebe je dejala: »Ali ne bi vsto-pili, prečastiti?«

Tedaj pa se je puška pove-sila, nekdo tretji je zagrabil Janeza za roko in ga potegnil ven. Bil je mežnarjev sin. Stara mati se je nenadno umirila in stopila za njimi.

»Prav, mati, vi nam pa po-svetite,« je dejal neznanec. Župnik je s pospešenimi ko-raki izginil v noč. Janezu sta moža zvezala roke z vrvjo. Mežnarjev ga je držal za la-ket, drugi pa je hodil za njim z napeto puško. Mati je krev-sala poslednja. Med oblaki se je podil mesec in od časa do časa osvetlil cesto. Ustavili so se pod lipo za šolo. Mežnarjev sin je odvezal Janezu roke, da jih je še močneje zadrnil, ko je vrv poprej ovil okrog dre-vesa. Oni z naperjeno puško se ni premaknil.

»Zabregarjev Janez, posled-njič te vprašamo, ali greš z nami, ali ne,« je s preroškim glasom vprašal mežnarjev.

Vtem je vsa zasopla pritekla Ana s Tinko v naročju. Zgru-dila se je k materinim nogam, otrok pa je z široko razprtimi očmi gledal v človeka z na-perjeno puško. »Oče!« je kri-knila Tinka.

Janez je dvignil pogled k Tinki.

»No, greš, ali ne greš?« je zarohnel mežnarjev.

»Nikdar!« je zavpil Janez in videl, kako je dekletce steg-nilo ročice proti njemu. Mesec je pravkar spet priplul na čistino. Belogardista sta se spogledala. Neznanec je repe-tiral. Ana je z živalskim gla-som krčnila: »Za pet Kri-stusovih ran, pustite ga živeti!«

»Za mojih pet otrok...« je slabotno končal Janez in str-mel v Tinko.

»Psi!« je bruhnilo iz stare matere. Nadaljnje besede je ugušil strel... Janez je obstal na pol viseč na vrvi ob vaški lipi. Mesec se tisto noč ni več prikazal...

*

V uri je enajstkrat zakukalo. Ana je utihnila. Oči vseh so žarele močneje od luči. Solze, ki so obstale na spodnjih vekah, so jim dajale poseben blesk. Lica pa so bila trda.

Tinka je prva spregovorila: »Vidite, teta, tako je bilo ti-stega dne.«

Mica se je stresla, kot da se je zdramila iz težkih sanj. Pobožala je Tinko po svetlih kitah: »Pojdi spat, ubogi otrok.« Sestri Mici je Ana pripravila posteljo v zgornji čumnati, kjer je spala še kot dekle. Ko je Mica ostala sama, je sedla na materino skrinjo, ki je še stala v kotu. Gledala je pred se, mimo zamreženega okenca, na katerem je stal lonec z odcvetelimi nageljni. Dolgo pred leti, ko je odhajala v Ameriko, so nageljni žareče cveteli... V kotu je viselo še prav isto razpelo, kot takrat, ko jo je mati učila prvih mo-litvic. Pod njim pa je visela podobica njenega prvega ob-hajila. Nenadoma ji je pogled obstal na tej sliki. Strmela je v podpis na njej. Bil je pod-pis prav istega župnika, ki je »v imenu Kristusa« dal stre-ljati Janeza. Takrat je bil župnik tako mlad in lep in tako blagodejno je znal go-voriti dekletom v spoved-nici. Mici se je zazdelo, da iz slike vstaja glomazna črna pojava s sladkim smeh-ljajem. Sunkovito je vstala, snela podobo z zida, odprla okno in jo treščila na dvorišče.

Nato je pomirjena zaspala...

Vera Petkovič,
ilustriral Ive Šubic

Dih smrti

ONA je pred agenti. Preiskovalec jo zaslišuje. Ne odgovarja. Stoji uporno. Negibna lica. Njen obraz skriva v sebi notranje vznemirjenje, toda globina reagira, obraz jame počasi oživljati izraz duše. Koprena pada z obraza in resničen lik izpregovori. — »Govori.« Ni odgovora na vprašanje. Jezik molči, mišice vzdrhte vajo od razburjenja in napetosti. Preiskovalčevo povelje: »Pretepsti!« Padajo udarci z vseh strani in žensko telo se meče kakor žoga od stene do stene, od objema do objema. Udarci padajo z nogo, z roko, z žilavko, s krepeljcem v brezumju batinašev. Psovke in kriki brne kakor iz strojnice skozi njene možgane: »Kača! Vlačuga! Svinja!« Zaleti krempljev, ki ruvajo njene lase, razzijana usta, ki ji pljuvajo v obraz, ne morejo omajati njenega čistega čustvovanja.

»Vode... Vode...«

»Vode? Ha-ha. Hočeš vino? Želiš žganje? Šampanjec, marsalo, wiski? Pij — gobec. Govori, govori!«

Razum ji postaja močnejši in volja se krepí v odločitvi: »Ne, hočem, da je ženska človek! A vi, ki ste zbrani okrog mene? Mnogo vas je. Nasproti vam sem telesno šibka, v vaših umazanih rokah se lomi moje telo, duše se pljuča, zastaja dih, klecajo kolena. A duša? Lebdi nad vašimi topimi glavami!«

»Govori!«

»Vode...«

»Na — pij! Vse... Stop — psica!«

»Zveri! Bedaki! Oskrunjena, opljuvana, izmučena, pretepena — stojim z dvignjeno glavo, ker me ponos dviga. Drži me, da ne omahnem pred vašimi hudobnimi pogledi, da ne kleknem pred gnusnimi pošastmi, ki s peklensko naslado pokončujejo nedolžne ljudi. Maščevanje vas bo doseglo!«

*

Celica; brez zraka, brez sonca. Ona razmišlja. Živci so vznemirjeni, kakor da vse drhti v enem samem živcu. Čaka, da jo bodo poklicali. Zagleda se v majhno okroglo okence nad vrati, ki spremlja zapornike kot neprijetna senca upornega pogleda. Mračne slutnje. V vsem njenem bistvu vlada ne-

strpnost. Ura bije kakor človeška usoda, nalik zvonjenju trga ušesa. Ura bije 10 zvečer. Agenti prihajajo s terena. Pričakovanje... Negotovost... Drhtenje... V presledkih zvoni. Ona vsakokrat vzdrhti. Čuje se udarec, ki bobni skozi noč. Vzkrik, udarec...

Težko padajo udarci na dušo. Mučno leži na srcu bol tovariša, tovarišice. To je rjovenje leva. Rjovenje... Krik bolečine, ki ubija duha... Naenkrat začuje godbo, ki jo počasi pomirja. Pozabi, kje je. Zvoki, ki jo nosijo v drugi svet, kjer ni realnosti. Sanja. V duhu vidi zelen vrt, na katerem lebdi z obiljem radosti in hrepenenja. To so lepi snovi, želje po izpolnitvi, vera v lepšo bodočnost. Glasba naglo preneha z akordom. Domisli se stvarnosti. Agent kliče: »Srbijanka Bukumirović!« Zdrzne se. Z dvignjeno glavo odide hladnokrvno...

*

Soba številka 38. Prva kategorija. Soba smrti! Koliko lepih misli živi v tem temnem prostoru! Živi mrlič. Moč duha, volja moči, dobrota srca, vse najiskrenejše človeške globine, ki vsebujejo čiste plodove, so pogasle in zatrte. Zakovane v težke verige! Zavržene v črne jame, kjer čakajo na svojo usodo kakor na plen ptic roparic. Mnogo, mnogo mladih, vzornih ljudi je zakopanih za tem zidovjem, za rešetkami. Toda njihova pesem doni iz tisočernih grl in svobodna misel hiti skozi bolestno ozračje, prenasičeno s strupenim plinom zločincev. Čuje se vresk težke ključavnice. Odpah in zapah škripajočih se vrat... Agent čita: »Sofija Bunjević, Aleksandra Golubović, Zora Selaković, Nada Janković, Mileva Marković, Vida Radojkić, Pavla Jurak, Radmila Šnajder, Srbijanka Bukumirović...«

Tudi jaz sem bila poklicana...

Tovarišicam, ki ostanejo, hočemo vlti poguma in hrabrosti, da se ne bodo bale smrti: »Danes je naš veliki dan. Praznik! Gremo na svečanost. Resnice, ki jo občujemo v srcu, ne izdamo krvoločom. Kljubujemo jim s ponosom in pogumom. Vi ubijate našo mladost. Telesa naša. Ali duha — nikoli! Vsaka smrt rodi odpor v tistih, ki osta-

nejo in ustvarja silo, ki raste. Rasto novi borci, množijo se in se razvijajo v boljše ljudi...»

* Le kaj se v njej sami skriva? Nešteto misli, nešteto občutkov. Preteklost. Prebujajo se najlepši trenutki. Izživljajo se v spominu. Detinstvo! A bodočnost? Mrtvo hrepenenje. Rada bi poletela, pohitela, da bi dosegla življenje, ki je pred menoj! Mladost! Zakaj izginjaš? Zakaj naj zapustim življenje? Življenje! Tako lepo, tako polno. Tako krasno. Zakaj naj umrem zdaj, ko bi šele mogla pričeti živeti? Ko bi lahko še toliko dala. Vse! O, da so mi dolge roke, da bi lahko objela vsa polja, vse gore, gozdove... Ko bi mogla vdihniti zrak tako globoko, da bi od toplote počila pljuča! Ko bi mogla zavpiti iz vsega grla! Svoboda! Nudim ti svoje ustne, poljubi me, da umrem srečno v tvojem naročju. Smrt... Smrt... Smrt... Ti mi ponujaš svoje ustne, da jih poljubim. Moje ustne gore. One hočejo ljubiti goreča moška usta. O, da bi se strastno opila z žarko ljubeznijo! Z gorečo in dehtečo. Nočem tvojega ledenega diha. Smrt! Bežim. Smrt! Bežim. Ali, tvoja senca me spremlja. Joy! Jav! Ha-ha-ha! To si ti! Držiš me za vrat. V roki kosa. V očeh igle. Smrt! Joy! Strah me je... Trudna sem, pridi že, vzemi me. Vzemi me. Ne morem več. Verige me tišče, nimam peruti, da bi poletela. Rešetke. Žice. Okovi. Mrak. Kje si svoboda? Sonce! Pomlad! Tako blizu si in tako daleč. Pred mojimi očmi stoje zidovi, vidim ze-

lenje. Nikoli več ne bom dihala svežega zraka, nikoli več ne bom čula ptičjega žvrgolenja. Nikoli več. Gledam skozi okno. Moje oči blodijo v daljavo. Tam, kjer se nebo dotika zemlje, tam je pomlad. Rada bi jo dosegla. Z zobmi razgrizem železno okovje okna. Z nohti izdolbem luknjo v zid. Ko bi mogla porušiti to hišo smrti in vase vpiti sonce! Vse, kar daje življenje. Mati! Mar naj me tu ubijejo? Njih strel naj me umori? O, da bi mogla umreti v borbi, kjer nisi zahrbtno ujet, kjer te ne tišči železna roka in kjer nimaš štita, kjer samo klecneš. Človek — človek. Strašna je smrt. Ne, ne, ne. Ni res! Pravica, ti veš, da je naša smrt velika in lepa... Sliši se glas blinde, avtomobila, ki čaka na obsojence... Godba...

Mlada dekleta odhajajo svečano, dostojanstveno, s pesmijo na ustih...

*

Morišče... Čuje se prvi strel, drugi..., polagoma, v presledkih, nato hitreje... Mlada telesa padajo. Iz ust se čujejo vzkliki: »Domovina! Mati! Svoboda!...«

Objavljeni prispevek je napisan po resničnem doživetju avtorice. Vsa imena žensk, omenjena v tej zgodbi, so resnična in so bile leta 1943 odpeljane iz taborišča Banjice v Beogradu in ustreljene v kraju Janjci pri Beogradu.

Mati junakinja

JESENSKI dan je bil lep. Listje je odpadalo od stare murve na krompir, ki je ležal pred polrazpadlo hišo. Mati Marija ga je prebirala. Zadovoljna je gledala ta skromen pridelek. Dom je sedaj skoraj podrt; pred dvajsetimi leti ga je rešila pred dolgovi z garanjem v Ameriki. Toda tudi pozneje je delala doma, trdo delala — ko so otroci doraščali. A ko je mislila, da bodo njeno breme prevzeli oni, se je zgodilo drugače... Italija je začela vojno...

Tudi njena dva sinova sta morala v italijansko vojsko. Doma je ostal le mlajši sin Stanko, ki ji je bil v veliko pomoč pri delu. Bil je veder, širokopleč fant, ki je včasih delal za dva. Posebno pa se je zadovoljno smehljaj, ko je zvedel, da so partizani kje našli Italijane. Mater pa je vendar bolelo, da sta njena sinova služila v laški vojski. Zelela je, da bi bila raje med partizani. To se je tudi zgodilo. Ko je prišel starejši sin Tone iz vojske na dopust, se ni več vrnil, temveč se je pridružil prvim partizanskim četam na Primorskem; prav tako je storil kmalu za njim njen drugi sin, Jože.

Tone se je oglasil večkrat ponoči s tovariši, ko so hodili mimo. Sprejela jih je vedno prijazno in jim napolnila nahrbtnike ter nagovarjala tudi druge, da so jim pomagali. Bila jim je prava mati.

Julija 1942 je morala sprejeti žalostno vest. Italijani so pod Nanosom zajeli dvaindvajset partizanov in jih obsodili na smrt. Ustrelili so tudi sina Jožeta. Pridrli so v njeno hišo, jo oropali, hišo napol podrli in znesli vse, kar je bilo lesenega, na sredo vasi ter zažgali. Mati je morala zastražena vse to gledati. Ostala ji je samo obleka, ki jo je imela na sebi, ko so jo pognali v internacijo. Ko je Italija kapitulirala, se je vrnila in si uredila zasiloni stanovanje v svinjski kuhinji, ki je bila od vseh poslopij še najmanj poškodovana. Spet je pričela živeti, skoraj tako kot prej — partizani so jo spet

obiskovali, sedaj je bil že najmlajši sin Stanko med njimi.

Nekega dne, ko so ji bile misli v preteklosti, jo je iz sanj zdrnilo ropotanje voza. Prebledela je — bili so Nemci. Ustavili so se sredi vasi in zgnali ljudi skupaj. Vsi so s strahom čakali, kaj se bo zgodilo. Tišina je bila moreča in je stiskala srce vsem vaščanom. Svetlolasi nemški komandant je stopil na velik kamen, ošinil z prodnim pogledom ljudi in pričel rjoveti v slabi slovenščini: »Ta vas ni več vredna, da še stoji. Treba bi jo bilo požgati s prebivalci vred! To je banditska vas! To seme je treba iztrebiti, da ne vzklije več!« Vpil je, da je bil ves zaripel. Stopil je k vozu in odkril plahto — na vozu je mrtev ležal najmlajši sin Stanko. Mati Marija, ki je bila blizu voza, je takoj spoznala sina, le malce je prebledela in ustnice so ji posinele v grozi.

Komandant jo je sumljivo pogledal in jo vprašal, če ga pozna. Ni odgovorila. Ozrla se je po ljudeh; če se izda, tvega življenje teh ljudi! Bilo ji je, kot bi se ji srce, kot bi se ona sama hotela razklati; bala se je, da bi ji živci popustili. Nabiralo se ji je v grlu: tu leži njen mrtvi sin ves v krvi in tu kopica ljudi, žena in otrok, katerih življenje je odvisno od njene močne volje. Bušila bi v jok; to je trenutek, ko se v človeku ruši zavest in se poraja blaznost... Zatajiti mora mrtvega sina, da reši ljudi okrog sebe, ki trepetaje gledajo v njo.

Toda vse to je trajalo le trenutek. Zbrala se je in odgovorila: »Ne poznam ga!« Vaščani so nemo in polni razumevanja strmeli vanjo — bil je njen najmlajši sin.

Še enkrat jo je vprašal komandant in mati je še enkrat odgovorila, da ga ne pozna. Vpraševal je okrog stoječe vaščane, ki so bili kot priklopani k tlom, in vsi so odgovorili, da ga ne poznajo. Bila je zadovoljna, ker ga niso hoteli poznati. Komandantu je vse to pričelo presedati. Skočil je k

vozu in potegnil mrtvemur zmečkan osebno izkaznico iz žepa. Pomolil jo je materi pod nas in pričel kričati divje nad njo: »Ali si še upaš trditi, da ga ne poznaš? Svinja banditska!« Z grozo je mati uvidela, da izgovori nič ne pomagajo in bruhnila je v jok. Ljudje so prebledeli — oddahnili so se šele takrat, ko so jih napodili domov.

Marijo so porinili na voz k mrtvemur sinu in jo odpeljali. Sedela je tam in mu zrla v krvavi obraz in zdelo se ji je, da ji njegove oči govorijo: »Ne joči, mama!«

Dušilo jo je — vse to je pogasilo zadnje upanje v njej. Voz je drdral mimo hiš — razkazovali so jo ljudem za strah! Zunaj vasi ob živi meji se je voz ustavil. Kaj nameravajo sedaj? Toda zbrala se je in je bila pripravljena na vse. Sunili so jo z voza, da se je opotekla. Vse je bilo tako turobno v krvavi luči zahajajočega sonca — objela je še enkrat mrtvega sina, ki je ležal na vozu. Dva vojaka sta iz bližnje hiše prinesla kramp in lopato... Pričeli so odmerjati prostor za grob pod mladim topolom, ki se je tresel v lahnem pišu. Mati je z grozo opazovala, kako se je tu in tam odtrgal list ter ji padel pred noge. Komandant ji je dal v roke lopato. Zasadila jo je v zemljo, pa je odletela, ker je zadela od kamen. Kopala je grob svojemu sinu, kopala je naglo, kot bi se bala, da bi mu še kaj storili. Oh, saj je mrtev, nič več mu ne morejo. Trda je kraška zemlja. Zamahnila je čez črto, ker se ji je zdelo, da bo grob premajhen za njegovega sina. Ni se ozirala, kam menje je letelo naokrog. Nemci so stali naokoli in zbijali šale, prišli so pogledat, koliko je že izkopala in jo priganjali. Zdelo se jim je, da počasi koplje — in ona bi kopala, kopala dolgo, zelo dolgo. Ko je bil grob pol metra globok, so ji dejali, naj preneha. Hotela je kopati dalje, toda odvzeli so ji orodje in jo nahrulili. Vrgli so sina v jamo in morala ga je zasipati. Bilo ji je, kakor da bi zasipala lastno telo, noge so še gledale iz groba, ko so jo spet odveklili k vozu, ki je bil še ves krvav. Ni ji bilo več

Napoved vojne skozi stoletja

mar, kam jo peljejo; njene misli so bile še pri sinu in njegovi gomili. Vseposvodi je bil mrak, na pobočjih, kjer so rasle breze in vrnje je bil mrak in niti majhen žarek svetlobe se ni prikradel od nikoder. Voz se je ustavil pred hišo. Komandantovo vpitje jo je predramilo, skočila je z voza in odšla v hišo. Padla je na trdo posteljo. Spati ni mogla, mislila je le na grob — morda so ga lisice že izvohale in se ga polotile. Drugi dan ga je šla izkopat in ga pokopala na pokopališču.

Potem so jo pustili pri miru. Še bolj je pričela delati za Osvobodilno fronto, vedno je bila na terenu in se je le po redkoma vračala domov. Najstarejši sin je bil ranjen, večkrat ga je obiskala... Minevali so dnevi in meseci. Prišla je pomlad, ki pomaga človeku, da pozabi na krute dni, ki jih je doživel. V svoji podrtiji je ustanovila partizansko kuhinjo in hranila borce, ki so prihajali mimo. Ko je prišel čas košnje, se je zjutraj med dehtenjem mrve zaslislalo streljanje belogardistov, ki so obkoljevali vas. Polovili so vse moške in jih s kosami vred privlekli na sredo vasi. Med njimi je bil tudi Tone, Marijin najstarejši, ki je bil zdaj nekaj dni na dopustu. Starejše moške so po dolgem izpraševanju izpustili, mlajše pa so odgnali v domobransko kasarno in jih preoblekli. Odpeljali so tudi Marijo. Norčevali so se nesramno iz nje, ko so jo vodili. Toda še malo se ni zmenila za to — bila je trdna! Zasliševali so jo, tolkli in brcali — a ni ničesar povedala. Potem so jo odpeljali v taborišče Auschwitz. Toda preden so jo odpeljali, je zvedela, da je njen sin Tone pobegnil — in to jo je navdalo z novim upanjem.

Ko so jo prignali v taborišče, se je postavila v vrsto za delo. Težko se je pripogibala, ker je bila izdelana od udarcev. Kadar so videli, da kdo ni za delo, so ga odpeljali... Toda ona je hotela živeti! V misli na dom in borce je vztrajala. Jeseni 1945 se je vrnila. Bila je slabotna in suha, vendar srečna in vesela, ker je našla svoboden dom. *Tonka Penko*

V RAZNIH časih so si države različno napovedovale vojne. V stari Grčiji in v rimskem cesarstvu je morala biti vojna napovedana na svečan način, da je veljala za »pravično«. Takrat je bila napoved vojne združena z nekaterimi formalnostmi verske narave. V Rimu so, na primer, svečeniki takoj po sklepu Senata o vojni odšli na mejo in vrgli kopja na sovražnikovo ozemlje ter tako pozvali Jupitra in vse ostale bogove in jim zagotovili, da je narod, proti kateremu začenjajo vojno, krivičen.

Tudi v srednjem veku je bila napoved vojne obvezna. Niso pa je spremljali verski obredi. Razen tega so menili, da se viteškemu ponosu države ne spodobi, da bi zahrbtno, brez napovedi vojne, napadla drugo državo. V 17. in 18. stoletju so se države pogosteje zatekale k vojnām brez napovedi. Ker je imelo to hude posledice tako za nezaščiten prebivalstvo napadene dežele, kakor tudi za nevtralne države, so na konferenci v Haagu leta 1907 prevzele države obveznost, da ne bodo začele sovražnosti brez prejšnje obrazilne napovedi vojne ali brez predhodnega ultimata.

Tako, na primer, je napovedala Velika Britanija l. 1939 vojno Nemčiji. Velika Britanija je namreč poslala nemški vladi ultimatum, v katerem je zahtevala, naj ustavi napadalno dejavnost proti Poljski in umakne svoje čete s poljskega ozemlja. Če tej zahtevi ne bi ugodila, bo Velika Britanija 3. septembra ob 11. uri smatrala, da je od tistega trenutka v vojni z Nemčijo. Ker Nemčija v ultimatu določenih pogojev ni izpolnila, se je začela vojna.

Na podoben način je objavila vojno Avstro-Ogrska Srbiji leta 1914. Po sarajevskem atentatu je Avstro-Ogrska poslala Srbiji ultimatum. Ker Srbija ni izpolnila v ultimatu izraženih zahtev (ne glede na to, da je bil formalen), je avstro-ogrski poslanik zapustil Beograd, tri dni pozneje, 28. julija 1914, pa je Avstro-ogrška vlada napovedala Srbiji vojno z javno brzojavko, ki je prispela prek Romunije.

Sama vojna napoved je prišla prek diplomatskih predstavnikov, in njen cilj je bil ljudstvo že vnaprej obvestiti o bližnjih vojnih operacijah, da bi se ognilo nepotrebnim žrtvam. Hitler pa je v drugi svetovni vojni uporabil drugačno prakso! Govoril je, da so določbe mednarodnega vojnega prava zastarele glede na razvoj tehnike in, da je moč vojno napovedati s sodobnimi sredstvi za zvezo, predvsem po radiu. Tako je hotel z izpolnitvijo formalne zahteve po vojni napovedi izigrati haaške konvencije: začeti vojno iznenada in povzročiti napadeni državi čimveč žrtev.

Te določbe o načinu objave vojne so izgubile praktično vrednost potem, ko je leta 1945 uveljavljena Ustanovna listina OZN, ki je vojno prepovedala. Vojna je zdaj dovoljena samo v dveh primerih: za nujno obrambo kake države in kadar začne Varnostni svet oboroženo akcijo za ohranitev ali upostavitve mednarodnega miru in varnosti. Če ta ali ona članica OZN vzlic temu začne vojno, bo nosila posledice ne glede na to, ali je poprej napovedala vojno ali ne.

Junakinja Vojka Šmuc

VOJKO sem prvič videl februarja 1944. leta v partizanskem zbirnem taborišču Gravini. To je bilo tiste dni, ko so tam ustanavljali III. prekomorsko brigado, ki se je kasneje proslavila v bojih za Knin, Mostar, Bihač, Gospič, Sušak in za druga mesta. V taborišče je prišla iz fašističnih zaporov in se je takoj javila, da gre reševati okrvavljeno in izmučeno domovino. Ko smo prve dni marca 1944 odpluli iz Monopolija proti Visu, so Vojki lica kar žarela od veselja. Bila je presrečna, da gremo izganjati okupatorja iz rodne zemlje. Po prihodu na Vis je bila Vojka postavljena za bataljonsko bolničarko v III. bataljon III. prekomorske brigade. Izvoljena je bila tudi za sekretarja bataljonske mladinske organizacije. Tako dobra in prijazna mladinska voditeljica je bila, da smo jo vsi radi imeli in kadar je ni bilo k nam, so vsi spraševali: »Zakaj ni danes Vojke k nam? Bi nam kaj povedala...« Kmalu je bila sprejeta v organizacijo SKOJ, kjer se je vsa vživela in postala ena najboljših skojevcev v brigadi. Mlade komuniste je znala vzgajati, da malokdo, in njeni skojevci

so umirali v borbah z nasmehom na ustnicah.

Tiste jeseni je brigada odšla v boje za osvoboditev Dalmacije. Na dolgih pohodih po pustem dalmatinskem kršu, ko so borci od žeje in prehudih naporov padali, je bila Vojka vedno pri njih. Dajala jim je pogum s svojo vedro in borbeno besedo, prevzemala je njihovo orožje na svoja ramena in tako olajšala napore najbolj utrujenim, da so lahko nadaljevali pot. Bila je vzor tovarištva, požrtvovalnosti in samozatajevanja. Nikdjar se čez pretrdo frontno življenje ni pritoževala, saj je vedela, da brez žrtev ni svobode. Verjela je, da bo veliko trpljenje partizanov prineslo lepše življenje tudi njenemu Trstu.

V bojih za dalmatinske otoke, za Split, Kaštel, Trogir, Šibenik, Drniš in vse do Knina je Vojka s svojo hrabrostjo, neustrašenostjo in ljubeznijo do borcev mnogim rešila življenje. Tekala je od ranjenega do ranjenega borca, okoli nje so žvižgale in zadevale krogle, da je bilo strašno, ona pa se ni ustrašila. Se zmenila se ni za to! Pred seboj je videla le ranjene tovariše, ki so bili potrebni pomoči. In tako je bilo vse do bojev za Knin.

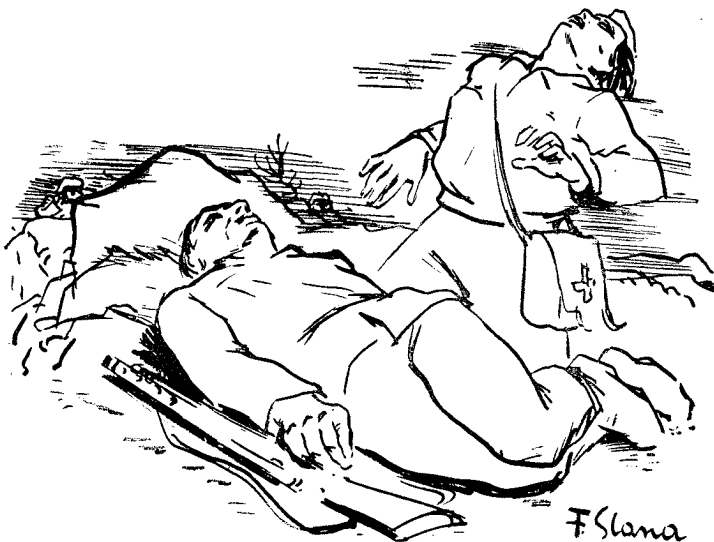
Hude in dolgotrajne so bile borbe za Knin. Komandir Rajko je ostal ranjen na precej veliki čistini, čez katero smo juršali. Vojka je bila takoj pri njem. Okoli njiju so frčale in udarjale krogle, da je kar kamenje odskakovalo. Komaj pa je začela obvezovati ranjenca, jo je prenešetal rafal iz sovražnikovih strojnice, da je omahnila na ranjenčeve prsi. Ko je to videl namestnik komandirja Karel Širok, je skočil k Vojki, da bi jo od vlekel na varno, ker je mislil, da je še živa. Toda tudi njega je zadel rafal in vsi trije so obležali na kupu sredi čistine...

Ponoči smo uspeli preju-rišati tisto čistino. Na visokem borovcu smo zapazili dva hitlerjevca, ki sta od tod sejala smrt na naše tovariše in sta ubila tudi Vojko. Sestrelili smo ju, da sta se skotalila po vejah.

Vojka je padla pri izvrševanju svoje dolžnosti kot junakinja. Ko so borci in borke brigade zvedeli za njeno smrt, so se tiho in žalostno zazrli nekam v neznano. Še krepkeje so stisnili puške in sleherni je sklenil: »Maščevati moram Vojko!« In Vojka je bila maščevana, ko je kmalu za tem padel Knin in so bile uničene tri nemške divizije in polk četnikov popa Djujiča... Vojka je padla, čeprav si je želela, da bi skupaj z nami vkorakala v Trst. Žal tega ni dočakala in ob misli na to sem se spomnil tistega, kar je zapisala v svoj dnevnik:

»Kdor živi za neki ideal, ta živi za več kot za svoj jaz, temu ni težko umreti...«

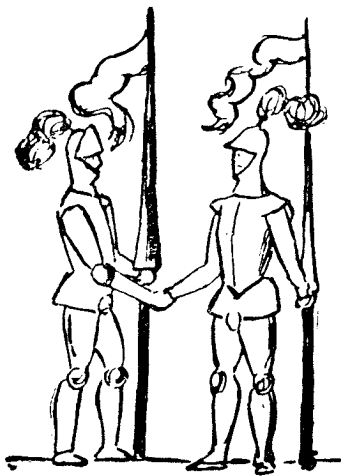
France Lapajna

F. Slana

ZAKAJ ZARE ZVEZDE? Svetloba zvezd je bila ena največjih ugank astronomije in ljudje so si že v najstarejših časih prizadevali, da bi jo rešili. Prvotno so domnevali, da se zvezde svetijo zaradi zgorevanja velikanskih količin plinov, iz katerih so sestavljene. Toda naj bodo te količine še tako velike, vendar bi bile morale biti že zdavnaj izčrpane, tako da bi zvezde ugasnile. Šele v zadnjih desetletjih našega stoletja je atomistika pojasnila ta naravni pojav. Znanstveniki so ugotovili, da se zvezde svetijo zato, ker se atomi vodika spreminjajo v atome helija, pri čemer se sproste velikanske količine energije, to je na njih nastaja ista reakcija, na podlagi katere so pozneje izdelali vodikovo bombo. To velja tudi za Sonce. Znanstveniki so ugotovili, da je Sonce sestavljeno iz 90% vodika, 8% helija in 2% težkih elementov. Da bi nastalo teh 8% helija, potrebuje Sonce 5 milijard let. To pa je hkrati njegova starost.

KOLIKO JE STAR ALUMINIJ? Prav te dni poteka sto let, odkar je francoski znanstvenik St. Claire Deville prikazal svetu prve primerke te, zlasti za vojsko izredno pomembne kovine. Tedaj je pol kilograma aluminija veljalo 60 funtov (ca. 7800 din). Kako draga je bila uporaba te kovine, spoznamo, če omenimo, da so ga za gradnjo ameriške potniške ladje »United States« porabili nad dva tisoč ton.

ZAKAJ SI STISKAMO DESNICE? Seganje v roko izvira iz davnih časov, ko so vsi ljudje nosili orožje. Ker so ga uporabljali z desnico, je pomenilo stiskanje desnice razorožitve. Če si namreč dva človeka sežeta v desnici, ne moreta uporabljati orožja. Tako je postala desnica simbol miru in miroljubnih namenov.

ALI SO ZGODOVINSKA IZROČILA ZMEROM VERODOSTOJNA? Zdi se, da ne, kajti zgodovina navaja, da se je v bitki pri Plateji 4.200.000 perzijskim vojakom zoperstavilo 110.000 Grkov. Če

ŠE NE VESTE?

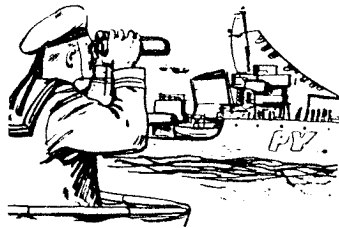
bi bilo to res, bi bila kolona Perzijcev tako dolga, da bi prvi vojaki že stopali na bojno polje, medtem ko bi zadnji šele zapuščali svojo prestolnico onkraj Tigrisa. Po natančnem proučevanju so dognali, da Kserksova vojska ni mogla šteti več kot 80.000 (a ne nad 4 milijone) ljudi. Pa tudi število Grkov so znižali na 40.000. Kljub temu slava grškega orožja ni nič okrnjena, saj so se borili proti dvakratni premoči in — zmagali.

KAKO JE NASTAL ŠAH? O nastanku šaha nimamo zanesljivih podatkov, razen nekaterih izročil še iz davne minulosti. Eno takšno izročilo pravi, da si je šah izmislil neki perzijski modrijan, da bi razvedril svojega vladarja, perzijskega šaha (znano je, da se perzijski vladarji že od nekdaj imenujejo šahi). Šahu je ta igra baje tako ugajala, da je izumitelju dovolil, naj si izbere za nagrado, kar hoče. Modrijan je zahteval samo eno pšenično zrno na prvem šahovskem polju, na drugem dve, na tretjem štiri in tako na vsakem naslednjem dvakrat več od prejšnjega. Šahu se je zdela ta nagrada sila zmerna. Ker pa modrijan ni hotel zahtevati nič drugega, je ukazal, naj mu željo izpolnijo. Ko pa so mu ministri povedali, da Perzija niti v desetih letih ne bi mogla pridelati toliko žita, da bi to nagrado izplačali, se je šah razjezil in ukazal, naj izumitelju odsekajo glavo. — Neka druga legenda z Vzhoda pa pripoveduje, da je šah izumil grški junak Palamed med obleganjem Troje. Grki, ki so oblegali Trojo polnih deset let, so imeli časa na pretek in modri Palamed si je med dolgočasenjem izmislil to igro. Ko je Odisej pozneje dobil partijo z vdorom konja v nasprotni tabor (seveda na šahovnici) in žrtvoval tega konja, mu je šinila v glavo misel, da bi to zamisel uporabil tudi v vojni proti Troji. In legenda pripoveduje, da so si Grki s šahom spet priborili lepo Heleno.

KOLIKO JE ŠTELA RIMSKA VOJSKA? Iz starih zapiskov so zgodovinarji po dolgem proučevanju dognali, da je šela rimska vojska 150.000 vojakov, ki so bili državljani rimskega imperija in prav toliko vojakov-najemnikov iz drugih dežel.

KDO SO BILI BEČARI? »Bečari so bili v prvi srbski vstaji plačani borci. V Srbiji so se imenovali bečari v Karadjordjevih časih,« je pisal Vuk Karadžić, »vojaki, ki so prišli tja iz drugih dežel in se tako niso borili za svoje domove, marveč za plačo.« »Bečar« je bil vojak, ki je »šel prostovoljno, za plačo, na vojno in se boril«. Bečarji so bili v odredih narodne vojske in v posebnih četah. Prvi poveljnik bečarskega odreda je bil Miloje Petrović-Trnavac. V začetku so dobivali plačo od starešin, pozneje pa iz državne blagajne — po 15 gro-

šev mesečno. Hajduk Veljko, ki je z »bečarji« začel vstajo v Ti-moški krajini, je plačeval zadnja leta svojim »bečarom« po štiri tolarje, njihovim buljubašem pa po 10 tolarjev. Razen sodelovanja v bitkah so »bečarji« služili kot obmejne čete, vzdrževali red in mir v deželi in preganjali razboj-nike. Bili so iz raznih krajev, največ iz Bosne, Hercegovine, Vojvodine in Makedonije.

KOLIKO ČASA JE POZNAN NAČIN SIGNALIZIRANJA Z ZASTAVICAMI? Signaliziranje (lahko bi rekli: razgovarjanje) z ladijskimi zastavicami je znano že dalj časa. Znano je, da so že konec XIV. stoletja mletske ladje imele oziroma poznale signaliziranje z zastavicami. Komaj leta 1840 pa je bil izdan osnovni »besednjak« za ladijsko signaliziranje, ki ga je »napisal« neki angleški kapetan. Za ta besednjak je on uporabil deset raznovrstnih zastavic, razume se, raznobarnih, s pomočjo katerih se je dalo »napraviti do 6000 signalov. Današnji »Mednarodni ladijski slovar signalov« je natipisan v 40 raznih jezikih in uporablja samo 26 ladijskih zastavic.

OD KOD PA IZVIRA BESEDA »TANK«? Beseda tank izvira iz imena Thomasa Tenka Burna, angleškega polkovnika, ki je prvi izdelal bojni voz.

SUN ČU VU — PRVI PISEK VOJNE RAZPRAVE. Približno 500 let pred našim štetjem je kitajski vojskovodja Sun Ču Vu napisal razpravo s področja vojnega znanja, ki je v mnogem še do danes ohranila svojo veljavo. To je obenem prva vojna razprava, ohranjena v zgodovinskih dokumentih.

ZA PRVI »BOJNI VOZ« V SRBSKI VOJSKI? Prvi »bojni voz« so uporabili v srbski vojski v bojih za osvoboditev Obrenovca. Takrat so na ukaz kneza Miloša izdelali »domuzarabe«, pravzaprav običajno dvokolico, na katero so pribili debele deske iz trdega lesa. Nekaj za deske skritih borcev je potiskalo voz naprej in se tako blizalo turškim utrdbam.

ODKOD SABLJE DAMAŠČANKE, ki jih tolikokrat omenja srbska narodna pesem? Imenovali so jih po orožarni »Damask« v Carigradu, ki je na daleč slovela po dobrih sabljah. Sloviti kovači in orožarji so dolgo čvali skrivnost kaljenja in ostrenja svojih sabelj, ki so zlasti s tipično krivino omogočale lahek udarec ob sorazmerno mali moči.

Nove knjige

V začetku februarja je izšla iz tiska dokaj obsežna knjiga z naslovom: »**Loški razgledi**«, ki jo je izdalo Muzejsko društvo v Škofji Loki, uredil pa Branko Berčič. Pravzaprav je knjiga posvečena občinskemu prazniku v Škofji Loki, 18. decembru, vendar je zaradi tehničnih zaprek izšla šele v začetku februarja. Večina objavljenega gradiva se nanaša na zemljepisne podatke, v začetku pa je okoli 40 strani posvečenih narodnoosvobodilni borbi v Škofji Loki. Prav to gradivo pa je za nas pomembno, kajti, kar je napisano v uvodu članka »Začetki ljudske vstaje v Škofji Loki«, je »...NOB v Loki in loški okolici še popolnoma neobdelana...«

*

V zgodovini italijanske okupacije naših krajev je velik, sramoten madež tudi koncentracijsko taborišče v Gonarsu, kamor so Italijani strpali na tisoče Slovencev; poleg nekaj podeželskega prebivalstva, predvsem mladino iz Ljubljane in njene neposredne okolice. In iz tega je zajeta tudi snov najnovejšega slovenskega romana, ki ga je pod naslovom »**Teleskop**« napisal Ivan Bratko, izdala pa v bogati opremi založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani. »Veliki in drzni podvig so hrupni, polni odkritega boja, spopadov, krvi in smrti. Boj za rov pa je bil neslišen, kakor tiha voda, ki globoko dere. In tudi neviden je bil. Vse je bilo nepretrgana veriga zvijač, prikrivanj in skritih, drobnih del: pridržana kretnja drznega dejanja, polizgovorjena beseda rezkega naročila, živa govorica pogledov in napetih ušes, ki ujamejo najmanjši šum. Hladno-krvna drža je prikrivala notranji nemir. In brž, ko bi nekdo presegal usodno rešilno nevidnost in neslišnost, bi bilo vse izgubljeno. Dušan je imel prav: ne bo težko izkopati rov in ga skriti pred Machijem in Cantalupom. Teže ga bo skriti pred trintrideseto barako, pred njenimi dve sto možmi, s katerimi žive podnevi in po-

noči pod to leseno, nizko, ozko streho...« Tako je zapisal pisatelj. In tak drzen podvig je tudi dejanje, ki predstavlja osredje Bratkovega dela. »Teleskop«, to je bilo tajno ime za rov, ki so ga nekateri interniranci kopali pod zemljo in po njem pobegnili v svobodo. Kopanje rova in pobeg skupine revolucionarjev iz Gonarsa, to je resničen dogodek. In okoli tega dogodka je pisatelj Ivan Bratko, ki je sam doživel taborišče, zgradil svoje delo. Roman se pričinja z mislijo na pobeg, z mislijo, ki dozori v načrt. Po raznih variantah pade odločitev za rov pod zemljo. Opis kopanja rova, s številnimi težavami, številnimi problemi, ko se že zdi, da je vse odkrito in izgubljeno, tvori osredje pripovedovanja. Potem je na vrsti beg. Nato težave v partizanih, kjer pobeglih nihče ne pozna. In končno maščevanje nekdanjih internirancev — sedaj partizanov, za vse prestano trpljenje.

To je tisto, okrog česar je pisatelj nanizal vrsto postranskih dogodkov, iz življenja v samem taborišču, kakor tudi izven njega. Pri tem je prikazal neustrašenost nekaterih interniranih revolucionarjev, fašistično nasilje nad interniranci in ponižanje, ki so ga morali prestajati slovenski ljudje. Težišče »Teleskopa« je na pripovedi o dogodkih. Prav gotovo je to Bratkovo pripovedovanje zanimivo, mestoma tudi napeto in dramatično. Ta napetost se v romanu stopnjuje od poglavja do poglavja, dokler ne doseže svoj vrhunec v pobegu samem. Prav gotovo je pisatelj dal svojemu delu trdno zgradbo in upošteval notranje zakonitosti, ki jih umetniško oblikovana pripoved mora imeti, da se ne sprevrže v naravno reportažo. Bratkovo pisanje je tudi izredno živahno. Ponekod se celo zdi, da si pisatelj celo preveč prizadeva, da bi bil živahen. In še nekaj bi morda omenili glede poglavitnih oseb pripovedi, glede oseb, ki kopljejo rov in v zvezi z njim tudi

To morate čitati!

Spominu 415 naših žrtev — Slovencev in Hrvatov Čabrancev — ki jih pokriva gonarska prst, je Ivan Bratko posvetil svoje izredno zanimivo delo »**TELESKOP**«. Žitje in bitje naših internirancev v laškem Gonarsu, oziroma v njenem kampu, zaživi pred bralcem v vsej svoji krutosti, mestoma tragikomični resničnosti. Kdo bi se mogel ločiti od vse tvegajočih »teleskopcev«, fantov in mož, ki se v nenehni želji po prostosti zarijejo v krušljivo gonarsko zemljo in se pod njeno rušo iz taboriščne barake pod bodečo žico in mimo stražarskih stolpov pregrizejo na svobodo, ne da bi kdo drug razen v to posvečenih le malo slutil, kaj se dogaja! In potem njihov beg čez redka furlanska polja in krušljive vinograde v Brdih v neprestani nevarnosti izdaje ali zasede! In končno — srečanje s slovenskimi partizani! To je treba čitati! Nekaj gonarskih obrazov in prizorov je v risbi ohranil pokojni Niko Pirnat. Te reprodukcije in skica tajnega rova — teleskopa — so vredna izpopolnitve opisa nadčloveške zgodbe naših smrt prezirajočih internirancev v letu 1942 sredi Furlanske nižine.

»**TELESKOP**« je izdala založba »**MLADINSKA KNJIGA**« v Ljubljani. Cena knjigi: broširana 190 din, polplatno 290, celo platno 390 in polusnje 450 din.

ZALOŽBA »MLADINSKA KNJIGA«
Ljubljana, Čopova 50/III.

»Cekinov grad« v Ljubljani, v katerem je Muzej NO. Prostori za Muzej so bili popolnoma preurejeni

največ prestanejo. Pisatelj jih označi z različnimi funkcijami, ki so jih opravljali v narodno-osvobodilnem boju, mestoma z razmišljanji njih samih. Toda skoraj bi rekli, da so osebe le premalo karakterizirane, da bi zaživele pred bralcem in bi se mu vtisnile v spomin. Zato pred bralcem bolj kot posamezniki zaživi ves kolektiv »teleskopcev«, skupnost neustrašenih in z voljo prežetih ljudi, ki z dirzno zamisljivo in kar najbolj popolno organizacijo pri izvedbi te zamisli stori vse za pobeg v svobodo in borbo proti zatiralcem. In še nekaj zaživi pred bralcem: trpljenje, ki so ga nedolžni ljudje morali prestajati v fašističnem taborišču! Glavni pomen Bratkovega dela je vsekakor v tem, da predstavlja dokument velikih dni. In to umetniško oblikovan dokument! Bratkov »Teleskop« bo odraslim bralcem spomin na hude, vendar velike dni, mladim pa svetel vzgled. Če omenimo še to, da je eno prvih umetniško oblikovanih del, ki jemlje za osnovo resničen dogodek iz osvobodilnega boja, potem je pomen knjige še toliko večji.

*

Pred dobrim letom smo dobili v slovenščini prevod romana »Kruzo morje«, ki ga je napisal Anglež Monseratt.

Zdaj pa je Državna založba Slovenije izdala knjigo ameriškega pisatelja Hermana Wouka: »Upor na ladji Caine«. Wouk je po očetu ruskega porekla. Kot mornariški oficir se je udeležil druge svetovne vojne in po vojni napisal roman, ki je vzbudil veliko pozornost po vsem svetu. Prevedli so ga menda že v 17 jezikov, realizacijo pa je doživel tudi v filmu. V romanu »Upor na ladji Caine« prikazuje pisatelj pred-

vsem življenje na majhni ameriški vojni ladji, ki se udeležuje bojev na Pacifiku. Toda bistvo ni toliko v prikazovanju bojev, kot v slikanju odnosov med nesposobnim, strahopetnim in duševno neuravnovešenim kapitanom ter podrejenimi oficirji in mornarji. Kapitan muči in tlačí posadko, zato proti njemu počasi raste odpor. V tajfunu, ko kapitan skoraj pogubi ladjo, pa izbruhne proti njegovemu ravnanju odkrit upor. Prvi častnik odstavi kapitana, kar ima kasneje za posledico razpravo pred vojaškim sodiščem. Oficir je sicer oproščen, toda razprava pomeni dejansko zmago duha birokratizma in formalizma. Med to zgodbo pa se prepleta tudi ljubezensko doživetje mladega oficirja. Pisateljevo pripovedovanje je izredno zanimivo, živahno in tudi duhovito, mestoma ironično, da knjiga pritegne bralca in ga povsem osvoji. Zanimajo pa pisatelja predvsem psihološki problemi, čeprav z njima snov izredno široko. Zato knjiga ne daje samo podobe bojev na Tihem oceanu med zadnjo vojno in ne prikazuje samo odnosov na vojni ladji, temveč daje široko sliko razmer v Ameriki in njeni mornarici. Vsekakor pa predstavlja zanimivo branje.

»Veliki zločinci«

NOVINARSKO založniško podjetje v Zagrebu je ob koncu leta 1954 izdalo knjigo G. M. Gilberta »Nürnberški dnevnik« v prevodu dr. Bogdana Krizmana, pod naslovom »Veliki zločinci«. Dnevnik obsega čas od 20. novembra 1945 do 1. oktobra 1946. Vsebinsko predstavlja avtorjeve zapiske o razgovorih z nacističnimi veljaki, o katerih je v tistih mesecih tekel proces v Nürnbergu. Avtor pripominja, da zapisikov samih ni nikoli pisal v navzočnosti obtožencev, s katerimi je govoril, temveč si je skušal vse razgovore pazljivo zapomniti in jih zapisati neposredno potem, ko je zapustil njihove celice.

Oblika dnevnika sicer povzroča, da so posamezni problemi, ki se jih avtor dotika, zelo razbiti, vendar pa so podani živo in neposredno, da na bralca vplivajo izredno sugestivno. Knjiga dejansko predstavlja važno dopolnilo k samemu procesu, eno od sredstev, ki naj pomaga, da bo mogoče globlje proučiti nacistični sistem in ljudi, ki so ga predstavljali. Bogastvo zapisikov je ravno v tem, da obsega nešteto izjav, ki so jih dajali obtoženci v zvezi z dokaznim gradivom na razpravi, zavzemali svoja stališča do obdolžitev ter izrekli svoje sodbe o razvoju, ki so ga soustvarjali kot veljaki režima, o državah, s

katerimi se je nacistična Nemčija vojskovala, in mnenja, ki so jih obtoženci izrekli drug o drugem v zvezi z dokaznim gradivom, še bolj pa v zvezi s stališči, ki so jih posamezni obtoženci razlagali, ko so na procesu govorili svoje obrambne govore.

Knjiga Gilbertovih zapiskov odkriva bralcu strahote nacističnih zločinov. Med njimi so bili najhujši proti človečnosti, antisemitizem, želja po uničenju Židov, za njim pa uničenje številnih drugih evropskih narodov, zloraba nacistične oblasti za napadalne vojne proti drugim državam, kršitev mednarodnih pogoib itd. Razumljivo, da se nacistični veljaki niso hoteli sprijazniti s procesom. Oporekali so mu pravno veljavnost, proglašali ga za stvar propagande, za zadevo zmagovalcev itd. V slutnji, da gre na procesu vendarle zares, je Göring skušal vplivati tako, da je nakažoval, da se bo Nemčija zopet dvignila in potem pač očistila s sebe ta madež sramote. Še važnejši adut pa so nekateri želeli videti v rastoči napetosti med Rusi in zahodnimi zavezniki. Dönitz je kar direktno prikazoval rusko nevarnost, češ da ni v interesu Američanov, da Rusom dopuste zagospodariti v Evropi. Svoje nagnjenje k zahodu je prikazoval tudi s tem, da je tik pred kapitulacijo velik del

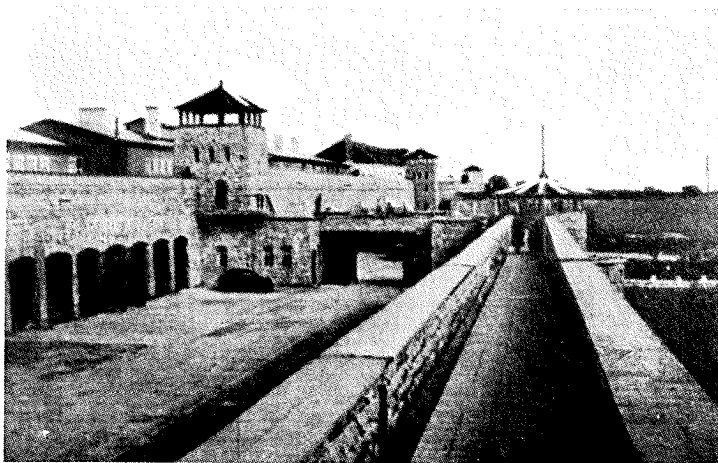
nemške vojske premestil na zahod, da bi je čim manj padlo Rusom v roke. Igranje na zahodno karto se je pri nacističnih veljakihi pokazalo ob številnih prilikah, očitvidno zato, da bi končna sodba ne bila zanje preveč uničujoča. Toda proces je spretno speljal svojo barko med Scylo in Karybdo na škodo nacističnih veljakov. Namigovanje, ki je slo-nelo na nekih skupnih družbenih osnovah, torej ni rodilo sadu.

Zapiski o »Velikih zločincih« dajejo raziskovalcem zgodovine druge svetovne vojne in nekaj let pred njo veliko dragocenih podatkov. Predstavlja jo jih izjave, pojasnila ali priznanja neposrednih akterjev, ki so dogodke ustvarjali. Na tem mestu ni prostora, da bi navajali vse dogodke, ki so jih osvetlile izjave kakega Ribbentropa, Rosenberga, Dönitza, Franka in drugih. Prav tako ni prostora, da bi pokazali na zakulisje požiga v Reichstagu, nemško-ruskih odnosov v letih 1939 in 1940, na uravnavanje odnosov z Angleži v letih pred izbruhom vojne z njimi, prav tako ne, kako so Nemci po barbarski Himmlerjevi provokaciji začeli vojno s Poljsko, kako takrat na strani zahodnih zaveznikov ni šlo za Gdansk, kakor so hoteli zadevo prikazati nacisti, temveč za to, da se ustavi nadaljnja nacistična agresija, niti ne

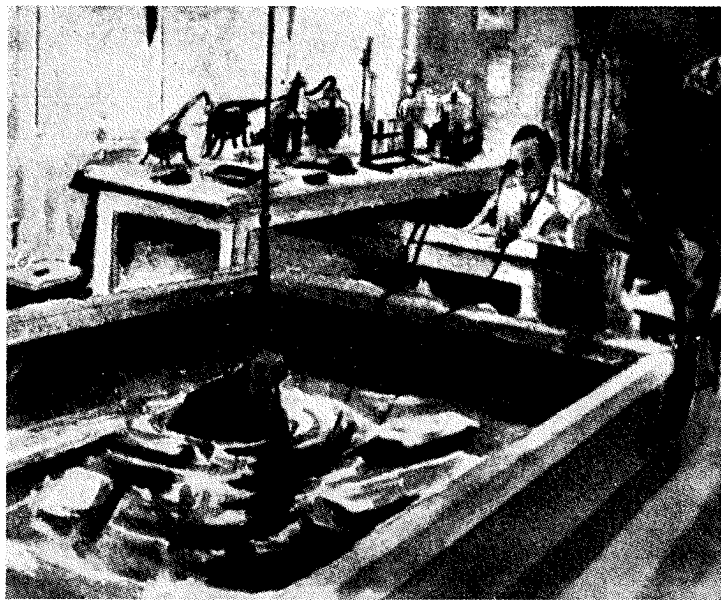
za to, kako so napadalni načrti proti ČSR, Poljski, Norveški bili v očeh nacistov le varnostni oziroma preventivni ukrepi itd., itd. Vse to bi bilo zelo zanimivo, ker bi pokazalo mnogo originalnih momentov, ki jih bodo pač upoštevali zgodovinarji druge svetovne vojne. Toda nam je treba pogledati še na nekatere druge strani!

Potrebno je opozoriti na značilne individualne odnose posameznih obtožencev, na delež osebne krivde pri zločinih, ki jih je zagrešila nacistična država v Evropi. V tem pa je bilo med njimi zelo malo skladnosti in malo poštenja. Kadar je šlo za priznanje in prevzem odgovornosti, je bilo med njimi zelo malo pogumnih ljudi. Odgovornosti so se otresali in se priznanja izogibali. Krivdo so radi pripisovali mrtvim: Hitlerju, Himmlerju, Goebelsu. Tak izgovor je bil, naravno, zelo poceni. Kaltenbrunner, šef »Urada za državno varnost«, ni hotel o likvidacijah v koncentracijskih taboriščih in o drugih zločinih ničesar vedeti, češ da takih ukazov ni niti izdajal niti izvrševal. Obtoženec Fritzsche je o njem direktno izjavil, da laže. Drugi obtoženec, Speer, pa je mislil, da bo Kaltenbrunner zaradi svojega zanimanja zapustil pri Nemcih zelo slab vtis, ker bo mogoče misliti, da so za zločine krivi njegovi podrejeni. »Zanimanje bo posebno razburilo esesovce, ker vsa njihova tradicija sloni na zvestobi nadrejenim, za katere se predpostavlja, da nosijo odgovornost za vsako izdano zapoved.« To je bila strašna obsodba Kaltenbrunnerjevega načina obrambe.

Poleg politikov so se na procesu slabo držali zastopniki vojske, ki so prav tako odklanjali odgovornost in jo zvržali na Hitlerja kot vrhovnega komandanta. Kajti vojno so skuhali politiki, vojaki-oficirji so samo ubogali! Dejansko so bili tako prežeti z nacistično miselnostjo, da si upora proti Hitlerju niso upali tvegati, čeprav je Nemčija vidno drvela v propad. Njihovo nelogično izmikanje odgovornosti, kakor da niti samo vojaki, z nacional-socialisti pa da niso ime-

Pogled na utrdbe okoli koncentracijskega taborišča Mauthausen

Eden od velikih zločincev — nacistični zdravnik dr. Rascher pri zločinskem delu — interniranca je pustil v vodi, da je le-ta zmrznila

li nič, je dobro pogodil Göring, ki se je na račun Keitla izrazil: »Kaj, da se Keitel ni skladal z nacionalsocialisti, bi na svojem položaju ne ostal niti minuto!«

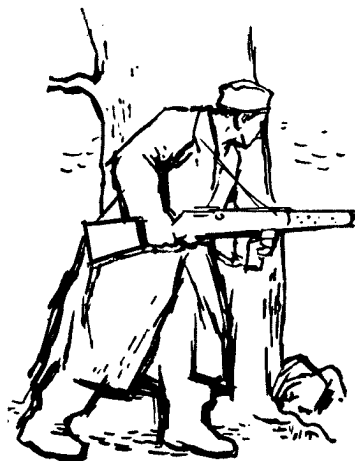
Poseben položaj sta na procesu imela Schacht, bivši direktor državne banke in von Papen, vplivni nemški diplomat. Schacht je močno pretirano dokazoval svojo nedolžnost, von Papen pa ni znal najti pravih besed, da bi mogel opravičiti svoje sodelovanje z nacisti. K sreči jih obtožnica ni obtožila sodelovanja z nacisti, temveč za pripravljanja agresije, česar pa proces ni mogel dokazati in sta zato na koncu bila oproščena. Izjemne točke v procesu so predstavljali von Schirach, Frank in Speer. Von Schirach je prevzel nase odgovornost za vzgojo nemške mladine in Hitlerja obsodil. Frank, nekdanji guverner na Poljskem, je prav tako odkrito priznal svojo krivdo in zavračal svoje »kolege«, ki so se otepali krivde, zaradi katere so umrli milijoni Nemcev, oni, njihovi veljaki pa, »sedaj lažejo... in hočejo prikriti resnico.« Po-

dobno je tudi Speer, nekdanji minister za oboroževanje, imel toliko poguma, da je dejstvom znal pogledati v obraz in jih priznati. Bil je edini, ki je priznal, da pri tako strašnih zločinih obstoji kolektivna odgovornost, čeprav gre v danem trenutku za avtoritativni režim. Svojih soobtožencev in njihovega ogabnega izmikanja odgovornosti ni nihče bolj pogodil kakor on. Ko so se »veljaki« razburjali, ker je v zaključni obrambi to odgovornost odkrito zagovarjal, je še isti dan zvečer Gilbertu izrekel pomembne besede: »Sedaj se vsi vznemirjajo, ker so njihove lastne glave v nevarnosti. Toda morali bi jih slišati, kako bi vsi jodlali, če bi vojno dobili, ker bi zahtevali, da nosijo skupno odgovornost za zmago.«

S citiranimi besedami je Speer odlično pogodil licemerstvo, hinavščino in skratka neznačajnost nacističnih veljakov, ki so se penili od fraz vdanosti in zvestobe, dokler je Nemčija korakala od zmage do zmage, postali pa so tropa med seboj do kraja različnih elementov, ko se je nacistična

barka potopila. Ko so se potapljali še sami, je večina obtožencev sicer priznala, da so se godili strahotni zločini, toda individualno so trdili, da so osebno delali v dobri veri in v skladu s svojimi položaji in zvanji. Generali so samo poslušali ukaze, admirali so delali samo to, kar tudi drugi admirali; politiki so delali samo za dobrobit domovine; finančniki so se bavili samo s svojimi posli itd. Toda v tistem času je svet doživljal strahote, kakršnih doslej zgodovina še ni poznala. Po katastrofi so se nacistični veljaki izkazali moralno kot klavrne figure, kakršnih svet doslej še ni poznal. In na tem »pesku« je nemški narod gradil svojo bodočnost! Usoda, ki jo je doživel, je bila zato čisto logična konsekvence takega zidanja bodočnosti na pesek. Naloga nürnberškega procesa je bila, vzpostaviti mednarodno pravico, s tem da obsodi in kaznuje zločine, ki so jih zagrešili nacistični veljaki. Nemcem samim pa odpre oči, da spoznajo prevaro, ki jo je okoli njih spletel nacistični sistem. Knjiga psihologa Gilberta nudi za ta namen mnogo dragocenega gradiva, za praktične rezultate pa so v prvi vrsti odgovorni Nemci sami. Bodočnost bo pokazala, ali so izkušenj z nacizmom znali potegniti prave konsekvence ali ne.

Franc Škerl

Ive Šubic: Zaseda

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

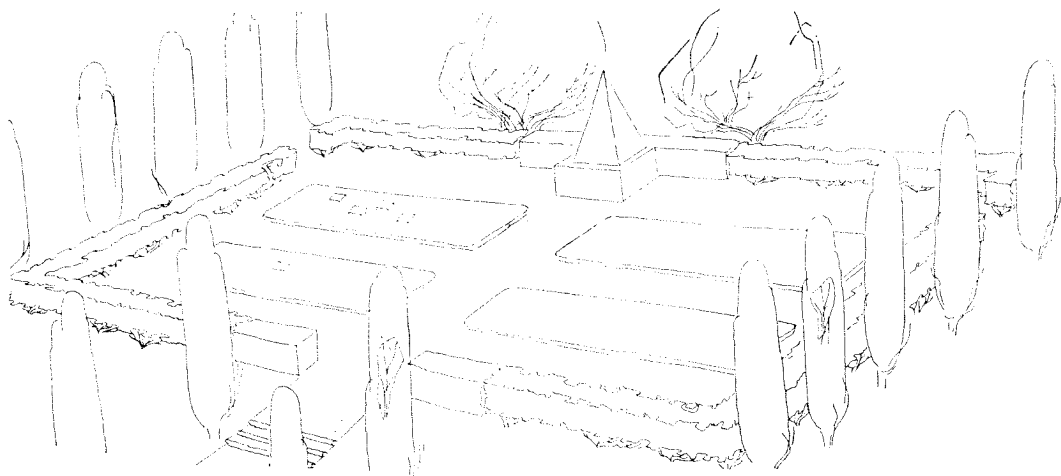
Dolžni smo jim izkazati zadnjo čast

Po nepopolnih podatkih je v Sloveniji okrog 891 večjih in manjših grobišč s posmrtnimi ostanki padlih borcev in talcev. Med temi je približno 214 večjih in 278 manjših ter posameznih grobišč, ki so urejena in vzdrževana. Preostane torej 398 skupnih in posameznih grobov, ki jim še nismo posvetili dolžne pozornosti. Ta številka ni točna in tudi ne more biti, ker je po naši zemlji raztresenih še nešteto grobov, ki niso urejeni in jih zaradi neobljudenosti krajev, kjer leže, ne kaže urejevati. Seveda smo dolžni tudi tem znanim in neznanim žrtvam narodnoosvobodilne borbe izkazati posmrtno čast: izvršiti ob namreč treba še prekop okrog 200 padlih partizanov in talcev, ki počivajo v malone neprehodnih gozdovih na Kočevskem, v Savinjski dolini in drugod. Posmrtno ostanke le-teh bo treba prenesti v dostopnejše kraje, jih prekopati in označiti njihova grobišča s spominskimi ploščami, spomeniki in napisi. Odveč je pripomniti, da je prekop neodločljiv, prav tako pa bo treba čim prej urediti tudi tistih 398 zapuščenih in

neurejenih grobišč, raztresenih po vsej Sloveniji. Takšno grobišče leži n. pr. nad Braslovčami, ob novi cesti v smeri proti Dobravljam oziroma Nazarjem in je popolnoma zanemarjeno. Na neurejeno zadnje domovanje padlih partizanov naletimo tudi v Dobrem Polju, nadalje v Fari pri Kolpi, kjer je pokopanih okrog 30 padlih borcev, v Cerkljah in pod Krvavcem. Cerkljani sicer nameravajo prekopati več manjših grobišč in prenesti posmrtno ostanke svojih padlih v skupen grob, toda za zdaj je ostalo le pri sklepu. Prav tako zanemarjeno je partizansko grobišče na pokopališču v Vidmu oziroma Krškem in v Cerkljah ob Krki. Nič bolje niso počastili spomin na padle v Šmartnem pri Litiji, Sv. Trojici na Moravškem, v Radvanju pri Mariboru, Sv. Miklavžu pri Dogošah (okraj Maribor), v Laščah, Dvoru, Hrnjah, Pivki pri Postojni itd. K tem moramo prišteti še grobišče 72 borcev, ki so padli v veliki ofenzivi leta 1942 v Starem Logu, grob s 117 partizani na Turjaku pri Velikih Laščah, ki so padli med vojno tu in v neposredni okolici, na-

dalje Čreto pri Dobrovljah, kjer so pokopani borci, ki so padli v tamkajšnjih borbah od leta 1941 do osvoboditve, Vogersko pri Gorici, kjer je večje neurejeno grobišče, zadnji dom padlih borcev v Zalem Logu, pri Škofji Loki in na Koprivniku, ki sta le zasilno urejena, Sv. Jur pri Grosupljem, kjer je neurejen skupni grob 42 padlih borcev in talcev, Križ nad Mariborom z neurejenim grobiščem padlih borcev iz Lackovega odreda, Sv. Miklavž pod Paškim Kozjakom, Razbor pri Uršlji Gori, Krežljak pri Gornjem Gradu, Zgornje Slugovo pri Novi Štifti itd. Zlasti nazadnje naštetih kraji trpe povsem zanemarjena ali pa le delno urejena večja grobišča. Prav tako le od časa do časa zasilno urejajo grobove v Štajngrobu pri Gornjem Gradu ob cesti na Črnivec, partizansko grobišče v Kranjski gori, pri Braniku, v Mačkovem kotu na Vrbočnikovih njivah, kjer počiva 12 partizanov iz ekonomata sanitetnega oddelka pri štabu IV. operativne cone,

Predvidena pa je ureditev tehle grobišč: iznad Vranskega, kjer leže pokopani ustreljeni borci IV. operativne cone,

Projektivna skica prikazuje, kako bo urejeno grobišče v Grosupljem, kjer je bilo leta 1942 ustreljenih 28 talcev. Projektant je inž. Jakica Acceto. Grobišče bo urejeno letos

po številu 274. Načrt za grobnico je izdelal prof. Edo Ravnihar, komisija pri GO ZB pa ga je odobrila, na Predmeji pri Ajdovščini, v katerem počiva 360 borcev, padlih v bližnjih krajih in je zanj izdelal načrt inž. Marko Šlajmer, v Zg. Igu pri Ljubljani, kjer so pokopani borci iz XIV. proletarske in XVIII. divizije (zanj je napravila načrte arh. Janja Lap), v Grosupljah, v katerem je pokopanih 28 talcev.

Vseh grobišč, ki so zane-marjena in ki čakajo na ure-ditev, pa bodi, da so načrti

zanje izdelani ali ne, nismo mogli našteti. Vsekakor jih ostane še precej. Razen teh bo treba poskrbeti še za grobišča, ki leže na tujem, na pr. na Koroškem ali v Avstriji. Tako bo na pr. treba poskrbeti za ureditev grobišča 22 padlih borcev v Žitari vasi, med tem ko bodo skupni grob padlih partizanov v Železni Kapli v kratkem uredili po načrtih arh. prof. Marjana Mušiča. Tudi v Gradcu čaka na ure-ditev večje zanemarjeno gro-bišče s talci, ki so jih Nemci postreljali na Štajerskem.

Zgleden primer

Gre za zemljevid, ki ga je na pobudo okrajnega odbora ZB v Trbovljah izdelal tovariš Zupan Avg. Zdenko, izredno natančno in lično napravljeno delo, ki ga kaže posnemati, saj zelo pregledno ponazoruje, kje v trboveljskem okraju so bila zatočišča partizanov, njihova taborišča, kje in kdaj partizanske akcije, streljanje talcev, partizanske javke, TV postaje, tiskarne, bolnice. odbori OF itd. Skratka: na tej karti najdeš vse, kar se je med vojno pomembnega dogo-dilo, od ustanovitve prvih čet in bataljonov do sestankov članov OK ter pohoda čet Do-lenjskega odreda leta 1944 skozi sovražne zasede. Zemlje-vid vrh tega označuje tudi ob-mejni pas, oziroma področje, iz katerega so Nemci ljudi preseljevali. Na dvoma, da bo zemljevid okraja Trbovlje za čas NOB tehten pripomoček za muzej, kot skrbno izdelano delo pa zasluži vse priznanje.

Trboveljci so zelo marljivi tudi v zbiranju spominskega gradiva, pisanju kronik in zgo-dovine NOB. Pavla Zadobov-šek je, na pr. napisala kratko zgodovino Hrastnika izpred vojne, v kateri zgoščeno, pa vendar izredno tenkovestno razčlenjuje politični položaj Gornjega in Spodnjega Hrast-nika. O tem piše med drugim takole: »Še danes deli Rueck-lov most hrastniško dolino v dva dela, Zgornji in Spodnji Hrastnik. Oba dela sta se v času stare Jugoslavije med se-boj močno razlikovala. V Gor-njem Hrastniku so prebivali rudarji, v Spodnjem pa stek-larji in delavci tovarne za ke-mične izdelke. Ti se niso raz-likovali od rudarjev samo po delu, ampak jih je znal bivši lastnik tovarne Abel, po rodu Nemec, na svojstven način pri-dobiti za nacistično politiko. K temu so mnogo pripomogle priseljene nemške družine. Zaradi vodilnih tovarniških uslužbenecv, ki so bili pove-čini nemškega rodu, je bil ob-čevalni jezik v tovarni tudi nemški (!) Tako so nastajala od ustanovitve steklarne in ves čas predaprilske Jugoslavije v Spodnjem Hrastniku ugodna

Tudi številke mnogo povedo

Po ljudskem štetju iz leta 1948 je bilo v naši republiki 1.400.000 prebivalcev. Zanimivo je vedeti, da je med temi le kakih 8 % članov ZB, kar je glede na množičnost udeležencev v NOB vsekakor precej premalo. Pregled članstva po okrajih je še bolj zanimiv, saj kaže, da se je odstotek članstva ponekod precej približal pričakovanemu številu, medtem ko je drugod celo pod republiškim področjem. Žal ne razpolagamo s podatki o volilnih upravičencih, glede na katere izračunani odstotki članstva ZB bi bili nedvomno bolj realni in za primerjavo pri-mernejši, ker bi šlo ne le za vse prebivalstvo, vštevši nedoraslo mladino in dojenčke ter starce, temveč za ljudi, ki so bili za časa vojne primerno stari, da so lahko sodelovali v boju proti okupatorju.

Med okraji, ki presegajo republiško povprečje, moramo na prvo mesto uvrstiti Tolmin z 12.316 člani ZB, kar znaša 21 % glede na celotno prebivalstvo okraja. Za njim so potem okraji: Črnomelj s 4925 člani ZB (20 %), Postojna s 7350 člani (16 %), Sežana s 4178 člani (12,7 %), Kočevje s 3714 člani (12 %), Gorica s 7020 člani (12 %), Ljubljana s 24.532 člani (10,5 %) ter Šoštanj, Slovenj Gradec in Radovljica s po 2926, 4120 in 4060 člani, kar znaša 9 % glede na vse prebivalstvo okrajev. Nezadovoljivo pa je stanje članstva ZB v Murski Soboti (648 članov ali 0,7 %), krškem (2110 ali 3 %), ljubotmerskem (1581 ali 3 %), ptujskem (2264 ali 3 %), celjskem z okolico (6150 članov ali 4 %), mari-borskem z okolico (6823 ali 4 %), trboveljskem (2659 ali 5,6 %), novomeškem, ki ima 4880 članov ZB (7,3 %) in v koprskem okraju, ki šteje 2100 članov (odstotek glede na prebivalstvo ni znan). Pripomniti je seveda treba, da se število članstva zlasti v murskosoboškem, krškem in ljubotmerskem ter do neke mere tudi v ptujskem okraju ne bo moglo občutneje dvigniti, ker se v teh okoliših, kakor je znano, osvobodilna borba ni močnejše razplamtela. Drugod, kot na pr. v trboveljskem, mariborskem, radovljiškem, kranjskem in celjskem okraju pa kaže, da še zdaleč niso včlanili v ZB vseh prebivalcev, ki to zaslužijo bodisi kot aktivni borci, terenci, interniranci ali podporniki OF. Prav tako nas ne more zadovoljiti izredno nizko število članstva v izrazitih partizanskih okrajih, kot so Novo mesto s komaj 7 %, Radovljica, Slovenj Gradec in Šoštanj z 9 % in Ljubljana z okolico, ki šteje komaj 10 % članstva.

Po približnih cenitvah glede na udeležbo v NOB bi se število članstva ZB v Sloveniji moralo vsaj enkrat povečati, doseči bi moralo torej nad 200.000 članov. Tedaj bomo lahko rekli, da smo v članstvo ZB v glavnem zajeli vse tiste, ki so se med vojno aktivno postavili na stran naroda in proti okupatorju ter domačim izdajalcem.

tla za nacifašizem in za v zadnjih letih pred vojno obstoječi kulturbund. Da je imelo delo steklarstva v steklarni globke korenine, potrjujejo tajni obiski bivšega krajsfirerja trboveljskega okraja Eberhardta (v nekdanji Jugoslaviji so torej nacistični politični prvaki utrjevali tla za bodoči »Drang nach Osten« — op. ur.). Uspešno mu je pridobiti več zanesljivih namestnikov, med katerimi se je posebno ekspoziral inženir Henrich Findeisen, ki je po okupaciji postal prvi nemški amstbirgermajster — župan v Hrastniku. Kljub prizadevanju močnega kulturbunda pa so rastle tudi v Spodnjem Hrastniku redki, vendar zavedni ljudje, ki so spričo neprimernih gmotnih prilik steklarskih delavcev spoznali lažno politiko vodstva. Že leta 1928 je zaznamovan obstoj nekaj članske celice KP, ki je širila proletarske ideje med steklarji...» Nato piše Pavla Zadobovškova o delovanju komunistov, o njihovih zaslugah za stavke leta 1924 in 1928 ter za razkrinkavanje izdajalskih petekolona-

šev. Prihod okupatorja in posledice okupacije so nakazane v kratkem, medvojni dogodki, ki so sledili preseljevanju in nacistični strahovladi pa so obdelani vsak zase, v obliki koledarja oz. kronike. Prav tako so zajeti tudi zgodovinski dogodki med NOB na območju občine Trojane, občine Trbovlje, Zagorje, z Lok pri Zagorju, Izlake pri Zagorju in Radeč.

Lahko trdimo, da je kljub nekaterim pomanjkljivostim, kot je na kratko obdelano

gradivo, bila dosežena verodostojnost pisanja zgodovine iz omenjenih občin in krajev. Vse to gradivo bo nedvomno služilo kot pomembno muzejsko gradivo, ni pa izključeno, da ga bo moč porabiti tudi za proučevanje in sestavo bodoče zgodovine NOB za Slovenijo. S tem pa je delo trboveljskih, hrastniških in zagorjanskih zgodovinarjev iz vrst članstva Zveze borcev tudi doseglo svoj namen in upravičilo trud, ki je bil v to prizadevanje vložen.

Tehnična novost v Muzeju NO

V MUZEJU NO v Ljubljani imajo poleg zgodovinsko zanimivih in dragocenih predmetov, knjig, časopisov, fotografij itd. iz časa II. svetovne vojne tudi zelo bogat arhiv. Obsega 4725 fascikljev ali izraženo v metrih — okoli 600 m.

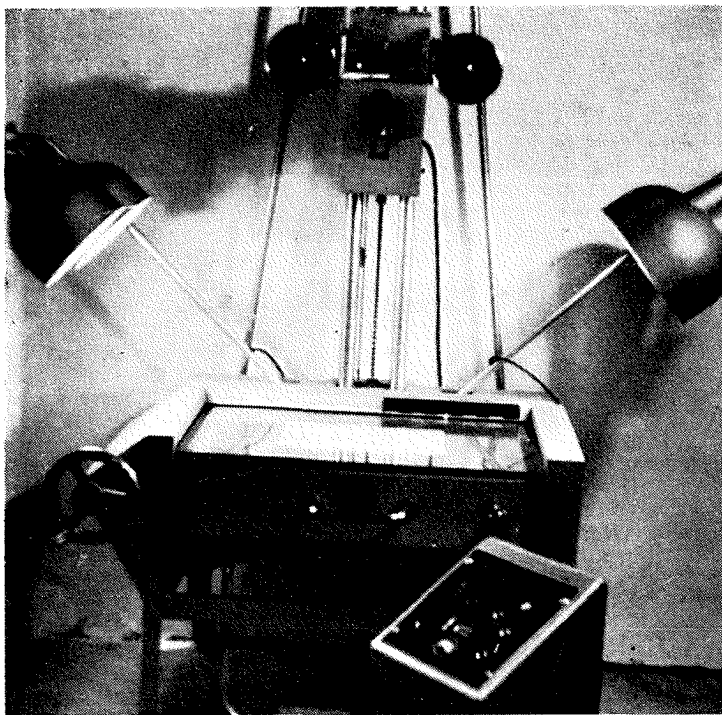
Zaradi različnih okoliščin, v katerih so se ti arhivi v času vojne hranili, so tudi različno

ohranjeni. Arhivi NOB so zaradi najtežjih pogojev, v katerih so nastajali in se varovali, tudi najslabše ohranjeni. Nekateri od teh so v takšnem stanju, da jih ni moči uporabljati, ne da bi jih pri tem kvarili. Zaradi te in drugih okoliščin moramo dokumente čimprej prefotografirati.

V ta namen je Muzej NO v Ljubljani pred kratkim prejel potrebne aparature. Na sliki je aparat »Mikrostat« MT 2/35 mm, znamke »Lumoprint«. Na njem je možno snemati dokumente, skice ali zemljevide z največjim formatom 45 × 74 cm. Uporablja se lahko perforiran ali neperforiran film 35 mm. Aparat je polavtomatičen. Ostrina se določa avtomatično že s tem, da se določi na posebni tabeli približni format snemalnega predmeta. Ima Tessar optiko 1:4,5, F = 7,5 cm. Ob strani je komandna mizica. Na njej so sledeči elementi za razna dela: tipkalo za priključitev aparature na električni vod, tipkalo za vžig luči, električni prožilec, števec in ura za določanje dolžine eksponaže. V 7 urah je možno prefotografirati okoli 1800 dokumentov različnih formatov. Dolžina snemalnega filma je lahko 25 m.

K reševanju tehničnih problemov v zvezi z ohranjanjem arhivov, tako za nas, kakor tudi za sorodne inštitucije, je to prav gotovo velik prispevek.

M. B.

Urejevanje bodočega muzeja na Gorenjskem

Pripravljalna dela za Begunjski muzej neovirano teko. Trenutno je najvažnejše odkrivanje napisov v celicah, kjer bodo muzejski prostori in v katerih so nekdani priporniki, obsojeni na smrt, izražali svoje predsmrtno misli. Zanimivo je, da so odkriti napisi, z nohti vrezani v stene, prekriti s tremi, pa tudi petimi beljavami in nekateri med njimi celo namenoma zbrisani. V eni izmed celic so odkrili tudi temne madeže, o katerih konzervatorji sodijo, da so stara, strnjena kri. Odkrivanje napisov izpod beljave je izredno težko, saj je nevarnost, da s skalpeli, posebnimi noži, z ometom vred odstranijo tudi zadnja sporočila begunjskih talcev svojcem in rojakom. Po krvi, ki so jo našli v eni izmed celic in po vsebini napisov organizatorji muzeja, kot tovariša Ivan Bertoncelj-

Johan in znani gorenjski mojster fotografije Janko Smolej, sklepajo, da so v celicah nacisti ljudi tudi mučili in pretepali in ugibajo, v katerih so bili zaprti znani gorenjski revolucionarji. Ni dvoma, da je napis »Tovariši, maščujte nas«, zapisala roka komunista in revolucionarja, še zlasti, ker mnogi napisi poleg borbenih gesel vsebujejo tudi intimne misli, nanašajoče se na svoje in versko prepričanje.

Poleg obnavljanja in utrjevanja napisov trenutno teče tudi akcija za zbiranje muzejskih eksponatov, kot krogel, s katerimi so nacisti streljali talce, kolov, h katerim so jih vezali pred streljanjem itd. Tako so na pr. že našli dva kola z Lancovega, ki so k nemu izmed njih nacisti privezali Rezko Dragarjevo (narodni heroj) in jo oktobra 1941 ustrelili. V kolih so še

zmerom krogle in vidna mesta, kje so le-te v mestoma strohnjenem lesu obtičale.

Med člani komisije, ki skrbi za pripravo begunjskega muzeja, se je zlasti z zbiranjem muzejskih eksponatov najbolj izkazal lekarnar Lavička iz Tržiča, nekdani begunjski jetnik. Ta je med drugim pridobil za muzej predsmrtna pisma Cirila Stritih, ustreljenega v Žirovnici oz. v Mostah pod železniškim mostom, ki jih je ta mučenec pisal na tankem cigaretnem papirju in jih iztihotapil iz jetnišnice svoji ženi. Prav tako je njegova zasluga, da bodo v begunjskem muzeju razstavljeni dokumenti, ki pričajo o podpori Tržičanov francoskim internirancem pod Ljubeljem in originalne kopije taboriščnega arhiva iz ljubeljskega taborišča od januarja do aprila 1944.

ZANIMIVO JE VEDETI

Letos bo Počitniška zveza za Slovenije pripravila za svoje člane pohod po sledovih partizanskih brigad. Udeleženci tega pohoda bodo prehodili vsak dan največ 20 km, poslušali pa se bodo tudi prometnih sredstev. Pohodi bodo izvedeni v treh smereh: 1. pot XIV. divizije, 2. po Gorenjski, Primorski, Notranjski do Bele krajine in 3. po sledovih III. in IV. sovražne ofenzive po Bosni. Pobudo za te pohode je vsekakor pozdraviti, zlasti pa, če bodo v tej akciji sodelovale tudi organizacije ZB, predvsem pa stari borci!

Iz Gorice poročajo, da tamkaj sestavljajo imenike bivših borcev, ki bi se želeli prekvalificirati, to je usposobiti za katerikoli specialni poklic. Dolej se je prijavilo več kot 30 bivših partizanov in aktivistov za ekonomsko in druge srednje šole. O tem se je mnogje govorilo tudi na občnih zbiorih, na katerih so člani razpravljali tudi o politiki štipendiranja otrok padlih borcev. Grajali so na pr. to, da nekateri občinski odbori sleherno leto nagradjujejo ene in iste štipendiste, medtem ko mora ostati veliko drugih, prav tako potrebnih in v poštev prihajajočih otrok brez učnih podpor.

Na čast 10-letnice osvoboditve bodo v Sisku odkrili spomenik s posvetilom »Vstaja«. Svečano odkritje bo 5. maja letos. Spomenik bo iz bronce in ga ravnokar odlivajo. Izdelal ga je akademski kipar Frane Kršinič iz Zagreba.

V času pred III. kongresom so si mnoge občinske organizacije ZB v postojnskem okraju zadale nalogo pridobivati nove člane. Tako so na pr. v Ilirski Bistrici članili okrog 100, na Rakeku pa 30 oseb, ki imajo vse pogoje za pristop k Zvezi borcev. Vrh tega je tudi Mestni občinski odbor Postojna dobil prirastek 50 novih članov. Da število članstva ni še občutneje narastlo, je iskati vzroke v pojavih, ki mnogim onemogočajo pristop. Tako na pr. nekateri napačno sodijo, da sme biti član ZB le tisti, ki se je v puško v roki boril in s tem zapirajo vrata tistim, ki so kakorkoli pripomogli k razmahu osvobodilnega boja. So tudi primeri, da se ljudje branijo pristopiti,

ker se jim je pripetila kakva krivica v preteklosti, ne da bi sami z aktivnostjo v organizaciji poskrbeli, da dobe zadostne. Je pa nekaj razveseljivih znakov, ki kažejo, da se tudi odpor in nezaupljivost teh ljudi do organizacije čedalje bolj slabita, zlasti spričo bogatega in uspešnega programa Zveze borcev v zadnjih letih.

Tudi iz sežanskega okraja prihajajo razveseljive vesti o prijavljanju novih članov v organizacijo ZB. Pristopanje velikega števila le-teh so zabeležili zlasti v času pred letnim občnim zborom konec januarja. V sprejemanju novih članov je nedvomno na prvem me-

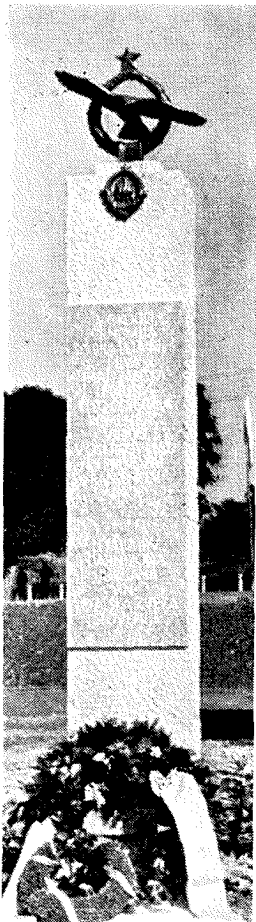
stu občina Komen s 50, Sežana s 40, Stanjel s 37, Podgrad 34, Divača 25, Materija 18, Gračiče 21, Črni kal 14, a Hrpelje z 8 na novo sprejetimi občani, ki imajo pogoje za sprejem v Zvezo borcev. Po natančnih cenitvah se je Zvezi borcev v sežanskem okraju v januarju pridružilo 300 novih članov. O čem pa so razpravljali na občnih zbiorih? O potrebi po poglobljeni skrbi za otroke padlih borcev največ, v Podgradu, Gračiču, Stanjelu, Komnu in Materiji pa tudi o še nedokončani obnovi v vojni porušeni ali požgani domači.

Najbolj razveseljivo za organizacijo ZB je, da je v preteklem letu bolj kot kdajkoli poraslo članstvo. Poročila z občnih zbiorov to posebej naglašajo. Tako novomeško okrajno poročilo navaja, da k Zvezi borcev pristopajo mnogi ljudje, ki izjavljajo, da jih je med člane privedla nepristranska organizacija. Znaten dotok novih članov so zabeležili tudi v celjskem okraju, kjer se je samo v zadnjih treh mesecih članilo 136 oseb. Na občnih zbiorih v tem okraju, ki so bili obiskani 65 do 70%, so med drugim grajali nekatere rejnike zaradi slabega ravnanja z otroki padlih borcev, tako na pr. v Smarju in Pristavi. V Braslovčah in Vitanju so naglašali potrebo po pomoči partizanskim krajem zlasti glede izboljšanja kmetijsko-gospodarskega stanja in to v obliki potrebnih kreditov za nabavo rodovne živine itd. Vsi so se strinjali, da je bilo doslej premalo članskih sestankov, na katerih bi se ljudje seznanjali in kjer bi borci mogli zavzemati stališča v problemih, ki so jih reševali odbori sami ali pa le ožji krog članstva.

Kakor je moč sklepati iz poročil z občnih zbiorov občinskih organizacij ZB, so bili le-ti izredno dobro obiskani. Tudi diskusija na teh zbiorih je bila zelo živahna in plodna. Opaziti je bilo zlasti večjo kritičnost, saj so na pr. na Gorjah pri Bledu ostro grajali tamkajšnje spomeničarje, da jim razmaha organizacije ni mar, kar so potrdili tudi s svojo nenavzočnostjo na zboru. Na Bledu je občni zbor ZB potekal v znamenju večje

skrbi za otroke padlih borcev, zlasti pa za njihove učne uspehe. V ta namen je zbrano članstvo predlagalo ustanoviti posebno komisijo, ki naj pregleda učne uspehe otrok in se pozanima za vzroke, zakaj so le-ti slabi. V Zirovnici so med drugim izražali nezadovoljstvo nad knjigo »Pod Možakljo in Karavankami so se uprli«, češ da le-ta zajema le zgodovino dela Gorenjske in so sklenili zadoščiti nekatere bore, da bodo napisali zgodovino NOB njihovih krajev. Iz drugih okrajev so prispela naslednja poročila: iz Krškega, da nekatere občinske organizacije spe že več mesecev, odbor na Blanci pa že malone dve leti. Ista je slika v Brestanici, Catežu, Podsedri, Podbočju in na Studencu. Iz mariborskega okraja poročajo o 60% udeležbi na občnih zbiorih in o tem, da so na zbiorih sklenili osnovati posebne skupine, ki bodo mesečno obiskovale otroke padlih borcev in se brigale za njihovo gneto in zdravstveno stanje. Ena osrednjih točk zbiorov je bilo tudi zbiranje zgodovinskega gradiva, ki se ga je samo na področju mesta Maribora lotilo nad 2000 članov. Zlasti delavni so v tem pogledu terenski odbori. Ugotovili so tudi, da je moč na novo sprejeti okrog 1400 oseb, od katerih so jih terenski odbori okrog 800 že sprejeli.

Delo terenske ekipe v Muzeju NO, o čemer smo poročali v naši 1. številki, letos pod naslovom: »Za partizanskimi zakladi«, je med našimi bralci vzbudilo veliko zanimanje. Tako nam je o tem napisal pohvalno pismo tudi tovariš Dore Puc iz Dvora pri Žužemberku, v katerem med drugim piše: »Omenjate, da terenska ekipa išče tudi pot VII. korpusa, ki naj bi bil skrit nekje v Suhi krajini. K temu pripominjam: kot borcu 2. bataljona VIII. brigade, mi je znano, da je naš bataljon meseca novembra leta 1943 pustil top na poti oz. pohodu iz Sv. Gregorja pri Ribnici preko Ortneka, Velikih Poljan v Podpeč v Dobrem polju. Top smo zamaskirali zato, ker se je zlo mila os. Skrili smo ga nedaleč od vozne poti v neko skalovje. Kakor se spominjam, je bil to protitankovski top in ga potem nismo dvignili iz skrivališča...« Torej — nov podatek za terensko ekipo!

Spomenik partizanskim letalcem v Črnomlju

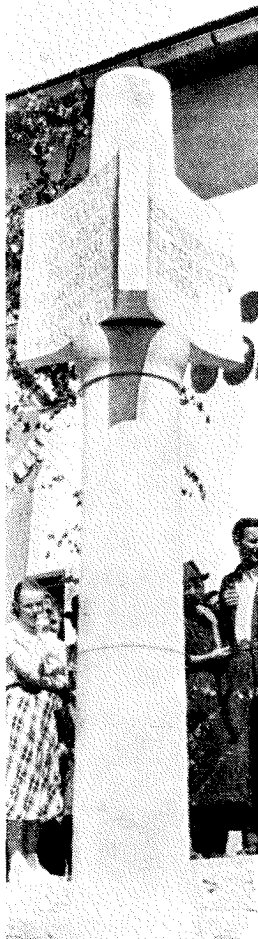
Največja letošnja manifestacija na Primorskem bo večja proslava ob desetletnici ustanovitve prve slovenske vlade. Proslava bo dne 5. maja v Ajdovščini, v isti dvorani, v kateri je bila pred desetimi leti ustanovljena prva slovenska vlada pod predsedstvom Borisa Kidriča. Verjetno bo v tej dvorani letos slavnostna seja Izvršnega sveta LRS, oziroma Ljudske skupščine. Na proslavi pa bodo prirejene tudi večje kulturne in športne prireditve.

Že dobri dve leti teko v Celju razprave za postavitev spomenika Zmaga. Razumljivo: bilo je potrebno marsikaj prej dobro razmisliti, kakor pa, da bi zaradi naglice postavili slab spomenik. Že letos pa je posebna komisija, ki jo vodi Edi Golc, prišla v delu tako daleč, da bo spomenik odkrit že letos v jeseni. Spomenik, ki bo imel obliko kvadra, bo stal na Slandrovem trgu, nasproti Mestnega gledališča.

Senovski rudanji so za svoj občinski praznik, kot je znano, izbrali prihod XIV. udarne divizije na področje sedanjega občinskega odbora. Letos so ga praznovali posebno svečano. Izročili so namreč svojemu namenu nov občinski dom, ki bo služil tudi potrebam bodočega središča komunke. Odkrili so tudi spominski relief na občinskem domu ter priredili razna športna in razhvalna tekmovanja.

Proslavam ob desetletnici osvoboditve se bode pridružili tudi kraji oziroma vsa pokrajina na obeh bregovih Mure. Tamkaj, v okraju Ljutomer in Sobotna pripravljajo večjo proslavo »Pomurje deset let v svobodi«. Pripravljajna odbora, imenovana pri obeh odborih, sta že postavila okvirne programe. Vrhunec prireditve bo od 18. junija do 3. julija, ko bodo odprli v Soboti I. Pomurski teden. Le-ta bo vseboval kulturne, politične in gospodarske prireditve, sodelovali pa bodo ljudje iz bodočega pomurskega okraja.

Iz Pivke poročajo o udeležbi 300 članov ZB na nedavnem obnem zboru. Prav tako številni so bili člani, ki so se udeležili občnega zbora občinske organizacije ZB v Postojni. Po občinah je bila nadalje udeležba takšna: le Premu so na

Spomenik XIV. divizije na Suhorju, od koder je odšla na Štajersko

zboru našli 180, a v Jablanici nad 100 članov. V Ilirski Bistrici zbor že dolga leta ni bil tako številno obiskan, medtem ko so v Loški dolini zabeležili nekoliko slabši obisk, nekaj zaradi slabih priprav, nekaj pa nedvomno zaradi slabega vremena. Od vseh povsod prihajajo vesti, da so bila letna poročila skrbno izdelana in da so stari borci radi sprejemali dožnjosti v novih odborih. Na Blokah so zbor Zveze borcev postavili kot primer Socialistični zvezi, ki ji je uspelo

na sestanke privabiti tolikšnega števila članstva (95 %). Poročilo na koncu ugotavlja, da so v postojnskem okraju vsi občinski odbori razen Knežaka bili popolnoma samostojni in da je temu pripisati uspehe tako glede pristopa novih članov, kakor glede ugleda, ki ga Zveza borcev bolj kot katera druga množična organizacija uživa med prebivalstvom.

Lanskoletne proslave v počastitev občinskega praznika, 10. marca, so še mnogim Borovničanom v prijetnem spominu. Trajale so namreč ves teden in se razvile v pravcati vsejudski praznik. Tako je bilo tudi letos. Zakaj praznuje Borovnica deseti marec za občinski praznik? Na ta dan pred trinajstimi leti so v Gramozni jami v Ljubljani ustrelili tako imenovane žrtve »preserskega procesa«, 16 oseb po številu. Vsi ustreleni so bili domaćini iz borovniške občine. Letos so Borovničani vdrugič praznovali svoj občinski praznik. Ob tej priložnosti so odprli dobro obiskano gospodarsko razstavo in se vnovič postavili z bogatim kulturnim programom.

Čestokrat je slišati, da za pouk, ki naj šolskim učencem z raznimi spominskimi sestavki približa narodnoosvobodilno borbo, primanjkuje tiskane građiva. Res, kakor ga je na eni strani dobiti težko, pa lahko ugotavljamo, da naše osnovne šole oziroma prosvetni delavci, še premalo spoznavajo vrednost revije »Borec«, v kateri bi tako građivo lahko dobili. Zanimive so namreč številke, ki povedo, koliko osnovnih šol v Sloveniji je naročenih na revijo »Borec«. Kar pogledamo! Celje mesto nič, Celje okolica 62, Crnomelj 16, Gorica 45, Kočevje 17, Kranj 28, Krško 20, Ljubljana mesto 13, Ljubljana okolica 50, Ljutomer 26, Maribor mesto 8, Maribor okolica 41, Murska Sobotna 15, Novo mesto 49, Postojna 22, Ptuj 17, Radovljica 16, Sežana 46, Slovenj Gradec 34, Sočana 16, Trbovlje 30, Tolmin 25 in Koper nič. V Sloveniji ima torej revijo »Borec« naročeno 596 osnovnih šol, kar je komaj polovica šol, katerih je 1190.

V kratkem bodo v naših kinematografih vrteli film »Krvava pot«, ki ga je naše podjetje »Avala film« snemalo v koprodukciji z norveškimi

filmarji. Ta film bi moral biti končan novembra preteklega leta, pa so morali montažna dela odložiti zaradi nepredvidenih tehničnih težav. Zvedeli smo, da so 8 kopij tega filma poslali na Norveško, nekaj kopij pa pripravljajo za domače potrebe.

V studijih »Avala filma« teko zaključna dela za sinhronizacijo filma »Daleč je sonce« v francoski jezik. Neko francosko uvozno podjetje je namreč odkupilo ta film, imenovan po istoimenskem romanu znanega srbskega pisatelja Dobrice Čosića. (Dobrica Čosić je mojster upodabljanja partizanske tematike. Pred kratkim je bil nagrajen z visoko književno nagrado srbskega časopisa »NIN« za drugi svoj roman »Koreniki«).

Železarske Store se odlikujejo zlasti po pridnem zbiranju zgodovinskega građiva. Največ zaslug za to ima tovaršnica Verčnikova, ki so jo poročevalci na nedavnem obnem zboru posebej omenjali. Glede bodočega programa Zveze borcev so se člani dogovorili, da bodo zlasti povečali napore za zbiranje zgodovinskega građiva v zvezi z občinskim praznikom, 16. avgustom. Sklenili so tudi poglobiti skrb za označitev in ureditev grobov padlih borcev, ki še niso urejeni ter navezati tesnejše stike s SZDL, Društvom prijateljev mladine in drugimi množičnimi organizacijami, prek katerih članstvo lahko z večjim uspehom uveljavlja svoja mnenja in stališča.

Na mestu, kjer je tekla stara, osvořena meja med Sušakom in Reko oziroma med Jugoslavijo in Italijo, bo Reka dobila veličasten spomenik NOB. To bo hkrati prvi spomenik v tem mestu in so zato priprave za postavitev posebno živahne in svečane. Spomenik bo visok 20 m. Skulpturna dela je Mestni odbor ZB, ki je investitor, zaupal akad. kiparju Vinku Matkoviću, arhitektonsko oziroma urbanistično pa ga bosta oblikovala arhitekta Zdenko Kolacio in Zdenko Sila.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Zgodba o krivi puški

TISTO jesen je bilo na kurirski postaji v Podcerkvi zelo živahno. Danes pri tej, jutri pri drugi hiši so kuhali žganje in kurirji so bili vselej vabljeni. Nadvse lepo pa je bilo pri teti Marjeti.

Prišel je tudi prileten sosedom stric. Od nekdanj mu je bil vonj za alkohol posebno pri srcu, pa da mu sedaj ne bi zadišalo? Tako rad je pokušal in ko je zvrnil šilce ali dva, se mu je jezik razvzljajal, obraz pa mu je od vneme kar žarel. »Kršen duš!« se je stric nagnil h komandirju kurirjev ter k njegovima spremljevalcema. »Od nekdanj sem imel rad orožje.«

Oni trije so molčali.

»Čhm, čhm,« se je odkašljajal. »No, pa na zdravje naših partizanov!«

»Na zdravje, pa v moje grlo,« je ponovil eden izmed kurirjev.

Stric je izpil sam, ker so imeli le eno šilce. Potem je začel mahati in kriliti z rokami. »Vrag! Nekoč greva jaz in korporal Podpetnik sekat drva za bataljonsko kuhinjo.«

»Potem ste bili pri komori,« pripomni komandir kurirjev.

»Pri kakšni komori? Jaz že ne! Nak, to ne bi maral. Bil sem glavni kuhar.« Vsem je šlo na smeh, toda teta Marjeta je pomežiknila in komandir kurirjev je močno sunil svojega tovariša v rebra. Tako je stric lahko nadaljeval.

»Pravim vam, vrag pa tisti debeli karpatski hrast. Skoraj bi me spravil v prerani grob.« Stric se je odkašljajal, spet zvrnil šilce, nato pa nadaljeval: »Odložim puško in jo naslonim ob star porobek. Potem oba pljuneva v roke in mahava s sekuro. Bila je ostra, da bi jo lahko na rezilu jezdil, pa se ne bi urezal. Pokora, vam rečem! Pot je curkoma lil zlasti iz korporala, ki je bil precej rejen. Hrast pa ni hotel pasti. Križala sva se, pa ni nič pomagalo. Potem se je hrast le zamajal. 'Beži!' mi

zavpije korporal Podpetnik. Jaz pa nič, kajti hotel sem od blizu videti, kako bo nesnaga treščila na tla. Zašumelo je po zraku in zavcnilo v koreninah, nato pa lopnilo. Lej ga vraga! Na mojo puško je treščil, da se je cev ukirvila kot kamba.«

»Kaj pa ste potem s tako puško, stric?« mu pomaga kurir.

»Eh, kaj bi! Korporal Podpetnik mi pravi: 'Proč jo vrzi!' 'O, ne,' mu odvrnem. 'Poizkusil bom, kako se kaj zadene s tako krivo cevjo.' Namerim v bližnji hrast in ustrelim. Zdaj pa je prišel vrag. Krogla je frčala okoli naju v krogu. 'Beživa!' pravim Podpetniku in sva komaj ušla.«

Vsi so molčali in stric se je oddahnil. »Žejen sem,« je kmalu ugotovil stric. »Kaj ne bi bil, ko pa sem ravnokar preстал tako veliko nevarnost.«

Teta Marjeta mu je zopet napolnila šilce.

»Pri katerih pa ste služili, pri Avstrijcih ali pri Rusih?« je vprašal komandir kurirjev.

»Pri nobenih, saj sploh nisem bil vojak,« pove stric, kajti tedaj je mislil že na novo laž in se je zato spozabil.

Primorska gostija

Pivški kurir se je vrnil iz Vipavskega in je bil zelo navdušen nad gostoljubnimi Vipavci. »Ma oštija!« je pravil svojim tovarišem. »Ma smo pasali čje gor. Ma smo ga pili po šestnajst. Ma je tjecklu ku ulje. Ma smo jejli svinski obraz.«

In so vsi mislili na gostijo, pa jim je okrog usten zaigral smehljaj, v krohot pa je bušil samo eden.

Dolgouhi sovražnik

Po nemški ofenzivi, jeseni 1943, se je Drago vračal na Staro goro k dekletu. Na razpotju pod vrhom je zaslišal neke težke korake. Zastala mu

je noga in dih, nato pa je skočil za parobek, naperil brzo-strelko v smer neznanih korakov in zavpil: »Stoj!«

Zadržal je sapo in se spet vznemiril. Koraki so še vedno odmevali v noč. Zadržal se je še enkrat, v tretje pa je siknil skozi zobe: »Stoj, streljam!«

Ker še vedno ni bilo odgovora niti miru, ga je zgrabil strah prav v dušo, zato je sprožil in z dolgim rafalom izstrelil ves okvir streliva. Ko je brzostrelka utihnila je ugotovil, da je streljal na mulo, ki se je pasla po gozdu, nato pa zbežljala čez previs.

»Pa jo nisi spodrecal?« ga je vprašal Zidar, ki je takoj za tem hitel tam mimo na kurirsko javko.

»A vraga!« je v zadregi vzkliknil Drago.

»Šleva šlevasta!« ga je podražil Zidar. »Bolje bo da zgrabiš za kuhalnico, žgancev in lonca ne boš zgrešil!«

»E, Zidar!« se je opravičeval Drago. »Če bi vsaka krogla zadela, tudi ti ne bi več žical cvička po Dolenjskem!«

Maščevanje

Vsak dan od prihoda Italijanov v Ljubljano pa do njihovega neslavnega odhoda, je skozi mesto dvakrat na dan korakala italijanska vojaška godba. Z vso italijansko ceremonialnostjo in komedijanstvom so hodili po najdaljši poti skozi vse mesto obešati in snemat zastavo na »Zvezdi«. Gorje tistemu, ki ni pozdravil zastave! Policaji so godbo spremljali po pločnikih in delili klobute in brce. Pred godbo je korakal mali kapelnik. Sukal je dirigentsko palico in dajal takt. Včasih je iz same objestnosti metal palico do streh in jo večše lovil v roke.

Po kapitulaciji Italije so maloštevilni Nemci gnali razorožene Italijane po Celovski cesti proti Sentvidu.

Na pločnikih so se gnetli Ljubljanci in z neprikritim veseljem opazovali včerajšnje zatiralce, ki so ponižni kot ovce drli po cesti. Ljudstvo se je radovalo, češ: »Enega oku-

patorja smo se že znebili, kmalu se bomo tudi drugega.«

Mimo je prikorakala tudi godba, tokrat brez instrumentov. Neki hudomušnež je prepoznal kapelnika, ki se je plašno stiskal med svoje muzikante. Nič več ni bahoto stopal pred njimi kot nekoč! Hudomušnež se je postavil na čelo godbe in med navdušenim ploskanjem začel metati dežnik v zrak, prav tako, kot nekoč kapelnik dirigentsko palico...

Mihove tujke

Aktivist Miha se je zelo izogibal tujk. Če jim je pa le moral uporabljati, je bil vedno v zadregi. V grlu so se mu zatikale ko ribje kosti, včasih pa jih je pogoltnil ko kača žabo. Na nekem sestanku, kjer so razpravljali o partijskem statutu, se je čutil dovolj sposobnega za diskusijo, zato se je priglasil k besedi in prisotnim nekako samozavestno dejal:

»Jest se strinjam, kar je oni piskotirov, strinjam se, kar je reku oni ablastni, inu predlagam, da sprejmemo naš komunistični štrbuc!« Svojo diskusijo pa je Miha podkrepil s tem, da je mogočno udaril s pestjo po govorniški mizi.

Groza in strah

Štiriperesna deteljica skofjevcev je poleti 1943 zasedla kmečko hišico v Bukovju nad Frankolovim. Mladinci so se zleknilni po klopih in zadremali. Straža jim ni bila pri srcu in so nanjo namenoma pozabili. Mlada, toda skrbno gojena Slavka, je takorekoč visela na klopi za pečjo in smrčala ko avionski motor. Sredi noči se je iz sladkega sna pretehtala s klopi in z vso težo treščila na tla.

»Bomba, Švabi!« se je zarezal po sobi oster glas v spanju presenečenega mladince. Mladinci so kot kavra planili skozi okno v bližnji gozd. Ko je za njimi pribrenčala še obtočena Slavka, so strokovnjaško ugotovili, kaj se je zgodilo in se junaško vrnili v hišo po pozabljeno orožje in opremo.

Uspela akcija

Iz Trebnjega so fašisti večkrat pokukali v Mirno. Tako so enkrat poslali patroljo, da bi poizvedela, kje so partizani. Toda prav v Mirno se jim ni dalo, kajti tam bi v resnici lahko našli partizane. Zato so se ustavili ob dolgi njivi koruznice, kjer pa so bili storži že pobrani. Vdali so se premišljanju o minljivosti tega sveta in o usodi, ki jih je napotila v tolikšne nevarnosti. Tedaj pa, o groza, že sploščena sumljiva koruznica neznansko zafrfota. Zdelo se jim je, da se je zganil ves bataljon »ribelev« in — bilo jih je samo pet — ubrali so jo jedrno v svojo domovno postajo, ne da bi se spopadli z vetrom, ki je razmigal koruznico. Padel je že mrak na Mirno in na tisto koruznico ob cesti, ko je iz Trebnjega naposled pridrvela okrepitev z vojniki v dveh nabito polnih kamionih. V hipu so obkolili njivo. Tedaj pa se je neprevidnemu Lahu, iz strahu ka-li, sprožila puška. Glej vraga zabodenega, v ošpičena ušesa se je priplazil šum, kot da je padel partizan in ne osamel storž na koruznici. Italijani so udarili z vsem ognjem po skrivnostni njivi in skritem sovragu. Seveda je koruznica še bolj frfotala in Italijan ni odjenjal, dokler

ni bilo polje pokošeno. Ko je bila »batalja finita«, so se junaško odpeljali domov. Potem so se hvalili, da so vsi partizani mrtvi, njihov vojak pa nobeden. Bržda je to vest povzelo tudi časopisje, ki so ga brali njihovi svojci v domovini.

Kako je uradoval zaporNIK Jakomin

Ko se je III. bataljon XV. brigade nastanil v Lučnah pri Škofji Loki, se je konjevoдец Jakomin nekaj pregrešil. Kaznovan je bil z enodnevnim zaporom. Ker pa takrat še ni bilo garnizonskih zaporov, so ga vtaknili v prazen svinjak. Bataljonski administrator pa se je prav tisti dan namenil popisati vse osebe in je obiskal tudi zaprtega Jakomina. Potrkal je vljudno na vrata, nakar je bilo od znotraj slišati mulovodčev zaspani glas: »Avanti!« V skrbah, s kom ima opraviti, je administrator vstopil in Jakominu prizanesljivo pojasnil namen svojega obiska. Takrat pa se je razžaljeni mulovodec silno razburil: »Kaj me motiš, teslo zabito. Pridi jutri dopoldan, sedaj ne uradujem!« Nato se je obrnil na svojem »mehkem« ležišču in spet pogledal pod kožo.

France Slana: Kuharja na »pohodu«

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Novi puškomitraljez

Resnica je, da se orožja iz dneva v dan izpopolnjujejo. Tako sodi med najnovejše izume, pravzaprav med izpopolnitev orožja, tudi novi puškomitraljez, ki so ga nedavno tega preizkusili v Neubibergu blizu Münchena. Novost tega orožja je v tem, da je opremljeno s posebnim daljnogledom, zelo občutljivim za infrardeče žarke, ki omogočajo, da se vidi nasprotnika tudi v skoraj popolni temi.

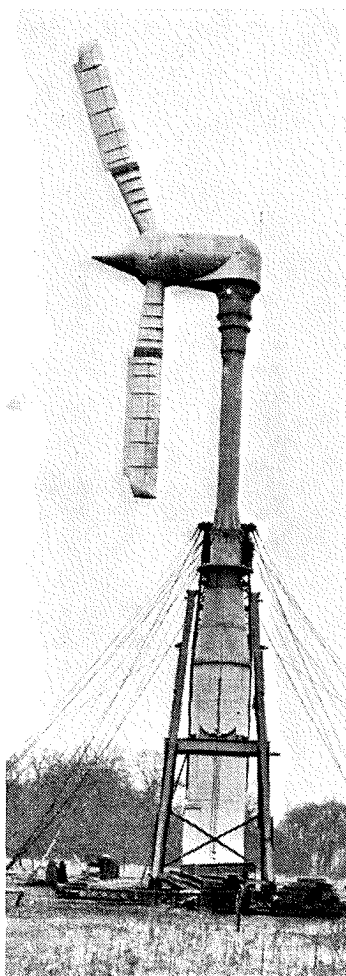
Torpedni čolni domače proizvodnje

V naših ladjedelnicah izdelujejo že nekaj časa izvrstne torpedne čolne za našo vojno mornarico. Ti čolni so ne samo zelo hitri, ampak tudi oboroženi z učinkovitim torpednim orožjem. Njihova gradnja je najmodernejša, prilagojena operativnim potrebam in posebnostim našega morja. Znano je namreč, da velja Jadransko morje za »ozko« morje in da prav ta posebnost izključuje pomembnejšo vlogo velikih bojnih ladij, kot večjih križark, rušilcev, letalonosilk itd. Primernejši so torpedni čolni, ki jih, kot rečeno, izdelujemo doma in ki jih je moč uspešno uporabiti v kombiniranih akcijah z morja in kopnega, kakor tudi iz zraka. Pomenljivo je, da ne samo majhne dežele, kot so Švedska, Belgija itd., temveč tudi pomorske velesile, kot Anglija in Sovjetska zveza, pripisujejo torpednim čolnom velik pomen.

Mlin na veter

dvajsetega stoletja, ki ga uporabljajo za električne poskuse pri St. Albansu. V ta namen so zgradili napravo, ki jo vidimo na sliki in ki s svojimi vetrnicami spominja na velikanski srebrni propeler. Krila veternic so približno tako velika kot krila letala »Comet«. Montirana so na sto

čevljev (31,6 m) visokem jeklenem stolpu. Naprava deluje s pomočjo votlih kril. Ko se leta zavrtje, vsesajo zrak, ki se potlej s pomočjo vakuma (brezračnega prostora) prenese na zračno turbino v notranjosti stolpa. Turbina začne delovati in proizvajati električni tok. Pričakujejo, da bo

ta mlin proizvajal 100 kW pri vetru, ki piha s hitrostjo 30 milj na uro, medtem ko stari ortodoksni mlini na veter proizvajajo 10 do 15, ali 30 kW v najboljšem primeru. Vse to so zaenkrat samo poskusi.

Letalo brez kril

V tujini so zgradili brezkrilno letalo, ki se dvigne lahko tudi iz vodoravne lege napravično. Pravijo, da bo tovrstno letalo, čim bo izpopolnjeno, lahko pomenilo prav tako prelomnico v letalstvu, kakor ga je napravilo letalo na raketni pogon. Kaj več podatkov ali podrobnosti o tem letalu ali kakor ga imenujejo, revolucionarnem, ni znanih.

Vsevidno oko

Čeprav je radar, vsevidno oko, zelo mlada iznajdba, s hitrimi koraki osvaja svet. Minilo je komaj desetletje, odkar se je v sodobni tehniki pojavil ta sovražnik vojne konspiracije, pa že napovedujejo nove vrste in nove uporabnosti te naprave, ki vidi to, česar človeško oko ne more uzreti. Tako poročajo, da so iznašli nov radar tipa 424 NB, ki bo lahko odkrival stolpe vode, ki jih povzročajo topovski izstrelki z obalnih baterij. Namen tega radarja je, povečati varnost ladij in letal, ki so zašla v doseg teh izstrelkov. Ta tip radarja je pripraven še za vaje vojnega letalstva, ker natanko beleži mesta, kamor padajo bombe. Nova naprava omogoča, da je moč slediti vaje brez kakršnekoli nevarnosti za moštva na streliščih. Hkrati novi radar dovoljuje večjo sproščenost pri izbiri zemljišča, kakor tudi možnost izbire večjih terenov za odmetavanje bomb. Po naročilih, ki jih dobiva tovarna Decca Radar, sodijo, da se bo novi tip te naprave naglo razširil po vsem svetu. Pred kratkim so naročili te radarje tudi za odkrivanje letal, ki se iznenada približajo zaradi pomanjkanja tovrstnih prisluškovalnih in drugih naprav. Poročajo tudi, da bo v kratkem izpopolnjen tudi standardni Decca radar za nadziranje prometa na letališčih. Ta pa bo, kot kaže, največjega praktičnega pomena predvsem za promet na civilnih letališčih.